

ZRÍNYI MIKLÓS
NEMZETVÉDELMI EGYETEM

Helgert Imre ezredes

BUDAPESTI
VÁROSPARANCSNOKSÁG
1918 – 1941

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Dr. Lengyel Ferenc alezredes

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	5
1. A MAGYAR HONVÉDSÉG FELADATAINAK ÁTALAKULÁSA	5
2. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, AKTUALITÁSA.....	6
3. A KUTATÁSI CÉLKITŰZÉSEK	8
4. A TÉMA A HAZAI ÉS KÜLFÖLDI SZAKIRODALOMBAN.....	9
5. A KUTATÁSI MÓDSZEREK	11
I. A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG ELŐDSZERVEZETEI.....	12
1. A TÉRPARANCSNOKSÁGOK LÉTREJÖTTE AZ ÁLLANDÓ HADERŐBEN.....	12
2. A HONVÉD TÉRPARANCSNOKSÁGOK AZ 1848/49-ES SZABADSÁGHARC IDEJÉN	14
3. A KORMÁNYSZÉKHELY VÁROS -, (HELYŐRSÉG) PARANCSNOKSÁGA A SZABADSÁGHARC ALATT	18
4. A MAGYAR KIRÁLYI BUDAPESTI HONVÉD TÉRPARANCSNOKSÁG AZ.....	25
OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA ALATT	25
II. A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG MEGALAKÍTÁSA, MŰKÖDÉSE A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ALATT.....	30
1. A KATONAPOLITIKAI HELYZET MAGYARORSZÁGON A FORRADALMAK ALATT.....	30
2. A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG MEGALAKULÁSA	33
3. A VÁROSPARANCSNOKSÁG A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ALATT	36
4. A KARHATALMI FELADATOK ELLÁTÁSÁRA RENDELT SZERVEZETEK.....	42
III. A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG A ROMÁN MEGSZÁLLÁS HÓNAPJAIBAN	47
1. A KATONAPOLITIKAI HELYZET A TANÁCSKORMÁNY BUKÁSA UTÁN	47
2. BUDAPEST ROMÁN MEGSZÁLLÁSA.....	48
3. A VÁROSPARANCSNOKSÁG A VÁLTOZÓ HELYZETBEN.....	50
IV. A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG TEVÉKENYSÉGE A NEMZETI HADSEREG BUDAPESTI BEVONULÁSA UTÁN	55
1. A NEMZETI HADSEREG LÉTREJÖTTE.....	55
2. A VÁROSPARANCSNOKSÁG FELADATAI	57
3. A VÁROSPARANCSNOKSÁG A KARHATALMI ERŐK IRÁNYÍTÓJA.....	65
4. A VÁROSPARANCSNOKSÁG VÉDELMI SZERVEINEK MŰKÖDÉSE	74
V. A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG AZ I. VEGYES-..... DANDÁR ÉS AZ I. HADTEST ALÁRENDELTSÉGÉBEN	81
1. A BÉKEKÖTÉS ÉS KÖVETKEZMÉNYE.....	81
2. A VÁROSPARANCSNOKSÁG SZERVEZETI ÁTALAKÍTÁSAI	82
3. A BÉKÉS ÉVEK FELADATAI.....	85
4. A VÁROSPARANCSNOKSÁG FEJLESZTÉSE	102
BEFEJEZÉS	108
1. A KUTATÓMUNKA ÖSSZEGZÉSE	108
2. A KUTATÁS SORÁN ELÉRT ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	111
3. AJÁNLÁSOK.....	111
4. TOVÁBBI KUTATÁSI IRÁNYOK.....	112
MELLÉKLETEK	113

<i>1.sz. melléklet</i>	114
HUNKE ALTÁBORNAGY PARANCSA A CS. ÉS KIR. ÉS HONVÉD TERÜLETI SZERVEK ÖSSZEVONÁSÁRA	114
(1918. NOVEMBER 3.)	114
<i>2. sz. melléklet</i>	115
A HADÜGYMINISZTERI RENDELET A KERÜLETPARANCSNOKSÁGOK SZÉKHELYÉN FELÁLLÍTANDÓ KARHATALMI PARANCSNOKSÁGOKRA	115
(1918. NOVEMBER 11.)	115
<i>3. sz. melléklet</i>	116
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK NAPIPARANCSA	116
(1919. ÁPRILIS 13.).....	116
<i>4. sz. melléklet</i>	117
HAUBRICH JÓZSEF NÉPBIZTOS PARANCSA A BUDAPESTI KARHATALMI FŐPARANCSNOKSÁG MEGALAKÍTÁSÁRA	117
(1919. MÁJUS 7.).....	117
<i>5. sz. melléklet</i>	120
A BUDAPESTI KATONAI (KARHATALMI) FŐPARANCSNOKSÁG INTÉZKEDÉSE	120
A VÁROSPARANCSNOKSÁG FELÉ IRÁNYÍTÓ HIVATALOK FELÁLLÍTÁSÁRA.....	120
(1919. MÁJUS 31.).....	120
<i>6. sz. melléklet</i>	121
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE ROHAMZÁSZLÓALJ FELÁLLÍTÁSÁRA	121
(1919. JÚNIUS 21.).....	121
<i>7. sz. melléklet</i>	122
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG CÁFOLATA	122
A TISZTEK ELLENI MERÉNYLETRŐL.....	122
(1919. JÚLIUS 31.)	122
<i>8. sz. melléklet</i>	123
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG RENDKÍVÜLI PARANCSA	123
A TANÁCSKORMÁNY BUKÁSA ALKALMÁBÓL	123
(1919. AUGUSZTUS 2.)	123
<i>9. sz. melléklet</i>	126
SCHNETZER FERENC HADÜGYMINISZTER RENDELETE A FEGYVERES KARHATALOM MEGSZERVEZÉSÉRE	126
(1919. AUGUSZTUS 10.).....	126
<i>10. sz. melléklet</i>	128
KIMUTATÁS A KARHATALMI ERŐKRŐL.....	128
(1919. OKTÓBER).....	128
<i>11. sz. melléklet</i>	131
A BUDAPESTI KARHATALMI FŐPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE A KARHATALMI TARTALÉK ALKALMAZÁSÁRA	131
(1919. OKTÓBER 27.).....	131
<i>12. sz. melléklet</i>	133
A HADÜGYMINISZTER RENDELETE A BUDAPESTI KARHATALMI FŐPARANCSNOKSÁG ÉS A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG ÖSSZEVONÁSÁRA	133
(1919. DECEMBER 13.).....	133
<i>13. sz. melléklet</i>	135
A BUDAPESTI KATONAI VÁROSPARANCSNOKSÁG VÉDELMI HELYZETJELENTÉSE.....	135
(1920. FEBRUÁR 10.)	135
<i>14. sz. melléklet</i>	138
A BUDAPESTI KÖRLETPARANCSNOKSÁG KARHATALMI INTÉZKEDÉSEI SOMOGYI BÉLA TEMETÉSE ALKALMÁBÓL	138
(1920. FEBRUÁR 21.)	138
<i>15. sz. melléklet</i>	140
BUDAPESTI KATONAI VÁROSPARANCSNOKSÁG VÉDELMI OSZTÁLYÁNAK LÉTSZÁMVISZONYAI	140
(1920. FEBRUÁR 26.)	140
<i>16. sz. melléklet</i>	141
A BUDAPESTI KÖRLETPARANCSNOKSÁG A PROLETÁRDIKTATÚRA KIKIÁLTÁSÁNAK ÉVFORDULÓJÁN KÉSZÜLTSGEBE HELYEZI ALÁRENDELTE CSAPATAIT, ÉS A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKOT A LEGKÍMÉLETLENEBB FEGYVERHASZNÁLATRA JOGOSÍTJA FEL....	141
(1920. MÁRCIUS 19.).....	141
<i>17. sz. melléklet</i>	143
A BUDAPESTI KÖRLETPARANCSNOK PARANCSA A NEMZETI HADSEREG VÉRMEZŐN TETT ESKÜJE ALKALMÁBÓL	143
(1920. ÁPRILIS 6.).....	143

<i>18. sz. melléklet</i>	146
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK PARANCSA A NEMZETI HADSEREG VÉRMEZŐN VÉGREHAJTANDÓ ESKÜJE ELŐKÉSZÍTÉSÉRE	146
(1920. ÁPRILIS 8.).....	146
<i>19. sz. melléklet</i>	148
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE ROHAMOSZTAG SZERVEZÉSÉRE	148
(1920. MÁJUS 21.).....	148
<i>20. sz. melléklet</i>	150
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE A KORMÁNYZÓ ELLENI ÁLLÍTÓLAGOS MERÉNYLET MEGELŐZÉSÉRE	150
(1920. JÚNIUS 22.).....	150
<i>21. sz. melléklet</i>	151
A BUDAPESTI KÖRLETPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE A TERÜLETENKÍVÜLI HADOSZTÁLY ÖSSZEÁLLÍTÁSÁRA	151
(1920. AUGUSZTUS 16.).....	151
<i>22. melléklet</i>	153
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK ELRENDELI A KÉSZÜLTSEGET A BÉKE RATIFIKÁLÁSA ALKALMÁBÓL	153
(1920. NOVEMBER 10.)	153
<i>23. sz. melléklet</i>	156
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE AZ OROSZORSZÁGBÓL HAZAÉRKEZETT HADIFOGLYOK ELSŐ CSOPORTJÁNAK FOGADÁSÁRA	156
(1920. NOVEMBER 16.)	156
<i>24. sz. melléklet</i>	158
HADREND ÉS LÉTSZÁM KIMUTATÁS.....	158
A BUDAPESTI KATONAI VÁROSPARANCSNOKSÁG.....	158
ALÁ TARTOZÓ TVK. H.O. ALAKULATAIRÓL	158
<i>25. sz. melléklet</i>	161
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG INTÉZKEDÉSE A NYOMDÁSZOK SZTRÁJKJÁNAK SZTRÁJKTÖRŐ OSZTAGGAL TÖRTÉNŐ FELSZÁMOLÁSÁRA	161
(1921. FEBRUÁR 21.)	161
<i>26. sz. melléklet</i>	162
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG „T” OSZTÁLYVEZETŐJÉNEK INTÉZKEDÉSE KÉSZÜLTSEGI SZOLGÁLAT BEVEZETÉSÉRE	162
(1921. MÁRCIUS 8.).....	162
<i>27. sz. melléklet</i>	164
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK PARANCSA AZ ORSZÁGGYŰLÉS ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁSA ALKALMÁBÓL VÉGREHAJTANDÓ DÍSZELGÉSRE	164
(1927. JANUÁR 26.).....	164
<i>28. sz. melléklet</i>	166
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE A DÍSZELGÉSEKEN RÉSZTVEVŐ KÜLDÖTTSÉGEK ÖSSZEÁLLÍTÁSÁRA (RÉSZLET)	166
(1930. SZEPTEMBER 25.)	166
<i>29. sz. melléklet</i>	167
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE KARHATALMI KÉSZÜLTSEGRE MÁJUS 1 ALKALMÁBÓL	167
(1939. ÁPRILIS 26.).....	167
<i>30. sz. melléklet</i>	169
A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE SZIGORÍTÓ RENDSZABÁLYOK BEVEZETÉSÉRE 1941 MÁJUS 16.-ÁN.....	169
FELHASZNÁLT IRODALOM	170
A SZERZŐ TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGÉNEK FELSOROLÁSA	172

BEVEZETÉS

1. A Magyar Honvédség feladatainak átalakulása

Immár egy évtizede permanens haderőreform zajlik a Magyar Honvédségben, melynek eredményeként módosult a haderő feladata, szerkezete, létszáma pedig százötvenezeről alig negyvenötezer főre csökkent. E folyamat háttérében a kelet- és közép-európai térségben lezajlott változás állt. Európában, a politika szinpadán bekövetkezett történelmi léptékű átalakulás, a rendszerváltás nyomán megszűnt az a megosztottság, ami a második világháborút követően kialakult.

A változás alapját a szocializmust építő országok gazdaságának működésében jelentkező zavarok, a fejlődés megtorpanása, az életszínvonal romlása, az ezek nyomán kibontakozó társadalmi méretű elégedetlenség adta. A kilencvenes évek elején bekövetkezett a sokáig elképzelhetetlennek tűnő rendszerváltás, s eredményeként 1991-ben megszűnt a Varsói Szerződés. Így hazánk békésen, egyetlen puska lövés nélkül kapta vissza függetlenségét, területéről távoztak az 1945 óta „ideiglenesen” itt állomásozó szovjet katonai alakulatok. *Mindez új követelményeket támasztott az ország biztonságát garantálni hivatott haderővel szemben. Míg addig egy világméretű szembenállás közepette létrejött status quo adta hazánk biztonságának alapját, a szövetségi rendszer felbomlását követően meg kellett határozni a biztonságpolitika alapjait.* Ezt 1993 tavaszán az Országgyűlés így fogalmazta meg: „A Magyar Köztársaságnak függetlensége megvédésén, valamint az ENSZ alapokmánya értelmében vállalt kötelezettségeken kívül nincs egyéb katonai erővel elérendő célja (...) az ország biztonságának szilárd garanciáját hosszabb távon csakis a sokoldalú együttműködés intézményes keretei között, illetve a hasonló célokat követő államokkal való erős politikai, gazdasági és katonai szövetségtől reméljük.”¹

Hazánk már akkor kinyilvánította „... célja, a NATO-hoz való teljes jogú csatlakozás²...”, melynek feltételei fokozatosan alakultak ki. A tárgyalások eredményeként 1999. március 12-én Magyarország a NATO tagja lett.

A csatlakozással hazánk biztonsága összefonódott az észak-atlanti térség biztonságával. Minimálisra csökkent ugyan egy világméretű fegyveres konfliktus veszélye, ám lényegesen megnőtt és összetettebbé vált a kockázatok és veszélyforrások köre. Az államok közötti konfliktusok forrását képező, tisztán katonai jellegű kihívások mellett előtérbe kerültek a társadalmi, illetve gazdasági instabilitásból eredő, államokon belül jelentkező kihívások, valamint megjelentek az úgynevezett aszimmetrikus fenyegetések. Ez utóbbi közé soroljuk a terrorizmust³ és a tömegpusztító fegyverek és célba juttató eszközök nem állami szereplők keze közé kerülését. Az új típusú kihívások közé tartoznak a természeti s ipari katasztrófák, a tömeges migráció következtében kialakuló veszélyhelyzetek is.

¹ A Magyar Köztársaság honvédelmének alapelvei – Magyar Köztársaság Országgyűlésének 1993. április 13-i határozata. Magyar Honvéd Évkönyv. Zrínyi Kiadó, Bp. 1993. 6. o.

² Uo.

³ A terrorakciók közül a legmegdöbbentőbb és tegyük hozzá mindjárt a legtöbb áldozatot követelő, a 2001. szeptember 11-én az USA ellen elkövetett, eltérített repülőgépekkel végrehajtott merényletsorozat volt.

A biztonsági kihívások és kockázatokkal összhangban a Magyar Honvédségnek az alaprendeltetésével – hazánk szuverenitásának és területi sérthetlenségének biztosításával – összhangban, biztosítania kell a szövetségi (NATO) kötelezettségek teljesítését, a szövetségi rendszer keretei közötti együttműködést, a nemzetközi béketámogató és válságkezelő erőfeszítésekhez való hozzájárulást és az új típusú kihívásokra való megfelelés képességét.

2. A témaválasztás indoklása, aktualitása

Témaválasztásom, mint sok más kutató esetében is, szorosan összefügg katonai pályafutásommal. Amikor 1993-ban Budapesti Helyőrségparancsnokságra kerültem vezető beosztásba, a rendelkezésre álló dokumentumok alapján úgy tudtuk, hogy a szervezet 1957. januárjában alakult meg. Pár év múlva a Hadtörténelmi Múzeum kezdeményezésére, közösen szerveztük a „Budapest helyőrség 1869–1997” című kiállítást,⁴ a Budai várban, az Országos Széchényi Könyvtár kiállítótermeiben. Ekkor figyeltem fel arra, hogy az 1848/49-es forradalom és szabadságharc alatt Pesten már működött városparancsnokság, melynek élén Schweidel József honvédtábornok, az aradi vértanúink egyike állt. A megismertek hatására – mint a Budapesti Helyőrségparancsnokság akkori parancsnoka – kezdeményeztem a Hadtörténelmi Levéltár igazgatójánál a szervezet történetét feltáró kutatások megkezdését. Mindezek alapján világosan láttam, a parancsnokság melyet irányítok gazdag múlttal rendelkezik, s történelmünk során nemegyszer meghatározó felelősséget viselt az ország fővárosának biztosításáért. Ennek hatására, a szervezet korábbi feladatainak megismerése és napjainkra történő adaptálása céljából kezdtem tanulmányozni a kezdeteket, majd a későbbi időszakokat. *Munkámmal azt kívántam elérni, hogy a folyamatos átalakítások során a szervezéssel foglalkozó szakemberek, és a döntésben illetékes elöljárók is végiggondolják a parancsnokságra napjainkban háruló feladatokat. Így a kutatómunka fókuszába a szervezet helyének szerepének tisztázását, a feladatainak bemutatását, a szervezet fővárosért viselt felelősségének feltárását állítottam.*

Értekezésem a Budapesti városparancsnokság⁵ szervezet-, és feladatrendszerének módosulását tárja fel az 1918-1941 közötti időszakban. Ugyanakkor a kutatásra a Budapesti Helyőrségparancsnokság közelmúltjában permanensen zajló átszervezések indítottak. Az összefüggés tisztázásában segít a szabályzatok előírásainak áttekintése.

Az 1921-ben életbe léptetett Szolgálati szabályzat megfogalmazásában: „...Város vagy község közigazgatási területén állandó jelleggel elhelyezett vagy tartósan beszállásolt alakulatok (csapatok, parancsnokságok, iskolák, intézetek stb.) együttesen alkotják a helyőrséget⁶ (...) Minden helyőrségben a szolgálati állás szerinti legmagasabb parancsnok, több azonos beosztás esetében a rangidős parancsnok a helyőrség állomásparancsnoka...” A szabályzat „...Nagybudapest közigazgatási területén, tekintettel a helyőrség nagy létszámára és fontosságára⁷...” lehetőséget adott a városparancsnokság működtetésére.

A fenti szabályozással összhangban a Szervi Határozvány szerint „...Budapest helyőrségi állomás területén az állomásparancsnok teendőit az előjáró 1.

⁴ Magyar Honvéd. 1997. február 14. 24. o.

⁵ A szervezet nevének írásakor a korabeli formát alkalmazom.

⁶ A-32/ a Szolgálati szabályzat a m. kir. Honvédség számára 1. Franklin Kiadói Társulás.

(Továbbiakban: A-32 i. m.) 440. pont

⁷ Uo.

kerületparancsnok utasítása szerint a magasabb parancsnoki jogkörrel felruházott városparancsnok látja el⁸..” (látta el).

A Magyar Honvédség napjainkban érvényben levő Szolgálati szabályzata a következőképpen rendelkezik: „...A fegyveres erőknek az ország valamely helységében állandóan elhelyezett csapatai, szervei, intézetei helyőrséget képeznek (...) A helyőrség vezető szerve a helyőrségparancsnokság. (...) A helyőrségparancsnoki teendők ellátására a Honvéd Vezérkar főnöke ad megbízatást⁹....”

Mindezek alapján, honvédségünk hadrendjében egyedül a fővárosban, a helyőrségi feladatokat az önálló állománytáblával rendelkező, Budapesti Helyőrségparancsnokság irányítja. Mindkét szervezet rendeltetése – ami az első megközelítésben is látható – Budapest helyőrség katona életének irányítása (volt).

A fentiekkel összefüggésben célszerű áttekinteni, a biztonsági környezetben bekövetkezett változások eredményeként, a haderőben közelmúltban lezajlott folyamatokat. A rendszerváltás sodrában, 1991-ben a szövetségi kötelezettségektől megszabadult, támadó feladatok végrehajtására kialakított struktúrával rendelkező Magyar Honvédséggel szemben megfogalmazódott, hogy legyen képes bármely irányból érkező támadó csoportosítás megállítására. A követelményekkel összhangban megkezdődött a honvédség szerkezetének átalakítása, mely során hadsereg-parancsnokság helyett Szárazföldi Csapatok Parancsnokságát, a hadosztály parancsnokság helyett katonai kerületparancsnokságot (Cegléd, Tata, Kaposvár), háttországi erőket irányító parancsnokságból Budapesti Katonai Kerületparancsnokságot alakítottak ki. Ezzel egyidejűleg a 150 ezer fős haderő közel egyharmadával csökkent¹⁰. A honvédségben bekövetkezett szervezeti változás a Budapesti Helyőrségparancsnokságot is érintette. Önállósága megszűnt, beolvadt a kerületparancsnokság törzsébe, ami a következőt eredményezte: a budapesti helyőrségparancsnok (a megnevezés megmaradt) tábornoki rendfokozatának meghagyása mellett a budapesti katonai kerületparancsnok egyik (szakirányú) helyettese lett. Közvetlen szolgálati alárendeltségébe tartozott a parancsnokság helyőrségi osztálya (ami rendészeti és őrzés-védelmi alosztályra tagozódott), valamint a 32. Budapest Őrezred állománytáblájába szervezett, helyőrség-kommandáns hivatal. A helyőrségparancsnok a kerületparancsnoktól átruházott hatáskörrel irányította a 32. Budapest Őrezredet, végezte a helyőrségi szakfeladatok tervezését és megvalósítását.

A szervezeti forma változatlan maradt amikor 1995-ben megszüntették a kerületparancsnokságokat és hadtest-hadosztály struktúrát alakítottak ki. Ennek részeként a Budapesti Kerületparancsnokság átalakult Központi Rendeltetésű Szervezetek Parancsnokságává, s a Budapesti Helyőrségparancsnokság pedig változatlanul a törzs részét képezte.

A Magyar Honvédség reformja itt még nem ért véget, 1997 nyarán újabb átalakítás következett. Ez a szerkezetváltás már a biztonságpolitikai céljaink között megfogalmazott NATO-csatlakozás előkészítése jegyében zajlott. A hadtestparancsnokságok bázisán létrejöttek a haderőnemi (szárazföldi, légierő) vezérkarok, valamint két hadosztály parancsnokság. A Központi Rendeltetésű Szervezetek Parancsnokságából létrejött, alakulatainak többségét átvéve, a Budapesti Helyőrségparancsnokság. E szervezet a Magyar Honvédség parancsnoka, vezérkari főnök alárendeltségében egyrészt végezte a

⁸ Hadtörténelmi Levéltár, Budapesti városparancsnokság iratai (továbbiakban: HL VÁP) 438/12-ko. – 1921. sz. irat

⁹ Ált/6 A Magyar Köztársaság fegyveres erőinek szolgálati szabályzata. A Magyar Honvédség kiadványa, 1997. 631., 633., 634. pontok

¹⁰ A honvédelem négy éve 1990 -1994. Zrínyi Kiadó, Bp. 1994. 24 - 42.o.

budapesti helyőrségi szakfeladatok irányítását, másrészt mint a vezérkar közvetlen alakulatok parancsnoksága funkcionált¹¹.

A következő, 2000-ben végrehajtott, átalakítás során, melyet véglegesnek ígértek, megszüntették a haderónemi vezérkarokat, belőlük Szárazföldi -, és Légierő Parancsnokság alakult. A Budapesti Helyőrségparancsnokság az előbbi formában megszűnt, alakulatai zömét a Logisztikai és Támogató Parancsnokság vette át. A Budapesti Helyőrségparancsnokság 32 fős törzsszel, a Honvéd Vezérkar főnök alárendeltségbe tartozik, irányítja a 32. Budapesti Dísz-, és Őrezredet, a Katonai Fogdát és a Központi Zenekart.

Az előzőekben röviden ismertettem a Budapesti Helyőrségparancsnokság közelmúltját meghatározó átalakításokat. Mindezek igazán érintettek, hiszen a szervezetben vezető beosztásban dolgoztam. A két-háromévente végrehajtott szervezeti változások eredményei, melyeknek komoly személyügyi (más beosztásba, tartalék- és nyugállományba helyezés) és anyagi vonzatai voltak (jellemző tíz év alatt a szervezet három különböző objektumban dolgozott a főváros területén) bizony elszomorítóak.

A Budapesti város -, (helyőrség) parancsnokság speciális szervezet, e sajátosságát az adja, hogy ilyen rendeltetésű parancsnoksága a honvédségnek mindig csak a főváros területén működött, mely az ország politikai és gazdasági centruma, s egyben hazánk legnagyobb lélekszámú települése. Éppen ezért célszerű feltárni az itt lévő parancsnokság múltját, s a tanulságok ismeretében megfogalmazni jövőbeni feladatait. Napjainkban is folyik (2003 első felében lezárul) a honvédség, biztonsági kockázatokkal összefüggő, jövőbeni küldetését felrajzoló átfogó munka, az úgynevezett védelmi felülvizsgálat. A biztonsági kihívások között számolunk az aszimmetrikus kihívásokból adódó veszélyekkel, s a szakértők ide sorolják a terrorizmust, a tömeges migrációt. Mindez felveti a fővárosban lévő katonai szervezetek feladatainak felülvizsgálatát, s a jelenleg is meglévő Budapesti Helyőrségparancsnokság szervezet és feladatrendszerének korszerűsítését.

3. A kutatási célkitűzések

Az értekezésemben a helyőrségi feladatok irányítását végző katonai szervezetek kialakulását, a két világháború között csak a fővárosban működő városparancsnokság, szervezet és feladatrendszerének változásait rajzolom fel, mely során céloom:

- bemutatni, a helyőrségi feladatok irányítására létrehozott katonai parancsnokságok kialakulásának történetét,
- feltárni, az 1848/49-es szabadságharc kormányzóvárosaiban működő, a kormányzók hely rendjéért, biztonságáért felelős parancsnokság születését, a szervezet feladatait,
- ismertetni, a magyar történelem eseményeinek sodrában, a Budapesti városparancsnokság létrejöttét, feladatainak változásait,
- bemutatni mindazon összefüggéseket, melyeknek eredményeként ez a parancsnokság – honvédségünk fennállása alatt ilyen szervezetben mindig csak az ország fővárosában – működött,
- felrajzolni a súlyos történelmi helyzetben, a közrend, belbéke biztosítására létrehozott erők – Nemzetőrség, Vörös Őrség, Polgári csendőr alakulatok - szervezését, feladatait, és a városparancsnokságnak a karhatalmi erők, védelmi szervek irányításában játszott szerepét,
- mindezekon túl, bemutatni a parancsnokságnak a békés évek alatt végzett feladatait.

¹¹ A honvédelem négy éve 1994 -1998. Zrínyi Kiadó, Bp. 1998. 34 – 52.o.

A folyamatok kutatásával céloim, megteremteni az alapot, a Budapesten ma is működő, helyőrségi ügyeket irányító parancsnokság jövőbeli helyének, szerepének, történelmi eseményeken nyugvó végiggondolására.

4. A téma a hazai és külföldi szakirodalomban

A helyőrség (állomáshely) létrejöttét, az ott jelentkező katonai feladatokat feldolgozó, a helyőrség katona életének irányítására szervezett parancsnokságok fejlődéstörténetét bemutató munkák, a hazai hadtörténeti irodalomban 1997-ig lényegében nem találhatók. Az első lépés a múlt feltárására az előbbiekben már említett „Budapest helyőrség 1869–1997” címen rendezett kiállítás volt, melynek szervezésében közreműködőként vettem részt. A kiállítás ötletadója és rendezője dr. Lugosi József¹² a Hadtörténeti Múzeum igazgatója volt. Én a parancsnokság közelmúltját bemutató részt (rendszerültást követő időszak) állítottam össze és a finanszírozás feltételeit teremtettem meg. A kiállítással egyidőben merült fel bennem egy, a Budapesti Helyőrségparancsnokság történetét a kezdetektől a rendszerültástig bemutató munka megjelentetésének gondolata. Mint a Budapesti Helyőrségparancsnokság parancsnoka felkértem a Hadtörténelmi Levéltár igazgatóját, a levéltári alap kutatások elvégzésére és a tervezett mű megírására. Ő az 1869-től a Tanácsköztársaság összeomlásáig terjedő, illetve az 1919 őszétől 1945 februárjáig tartó időszak megírásával két munkatársát dr. Szijj Jolánt és dr. Bonhardt Attilát bízta meg, az 1940 utáni rész megírását magára vállalta. A tervezett tanulmányok közül azonban csak az első két fejezet dr. Szijj Jolán A Budapesti Helyőrségparancsnokság története 1869–1919¹³ és dr. Bonhardt Attila A Budapesti Helyőrségparancsnokság története 1919–1945¹⁴ című munkája készült el. A megírt dolgozatok példányai a kéziratként a helyőrségparancsnokságra (hozzám), illetve a Hadtörténelmi Levéltár Tanulmányok és visszaemlékezések elnevezésű gyűjteményébe kerültek. A kiállítás és a fenti kiadvány előkészítési munkálatai során a parancsnokság gazdag múltját megismerve úgy véltem, hogy kár lenne e szervezet értékét nem közkinccsá tenni. Így a kiállítás és az említett két tanulmány anyagát kiegészítve az 1848/49-es forradalom és szabadságharc, illetve az 1945 utáni korszakra vonatkozó kutatásaim eredményével elkészült A Budapesti Honvédhelyőrség Parancsnoksága 1849–1999¹⁵ című kötetem.

Hazánk évszázadokig a Habsburg Birodalom része volt, ezért a haderőfejlődés bemutatásához elengedhetetlen a császári haderő történetének bizonyos fokú ismerete. Ez irányú kutatásban a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Bécsi Kirendeltsége volt segítségemre. A gazdag anyagot 1999 márciusában dr. Bonhardt Attila alezredes, a kirendeltség vezetőjének akkori helyettese állította össze. Az ott található anyagokból több száz oldalas – német nyelvű – összeállítást küldtek meg részemre, melyek biztosították a közös gyökerek feltárását.

„Die Kriegsmacht Österreichs” címen jelent meg Bécsben, 1865-ben, az osztrák haderő történetét, szervezetét bemutató kötet, mely a helyi katonai hatóságok közt bemutatja az erőd- és állomásparancsnokságokat. Ugyancsak segítette az eligazodást Alfons Wrede: Geschichte der k.u.k. Wehrmacht (Bécs 1898). Ezekből megismerhettem a helyőrség-, (állomás) parancsnokságok létrejöttének fejlődéstörténetét.

¹² Szólni kell róla Lugosi úr a kezdeményezésért, és a megvalósításáért megérdemli a személyes köszönetemet és a katonatársadalom elismerését. Elgondolása nélkül katonamúltunk e szeletét ma is homály fedné.

¹³ Dr. Szijj Jolán: „A Budapesti helyőrségparancsnokság története 1869–1918, Hadtörténelmi Levéltár Tgy/3721

¹⁴ Dr. Bonhardt Attila: „A Budapesti helyőrségparancsnokság története 1919–1945” Hadtörténelmi Levéltár Tgy3722

¹⁵ A munkám 9. oldalán a mű elkészítésében nyújtott segítségért névre szóló köszönetemet fejeztem ki.

A katonai erőd-, állomás- és térparancsnokságok békebeli működését 1869 áprilisában szabályozták az osztrák haderőben, mely a „Normal Verordnungsblatt für k.k. Heer” 1869. évi 34. számában jelent meg. E mű, valamint több a Magyarországon állomásozó császári haderőt bemutató tanulmány – köztük Böhm Jakab: A magyarországi főhadparancsnokság 1848 tavaszán – biztosították a történeti előzmények feltárását.

Az 1848/49-es szabadságharc honvédseregében működő helyőrségi szervek működésére utaló számos adatot tartalmaz Urbán Aladár „A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán” című monográfiája.

A kiegészítés után felállított Magyar Királyi Honvédség kötelékében lévő, a fővárosi helyőrségi ügyeket összefogó térparancsnokság bemutatásában segítségemre volt Berkó István (szerk.) „A Magyar Királyi Honvédség története”-t feldolgozó kötete, valamint Szurmay Sándor: A honvédség fejlődésének története annak felállításától napjainkig 1868–1898.

Az értekezésem a Budapesti városparancsnokság 1918–1941. közötti történetét, feladatainak változását tárja fel. E témakörben tanulmányok – az általam publikáltakon kívül - mindez ideig nem készültek. Bizonyos vonatkozásban adatokat szolgáltatott dr. Vargyai Gyula „Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör” címen megjelent monográfiája. A szerző e műben, számos esetben, a katonai szervek, parancsnokságok polgári közigazgatásra gyakorolt befolyásának bemutatása során, utal a Budapesti városparancsnokság és védelmi szerveinek működésére. Ugyancsak több általánosítható összefüggést tár fel a másik kötete melyet „A hadsereg politikai funkciói Magyarországon a harmincas években” címen adott közre.

A forrásgyűjtemények közül a városparancsnokság számos parancsát ismertetik a „Csak szolgálati használatra – Iratok a Horthy hadsereg történetéhez 1919–1938” címen megjelent kötet, szerkesztette: Hetés Tibor és Homa Tamásné.

A fenti művekkel ki is merítettem azon kiadványok körét, melyek az általam felvállalt témakörben közvetlen könyvészeti forrásként tudtam hasznosítani. A további munkák lényegében, az általános politikai és katonai helyzet megismerését segítették. E vonatkozásában, több széles körben nem ismert összefüggést tár fel Ormos Mária „Padovától Trianonig” címen megjelent monográfiája. Budapest román megszállásának atrocitásait mutatja be Harry Hill Bandholtz „Napló nem diplomata módra – Román megszállás Magyarországon” című kötete. A sorsdöntő évek elemzését adja közre Salamon Konrád munkája a „Nemzeti önpusztítás 1918–1920”, mely 2001-ben látott napvilágot. A tárgyalt időszak haderejének átfogó fejlődéstörténetét bemutató művek közül Dombrády Lóránd – Tóth Sándor: „A magyar királyi Honvédség,” Lengyel Ferenc – Horváth Csaba: „A magyar királyi Honvédség 1919–1940,” címen közreadott kötetekről kell szólnom. Mindezekon túl, a korszak teljesebb megismerését segítette a Hadtörténeti Intézet és Múzeum: „Magyarország hadtörténete”¹⁶ két kötetes átfogó műve. A források feltárása során tanulmányoztam már megvédett doktori értekezéseket, melyek elmélyítették a kutatási témámmal összefüggésben meglévő ismereteimet, s ezek a következők: Bonhardt Attila: „A magyar hadifoglyok hazaszállítása az első világháború után (A magyarországi hadifogoly fogadó-, és leszerelő szervek tevékenysége) 1918–1923,” Horváth Attila: „A magyar királyi Honvédség szállító szolgálatának működési elvei és annak gyakorlati kérdései 1922–1941,” Horváth Csaba: „A magyar királyi Honvédség felderítő rendszerének elvi és gyakorlati kérdései,” Lengyel Ferenc: „Vezérkari tisztképzés 1920–1927 között” című munkái.

Mindezekon túl tanulmányoztam számos monográfiát, tanulmányt, melyek segítettek a korszak megismerést. Ezek teljes körét a „Felhasznált irodalom” jegyzéke tartalmazza.

¹⁶ Főszerkeztő: Liptai Ervin, Zrínyi Kiadó, 1984.

5. A kutatási módszerek

Kutatómunkám fő bázisát a HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Könyvtára, a Hadtörténelmi Levéltár, az Országos Széchenyi Könyvtár és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Központi Könyvtára adta. A témakörben végzett anyaggyűjtés részéről több éven áthúzódó folyamat volt. A kezdeti lépések az 1997-ben szervezett kiállításra és az ennek nyomán tervezett kiadvány két elkészült tanulmányának alapkutatásaira nyúlnak vissza, melyek felhasználásával az évek során végzett tervszerű munkát tükrözik a megjelent írásaim.

A kutatással kapcsolatos módszereim a következők voltak:

Az irodalomkutatás keretében feldolgoztam a rendelkezésre álló külföldi és hazai szakirodalmat. Tanulmányoztam a Magyar Királyi Honvédség Rendeleti Közlönyeit. Ennek során megismerkedtem az állandó haderő kialakulásával, a téma szempontjából meghatározó történelmi eseményekkel, a honvédség fejlődésével és nem utolsósorban a Budapesten zajló eseményekkel.

Levéltári forrásokat dolgoztam fel. Ennek részeként áttekintettem az 1848/49-es szabadságharc témával összefüggő iratait, az 1869-ben felállított Budapesti Honvéd Térparancsnokság okmányait, a Budapesti honvéd kerületparancsnokság, a Magyar Tanácsköztársaság, a Budapesti karhatalmi főparancsnokság,¹⁷ a Budapesti városparancsnokság, a Hadügyminisztérium vonatkozó iratait. Elemeztem a feltárt okmányok tartalmát, s kiindulva az adott időszak történelmi eseményeiből, rendszereztem az így nyert információkat.

Tanulmányoztam a szabályzatok előírásait, összehasonlítottam a helyőrségi feladatok szabályozásának változásait. Részt vettem – előadóként is – az egyetem és más intézmények *történelmi tárgyú konferenciáin*, melyek segítették az ismereteim elmélyítését. Felhasználtam a témával kapcsolatban *saját katonai beosztásaimból* – nyolc évet dolgoztam a ma is meglévő Budapesti Helyőrségparancsnokságon – *adódó tapasztalatokat*. A mába mutató következtetések levonására adott alkalmat, a Washingtoni Városparancsnokságra 2001 szeptemberében szervezett tanulmányutam.

A kutatás során alapvető szempont volt az adott történelmi kor megismerése, a tárgyilagosság, a tudományos alaposág, az analízisekre, szintézisekre épülő következtetések.

A tárgyalt időszak tartalmi és téma szerinti áttanulmányozása után a kronológiai feldolgozás mellett döntöttem. Ennek magyarázata, hogy a bel-, és a külpolitika történései visszatükröződnek a Budapesti városparancsnokság szervezet és feladatrendszerében. Ezért a korszak történelmi eseményeinek tükrében ismertetem a változó feladatköröket. Mindezek mellett mondanivalómat igyekeztem korabeli dokumentumokkal alátámasztani, így értekezésemet gazdag forrásgyűjtemény egészíti ki.

Értekezésem öt fejezetből áll.

Az első fejezetben bemutatom a helyőrségi feladatok irányítására kialakított szervezetek fejlődéstörténetét.

A második fejezetben feltárom a Budapesti városparancsnokság létrejöttét, a polgári és kommunista forradalmak alatti feladatait, működését.

A harmadik fejezetben foglalkozom Budapest román megszállásával, a városparancsnokságnak a kor megkövetelte helytállásával.

A negyedik fejezetben bemutatom a Nemzeti Hadsereg létrejöttét, a fővárosban lévő karhatalmi erők és védelmi szervek működését.

Az ötödik fejezetben a békés években jelentkező feladatok felrajzolásával, és a háború közeledtével újból átalakuló városparancsnoksággal foglalkozom.

¹⁷ A szervezetek nevének írásakor a korabeli – kisbetűs – írásmódot alkalmazom.

I. A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG ELŐDSZERVEZETEI

1. A térparancsnokságok létrejötte az állandó haderőben

A helyőrségi feladatok irányítására rendelt szervezetek létrejötte az állandó, békében is meglévő, haderő kialakulásának törvényszerű következménye.

Az állandó haderő előfutárai a zsoldos katonák voltak, melyek első jelentősebb kötelékei a XIV. században jelentek meg. A XV. század végétől a haderő gerincét Európa országainak zömében már a szabad zsoldos csapatok alkották¹⁸. Ezek tulajdonképpen vállalkozások voltak. A zsoldosok a parancsnok vezetésével pénzért szegődtek el egy-egy feladat teljesítésére, hosszabb rövidebb ideig. A zsoldos kötelékek állományában a legkülönbözőbb népek fiai küzdöttek. A XVIII. századi francia hadseregben sok ezer itáliai, magyar, német, skót, németalföldi és egyéb katona szolgált. Ez magában hordozta a zsoldos alapon szervezett haderő megbízhatatlanságát, a katonák nemritkán pénzért elárulták megbízójukat. A svéd, francia kísérletek után a XVIII. század derekán Poroszországban alakították ki a haderő kiállításának új módját. Rendszerükben az ország területét kiegészítő területekre, úgynevezett kantonokra osztották, minden kantonnak évente meghatározott számú újoncot kellett kiállítani. A toborzó különítmények járták az országot, sokszor csalással, erőszakkal, megvesztegetéssel szedve össze az újoncokat.¹⁹

Az általános védkötelezettség, amikor az ország lakosságának 5-7 %-át sorozás útján kötelező jelleggel behívták a haderő részére, a francia forradalom hatására terjedt el Európában. A francia nemzetgyűlés a Konvent, 1793. augusztus 23-i rendelete kimondta: „...Ettől a pillanattól kezdve míg ellenségeinket ki nem űztük a területről minden francia férfit állandóan igénybe veszünk a hadseregben teljesített szolgálatra²⁰...”.

A Habsburg Birodalomban a hadügyeket 1556-tól az Udvari Haditanács irányította. Alárendeltségében, a központi elgondolás hatékony megvalósítása céljából, fokozatosan épültek ki a főhadparancsnokságok, melyek meghatározott területen (körzetben) az ott tartózkodó valamennyi katonaság, parancsnokság, intézmény tevékenységének irányítói, felügyelői voltak. A főhadparancsnokság élén álló magas rangú tábornok (általában tábornokszernagy, altábornagy) felelt az adott területen a rendért, a bel- és közbiztonságért, katonai és rendőri szabályok foganatosításáért és betartásáért. Az egységes működést az Udvari Haditanács elvi utasításokkal szabályozta, de ezen belül a vezénylő tábornokok a helyi politikai, katonai, gazdasági és igazságügyi döntéseikben igen nagy önállóságot élveztek.

A Birodalom 12 főhadparancsnokságra tagozódott, melyből Magyarországon és kapcsolt részein öt működött a következő megoszlásban: Magyarországon Buda, Erdélyben Nagyszeben, Horvátországban Zágráb, Szlavóniában és Szerémségben Pétervárad, a Bánságban Temesvár székhellyel.

A Birodalom hadereje évszázadokig a zsoldosokra épült, csak fokozatosan alakult ki az állandó haderő, melynek kiegészítése, a katonáállítás a kantonális elvet követte, e célból területét hadkiegészítési körzetekre osztották²¹. A katonákat toborzás útján állították ki, Magyarországon fiai, akiket nemegyszer erőszakkal fogtak be, egész életükben

¹⁸ A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Szerkesztette: Rázsó Gyula, Zrínyi Kiadó, Bp. 1974. 24. o.

¹⁹ Az osztrák császárság fennhatósága alatt más volt a helyzet. Az 1715. évi VIII. törvénycikk már felállította az állandó haderőt, annak hatására – az uralkodó – Mária Terézia 1740-től engedélyezte a magyar kiegészítésű gyalog-, és huszárezredek felállítását.

²⁰ Uo. 68. o.

²¹ Böhm Jakab: A magyarországi főhadparancsnokság 1848 tavaszán. In. Hadtörténelmi Közlemények 1983/1 (Továbbiakban: Böhm i. m.) 48. o.

katonák maradtak. A katonaidő csak 1830-ban és 1845-ben csökkent, előbb 10, majd 8 évre.²² Az így kiállított haderő szinte állandóan úton volt. A lovasság tavasztól ősziig vonult legelőről legelőre, csak télen szállásolták be őket nagykiterjedésű falvas körzetekbe. A gyalogos kötelékeket általában falvakban helyezték el, de nyáron gyakran a szabad ég alatt táboroztak. A garnizonváltások közötti menetek alatt egy-egy menet hónapokig is eltartott, a pihenők alatt a hodályokba, raktárakba beszállásolt katonákat a veteránok őrizték. A dezertőröket sokszor kivégezték.

A Birodalom területén az erődökön kívül, még a XVIII. század közepén is, csak kettő lovasság számára épített kaszárnya létezett Bécsben és Ennsben.²³ Ebből adódóan a fegyverben álló állandó haderő elhelyezése erődökben, laktanya hiányában településeken, úgynevezett nyílt helyeken történt. Erődökben az erődparancsnok irányított, akinek feladatkörébe tartozott az erőd biztonsága érdekében az őrségek, őrzőjáratok szervezése, készenléti erők kijelölése, az erőd kapuinak nyitása, zárása, az előírt katonai viselkedési normák betartatása, gondoskodás a közrendről, a rábízott város nyugalmáról. Mindezek érdekében szoros kapcsolatot tartott az illetékes polgári hatóságokkal. Nyílt helyeken, lakott településen lévő szálláshelyeken, katonai állomásparancsnokságot szerveztek. Az állomásparancsnoki posztot az adott helyen lévő legmagasabb beosztású katona töltötte be. Feladatkörébe tartozott a (garnizon-, helyőrség) szolgálatok, őrség és őrzőjáratok, – katonai, rendőri – ellenőrzés szervezése, riadóztatás, ünnepélyes kivonulások elrendelése, vételezések szabályozása, ellátás felügyelete.

A parancsnokok fenti feladatok alóli mentesítésére, munkájuk segítése érdekében előbb egy-két tisztet (Platz-Major, Platz-Leutnant), később kisebb törzsszel rendelkező szervezetet, úgynevezett térparancsnokságot (Platz Commando) szerveztek.

A Habsburg Birodalomban az első térparancsnokságot 1791-ben állították fel. Korábban az Udvari Haditanács elnöke volt egyidejűleg Bécs parancsnoka is. Ekkor a térségi (helyőrségi) ügyek a Bécsi Főhadparancsnokság feladatkörébe kerültek, melynek vezető tábornoka ellátta Bécs erődparancsnoka feladatát is. Mellé a speciális tér-, (helyőrségi) ügyek vitelére egy altábornagyi posztot rendszeresítettek, akinek munkaköre a városparancsnoksági ügyek intézése, egy nagyobb létszámú úgynevezett tér- (helyőrség) parancsnokság felállítása és működtetése volt.²⁴

E feladatok birodalmi szinten 1803-ig nem voltak szabályozva, ez évben Károly főherceg²⁵ rendeletileg az összes erődítményt és teret (katonai szálláshelyet azaz helyőrséget) nagyságuk és fontosságuk alapján öt osztályba sorolta be, melyek irányításához megfelelő létszámot rendszeresített, és meghatározta a követelményeket. Az 1816-ban megjelent Általános Szabályzat a felelősség köröket már részletesen tartalmazta. A térparancsnokságok az erőd és állomásparancsnok alárendeltségében működtek, annak végrehajtó közegeként, kivéve ha maga a térparancsnok volt jogosult rendfokozata és beosztása alapján az állomásügyek vitelére.

Hadi állapotban, elvonuló hadtest-parancsnokságok főhadiszállásán, úgynevezett tábori térparancsnokságok működtek. E feladatokat általában az oda beosztott törzsgyalogsági zászlóalj parancsnoka látta el, a főtörzsi (vezérkari, hadműveleti) osztály alárendeltségében.

A magyarországi főhadparancsnokság 1740-ben Pozsonyban kezdte meg működését majd az országos kormányzószervekkel – Helytartótanács és Kamara – 1784-ben áttelepült Budára. Pest-Budán az állandó haderő kiépülésének eredményeként jelentős

²² Ez magában foglalta az őszi és tavaszi hadgyakorlatokon való részvétel időtartamát is.

²³ Bencze László: A Habsburg Birodalom katonai rendszere. In. A szabadságharc katonai története. Szerkesztette: Bona Gábor, Zrínyi Kiadó, Bp. 1998. (Továbbiakban: A szabadságharc i. m.) 15. o.

²⁴ Die Kriegsmacht Österreich. Bécs 1865. 375. o.

²⁵ Karl Ludwig Johann, a kor legkiválóbb osztrák hadvezére és katonai teoretikusa, az osztrák haderő újjászervezője

létszámú katonai erő állomásozott. 1848 tavaszán itt található a Magyarországon lévő császári királyi haderő egyötöde. Mindkét városban állomásozott hadosztály és dandárparancsnokság, ezen túl Pesten tüzérségi hadosztályparancsnokság is működött, amely mind az öt főhadparancsnokság területén található tábori tüzérség, a Budán lévő vartüzérségi kerület és a Pesten lévő tüzérszertári különítmény felett is rendelkezett. A fentiek mellett Pesten volt a szekereszet országos parancsnoksága, Budán székel a hadmérnöki kar bécsi központjának magyarországi igazgatója, a Bécsben székelő vezérkar egy osztálya, valamint a főhadparancsnok mellé rendelt tábori főorvosi igazgatóság vezénylő főorvosa.²⁶

Mindezek alapján érthető, hogy Pesten és Budán volt a császári - királyi haderőnek térparancsnoksága.

2. A honvéd térparancsnokságok az 1848/49-es szabadságharc idején

A polgári átalakulás, a nemzeti szabadság igénye mind erőteljesebben fogalmazódott meg a XIX. századi Európában. 1848 tavaszán a kontinens egy jelentős részén forradalmi hullám söpört végig, mely nem kerülte el Bécset és Pest-Budát sem. A reformkori politikai erőfeszítések, és a márciusi forradalom eredményeként a Habsburg Birodalom alkotmányos monarchiává alakult. A változásokba azonban a császári udvar nem nyugodott bele. Előbb a magyar korona fennhatósága alá tartozó területek nemzetiségeit igyekezett céljainak felhasználni, majd az európai forradalmak elbukása után Windisch-Grätz herceg tábornagy főparancsnok irányításával bekövetkezett a császári hadak nyílt támadása, és megkezdődött a megelőző hónapokban életre hívott magyar honvédség szabadságharca.

A március 15-ei forradalom követeléseit megfogalmazó 12 pont között már szerepelt a (5) "nemzeti őrsereg" szervezésének igénye, valamint az (10) „...a katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonákat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk²⁷...” Mindkettőnek a megvalósítása az áprilisban hivatalba lépő Batthyány Lajos gróf által vezetett kormányra várt.

A nemzetőrség intézménye a nagy francia forradalom szülötte. Tipikus polgári fegyveres szervezet, melynek rendeltetése a megszerzett politikai hatalom biztosítása volt. Szervezését már március 16-án megkezdték, törvényi szabályozását azonban csak áprilisban az uralkodó által megerősített XXII. törvény adta. A törvény alapján a nemzetőrség olyan önvédelmi szervezet volt amelyet kimondottan a közcsend és belbéke fenntartására szerveztek. Nemzetőri szolgálatra köteleztek minden férfit, 20 és 50 év között, amennyiben városban 200 forintértékű ingatlannal, vidéken fél telekkel (minőségtől függően 12-30 hold) vagy 100 forint évi tiszta jövedelemmel rendelkezett.²⁸

A nemzetőrség szervezése és felállítás során a területi elvet követték, tisztjeiket maguk választották, csak a zászlóalj és (lovas) osztályparancsnokokat nevezte ki a miniszterelnök István nádor (az uralkodó képviselője) ellenjegyzésével. A szervezést a kormányfő irányította az Országos Nemzetőr Haditanácson keresztül. Az összeírt nemzetőrök létszáma szeptemberre elérte a négyszázezer főt. A nemzetőrséget laza szervezeti keretei, gyenge fegyverzete, alacsony kiképzettsége – felkészítés általában heti egy alkalommal vasárnap folyt –, komolyabb katonai művelet végrehajtására nem tette alkalmassá.

²⁶ Böhm i. m. 69. o.

²⁷ Magyarország hadtörténete i. m. 1. 452. o.

²⁸ Urbán Aladár: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Akadémia Kiadó, Bp. 1973. 14. o.

A fenti hiányosságok miatt az 1848/49-es függetlenségi harc Honvédserege több lépésben, hosszabb folyamat eredményeként jött létre. A haderő kiépítése felé az első lépést május 16-án tették meg, amikor Batthyány miniszterelnök kiadta rendeletét az első tíz mobilis²⁹ nemzetőr zászlóalj kiállítására. Ennek előzménye a péterváradai főhadparancsnok által küldött jelentés, melyben beszámolt arról hogy „...a Szerb Fejedelemség Magyarország elleni támadása küszöbön áll³⁰...”. A kormány a veszélyessé váló helyzetben döntött a saját – megbízható – katonai erő kiállításáról. A megvalósítás alapja a már említett, az uralkodó által is megerősített XXII. törvény volt, ezért tartalmazza a rendelet a nemzetőr kifejezést, azonban az ekkor felállított alakulatok a későbbiek során honvédek nevezett zászlóaljak lettek.

„...A belépő nemzet-őrök három évi szolgálatra kötelezik magukat, (...) fegyverrel ’s ruházattal láttatnak el, és szolgálati idejük alatt azon felül, hogy a hitletétel³¹ alkalmával húsz pengő forint foglaló pénzt (...) kapnak, a’ közvitéznek naponként 8, a tizedesek 16, az őrmesterek pedig 24 pengő krajczár díjat fognak az ország pénztárából húzni³²...” tartalmazta a miniszterelnök által aláírt rendelet.

Ekkor már a nemzetőrök kiállítása toborzás alapján folyt, vagyoni követelményt nem támasztottak, a szolgálati idő három évre szólt, a felkészítés, kiképzés a sorkatonákra vonatkozó szabályok alapján történt. Az 1. és 2. (honvéd) zászlóaljat Pest és Buda állította ki. A toborzás olyan sikeresen zajlott, hogy a két zászlóalj létszáma június 6-ára elérte a 2058 főt.

A magyar fegyveres erő szervezésének fordulópontját a júliusban összeült első népképviselői országgyűlésen elfogadott határozat jelentette. A képviselők, az egyre fenyegetőbb kül- és belpolitikai helyzetben, Kossuth beszédének hatására ekkor szavazták meg a haderő 200 ezer főre emelését. A megvalósítás módjáról rendelkező katonaillesítési törvényt az uralkodó már nem írta alá, azt Jellasics tábornok szeptember 11-én bekövetkezett inváziójának hatására Batthyány gróf miniszterelnök szeptember 14. és 20. között kiadott rendeleteivel léptette életbe.

„...Az ekként kiállítandó sereg (...) új honvédzászlóaljjakká alakítandó, melyeknél az ügyvezetési és vezényleti nyelv, zászló, ruha és jel magyar leend³³...” - írta a miniszterelnök.

A katonaillesítési törvény, lényegében sorozáson alapuló haderő kiépítését biztosította, mivel katonakötelesnek nyilvánította a 18-19-20-21 éves korosztályokat, melyekből minden 127 fő után kettő főt kellett biztosítani a Honvédseregbe. A szolgálati időtartam is meghatározott: 4 év volt.

A márciusi forradalom sarkalatos követelései közé tartozott a császári és királyi soralakulatok helyzetének rendezése. E kérdésben az Uralkodóház nehezen engedett, csak május 7-én adta az öt főhadparancsnokságot és alárendeltjeiket a magyar hadügyminiszter kezébe. A megvalósítás a rendelet ellenére sem volt könnyű. A főhadparancsnokok és tisztjeik birodalmi szellemben nevelkedtek, így, bár formálisan engedelmeskedtek a királyi leiratnak, a gyakorlatban Bécs irányába kacsingattak.

Azt, hogy mennyire nem volt egyszerű a helyzet, jól tükrözik Schweidel tábornok aradi vértanú, kivégzés előtt mondott szavai: „...Én a bécsi főhaditanács parancsára jöttem ide ezredemmel. Ők parancsolták, hogy jöjjenek Budára, hogy esküdjek hűséget a magyar

²⁹ E megnevezést a megkülönböztetés miatt alkalmazták, a tíz zászlóalj 10 000 fő hadrendbe állítását jelentette.

³⁰ Urbán i.m. 82. o.

³¹ Mai fogalmaink szerint: eskü

³² Urbán i. m. 7.számú melléklet. Honvéd toborzási felhívás

³³ 1848/1849 A szabadságharc és forradalom története. Szerkesztette: Hermann Róbert, Videopont Kiadó Bp. 1996. (Továbbiakban: Szabadságharc története i. m.) 139.o.

kormánynak(...) s aztán mint igaz magyar ember és hű hazafi harcoltam az ügy mellett, eskühöz és nemzethez hű maradva³⁴...”

November végére a magyar alkotmányra felesküdtött volt császári királyi alakulatok katonáinak száma elérte a 30 ezer főt.

A bonyolult kül- és belpolitikai helyzetben a május hónapban indult haderőépítés eredményeként november végétől felállt a "Honvédsereg." E tényrt rögzíti az Országos Honvédelmi Bizottmány határozata „...Honvédseregeink minden osztálya letévén az esküt az Alkotmányra, s felvévén a törvény értelmében a magyar színeket, a hajdani seregek s újonnan állított honvéd zászlóaljok közötti különbség ezennel megszüntetnek, s a magyar hadsereg osztatlan egységűnek jelentetik ki, melynek minden osztályát Magyar Honvédsereg dicső nevezete megillet³⁵...”

A honvéd haderő építésének áttekintése után lássuk hogyan alakult a térparancsnokság helyzete az iker fővárosban.

A császári és királyi térparancsnokságok az állandó haderő kiépülésének folyamatában már létrejöttek. Az 1848. május 7-ei királyi leirat nyomán a Pest-Budán székelő katonai szervezetek, beleértve a Budai Főhadparancsnokságot is, engedelmessé váltak a kormánynak. A fővárosban lévő (császári) sorkatonák létszáma 1848 tavaszán elérte a hatezer főt³⁶, bár alakulataik állandó mozgásban voltak. A magyar kormány mellett szolgálatot vállalók június 1-én a Vérmezőn ünnepi külsőségek között letették az esküt az Alkotmányra, majd a nyár folyamán a délvidéken táborba szálltak. A szolgálatot nem vállalókat szeptember közepéig elszállították az országból. Helyettük magyar gyalogos zászlóaljat vezényeltek a fővárosba.

A május 17-én meginduló mobilis nemzetőrség toborzása kapcsán a miniszterelnök személyesen intézkedett az előkészületekre a (hadi) térparancsnokság felé. A toborzás a császári és királyi 32. gyalogezred hadfogó helyén – a Ferenczvárosi Thén utcában az ottani főtoborzó házban – kezdődött, ami elriasztotta a fővárosi polgárokat. Mindezt jól tükrözi a korabeli sajtó tudósítás:³⁷

„...Pest május 18.

Sajnálattal kell kifejeznünk, hogy a ministeriumnak tegnap hirdettük legnépszerűbb fellépése, a rendes nemzetőrség felállítása, az alkalmazásban igen szerencsétlenül üt ki.

A ministerium azokban, kik annak végrehajtásával megbízva voltak, teljesen csalatkozott.

Semmire sem volt gond. Már csak az a Thén utcai laktanya is minő ellenszenvet gerjesztett!

Aztán minő elrendezés! Mindenki azt várta, hogy a toborzás nagyszerűen és nemzeties modorban fog megkezdetni.

Sárga fekete színek, német felírás, mely szerint a toborzás nem tudom hányadik k.k, Infanterie-Regiment³⁸ számára intéztetnék. Ez nem tetszhetett senkinek...”

Így, rövidesen a Nemzeti Múzeumban folytatták a toborzást, katonazenekar lelkesítő játéka mellett. Meg is lett az eredménye – a sajtó híradás szerint – az önkéntesek csoportokban, zászlóval és zenészó mellett járták a várost, maguk is jelentkezésre buzdítottak. Nem csoda, ha június elejére a létszám betelt. A hónap végén a kiállított két zászlóalj³⁹ ünnepélyesen felsorakozva a Városmajorban, a polgárok előtt letette az esküt, majd táborba indult, az 1. zászlóalj a Drávához, a 2. Szeged alá vonult.

³⁴ Az aradi vértanúk és ereklyéik, Arad é.n. 22. o. (Továbbiakban: Arad i. m.)

³⁵ Kossuth Lajos összes munkái XIII. kötet. S.a.r. Barta István, Bp. 1951. 182. o.

³⁶ Böhm Jakab: i.m. 91. o.

³⁷ Márczius tizenötödike, című újság, 1848. május 18.

³⁸ Császári és királyi gyalogezred

³⁹ A megnevezések közötti eligazodást az nehezíti, hogy a toborzás jogi alapját az uralkodó által is megerősített XXII.

A toborzás mellett folyt a márciusban megkezdett (tulajdonon alapuló) nemzeti őrsereg tagjainak összeírása. Létszámuk a fővárosban megközelítette a 10 ezer főt, melyből Pesten és Budán egy-egy zászlóalj alakítottak. Nyár elejére az országosan is sikeres szervezőmunka eredményeként zajlott a nemzetőrök kiképzése, szolgálat ellátása. Június 20-án a miniszterelnök rendeletileg az alábbiak szerint intézkedett: „... Olly városokban, hol egynél több nemzetőrségi zászlóalj van, a következők rendeltetnek (...) tervezessék egy nemzetőrségi térparancsnokság, főnöke legyen ennek valamelyik zászlóalj parancsnoka. E térparancsnokság rendeli meg naponként a térszolgálatot, adja ki minden őrszolgálatra vonatkozó rendeletet, ide folynak be az őrtanyákról minden jelentések. Hol létezik hadi térparancsnokság ott a nemzeti őrseregi térparancsnok azzal magát hivatalos érintkezésbe tegye⁴⁰ ...”.

Ezzel megindult a helyőrségi feladatokat irányító (honvéd-nemzetőr) szervezetek kiépülése, irányukba a követelmények megfogalmazása. „... Minden állomáshoz egy, nagyobbakban több naponként felügyelő tisztek rendeltessenek napi szolgálatra, kiknek szigorú kötelemük tétessék éjjel nappal az őrtanyákat, magányos öröket szorgalmasan megtekinteni, minden észrevett hanyagságot a térparancsnoknak feljelenteni, kiknek meghagyatik a fegyszabályok szoros megtartása mellett a bűnöst megfenyíteni⁴¹ ...”.

Július 24-én Pesten Ballender János főhadnagy, Budán Vosztri Gyula hadnagy vezetésével megalakult az önálló nemzetőr (honvéd) térparancsnokság.

A főváros forradalmi mozgásban volt ezekben a hónapokban. Folyt a toborzás, az 1. és 2. honvéd zászlóalj szervezésén túl, további önkéntes alakulatok – a 14. honvéd zászlóalj, Hunyadi-, Zrínyi- szabadcsapatok – kiállítása és eskütétele.

A délidéken kialakult nemzetiségi villongások, majd a nyár közepén bekövetkező fegyveres összecsapások miatt a kormány a rendelkezésére álló alakulatokat helyőrségeikből kimozdította és a konfliktusok helyszínére irányította. Így, a teljes fővárosi helyőrségi szolgálat ellátását katonai objektumok, laktanyák, raktárak őrzését a nemzetőrség vette át. Az őrszolgálat ellátása mellett a gyanús és garázda személyek előállítására is a nemzetőrökre hárult. Az első népképviseleti országgyűlés megnyitáskor július 9-én, illetve az országgyűlés ülése alkalmával ugyancsak a nemzetőrség teljesített szolgálatot a képviselőház épületei előtt, naponta 50 fővel.

November végére a kormányzati feladatokat ellátó Országos Honvédelmi Bizottmány erőfeszítésének eredményeként létrejött az egységes magyar Honvédsereg. A haderő építésben elért fejlődés tükröződik a helyőrségi feladatok szabályozásban is. November hónapban a hadügyminiszter nevében a következő rendeletek jelentek meg:

„...A Pesten székelő seregi térparancsnokság a honvéd térparancsnoksággal összeköttetvén, a honvéd seregtől mindenki, ki akár hivatalos foglalatosság, akár magán dolgai elintézése végett Pesten tartózkodik, magát ezentúl Mitisz őrnagy 's térparancsnoknál a Károly laktanyában⁴² bejelenteni tartozik (...) tapasztalván, hogy számos főtisztek részint hivatalos kiküldetésben, részint magánügyeikben Budapestre jöven, a tábori szolgálat hátra hagyásával huzamosabb időt töltenek a városban, meghagyatik azért a felelősségre vonás terhe mellett mind az itt levő, valamint az ide érkező tiszt uraknak, hogy az első még ma, az utóbbiak pedig azonnal mint ide érkeznek Pesten Mitisz, Budán pedig Sebes őrnagy és térparancsnok uraknál magukat jelenteni, itt tartózkodásuknak okát előadják, hogy megítéltesék annak jogossága és dolgaikat lehető

Törvénycikk adta. Ez pedig a nemzetőrség szervezését szabályozta. Emiatt találkozunk rendes-, másol mobilis nemzetőrség megnevezésekkel. A honvéd kifejezés csak később alakult ki. Az ekkor kiállított 10 honvéd (nemzetőr) zászlóalj lett az 1848/1849-es Honvédsereg alapja.

⁴⁰ Közlöny, a kormány hivatalos lapja 1848/49-ben, (Továbbiakban: Közlöny) 14. szám 53.o.

⁴¹ Közlöny, 22. szám 148.o.

⁴² A mai Főpolgármesteri Hivatal épülete.

legsebesebben elvégezvén, haladék nélkül zászlóaljaikhoz vagy ezredeik s osztályaikhoz siessenek⁴³...”

1848 végére Batthyány Lajos gróf és Kossuth Lajos, az Országos Nemzetőr Haditanács, és az Országos Honvédelmi Bizottmány szervező munkája eredményeként 100-110 ezer főből állt a Magyar Honvédsereg.

Kiépült az irányítás rendszere a hadügyminisztérium vezetésével, szervezetében a tábornoki osztállyal⁴⁴ működött a katonai igazgatás helyi szerveként a császári haderőtől örökölt főhadparancsnokságok helyett nyolc hadmegye, megalakultak a helyőrségi feladatokat irányító térparancsnokságok.

3. A kormányzék hely város -, (helyőrség) parancsnoksága a szabadságharc alatt

1848 decemberére a Habsburg uralkodóház politikai és katonai téren egyaránt előkészítette a Magyarország elleni támadást. December közepéig Windisch-Grätz tábornagy főparancsnok irányításával hat irányból indult meg Magyarország és csatolt részei elleni támadás. Az éppen megszervezett, harci tapasztalatokat csak a délvidéken szerzett fiatal Honvédsereg a császári hadak invázióját nem tudta megállítani, december végére Windisch-Grätz erői a főváros előtt álltak. A kialakult helyzetben az országgyűlés a Debrecenbe történő áttelepülés mellett döntött. Január elsején megkezdődött a fővárosból a kormányzati szervek evakuálása.

Debrecen ez időben nagykiterjedésű falusias város volt, alacsony házakkal, tágas utcákkal. A történelmi belvárost romladozó árok, és sövény-föld kerítés vette körül. A sáncokon, kapukon lehetett átjutni, de a védművek elhanyagolt állapota miatt ennek nagy jelentősége nem volt. A város épületei a sáncokon is túl nyúltak. Nagyobb létszám befogadására alkalmas helyiségei csak a református kollégiumnak voltak. A lakosság létszáma elérte az ötvenezer főt.⁴⁵ Január első napjaiban ide indultak a függetlenségi harc mellett kiálló képviselők, állami alkalmazottak.

Debrecenbe a városkapukon az őrség ellenőrzése mellett, az útlevelek felmutatása után lehetett belépni. Az egyes kapuk mellett létesített őrállomásokon, a közgyűlés 1848. október 23-án hozott határozata alapján, a bejövőről naplót vezettek. Bejegyezték az érkezés ideje mellé az utas nevét, foglalkozását, s azt is, hogy honnan jött és kitől kapott útlevelet. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke január 7-én érkezett meg, a Piac utcai kapu őre délután egy órakor a következő sorokat vetette papírra: „Kossuth magyarok Mósesse”⁴⁶.

Az ország 1849. január, február hónapokban veszélyes helyzetbe került. Még az elvonulás előtt Pesten, január 2-án, Csány László kormánybiztos elnökletével megtartott haditanács (melyen részt vettek Görgei, Vetter, Rápácssy, Perczel tábornokok) által elfogadott hadműveleti terv, a főváros harc nélküli feladása után, a Tiszántúl megtartását jelölte ki célul. Ennek értelmében a Tisza vonalának megbízható védelme érdekében Görgei a feldunai hadtestével észak, észak-nyugati irányba Vác, Komárom, Lipótvár irányába vonult, elvonva Windisch-Grätz erőit a további Tiszafüred-Debrecen irányú támadó hadművelettől. A Tisza vonalát Perczel tábornok 11 ezer fős hadtestének kellett védeni a Rápácssy tábornok három ezer fős tartalék hadosztályával együtt.

A helyzet az év első napjaiban katasztrófával fenyegetett. A kormányzat, közigazgatás a felbomlás állapotában volt, a kormányhivatalok tagjai, képviselők úton

⁴³ Közlöny, 167.szám 793.o.

⁴⁴ Mai fogalmaink szerint, a vezérkar feledatait ellátó szervezet.

⁴⁵ Mády György: A menekültek. In. A szabadságharc fővárosa Debrecen – Tanulmánykötet, Debrecen 1948.

⁴⁶ Mády i. m. 84. o.

voltak. A császári és királyi haderő egykori tisztjei tömegesen hagyták el Görgői hadtestét. A további bomlást a tábornok csak a sok vitát kiváltó január 5-én Vácott kiadott, nyilatkozatával tudta megakadályozni. Január 4-én Mészáros Lázár hadügyminiszter által irányított Felső-tiszai hadtest Kassánál Schlik tábornok csapataitól vereséget szenvedett⁴⁷. A válsághelyzet akkor vált teljessé, amikor a hónap közepén Perczel tábornok a Tisza vonalának védelme helyett minden ellenséges nyomás nélkül Karcagig vonult vissza. Mészáros veresége miatt a tokaji, Perczel hátrálása következtében a tiszafüredi és szolnoki tiszai átkelőhelyek kerültek veszélybe. Szerencsére a császári hadak elmulasztották a kedvező alkalmat a támadó hadműveletek folytatására. Ebben bizonyára az is közrejátszott, hogy Windisch-Grätz a főváros birtokbavételével úgy ítélte meg, győztesen lezárhatja a hadjáratot. „...A honvéd zászlóaljok és az önkéntesek a visszavonulás alatt minden valószínűség szerint lassanként végleg feloszlanak⁴⁸ ...” írta az uralkodónak.

Ebben a zűrzavaros helyzetben nevezte ki a hadügyminisztert helyettesítő Vetter tábornok január 15-én a Kossuth iránt hű Asbóth Lajos őrnagyot alezredessé és Debrecen térparancsnokává, s ugyan aznapi dátummal de külön parancsban a város hadi parancsnokává. Ez, vélhetőleg a beosztásban utólagos megerősítés, mivel már január 14-én is jelentek meg falragaszok Asbóth nevében. Az ekkor kelt parancsok a következőképpen fogalmaztak: „... Asbóth Lajos alezredesül és helybéli térparancsnokul, ezen kívül ezen térparancsnoksághoz: Csillagszeghy Alajost századossá, Pikler János előbbi minőségében kineveztetik. Debreczen január hó 15-én 1849 (...) Asbóth Lajos alezredes s debreczeni térparancsnok Debreczen hadi parancsnokául ezennel kineveztetik. Kelt, Debreczen, január 15-én 1849.”⁴⁹

A politikailag és katonailag kritikus helyzetben látható a helyőrségi ügyek kézbentartásának fontossága. Asbóth alezredes pár nap múlva feladatot kapott tartalék erők szervezésére, február első napjaiban pedig már Poroszlónál (Tiszafüred - Poroszló tiszai átkelőhely) harcolt sikeresen embereivel.

A helyőrségi ügyeket a továbbiakban Szentpáli József őrnagy és Répássy Mihály tábornok intézte. A hivatalát visszavevő Mészáros hadügyminiszter január 24-én a következő parancsot írta alá: „Répássy Mihály tábornok Úr a hadügyminisztérium részéről Debrecen főhadparancsnokának neveztetik ki.”⁵⁰

Répássy a tartalék erők parancsnoka majd január végétől hadtestparancsnok volt, így Debreczenben gyakran a helyőrségi ügyek irányításába, a januártól az országos hadi főparancsnok címet viselő, folyamatosan a kormányzék helyen tartózkodó Kiss Ernő altábornagy avatkozott közbe.

Debrecen, ez a csendes alföldi város január első napjaiban egyszerre a függetlenségi harc fővárosa lett. Az első menekültek január 3-án jelentek meg, Kossuth 7-én, a hadügyminisztérium állománya Vetter tábornokkal 8-án, a képviselők folyamatosan érkeztek a városba. A város kimutatása szerint 291 fő volt az elszállásolt képviselők száma, bár a jegyzőkönyvek tanúsága szerint volt olyan ülés is amin 314 fő vett részt. A források a Debreczenbe menekültek számát családtagjaikkal együtt 2800-3200 főre teszik. Ezzel azonban a befogadottak száma nem merült ki. Februárban már öt tábori kórház működött itt. Az ápoltak száma változó képet mutatott, január végén például 274 fő volt a kórházakban lévők száma, és 150 fő lábadozó beteg szerepelt a nyilvántartásban. A város népességét gyarapították a katonák változó tömegei, létszámuk időnként elérte az 5-6 ezer főt. Így a betelepültek száma nem ritkán 9-10 ezer fő között mozgott, ami a helység lakosságának 1/5-ét tette ki. Figyelembe véve a település szerkezetét, az egyszintes

⁴⁷ Szabadságharc története i. m. 281. o.

⁴⁸ Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harcza 1848-49-ben. Bp. é.n. 379. o.

⁴⁹ Közlöny, 1849. 2. szám, 5. o.

⁵⁰ Közlöny, 1849. 6. szám, 18. o.

házakat, nagyobb létszám befogadására alkalmas épületek hiányát, az elszállásolás komoly gondokat okozhatott.

A debreceni hadi-, s térparancsnokságnak lényegében szinte mindent egyszerre kellett kézbe tartania, az elszállásolást, őrzést, tartózkodás jogosságának ellenőrzését, katonai rendet biztosító őrjáratok szervezését. A kezdeti idők egyik legnagyobb gondja a szálláshelyek biztosítása volt, amit a város polgári vezetésével együtt oldottak meg. A városban állandó volt a katonai mozgás, elvileg ugyan futár útján előre kellett jelenteni a hadi parancsnokság felé az alakulatok érkezését, ez azonban legtöbbször elmaradt.

Debrecen történelmi belvárosát körülvevő árkon, sövény-föld sáncon 8 kapun lehetett bejutni. Itt folyamatos volt az ellenőrzés, napi váltással őrség látta el a szolgálatot, ellenőrizték a ki- és belépés jogosságát.

A zűrzavaros helyzetben nagyszámban érkeztek a városba olyan tisztek, akik csapataikat engedély nélkül hagyták ott. Már január 14-én megjelent a térparancsnokság hirdetményében, hogy a városban jogtalanul tartózkodókat haditörvényszék elé állítják. A helyzet súlyosságára utal, január 30-án a parancsnokság az engedély nélkül Debrecenben előállított tiszteket hadifogolynak nyilvánította. Február első napjaiban pedig Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke elrendelte, jelentsék neki naponta az érkező és távozó tisztek számát.

„...Megkaptam a parancsnokság mai napon kelt, az ide érkezett s innen elutazottakról szóló jelentését.

Érdekemben áll tudni, hogy kik vannak itt az elmúlt napoktól is jelen, s tudni mikor érkeztek ide, s azt hogy miért maradtak itt. Kérem tehát az itt tartózkodó tisztek jegyzékét, s ezen túl minden nap az ide érkezésről és elutazásról jelentést rendszeresen elvárom⁵¹ ...” tartalmazta a február 14-én kelt intézkedés.

A kémgyanús idegenek és politikailag veszélyes elemek ellenőrzése is a (hadi) térparancsnokság feladatai közé tartozott. E munka segítésére január 27-én felállították a katonai rögtönítélő bíróságot. A városba érkezők közül a polgári személyeknek okmányaikat a rendőrhataloságnál, katonáknak a térparancsnokságon kellett bemutatni. Mindkét helyen vezették a nyilvántartást, rögzítették a szálláshelyet, ellenőrizték a tartózkodás jogosságát és figyelemmel kísérték a távozást. A kormányhivatalok és a katonaság betelepülésének egyéb kísérő jelenségei is voltak. A vendégfogadók, kocsmák megteltek katonákkal, képviselőkkel, hivatalnokokkal. A Honvédelmi Bizottmány többször utasította a katonai parancsnokságot, hogy cirkálók kiküldésével vessen véget a zajos mulatozásoknak. Előfordult, az őrjárat és a mulatozó katonák közötti összecsapás.

„...A kocszmákban és kávéházakban történő rendetlenségek és dorbézolások meggátolására ezennel fölszólíttatnak az őrnagy Urak, hogy mától fogva minden esti 9 órán kezdve egy tiszt s egy néhány közvitéből álló csapatot szíveskedjenek a városba küldeni, úgy szintén arra is, hogy a Térparancsnoksághoz naponta egy egy hírvivőt küldjenek (1849.febr.15.)⁵²...”

A parancsnokság állományának nem kevés munkát adott az őrzési feladatok megszervezése és irányítása. Biztosítani kellett a kormányzati szervek zavartalan működését, őrizni a különböző katonai raktárakat, örökkel kísértetni az útbainduló szállítmányokat. A hadi (helyőrség) parancsnokság munkája a rendelkezésre álló okmányok tanúsága szerint átfogta a kormányzó város életét. A legkülönbözőbb feladatokra intézkedtek, így sebesült katonák részére tartott jótékonyági estek megszervezésére, szállítmányok ki-, és átpakolására, továbbá gondoskodtak honvéd tiszti temetésről is.

⁵¹ Hadtörténelmi levéltár (Továbbiakban: HL) – 1848/49-es szabadságharc iratai 13/467 sz.

⁵² HL 1848/49-es szabadságharc iratai 12/247 sz.

„...Meszlényi Ödön százados halála Kormányzó Elnök Úr átiratából a Térparancsnokság tudomására jutott.

Felhívom Őrnagy Urat, hogy a Néhai százados ünnepélyes eltemetésére a szükségéseket tegye. A temetéshez illő tisztelgésre katonát valamint tábori lelkészt kirendelni és megjelenésre a helyben lévő 35 zászlóalj parancsnokságát felszólítani szíveskedjék. A felmerülő költségek visszafizetése iránt Őrnagy Úr ezennel biztosítatik⁵³...”

A debreceni hónapokra esett március 15-e első évfordulója, és Kossuth Lajos kormányzói eskütétele. 1849. március 15-ét, a forradalom első évfordulóját az Országos Honvédelmi Bizottmány rendeletével hivatalos alkotmányünnepé nyilvánították, melyet a képviselők kormánytagok jelenlétében megtartott istentisztelettel, a kijelölt csapatok díszszemléjével, délután a Nagyerdőben a város polgárságával együtt mulatsággal ünnepeltek meg. A magyar királyi katonai parancsnokságnak címzett parancs ekképpen fogalmazott.⁵⁴

„A magyar királyi vezérsegéd⁵⁵
A magyar királyi katonai parancsnokságnak

Helyben

Debreczen, Márcz 14-én 1849

Az alkotmány ünnepének díszítésére kiállítandó holnap a helyben lévő összes felszerelt katonaság lehető nagy számmal és a helybeli összes nemzetőrség és pedig 8 ½ óraker felállítva lesznel a katolikus nagytemplom előtt Végh nemzetőr őrnagy úr parancsa alatt következők:

a zenekar az olasz légióból

1.osztály vadász

1.század nemzetőrök

1.század az 5. huszár ezredből

Ezen csapatok az Isteni szolgálat ideje alatt tisztelegnek és annak befejezése után a hadügyminiszter úr előtt elvonulnak.

10 ½ óraker a főutcában jobb szárnyal a városházzal szemközt Kaszap őrnagy úr parancsnoksága alatt felállítandók következők (...)

Reggeli 8 ½ óraker a tüzér gyakorlótéren a Nagyvárad kapu előtt felállítva legyen egy 3 fontos gyalog üteg, mely a katolikus templomban tartandó isteni tisztelet kezdetét az adandó jelre 30 lövést szolgál...”

Kossuth az Ország Kormányzójaként május 14-én tette le az esküt. Erre az ünnepélyes alkalomra a térparancsnokság közreműködésével, kirendelték a városban lévő teljes tiszti állományt.

A kormány feladatait ellátó Honvédelmi Bizottmány erőfeszítéseinek eredményeként a fiatal Honvédseregnek 1849 márciusában sikerült fordulatot elérni a függetlenségi harc menetében. A győztes ütközetek eredményeként, a Budai Várban maradt közel ötezer fős várőrség kivételével, az ország területéről a császári hadak kivonultak.

⁵³ HL 1848/49-es szabadságharc iratai 15/377 sz.

⁵⁴ HL 1848/49-es szabadságharc iratai 17/181 sz.

⁵⁵ Vezérsegéd: a táborkari főnök (mai fogalmaink szerint vezérkari főnök) helyettese. 1849. márciusában Vetter Antal altábornagy táborkari főnököt, Kossuth kinevezte a Honvédsereg főparancsnokának. Ezért feladatait a vezérsegéd, Stein Miksa vette át.

A főváros felszabadításának közeledtével, a hadügyminiszteri feladatokat ekkor ideiglenesen ellátó Klapka György, május 9-én Schweidel József⁵⁶ tábornokot nevezte ki Pest hadi (helyőrség) parancsnokává.

Az ekkor kelt parancs így szólt: „Schweidel József Tábornok Úrnak Tábornok urat ezennel Pest hadi parancsnokává kinevezem. Miről azon hozzáadással értesítem, miszerint új állomását rendeletem vételével rögtön elfoglalni szíveskedjék. Kelt Debreczen Május hó 9-én 1849 Helyettes hadügyminiszter Klapka tábornok”⁵⁷

A tavaszi hadjárat honvéd sikerei hatására a császári erők április 21-ével kiűrték Pestet, majd 24-én elvonultak Budáról, így a Vár kivételével a főváros felszabadult. Görgei hadai május 4-én zárták körbe a Budai Várhegyet, s megkezdődött az ostrom, mely 21-én a Honvédsereg győzelmével zárult. Közben a helyőrségi ügyeket ideiglenes jelleggel Patay István alezredes intézte a fővárosban.

Schweidel helyőrségparancsnoki kinevezése e poszt fontosságát tükrözi. A függetlenségi harc alatt csak a mindenkori kormányzék helyek esetében találkozunk a hadiparancsnoki megnevezéssel. Debreczenben előbb Asbóth Lajos alezredes látott el tér-, és hadiparancsnoki beosztást, majd a harctérre távoztával Répássy Mihály tábornokot nevezte ki a hadügyminiszter a város főhadiparancsnokává. Távollétében Kiss Ernő altábornagy országos hadifőparancsnok felügyelte a helyőrségi ügyeket. Mindez azt tükrözi, a korabeli politikai-, és katonai vezetés fontos kérdésként kezelte a kormányzék helyek katonai ellenőrzését. Schweidel tábornokról a kortársak által írt életrajzi összefoglalóban a következő sorokat olvashatjuk:

„...Kossuth, aki igen megszerette az egyeneslelkű derűs tábornokot, rábízta a kormány és a törvényhozás védelmét, Pest város katonai parancsnokává nevezte ki és feldíszítette a harmad osztályú katonai érdemrenddel⁵⁸...”

⁵⁶ Schweidel József honvédtábornok 1796. május 18-án született Zomborban. Édesapja, aki szintén József, Bács-Bodrog vármegyében kincstári kamarai hivatalnok volt.

Schweidel tizenhét éves korában állt be katonának, a 4. Sándor (orosz nagyherceg) huszárezredbe. Császári szolgálatban főbb állomáshelyei: Lemberg, Tarnapol, Bruch és Temesvár volt. Ezredével együtt részt vett a Napóleon elleni hadjáratban is. Schweidel József 1845-től őrnagy, osztályparancsnok. Ezredét – melyet megbízott parancsnokként vezetett – 1848 augusztusában Magyarországra vezényelték. Ekkor az uralkodói parancs értelmében letette az esküt a magyar alkotmányra, melyet haláláig megtartott. Ezredparancsnokként vett részt a Jellasics elleni pákozdi-sukorói csatában, majd a schwehátai ütközetben.

„Schwehátnál mint a 4. huszárezred ezredese és az I-ső számú dandár parancsnoka, a hosszantartó sűrű golyózápor közt ingadozni kezdett dandárit szigorú és célszerű intézkedései által állásba nemcsak megtartani tudta, hanem még vagy 80 lépésnyit előre is vezette...” irták róla kortársai.

Helyállásáért október 16-tól ezredes, november 1-jétől tábornok, hadosztályparancsnok a Görgei vezette Feldunai Hadtestben. 1849. május 9-től Pest hadi- (helyőrség) parancsnoka, majd folyamatosan a kormány további székhelyein – Szegeden és Ó-Aradon – városparancsnok. Kossuth május 10-én visszamenőleg a pákozdi és schwehátai csatáért tanúsított helyállásáért III. osztályú katonai érdemjellel tüntette ki. A Feldunai hadtest katonáival együtt, augusztus 13-án Világosnál tette le a fegyvert.

Osztozott tábornoktársai sorsában, a Haynau által kijelölt vérbíróság szeptember 26-án golyó általi halálra ítélte. Az indoklás szerint mert „...a vádlott urak, akik közül Aulich alezredes urat, Láhner és Schweidel őrnagy urat, Poeltenberg, Nagysándor és Dessewffy kapitányt, valamint Knézich, Leiningen és Damjanich századost a lázadás ügyének tett szolgálataikért a forradalmi kormány alapította katonai érdemrenddel tüntették ki, figyelembe véve, hogy részt vettek a magyar lázadó sereg harcaiban, ez év április 14-i debreceni országgyűlési határozatok megvalósításáért, melyek kimondták Magyarország elszakadását a császárságtól és a legmagasabb uralkodóháznak a magyarországi trónutódlásból való kizárását, illetve az állásukban való megmaradással és a lázadó kormány alatt való további szolgálattal ezt hallgatólag elismerték...” halállal büntetendők. Október 6-án az aradi várban a vértanúk közül négyet - Kiss Ernő, Schweidel József, Lázár Vilmos, Dessewffy Arisztid tábornokokat – kegyelemből, a sáncok között agyonlőtték. A többi vértanút felakasztották.

Schweidel József aradi fogságban írt naplója az események forrásértékű összefoglalása. Közreadta (szerkesztette): Katona Tamás, Az aradi vértanúk. Európa Kiadó, Bp. 1983.

⁵⁷ Közlöny, 1849. 102. szám, 449. o.

⁵⁸ Aradi i. m. 23.o.

A függetlenségi harc során a hadi események függvényében a további kormányzónk helyek Szeged és Ó-Arad voltak. Schweidel tábornok mindvégig megtartotta a posztját, követte a kormányt, majd Görgei hadtestével együtt tette le a fegyvert augusztus 13-án, Világosnál.

Schweidel József tábornoknak Pestre történő beérkezése után, első feladatai közé a kormányzati szervek visszaköltözésének segítése tartozott. A májusi győzelmet követően, a hónap utolsó napjaiban, megkezdődött Debrecenből a fővárosba történő visszatelepülés. A függetlenségi harc kormánya egységes fővárosban gondolkodott, az ekkor kelt rendeletekben már Budapest megnevezést használták.

„...Miután a nemzetgyűlés's a kormány székhelyét Budapestre a' mai napon áttétni rendelte: minden hivatalos levelek 's folyamodványok egyenesen Budapestre utasítandók, hogy az egyik helyről máshelyre küldözgetés kikerültetvén, sürgős esetekben az intézkedés késedelmet ne szenvedjen⁵⁹...” tartalmazza Szemere Bertalan miniszterelnök Debrecenben 1849. május 31-én kiadott utasítása. Június 24-én Szemere Bertalan belügyminiszteri minőségében (május 2-től ő a miniszterelnök, s egyben a belügyi tárca felelőse) rendeletet adott ki a város egyesítésére.

„...Miután a' magyar álladalomnak csak egy fővárosa lehet, mellynek élő erejét főleg Pest, történeti ősz emlékezetét főleg Buda adja meg, és miután végre az ország fővárosának dísz, ereje, hatalma, nagysága, egysége által föltételeztetik, mire az igazságtalan háborúval megtámadott hazának most különösebben nagy szüksége van. Mind ezeknél fogva rendelem a' mint következők:

"1" Buda és Pest 's illetőleg ó-Buda hatóságainak egyesítése elrendeltetik, 's a' testvér két főváros mint Budapest ezennel egyesítettik.

"2" A két törvényhatóság e rendelet vétele után három nap alatt tartandó közgyűlésből, hét és hét tagot küld ki, a' kik az általam kinevezendő elnök alatt választmányt képezve, a' nehézségek, érdekek, jogok miként kiegyenlítése, 's a' tisztikarok egyesítése iránt tervet készítenek, melyet 12 nap lefolyása alatt felelet terhe mellett tartoznak nekem előterjeszteni.

A választmány elnökéül Nyári Pál pestmegyei alispán neveztetik ki⁶⁰...” A bekövetkező hadi események a városok irányító apparátusának összevonását azonban már nem tették lehetővé.

Júniusban több irányból megindult az orosz cári és osztrák császári hadak támadása. A mai ismereteink szerint az egyesített támadó erők létszáma elérte a 350 ezer főt, szemben a Honvédsereg 150 ezer fős létszámával. Így nem meglepő, külső segítség hiányában, a függetlenségi harc másfél hónap alatt elbukott.

Július 1-jén megjelent Budapest utcáin a falragasz, mely tudatta a lakossággal a kormány távozását:

„...A' főváros lakosaihoz

A' kormány, hittel az igazságos istenben és bizodalommal a' hadsereg vitézségében, eltávozik körötökből.

A' hadi munkálatok fordulatai úgy hozták magukkal, hogy a' fővárost védelmezni a' haza veszélyeztetése, a' fővárosban harcolni annak romlása nélkül nem lehetséges.

Ha ütközet nem lesz a' főváros előtt annak oltalmára, azon esetben nem kívánjuk hogy tömegben fölkeljete, mert ok szükség nélkül nem kíván a' haza áldozatot.

De a' ki szereti hazáját 's a' szabadságot az mind jöjjön és csatlakozzék a' megyei népfölkelésekhez és a' táborhoz. Az legyen bajnoka a' keresztes háborúnak.

A' veszély nagy, de bizonyosan legyőzhető, 's a' küzdés mértéke szerint nő a' nemzet dicsősége is a' világ előtt.

⁵⁹ Közlöny, 1849. 120. szám, 482. o.

⁶⁰ Közlöny, 1849. 141. szám, 521. o.

A' nemzeti kormány sajnálatát jelenti ki, hogy a' keserű poharat töledek el nem fordíthatja.

De egyszersmind hiszi erős hittel, hogy ti az ellenségtől környezve is hívei maradtok az áldott szenvedő hazának, 's azon szent szabadságnak, mellynek jótékony fényében, hogy Budapest Europa bámulása közben felvirágozzék, a' visszatérő kormány legszivesb gondjai közé fog tartozni⁶¹..."

Július 8-án a kormány a haderő részére kijelölt összpontosítási körlet területén Szegeden volt, ahonnan augusztus 1-én Aradra távozott a képviselőház jelenlévő tagjaival együtt. Schweidel József tábornok esküjéhez híven mindvégig a kormány mellett maradt, végezve a helyőrségi ügyek irányítását.⁶²

A magyar főerők 1849. augusztus 9-én Temesvárnál bekövetkezett veresége megadta a végső lökést a magyar függetlenségi harc lezárására. A politikailag és katonailag reménytelen helyzetben az ország kormányzója Kossuth Lajos átadta a hatalmat Görgei Artúr tábornoknak. Görgei tábornokra maradt az a hálátlan feladat, hogy szembenézzen a helyzettel, vállalja a fegyverletétel felelősségét kortársai, és az utókor előtt. A általa vezetett, még harcképes feldunai hadtest, a haditanács egyhangú döntése után, augusztus 13-án az orosz erők előtt Világosnál letette a fegyvert.

A szabadságharc elbukását követő megtorlás nyomán a mai ismereteink szerint 120-130 fő volt a kivégzettek száma, 1200 főt ítéltek hosszabb-rövidebb ideig tartó várfogságra, 40-50 ezer fő volt az osztrák haderőbe kényszerrel besorozott honvédek száma.⁶³

Az Aradon október 6-án kivégzett 13 vértanú között találjuk Schweidel József tábornokot, a főváros első honvéd helyőrségparancsnokát is.

Az 1848/49-es függetlenségi harc alatt, a császári és királyi haderőben alkalmazott szabályozás alapján a Honvédsereg szervezésének folyamatában létrejöttek a helyőrségi feladatok ellátását irányító térparancsnokságok. A helyőrség rendje, biztonsága, a katonai ellenőrzés kézbentartásának fontossága eredményezte a fő-,(kormányzó) városban a hadi parancsnokság működését. Ennek feladatköre, felelőssége túlmutat az 1848 őszén létrejött térparancsnokság lehetőségein. A szabadságharc alatt a főváros öt hónapig Debrecen volt, így a parancsnokság működését az ott készült okmányok alapján lehet áttekinteni.

A hadi-, tér-, városparancsnokság 1848/49-es működését, feladatait a ránk maradt több száz intézkedés, előterjesztés alapján az alábbiakban összegzem:

- őrség szervezése kormányhivatalok, katonai raktárak, létesítmények előtt,
- őrtanyák és őrség ellátásának ellenőrzése,
- a város katonai rendjének ellenőrzése őrzőjáratok szervezésével,
- úti okmányok ellenőrzése, a tartózkodás jogosságának nyilvántartása,
- gyanús személyek felderítése, előállítás,
- katonai átvonulások segítése, elszállásolás megszervezése,
- katonák által elkövetett fegyelemsértések, rendbontások kivizsgálása,
- intézkedés hadifoglyok őrzésére,
- kórház, egészségügyi ellátás felügyelete,
- a polgári hatóságok munkájának segítése,
- díszkivonulás szervezése,
- közreműködés katonák temetésében,
- együttműködés a város polgári hatóságaival, a rendőrséggel.

⁶¹ Közlöny, 1849. 149. szám, 549. o.

⁶² 1849. augusztus 9-én Kiss Ernő országos hadi főparancsnok aláírásával a következő parancs készült:
„Schweidel József Tábornok Úrnak!

Tábornok úr ezennel értesítetük, hogy mint városparancsnok mai naptól fogva Ó Arad városban a katonai parancsnokság hivatalos működését megkezdendi.” HL 1848/49-es szabadságharc iratai 1349. sz.

⁶³ A szabadságharc i. m. 272. o.

A rendelkezésre álló iratok alapján megállapítható, a kormány székhelyek hadi parancsnoksága lényegében olyan mai értelemben vett helyőrségparancsnokság volt amely háborús körülmények között végezte igen sokirányú feladatait.

A kormány Budapestre költözésével - a szabadságharc vezetése már egységes fővárosban gondolkodott - rendezni kellett a városban a helyőrségi feladatok irányítását, megfelelő tekintélyű és rendfokozatú, a kormány iránt hű személy kinevezésével, e követelmények alapján lett május 9-ével Schweidel József vezérőrnagy a főváros első kinevezett honvéd hadi-(helyőrség) parancsnoka. Az általa irányított szervezet követte a kormányt, és a szabadságharc alatt a kormány mindenkori székhelyén felelt a közrendért, a közbiztonságért.

4. A Magyar Királyi Budapesti honvéd térparancsnokság az Osztrák-Magyar Monarchia alatt

Az 1848/49-es szabadságharc leverése után Magyarország Habsburg Birodalmon belüli önállósága megszűnt, így nem beszélhetünk önálló haderőről sem. Hazánk területén 1856-ig ostromállapot volt érvényben, amely azt is jelentette, hogy az egyes katonai parancsnokságok a polgári hatóság hozzájárulása nélkül is kivezényelhették csapataikat a lakosság ellen. A tizennégy hadtestből álló császári és királyi haderőt átszervezték, közülük a 3. hadsereg parancsnoksága Pesten, az alárendeltségébe tartozó négy hadtest pedig Magyarország és Erdély területén állomásozott. Ezek személyi állományát nem magyar területekről sorozták, a magyar kiegészítésű alakulatokat a birodalom más részein helyezték el. A haderő kiegészítése a hadkötelezettség elvén alapult, a szolgálati idő nyolc évig tartott.

A császári haderő első nagy erőpróbáját 1859-ben az olasz-francia-osztrák háború jelentette, mely június 24-én Solferinonál az osztrák császári erők vereségével végződött. A katonai vereség egyre sürgetőbb feladattá tette a Habsburg Birodalom belső helyzetének rendezését. Ezt csak fokozta az a tény, hogy az 1866. június 14-én kitört porosz-osztrák háború Königrätznél július 3-án a poroszok győzelmét eredményezte. Ennek következtében végleg meggyengült a Habsburg Birodalom nagyhatalmi politikai befolyása, megghiúsult a német területek osztrák vezetés alatt történő egyesítésének a lehetősége, előtérbe került a Magyarországgal való kiegyezés. A tárgyalások eredményeként 1867. február 17-én az uralkodó kinevezte Andrássy Gyula grófot magyar miniszterelnökké. Február 20-án megalakult a magyar kormány,⁶⁴ május 29-én pedig az országgyűlés megszavazta az Osztrák-Magyar Monarchiát megteremtő XII. törvényt, melyet az uralkodó egy hónap múlva szentesített.

A dualista államban bevezették a parlamentáris rendszert, közös ügynek nyilvánították a külügyet, a hadügyet, és a pénzügyet. Ennek szellemében került sor az egységes véderő kialakítására. A hadügy kérdésében jelentősen eltértek a vélemények. Sarkalatos vitaponttá vált, hogy Magyarország rendelkezzen-e önálló haderővel, de a magyar uralkodó körök nem mondhattak le a nemzet szuverenitását kifejező honvédség létrejöttéről.

A heves viták után megszülető, az Osztrák-Magyar Monarchia fegyveres erőire vonatkozó – a véderőről az 1868: XL., a honvédségről a 1868: XLI., a népfelkelésről az

⁶⁴ Tagjai, honvédelem: Andrássy Gyula gr., belügy: Wenckheim Béla br., vallás- és közoktatásügy: Eötvös József br., igazságügy: Horvát Boldizsár, pénzügy: Lónyay Menyhért, földmívelés, ipar- és kereskedelemügy: Gorove István, közmunka- és közlekedésügy: Mikó Imre gr., a király személye körüli miniszter: Festetics György gr.

1868: XLII., – törvényeket az uralkodó 1868 december 5-én szentesítette.⁶⁵ Ezek után – a császári és királyi közös haderő mellett – megkezdték a magyar királyi Honvédség felállítását.⁶⁶

A törvény alapján a közös haderő: „...Ő Felsége összes birodalma, mindkét állama területének külellenségek elleni megvédése, a belrend, és biztonság fenntartása...” a megszülető „...honvédség háború idején a hadsereg támogatására és a belvédelemre, béke idején pedig kivételesen a belrend és biztonság fenntartására⁶⁷...” volt hivatva.

A törvények szabályozták a honvédség irányítását, a főhatóságok és parancsnokságok hatáskörét. „...A honvédség minden ügye a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozik. Tisztán katonai rendelkezés céljából Ő Felsége által honvédségi főparancsnoknak egy tábornok neveztetik ki.” rendelkezett a XLI. törvénycikk.

A Honvédelmi Minisztérium dolgozta ki a honvédelemmel kapcsolatos törvényjavaslatokat és gondoskodott azok végrehajtásáról. Feladatai közé tartozott a honvédség szervezése, és működéséhez szükséges – személyi, anyagi - feltételek biztosítása. A honvédelmi miniszter alkotmányos felelősséggel bírt.

A Honvéd Főparancsnokságnak,⁶⁸ mint a honvédség legmagasabb katonai parancsnokságának, a feladatai közé tartozott a katonai kiképzés vezetése és felügyelete, a fegyelmi fenyítő hatalom gyakorlása. Véleményezte az alárendelt parancsnokságok felterjesztését. Javaslatokat terjesztet elő a honvédelmi miniszternél, a honvédség kiképzésének, fegyelmi állapotának, harcképességének helyzetéről, a tisztek, tisztjelöltek előléptetéséről, szolgálati beosztásáról.

A Főparancsnokság kezdetben öt főből állt, később létszáma elérte a huszonöt főt.

A csapatok és a két főhatóság között a honvéd kerületparancsnokságok helyezkedtek el, melyeket 1869 áprilisában állítottak fel. A kerületparancsnokság a csapatok katonai-közigazgatási, egészségügyi és gazdasági irányítást végezte, továbbá a hatáskörébe tartozott a fegyelmi fenyítő hatalomnak az ellenőrzése. A honvédség szervezetéről alkotott törvény a Magyar Korona országait hat kerületre osztotta.

A magyar királyi honvédség hatóságainak sorában a minisztériumi szervek és a honvéd kerületparancsnokság után a helyi hatóságok, az állomásparancsnokság és a térparancsnokság következtek.

„A honvéd állomásparancsnokra van bízva a parancsnoklás az állomás szolgálati körébe tartozó alantosabb honvéd parancsnokságok és hatóságok, valamint honvéd csapatok és intézetek fölött általában: különösen pedig őt illeti a rend, a fegyelem és az élelmezés fölötti őrökösés, nem különben az állomás szolgálati körletének biztonságáról való gondoskodás”⁶⁹ tartalmazta a szabályzat.

Az állomásparancsnok az adott helyőrségben lévő legmagasabb rendfokozatú tiszt volt. Ahol kerületparancsnok székelt, ott ő látta el az állomásparancsnok feladatait.

Az Osztrák-Magyar Monarchia alatt egy-egy helyőrségben két állomásparancsnokság is működött, egy a közös csapatok feletti, egy a magyar királyi honvéd csapatok feletti helyi parancsnok. Az egységes vezetést igénylő közös ügyekben az adott helyőrségben a magasabb rendfokozatú tisztet illette a parancsnoklás joga, függetlenül attól, a közös (császári és királyi) vagy a magyar királyi honvédséghez tartozott-e.

⁶⁵ A Magyar Királyi Honvédség története 1868-1918. Szerkesztette: Berkó István, Bp. 1928. Továbbiakban: Berkó i. m. 22. o.

⁶⁶ Bővebben dr. Szijj Jolán: A Budapesti Helyőrségparancsnokság története 1869–1918. Továbbiakban: Szijj i.m. HL Tgy./3721.

⁶⁷ Helgert Imre: A Budapesti Honvédhelyőrség Parancsnoksága 1849 – 1999. Zrínyi Kiadó Budapest 2000. Továbbiakban: Helgert i. m. 155. o.

⁶⁸ A honvédségben a vezérkart csak a századforduló után alakították ki, de a Honvéd Főparancsnokságot azonban akkor sem szüntették meg.

⁶⁹ A-32 i.m. 441. pont

Ilyen közös ügynek számítottak:⁷⁰

- a helyőrségi szolgálat azon része, mely mindkettőtől közös végrehajtást igényelt,
- egyes karhatalmi szervezetek kiállítása,
- gyakorló és lőterek, lovardák, uszodák közös használata.

Az állomásparancsnok, mint az előzőekből is kitűnik nem volt független személy. Így a helyőrségi ügyek kezelésére, állomásonként 1-2 állomástisztet rendszeresítettek.

Önálló törzzsel bíró helyőrségi feladatok ellátását irányító szervezet, térparancsnokság, a honvédségben csak Budapesten volt. Más állomáshelyeken a tér-, (helyőrségi) ügyeket az állomástisztek intézték.

A Magyar Királyi Budapesti honvéd térparancsnokságot⁷¹ 1869. június 30-án állították fel.

A főváros térparancsnokságának jogállását jól tükrözi a M.Kir. Honvédség helyi hatóságai számára kiadott szervei határozvány, amely a következőket írta elő:

„A honvéd helyi hatóságokhoz tartoznak:

- a. minden nyílt honvéd állomáson az ott lévő honvéd állomásparancsnokság
- b. a magyar királyi honvéd térparancsnokság Budapesten.

A Budapesti honvéd térparancsnokság élén az Ő Felsége által kinevezett térparancsnok áll.”⁷² A Budapesti honvéd térparancsnokság,⁷³ mint önálló hatóság, jogosult volt feladatkörébe tartozó ügyekben közvetlenül intézkedni, és levelezni a fővárosban lévő csapatok és parancsnokságok felé. Mint a Monarchia több városában, így Budapesten is volt a közös (császári és királyi) haderőnek térparancsnoksága, melynek parancsnoka altábornagyi rendokozatú tábornok volt.

A Magyar Királyi Budapesti honvéd térparancsnokság főbb feladatait az alábbiakban lehet összegezni a Szolgálati Szabályzat és a Szervei határozvány alapján:

- a helyőrségi szolgálat meghatározása, vezénylése, vezetése és felügyelete,
- a helyőrségi őrségek és készütségek megvizsgálása és az észlelt hiányosságok beszüntetése, illetőleg jelentése, közlése a csapatparancsnokságokkal,
- a helyőrségi szolgálatra vonatkozó ör és ügyeleti utasítások kidolgozása és nyilvántartása,
- a helyőrségi őrhelyiségek bérbevétele,
- elszállásolási ügyek intézése a helyőrségben lévő és az átvonuló csapatokra vonatkozóan,
- nyilvántartás vezetése a helyőrségben lakó tartalékos, nyugállományú vagy szolgálaton kívüli viszonyban álló honvéd egyénekről, a honvédségi és katonai alapítványok ellátásában álló, vagy ezekre előjegyzett egyénekről, a honvéd nyugdíjasokról, a honvéd személyek után visszamaradt özvegyekről, árvákról, akik nevelési és ellátási járadékra jogosultak,
- jelentkezési könyv vezetése a helyőrségben szabadságra bocsátott honvédekről,
- a honvéd és csendőr állomány öltözetének fegyelmi magatartásának ellenőrzése a város területén,
- a rend fenntartásáról való gondoskodás kivonulásoknál, ünnepélyeknél, gyászkíséretnél,
- együttműködés a város közigazgatási és egyházi hatóságaival.

⁷⁰ HL Honvéd Főparancsnokság (továbbiakban: HFP) 2765/fp.-1881.sz.

⁷¹ Szijj i.m. 10.o.

⁷² Helgert i.m. 163. o.

⁷³ A térparancsnokság székhelye csak a századforduló után állandósult a mai Veres Pálné utcai katonai épületben, az akkor Lobkowitz laktanyában (a volt Tiszti Klub hátsó része), amely a cs. és kir. városparancsnokság és a magasabb egységek törzseinek is a székhelye volt.

Az állomásparancsnoki jogkörben az alábbi feladatok maradtak:

- riadó intézkedés, tűzoltó-rend kiadása és szükség szerint az árvíz esetén való magtartás szabályozása,
- kivonulások elrendelése ünnepélyes alkalmakra karhatalom kirendelése,
- gyakorlóterek, fürdőhelyek kijelölése, előkészítése, valamint azok használatának szabályozása,
- élelmezés fölötti őrködés,
- katonai rendőr és katona egészségügyi szabályok kezelése.

A Magyar Királyi Honvédség fokozatosan épült ki. A kezdeti béke létszáma alig érte el a tízezer főt, az I. világháború előtt is mindössze harmincezer főt tett ki.

*Áttekintve a díszlokációt, az első világháború előestéjén az alábbi szervezetek és alakulatok találhatóak a fővárosban:*⁷⁴

A császári és királyi (közös) haderő szervezetei: a IV. hadtest parancsnoksága – Térparancsnokság; a 31. gyaloghadosztály parancsnokság a 61. és a 62. gyalogdandár parancsnoksággal; a 10. lovashadosztály parancsnoksága a 4. lovasdandár parancsnoksággal; a 4. tábori tüzérdandár parancsnokság, a 32. gyalogezred egy zászlóalj; a 6. gyalogezred (Mária Terézia laktanya, Üllői út); a 23. gyalogezred (Károly főherceg laktanya, Falk Miksa út); a 38. gyalogezred (Nádasdy laktanya, Haller út), a 44. gyalogezred (Albrecht főherceg laktanya, Lehel út), a 3. Bosznia-Hercegovina gyalogezred (Nádor laktanya, Kapisztrán tér); a 10. huszárezred (I. Ferenc József laktanya, Kerepesi út); a 10. tábori ágyús ezred (Vilmos főherceg laktanya, Róbert Károly krt.); a 12. tábori ágyús ezred (gr. Pálffy laktanya, Hungária krt. 9-11.); a 4. tábori tarack ezred (gr. Andrássy laktanya, Hungária krt. 7-9.); a 4. utász zászlóalj (Radetzky laktanya, Bem tér); a 16. helyőrségi kórház (Róbert Károly krt.); a 17. helyőrségi kórház (Alkotás út); a 2. Ruharktár (Daróczi út); a Gyalogsági Hadapródiskola (Húvösvölgyi út); az élelmiszerraktár, valamint központi ágyraktár (Lehel út); a haditengerészeti különítmény (Laktanya út).

A Magyar Királyi Honvédség szervezetei: a Honvédelmi Minisztérium (Budai Vár, Szent György tér); a Honvéd Főparancsnokság (Budai Vár, Szent György tér); az I. honvédkerület-parancsnokság – Térparancsnokság; a 40. honvéd gyaloghadosztály parancsnokság a 79. honvéd gyalogdandár parancsnoksággal; a 41. honvéd gyaloghadosztály parancsnokság a 81. gyalogdandár parancsnoksággal; az I. honvéd gyalogezred (I. Ferenc József laktanya, Üllői út); a 29. honvéd gyalogezred (1916-tól IV. Károly király laktanya, Budaörsi út); az 1. honvéd huszárezred 1. osztálya; a tábori ágyús ezred, (honvédtüzérség csak 1913-tól van a hadrendben); a Honvéd Központi Fegyvertár (Timót utca); a Honvéd Helyőrségi Kórház (Gyáli út); a Honvéd Élelmező Raktár (Vörösvári út); a Honvéd Központi Ruhatár (Elnök út), a Honvéd Ludovika Akadémia (Üllői út); a Honvéd Központi Lovasiskola (Üllői út); a Honvéd Központi Távíró Iskola (Üllői út).

E szervek helyőrségi munkájának összehangolása volt a Budapesti honvéd térparancsnokság feladata.

A kiegyezéstől, az első világháborúig terjedő idő, a boldog béke időszaka, amikor rohamléptekkel fejlődött Budapest. Az ekkor megindult nagyarányú építkezések eredménye a város szerkezetét meghatározó útvonalak rendezése, a Parlament, az Operaház, a Halászbástya, a Budavári királyi palota és középületek sorának építése, az Andrássy út alatt húzódó földalatti vasút, és a Városliget szélén lévő Millenniumi emlékmű

⁷⁴ Helgert Imre: A Budapesti Helyőrség Parancsnoksága 1849-1999, Zrínyi Kiadó, Bp. 2001. 65.o.

elkészítése. S ne feledjük, ekkor ünnepelte Magyarország 1896-ban, nagyszabású rendezvénysorozattal, a honfoglalás ezeréves évfordulóját. E fellendülő, reményekkel teli időszakban bizony nem kevés feladat jutott a térparancsnokságra, melynek részletes feltárása mindmáig várat magára.

Összegzés: Az állandó haderő kiépítésének folyamatában jöttek létre a katonai állomáshelyek, mai megnevezésben a helyőrségek. Kezdetben a katonákat a települések házaiban, az ott található nagyobb épületekben, hodályokban helyezték el. A laktanyákat csak később, a XIX. század folyamán kezdték el építeni.

Az állandó haderő létrejötte, a katonák települések területén történő tartós elszállásolása megkövetelte a katonaelet szabályozását, a település lakosságával történő együttműködés kialakítását. E feladatokat az adott állomáshely (helyőrség) területén lévő legmagasabb rendfokozatú katona, az állomás-, (helyőrség) parancsnok látta el. Feladatkörébe tartozott a (garnizon-, helyőrség) szolgálatok, őrségek, őrzőjáratok szervezése, ellenőrzés, riasztás, ünnepélyes kivonulások elrendelése, vételezések szabályozása, ellátás felügyelete. A parancsnokoknak a fenti feladatokkal összefüggő munkájának segítésére előbb egy-két tisztet (Platz- Major, Platz- Leutnant), később kisebb törzzsel rendelkező szervezetet, úgynevezett térparancsnokságot (Platz Commando) szerveztek.

A Magyar Honvédség elődje, az akkor Honvédseregnek nevezett haderő, megalakulása a magyar nemzet 1848/49-es Habsburg-házzal folytatott szabadságharcának az eredménye. Az alig több mint egyéves küzdelem idejéből helyőrségi szabályozás nem maradt ránk, ugyanakkor a korabeli parancsok, az Országos Honvédelmi Bizottmány határozatai alapján, nyomon követhető a nemzetőr-, majd honvéd térparancsnokságok kiépülése, munkája. A császári haderő támadása elől 1849. január első napjaiban a képviselők és a kormány Debrecenbe távoztak. A végveszéllyel járó helyzetben a kormány székhelyén (Debrecen városában) lévő térparancsnokság szélesebb jogkörrel rendelkező városparancsnoksággá alakult. A továbbiakban, a szabadságharc alatt a kormány mindenkor tartózkodási helyén (Pesten, Szegeden, Ó-Aradon) az állomásparancsnok feladatait városparancsnokság látta el. Ennek élén a későbbi aradi vértanú, Schweidel József honvédtábornok állt. A rendelkezésre álló iratok alapján megállapítható, a kormány székhelyek hadi parancsnoksága lényegében olyan mai értelemben vett helyőrségparancsnokság volt amely háborús körülmények között végezte igen sokirányú feladatait.

A szabadságharc bukása után, a Habsburg házzal 1867-ben létrejött kiegyezés előkészítő tárgyalásai során, született a megállapodás a Magyar Királyi Honvédség felállításáról. Az 1868. évi XLI. törvénycikk alapján kezdődött a honvédség szervezése, melynek területi szerveit fokozatosan alakították meg. E folyamatban a Magyar Királyi Budapesti honvéd térparancsnokság felállítására 1869. június 30-án intézkedett a Honvédelmi Minisztérium. A Magyar Királyi Honvédségben térparancsnokság csak Budapesten volt, egyéb helyőrségekben az állomás-, (helyőrség) katona életének irányításával összefüggő feladatokat az állomás (helyőrség) parancsnok mellé rendszeresített állomástisztek fogták össze. A Budapesti honvéd térparancsnokság szerepét tükrözi az, hogy parancsnokát az uralkodó – I. Ferenc József király – nevezte ki.

II. A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG MEGALAKÍTÁSA, MŰKÖDÉSE A POLGÁRI DEMOKRATIKUS FORRADALOM ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG ALATT

1. A katonapolitikai helyzet Magyarországon a forradalmak alatt

Az 1914-ben kitört világháború vége Magyarországnak a forradalmak hónapjait, a nemzeti megmaradásért folytatott küzdelem véres harcait, történelmi területei 2/3-ának és lakosai 60 %-ának elvesztését eredményezte.

1918 nyarára az Osztrák-Magyar Monarchia haderejében egyre sűrűbben jelentkeztek a közelgő katonai összeomlás előjelei. Felerősödött a háborús szembenállás a hátszói alakulatok állományának szökése, a katonák lázadása.⁷⁵

A katasztrófa árnyékában megindult a Monarchia népeinek nemzeti önállósodási folyamata. 1918 őszén sorra alakultak a nemzeti érdekeket fókuszáló nemzeti tanácsok. Budapesten október 25-én Károlyi Mihály vezetésével alakult meg a Magyar Nemzeti Tanács, mely programjában célul tűzte ki Magyarország függetlenné nyilvánítást, az azonnali béke megkötését.

A világháború során hatalmassá duzzadt a Monarchia hadereje. Az adatok szerint, 1918. május végén a katonai élelmezési létszám 4 650 000 fő volt.⁷⁶ Mire elérkezett 1918 ősze az ország területén, de különösen Budapesten kaotikus állapotok uralkodtak. A fővárosban bujkáló szökevények számát a rendelkezésre álló források⁷⁷ 40-50 ezer főre, az ott állomásozó alakulatok létszámát 60-80 ezer főre becsülik. Így a katonák száma a város lakosságának 10%-át is elérte. Ez a hatalmas katonatömeg volt az események mozgatója, az október 30-31-én lezajlott úgynevezett őszirózsás forradalom győzelmének kovácsa. A tömegek akaratának az uralkodó is engedett, s Károlyi Mihályt a Nemzeti Tanács elnökét megbízta a kormányalakítással.

Az események feltartóztatlanul követték egymást, a hátszágban lezajlott forradalmi hullám és a katonai vereség hatására a Monarchia szétesett, képviselői 1918. november 3-án Padovában aláírták a fegyverszünetet. A balkáni antant erők ellenére folytatták az előrenyomulást, november 4-én benyomultak a történelmi Magyarország területére. Károlyi – aki évekig küzdött a magyar parlamentben a háború lezárásáért – immár miniszterelnökként személyesen utazott Belgrádba tárgyalni az antant erők balkáni főparancsnokával. Érvei, melyben kifejtette Magyarország nem felelős a Monarchia politikájáért hatástalanok maradtak. Így november 13-án Linder Béla⁷⁸ a kormány nevében

⁷⁵ Ennek illusztrálására néhány példa: 1918. május 12-én Rimaszombatban a 80. gyalogezred pótzászlóalja lázadt fel. Június 4-én a szerbiai Kragujevácbán a Monarchia hadseregének egyik legjelentősebb katonai felkelése robbant ki. A rendcsinálás „eredményeként” a lázadókból 44 főt ítélték halálra.

⁷⁶ Vargyai Gyula: Magyarország a második világháborúban. Korona Kiadó, Bp. 2001. 12.o.

⁷⁷ Vargyai i. m. 14. o.

⁷⁸ Linderről így írt a Külügy – Hadügy 1919. november 2-ai száma: „A csütörtöki forradalom megteremtette Magyarország első népkormányát. Az új kormány tagjai között foglalt helyet Linder Béla tüzértörzskari ezredes, aki a hadügyminiszteri tárcát vállalta el, és aki radikálisan gondolkodó magyar katona. Az új hadügyminiszter fiatal, negyven esztendősen, nőtlen férfiú, aki a háborúban a 38. hadosztály kötelékében teljesített szolgálatot, mint tüzér törzskari ezredes. Előzően a sillenbergai lövőiskolának volt a parancsnoka. Linder hadügyminiszter a háborúban súlyosan megsebesült, de most már teljesen felgyógyult és ép egészségben vette át hivatalát. Első intézkedései a rend helyreállítására irányultak. Korán reggel fekete civilruhában sorra járta a kaszárnyákat, ahol megjelenése érhető feltűnést keltett. Csak amikor felismerték, hogy a polgári ruhába öltözött úr a népkormány hadügyminisztere, tört ki a katonákból a lelkesedés. Mindenütt harsány éljenzéssel fogadták a hadügyminisztert, aki a köréje sereglett legénységhez beszédet intézett. Felszólította a katonákat, hogy most, miután a szabadságért vívott győnyörű harcnak első mómora elszállt, legyenek mindnyájan higgadtak és gondoljanak arra, hogy a forradalom vívmányát csupán a renddel és fegyvellemmel lehet biztosítani. „

aláírta a súlyos feltételeket tartalmazó fegyverszünetet. A fegyverszünet megkötésével egyidejűleg megindult a katonák hazaszállítása, 1918. november eleje és december első napjai között Budapestre közel 400 ezer magyar és 1,1 millió más nemzetiségű katona érkezett.⁷⁹

A kormánynak szembe kellett nézni a frontról hazaérkező katonatömegek okozta veszéllyel – melyet a frontszolgálat okozta fásultság, a hátországi munkanélküliség miatti kiuttalanság, megélhetési gondok, baloldali agitáció okoztak – és az ország határai mentén kialakuló új államok területi követelésével.

A belgrádi fegyverszüneti egyezmény Magyarország számára hat gyalog- és két lovashadosztályból álló hadsereget engedélyezett. A haderő szervezése ennek ellenére akadozott. Ebben a pacifizmus keltette illúziókon túl a kormány azon törekvése is közrejátszhatott, hogy el szeretne volna érni az ország stratégiaileg fontos pontjainak francia erővel történő megszállását, s ezáltal megakadályozni a szomszéd államok katonaságának bevonulását. A francia keleti hadsereg parancsnoka Henrys tábornok november elején⁸⁰ meg is kezdte a csapatok összevonását, s úgy gondolta a legközelebbi napokban bevonul Budapestre. Az elképzelés azonban szinte azonnal megbukott, így csak a további felkészülésről született döntés. Ennek irányítására érkezett november 26-án a magyar fővárosba Ferdinánd Vix vezette katonai küldöttség. Küldetése az volt, hogy a magyar kormánnyal „...egyetértésben rendezzen minden kérdést a francia csapatok Magyarországra szállításával és ottani állomásoztatásával kapcsolatban (...) Elő kell készíteni (...) a fontos stratégiai pontok megszállását⁸¹...”. Mire azonban a budapesti laktanyákat rendbetették⁸² Clemenceau francia miniszterelnök, megváltoztatta döntését. Nem akart belebonyolódni abban, hogy a szomszédaival területi vitában álló magyar kormány helyzetét a francia katonai jelenlét erősítse.

Közben a hadügyi tárca élén is változás következett be. November 10-én Bartha Albert vette át a miniszteri posztot. Ő élesen szemben állt a pacifista törekvésekkel. Hivatalba lépése után kiáltványt adott ki, melyben kezdeményezte a Honvédség, Nemzetőrség, Polgárőrség felállítását. A november 12-én Károlyi és Bartha által aláírt rendelet az antant elvárásait figyelembe véve a hadsereg céljául a „...forradalommal kivívott szabadságjogok(...)továbbá a belrend és a kormányrendeletek végrehajtásnak⁸³...” biztosítását jelölte meg.

A rendelet szolgálatban visszatartotta az öt legfiatalabb korosztályt, s belőlük kívánta a fegyverszüneti egyezményben engedélyezett hat gyalog- és két lovas hadosztályt felállítani.

A rendelet megvalósítása nehézségekbe ütközött, ezért Bartha intézkedett az úgynevezett riadócsapatok felállítására. „... a megszervezendő alakulatok felállítása lassan halad előre. Ennek oka részben a behívott öt legfiatalabb korosztályba tartozó egyének hazafiatlansága, kötelességtudás-hiánya és sok helyen a tisztikar egy részének passzív magatartása (...). Igyekezniünk kell tehát, hogy ezen öt fiatal korosztályból alakulásból lévő fegyveres erő mellett a leggyorsabban oly csapatok felett is rendelkezünk, amelyek

⁷⁹ Vargyai i. m. 17. o.

⁸⁰ Ormos Mária: Padovától Trianonig. Kossuth Kiadó, Bp. 1984. 76. o. (Továbbiakban: Ormos i. m.)

⁸¹ Salamon Konrád: Nemzeti Önpusztítás 1918–1920. Korona Kiadó, Bp. 2001. 83. o. (Továbbiakban: Salamon i. m.)

⁸² Az ekkor kelt állomáparancsok hűen tükrözik e folyamatot, több is tartalmaz közülük laktanyák karbahelyezésével kapcsolatos intézkedést. 1918. nov. 19-i parancs: „A francia hadosztály elszállásolása tárgyában folyó hó 17-én dut. a Hüm. a város a ker. parság és tér parság kiküldöttjei közötti megbeszélésnek a következő az eredménye: A budapesti laktanyákban valamint a már eddig is katonai használatban volt középületekben 12 000 ember számára volna férőhely kb. 1 hét múlva, ugyan is hamarabb nem remélhető, hogy a rendkívül össze piszkított és megrongált laktanyák és épületek a franciák által elfogadható állapotba helyezhetők legyenek. A francia tisztok elhelyezése – szállodákban – saját tisztjeink itt léte folytán kik közül 800 foglalja el a szállodák szobáinak 1/3 részét, csak részben biztosítható”

⁸³ Salamon i. m. 86. o.

mozgó karhatalomként a rend fenntartására ott alkalmazhatók, ahol a kormány azt szükségesnek tartja⁸⁴...”.

A haderő szervezését az is sürgette, hogy a cseh és szlovák állam hadereje megindult északnyugat felől, a románok pedig bevonultak Erdélybe. A polgári kormány bukását azonban nem ez, hanem az antant megújuló követelése okozta. Március 20-án a budapesti antant misszió tagja Vix alezredes jegyzéket nyújtott át a január óta már köztársasági elnök Károlynak. Ebben újabb magyar területek kiürítését követelte. Elfogadása esetén a Tiszántúlon 100 km-es szélességben 50-70 km mély területet kellett volna átengedni az antant oldalán álló románoknak. A felháborodás óriási volt.

Károlyi és kormánya elutasította a követelés teljesítését, majd lemondott. A kialakult helyzetben a szociáldemokraták egyedül nem merték vállalni a kormányzást, így rövid tárgyalások után megegyeztek a kommunista párt képviselőivel, és március 21-én kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot. A Tanácsköztársaság létrejöttével baloldali fordulat zajlott le az országban, megindult a közösségi tulajdonon alapuló gazdaság kiépítése.

A kormány feladatait ellátó Forradalmi Kormányzótanács március 22-én kiáltványban fordult az ország lakosságához, bejelentve a Tanácsköztársaság „hatalmas proletár hadsereget szervez, amellyel a munkásság és parasztság diktatúráját érvényre juttatja a magyar kapitalistákkal és nagybirtokosokkal szemben csakúgy, mint a román bojárokkal és a cseh burzsoákkal szemben.”⁸⁵ Ennek jegyében már március 24-én elrendelték az új típusú osztályhadsereg felállítását.⁸⁶ Alig kezdődött meg a haderő kiépítése, amikor megindult április 16-án a román, 27-én a csehszlovák intervenciós csapatok támadása. Az ország létét fenyegető helyzetben május 2-án a tanácskormány elrendelte az általános mozgósítást. A lendületes szervező munka eredményeként május 6-án 89 zászlóalj, a hónap közepén 113 zászlóalj, 84 géppuskás század, 8 lovasszázad, 39 tüzérezred, 9 repülőszázad, 16 műszaki század volt a Vörös Hadsereg hadrendjében.⁸⁷

Az erőket három hadtestre osztották, melyet nemsokára kiegészített a Budapesten felállított IV. hadtest. Ez utóbbi feladata a főváros rendjének biztosítása, és a város védelmének az előkészítése lett. Az ország területének védelme iránt elkötelezett alakulatok a románok Tiszán túli támadását megállították, északon a cseh erőket visszaszorították.

A Vörös Hadsereg sikerei a párizsi békekonferencia vezetőit is cselekvésre készítette. Clemenceau a konferencia elnöke június 7-én és 13-án is jegyzékben követelte a hadműveletek leállítását, cserébe felajánlva, meghívják Magyarországot képviselőit a békekonferenciára. A jegyzék nyomán hosszú vita indult meg, s végül a Forradalmi Kormányzótanács határozott annak elfogadásáról, a visszafoglalt területek kiürítéséről. A döntés okait a tanácskormány a katonák részére kiadott kiáltványban így összegezte: „Az időt, ha nyugodtan hagynak a rablók, arra használjuk föl, hogy megszilárdítsuk a Tanácsköztársaság belsejében a dolgozók hatalmát, hogy kiépítsük a szocialista gazdasági szervezetet, megvalósítsuk célunkat, hogy csak az egyék, aki dolgozik, hogy megcsináljuk a munkásigazgatást ..”⁸⁸

⁸⁴ Magyarország hadtörténete Főszerkesztő: Liptai Ervin Zrínyi Kiadó, Budapest 1985. (Továbbiakban: Magyarország Hadtörténete i.m.) 210.o.

⁸⁵ Magyarország Hadtörténete i. m. 211.o.

⁸⁶ A toborzást igen látványosan – mondhatjuk szinte napjaink PR módszerével – szervezték, mint ahogy a Vörös Újság tudósítása is tükrözi: „Húsvét vasárnap délután toborzó népünnepély lesz a Népligetben. Katona és népzene-szenekarok, munkásdalárdák hangversenyeznek délután 3 órától kezdve. A szabadban felállított két nagy színpadon a legnevesebb művésznők és művészek lépnek fel, a népligeti Műszinkörben ifjúsíneszek tartanak előadást. Diszeloádást rendez a cirkusz is, ahol hírneves artisták produkálják magukat.”

⁸⁷ Magyarország Hadtörténete i. m. 228.o.

⁸⁸ Magyarország Hadtörténete i. m. 250.o.

Az antant azonban nem teljesítette ígérését, így július 20-án a Vörös Hadsereg újra megindította támadását a román csapatok ellen. A visszavonulásban demoralizálódott vörös katonák, a katonai vezetők árulása közepette nem tudtak eredményt elérni. Az intervenciós csoportok elérték a Tiszát, majd folytatták az előrenyomulást Budapest irányában. A kilátástalan helyzetben augusztus 1-jén a Forradalmi Kormányzótanács lemondott.

2. A Budapesti városparancsnokság megalakulása

Az őszi forradalom győzelmével Magyarország az állami önállóság útjára lépett. Ennek során megkezdtek a császári és királyi közös és a Magyar Királyi Honvédség szervezeteinek rendezését. A Monarchia jellegéből adódóan addig a fővárosban önállóan működött a közös haderő városparancsnoksága (Millitärkommando), az M. Kir. Budapesti honvédkerületi parancsnokság⁸⁹ és a Magyar Királyi Budapesti honvéd térparancsnokság. A haderő átalakítás részeként november 3-án a budapesti Cs. és Kir. Militarkommando és a M. Kir. Budapesti honvédkerületi parancsnokság összeolvadt, s mint Budapesti magyar katonai kerületparancsnokság kezdte meg működését:

„Folyó hó 3-ával a budapesti volt Militärkommando és a Budapesti honvédkerületi parancsnokság összeolvad és Hunke altábornagy úr vezetése alatt mint budapesti katonai kerületi parancsnokság a Budai várban a volt Militärkommando épületében (Szinház út 7. sz.) megalakul és kezdi meg működését⁹⁰...” tartalmazta az intézkedés.

„A budapesti volt közös térparancsnokság mint belvárosi – a volt honvédtérparancsnokság mint József utcai – térparancsnokság a legszorosabb egyetértésben és teljesen egyforma hatáskörrel tovább működnek és csak a helyileg hozzájuk utalt intézmények (beszerzési központ, nyugdíjasok, tiszti özvegyek és árvák stb.) miatt maradnak tovább is eddigi működési helyükön Fiessel ezredes vezetése alatt.”⁹¹

Így a továbbiakban a térparancsnokságok is együtt látták el a feladataikat. Csak magyar állampolgárságú személy maradhatott meg beosztásban, az idegen ajkúak összegyűjtését és elszállítását megkezdtek. A beosztásban maradó valamennyi tisztnek és legénység állományú személynek fel kellett esküdni a magyar nemzeti kormányra.

A főváros állomásparancsnokságának feladata, felelőssége változatlan maradt, azonban a térparancsnokság feladatköre folyamatosan bővült, és a megnevezésében egyre inkább a hatáskör változását tükröző, a városparancsnokság név szerepelt. Ez a budapesti katonai állomásparancsnokság parancsaiban nyomon követhető. Néhány példa erre:

„...A hadügyi államtitkár szóbelileg közölte a városparancsnoksággal, hogy pályaudvarokon fosztogató katonák garázdálkodnak, kik katonai rendőröknek adják ki magukat és ilyen minőségben visszaéléseket követnek el.

Mivel a pályaudvarokon kat. rend. (tőlem: katonai rendészeti) kirendeltség nincsen, szigorúan utasítom a pályaudvar-parancsnokságokat és alárendelt közegeiket (fogadótiszteket, őrségeket) hogy az ilyen garázdálkodó egyéneket haladéktalanul tartóztassák le és kísértessék a pályaudvar-parancsnoksághoz. – Egyszersmind elrendelem, hogy a pályaudvar-parancsnokságok a netán előforduló esetekről a városparancsnokságnál jelentést tegyenek⁹²...”

⁸⁹ A szervezetek nevének írásánál a korabeli írásmódot vettem alapul.

⁹⁰ HL 282. sz. Budapesti kerületi parancsnoksági parancs (Továbbiakban HL BKP pcs.) 1. sz. melléklet, 114. o.

⁹¹ Uo.

⁹² HL BKP 1918. nov.12.-i 310.sz. pcs. 9. pont

„...Nap-nap után tudomásomra jut, hogy különféle alakulások,⁹³ intézmények önhatalmúlag nemcsak a városban azelőtt valamely már leszerelt vagy útbaindított alakulat stb. által elfoglalva volt helyiségekbe, de még laktanyákba is önhatalmúlag elhelyezkednek. Ismételten figyelmeztetek arra, hogy bárminemű csapat, intézmény, stb. elszállásolása végett a térparancsnoksághoz kell fordulni (IV. Veres Pálné u.l.) A térparancsnokság minden egyes esetben ide jelenti, hogy hová helyezte el az illető alakulatot, intézményt, ha az elhelyezésre innen utasítást nem kapott volna.

A laktanya parancsnokok különös kötelessége szigorúan ellenőrizni, hogy a férőhelyek teljesen ki legyenek használva, különösen irodai célokra a szükségesnél több igénybe ne vétessék és ezáltal a fűtő és világító anyagban kötelességszerűen takarékoskodni, lehessen⁹⁴...”

Ezekben a vesztes háború lezárását követő nyugtalan időkben, a fővárosban a frontról hazaözönlő katonák szervezett fogadása és a város közrendjének a biztosítása volt az egyik meghatározó feladat.⁹⁵ A határról fegyver nélkül, vasúton érkező katonákat beérkezésük után a laktanyákba irányították, ott biztosították részükre a szállást és ellátást. Az elhelyezésüknél arra törekedtek, hogy abba az objektumba legyenek amelyek legközelebb van ahhoz az állomáshoz ahonnan tovább indulnak. A pályaudvarokon lévő katonai parancsnokságok szervezetébe irányító részlegek működtek. Ezek feladata volt a tájékoztatás, a katonák megfelelő laktanyákba történő irányítása. A budapesti laktanyák, elhelyezésre szolgáló létesítmények nyilvántartása, a férőhelyekkel történő gazdálkodás a tér-, (város-,) parancsnokság feladata volt.⁹⁶

„...Katonai városparancsnokság Bpest 13/el.n.sz. rendeletére: Az összes laktanyák és férőhelyek f. hó 16-ától kezdve bizottságilag felülvizsgálatnak, az összes laktanya-parancsnokságok, épület gondnokok stb. kötelesek a bizottságoknak a kezére járni. Ezen bizottsági felülvizsgálathoz minden laktanyáról, barakkról, bérelt helyiségről stb. egy vázlat szerkesztendő a férőhelyiségek feltüntetésével, a férőhelyiségek szabványos befogadó képességének megjelölésével, valamint annak kimutatásával, hogy az egyes férőhelyiségekben tényleg mi van elhelyezve. Ezen vázlatok a bizottságnak át lesznek adandók⁹⁷...”

A fővárosban kialakult helyzet hatására a korábbi honvéd térparancsnokság feladatai egyre bővültek, melynek intézményesítésére a haderőszerzés folyamán intézkedtek.

⁹³ Korabeli fogalmazásban a jelentése: alakulat.

⁹⁴ Szijj J. i.m. 28.o.

⁹⁵ A hazatérő katonák fogadásáról így tudósított a Külügy-Hadügy című napilap 1918 november 10-i száma: „A kormány a harcterről hazaérkező katonák fogadtatásra az ország különböző határállomásaira fogadó bizottságokat küldött. A bizottságok dolga a hazaérkező katonákat a határon fogadni, őket élelemmel, esetleg ruházattal ellátni, valamint a távollétük alatt itthon történt változásokról tájékoztatni. Ez idő szerint az alábbi helyeken működnek a fogadó bizottságok: Pécs, Pozsony, Debrecen, Kiskőrös, Kőrösmező, Tövis, Kolozsvár, Csap, Királyhida, Sopron, Szombathely, Muraszombat, Gyékényes, Mezőlaborc, Fenyvesvölgy, Szolyvahársfalva, Brassó, Nagyszében, Csáktornya, Nagykanizsa, Podvoliciskájá, Dornavatra, Grác, Salzburg, Klagenfurt és Wien.

Mint a hadügyminisztériumba naponta érkező sürgönyjelentésekből kitűnik a bizottságok működése mind a huszonhat helyen kitűnően beválik. Az érkező katonákat a hadügyi kormány részéről három tiszt, azonkívül a kerületi parancsnokságok küldöttsége, szintén három tiszt, valamint a nemzeti és katonatanács képviselői várják. A felbogozott pályaudvar, a katonazene, a lelkes bizottságok, no meg természetesen a gulyáságyú, mind hozzájárulnak testvéreink minél szívesebb fogadtatáshoz. A mozgókonyhákban jóformán szünet nélkül fő a gulyás egyszerre 8-10 000 ember számára. Egyszerre váratlanul senki nem jöhet. *Az érkező katonától a fegyvert és lőszert elszedik, azt rögtön vasúti kocsikba rakják és a póttesteknek továbbítják.* Miután a katonákat jól megvendégelték, mindenki kap útravalóul friss kolbászt és kenyert. Katonáink ellátása a legpéldásabb rendben folyik még az ellenség által megszállott területeinken is, ahol a bizottságok elleneink bizottságaival összhangban működnek.”

⁹⁶ HL BKP 1918. nov. 10. 308.sz.pcs.

⁹⁷ HL BKP1918. dec.14. -i 342. sz. pcs.

A hadügyminiszter⁹⁸ január 16-án adta ki a „*Katonai városparancsnokság Budapesten*” megnevezésű rendeletet, mely a következők szerint szabta meg a szervezet feladatait:

1. Katonai osztály:

- állomásparancsok összeállítása, kidolgozása,
- tisztán katonai vonatkozású összes levelezések,
- riadó intézkedések kidolgozása és nyilvántartása,
- a tűzoltó rend kiadása és árvíz esetén való katonai magatartás kiadása,
- kivonulások különös alkalmakkor,
- a helyőrség szolgálat elosztása (őr-, ügyeleti -, és készülségi szolgálat szabályozása),
- helyőrség őrségek és készülségek megvizsgálása, hiányosságok megszüntetése illetve bejelentése vagy azok közlése a csapatparancsnokságokkal a helyőrségi szolgálatra vonatkozó ór és ügyeleti utasítások kidolgozása és nyilvántartása,
- személyügyek,
- gyakorló-, lő-, és fürdőterek összes ügye,
- összeköttetési ügyek összes szolgálatának ellátása a szervezett polgársággal a nemzetőrség katonatanácsa kormánybiztosságával és az államrendőrséggel,
- reggeli jelentések,
- fegyelmi, esküdtszéki és bizalmi férfi ügyek,
- rendeleti közlönyök, kerületi parancsok,
- hadrend nyilvántartása,
- elhelyezés (dízlokáció) katonai elvi ügyek,
- személyi ügyek nyilvántartása,
- állomásparancsba adandópontok gyűjtése a különféle osztályoktól,
- katonai osztályban alkalmazottak nyilvántartása.

2. Karhatalmi osztály:

- a. Összes karhatalmi ügyek kezelése,
 - Budapest főváros területére,
 - kerületi katonai parancsnokság egész területére,
- b. Karhatalmi osztályon alkalmazottak nyilvántartása.

3. Térparancsnokság:

- az állomásparancs összeállítása a katonai osztállyal egyetértőleg,
- állomásparancs kinyomtatása sokszorosítása és kiadása az állomás eligazítás alkalmával,
- az állomás eligazítás megtartása,
- a helyőrségi őrhelyiségek kibérlése, javítása és berendezése (A ker. kat. pság. Építési osztály igénybevételével) valamint gondoskodás a részükre szükséges anyagjárandóságok kiutalványozásáról,
- laktanya ügyek, elszállásolási ügyek a helyőrségre és az átvonuló csapatokra vonatkozólag,
- katonai célokra igénybevett (bérelt) épületek, helyiségek, lakások átvétele, gondozása és esetleges visszaadása,
- nyilvántartás Budapesten lakó tartalékos nyugállományú szolgálaton kívüli viszonyban álló valamint rokkant havidíjasokról,

⁹⁸ HL HM 1104/ eln.-1919. sz. Hüm-i u.

- jelentkezési könyv vezetése a Budapesten tartózkodó ideiglenesen szabadságra bocsátott vagy szolgálati ügyben átmenetileg tartózkodókról,
- a helyben egészségügyi intézetekben ápolts havidíjasokról nyilvántartás, a szabadságon vagy átmenetileg Budapesten tartózkodó megbetegedett havidíjasok kezeléséről gondoskodás az illetők betegjelentései alapján,
- havidíjasok özvegyeinek és árváinak nyilvántartása,
- nyilvántartás a Budapesten állandóan tartózkodó rokkant katonákról,
- temetéshez, haláleset felvételéhez szükséges intézkedések megtétele,
- hadisírok gondozása,
- kihágások, verekedések esetében a vizsgálat megindítása, illetőleg azok beszüntetése tárgyában intézkedések megtétele,
- büntető eljárások kezdeményezése a városparancsnokságokhoz beosztott segédközegek közreműködése mellett,
- átvételezések szabályozása,
- egészségügyi rendszabályok kezelése,
- zenekari ügyek,
- a törzépületben a laktanya-parancsnoki teendők ellátása.

4. Gazdasági hivatal:

- a városparancsnokság összes osztályai alkalmazottainak nyilvántartása, és azoknak élelmezéséről való gondoskodás.

A miniszteri rendelet egyértelműen meghatározta a budapesti állomásügyek irányítását. A városparancsnoksági⁹⁹ struktúra a feladatok bővülését, a hatáskör növelését tükrözi. A szervezet továbbra is a Budapesti magyar katonai kerületi parancsnokság alárendeltségébe tartozott, ugyanakkor a karhatalmi osztály rendszeresítése növelte a felelősségét a fővárosban és az előljáró katonai kerület területén. Ez utóbbi magyarázata az, hogy a november közepétől szerveződő, karhatalmi feladatokat ellátó Nemzetőrség Budapesti erőit a fővároson kívül is alkalmazták. Az intézkedés szabályozta az ügyeleti szolgálatokat is. Eszerint a karhatalmi osztálynál és a térparancsnokságnál kellett folyamatos ügyeleti szolgálatot adni.

A szervezet feladatrendszerének pontosítása az alapító határozattal nem zárult le. 1919. március 12-én kelt 4856/eln. 5 számú miniszteri rendelet Budapest területén mindennemű karhatalmi kirendelést a városparancsnokság hatáskörébe utalt. A rendelet értelmében Budapesten a karhatalmi erők nyilvántartását és alkalmazását a városparancsnokság fogta össze. Ennek konkrét megvalósítását azonban már a létrejövő Tanácsköztársaság által meghozott döntések befolyásolták.

3. A városparancsnokság a Tanácsköztársaság alatt

A Budapesti városparancsnokság struktúrája a kedvezőtlen katonai és politikai események sodrában a polgári kormány hónapjai alatt kristályosodott ki. Létrejöttét elsősorban a főváros katonai helyzete, a belső rend és közbiztonság megteremtésének igénye, a városban zajló nagyarányú csapatmozgások determinálták. Ezért a Tanácsköztársaság kikiáltását követően funkcióját szűkítő intézkedés nem született. A hatalomváltást

⁹⁹ A városparancsnokság működést tükrözi a Külügy-Hadügy című napilap 1919. március 16.-i száma: „Dr. Moór Pál t. főhadnagy az új városparancsnok a következő átköltözéseket rendelte el. A városparancsnokság átköltözött a IV., Váci-utca 38. Szám alá a Tiszti Kaszinó helyiségébe. Ugyanonnan a Magyar tisztek és Továbbszolgáló Altisztek Országos Szövetsége a IV., Veres Pálné utca 1. sz. alatt lévő törzépület III. emeletére. A Károly fg. Laktanya teljes egészében a tengerész nemzetőrség számára utaltatott ki...”

követően dr. Moór Pál¹⁰⁰ városparancsnok távozott beosztásából, helyére Kiss Miklós került.

A tanácskormány a működése kezdetén a haderő építésében felhasználta a polgári kormány által meghozott döntéseket, így a Budapesti városparancsnokság szervezeti rendjét tartalmazó intézkedés is napok alatt megszületett.

Az új parancsnok április 1-jén írta alá a „*Budapesti magyar katonai városparancsnokság*” tagozódására és ügykörbeosztására vonatkozó „Áttekintést,” mely alapján a városparancsnokság szervezete és feladatai az alábbiak szerint alakult:

A. Parancsnokság:

- a városparancsnokság hatáskörébe tartozó összes ügyek irányítása és elintézése a végrehajtó bizottsággal,
- személyazonossági igazolványok elbírálása és kiállítása, valamint a színházjegyek kiadása a hadügyi népbiztosság által kiadott elosztó szerint.

B. Katonai osztály:

- az összes katonai elvi ügyek és e tekintetben véleményezése a más osztályok által kidolgozott ügyeknek,
- helyőrségi hadrend nyilvántartása, katonai kivonulások, szemlék, helyőrségi, testületi megjelenések szabályozása,
- helyzet- és reggeli jelentések, ismertetőjelek kiadása,
- riadóintézkedés, tűzoltó rend, rendszabályok árvíz esetén,
- szervezési kérdések, tanfolyamok, kiképzéssel kapcsolatos ügyek, előadások előkészítése,
- sajtó ügyek,
- vezénylések,
- rendeleti közlönyök, rendeletek, parancsok, stb. tanulmányozása és ebből kifolyólag a saját parancsnokságot illető irányítás, illetőleg körözés az egyes többi osztályoknál,
- az éjjeli ügyelet esemény naplójából kifolyólag felmerülő ügyek elintézése.

C. Segédhivatal:

- a parancsnokság írásbeli ügymenetének vezetése, felvilágosítás oly kérdésekben, melyek az egyes szakosztályok szoros ügykörét nem érintik,
- a városparancsnokság napi parancs és eligazítás összeállítása, egyeztetése és sokszorosítása, az egyes parancspontokat a segédhivatal gyűjti és rendezi, személyi kirendelések (tárgyalásokhoz, bizottságokba, szemlékhez, bejárásokhoz) gondoskodás, hogy az illetők a kirendelésről biztos tudomást szerezzenek,
- rendeleti közlöny, katonai kerületi és városparancsnoksági napi parancs és eligazítás gyűjtése,
- a segédhivatalhoz beosztott futár, posta és eligazító személyzet irányítása, valamint a nyomda üzem vezetése,
- a házi nyomda működésének szabályozása,
- a parancsnoksághoz beosztott segédmunkaerők ügyeinek irányítása, szolgálati beosztások ellenőrzése,
- a parancsnoki előszobában a végrehajtó bizottság tagjaival együttműködő eligazító csoport működtetése, mely a feleket különböző ügyekben eligazítja.

¹⁰⁰ Dr. Moór Pál és Kiss Miklós városparancsnokok által aláírt parancsok a rendfokozatot nem tüntetik fel. Dr. Moór Pál a 99. lábjegyzetben idézett cikk alapján tartalékos főhadnagy volt.

D. Karhatalmi osztály:

- a Budapest területét érintő összes karhatalmi ügyek, valamint a fővárosban felállított őrsegek ügyeinek irányítása.

E. Elhelyezési osztály:

- a laktanyákban való összes csapat elhelyezési ügyek és egyéb katonai kincstári épületek, barakkok, (eü. intézmények), lő- és gyakorlóterek nyilvántartása, elhelyezési áttekintés szerkesztése és nyilvántartása,
- laktanyákban és egyéb katonai épületekben lévő havidíjasoknak (altiszteknek) kiutalt természetbeni lakások nyilvántartása kiutalása, és a lakbér összegek kezelése, ily lakásokban lakók és ezek családtagjai számára illetékes élelmiszer (kenyérjegyek) nyilvántartása és kiadása, bérelt helyiségek (illetőleg katonai kincstári épületeken kívül elhelyezett alakulások, irodák, stb) katonai szállók és otthonok nyilvántartása, átvonuló szállásügyek,
- laktanyák és egyéb kincstári épületek tatarozásával és karbantartásával, berendezésével összefüggő ügyek irányítása és ellenőrzése.

F. Fegyverviselési osztály:

- tényleges katonai szolgálatot teljesítő egyének fegyverviselési engedélyével összefüggő ügyek elintézése,
- a városparancsnokságnál beszolgáltatott fegyverek és lőszer beszállításáról gondoskodás,
- fegyverviselési engedélyek nyilvántartása.

G. Ténylegeseket nyilvántartó osztály:¹⁰¹

- az állomáson szolgáltilag ideiglenesen, vagy szabadságon tartózkodó tényleges katonai szolgálatot teljesítő (volt) havidíjasok nyilvántartása, lakcímeik előjegyzése,
- menetokmányok záradékolása, tovább irányítása,
- útbaindítások, beérkezett rendeletek alapján,
- szabadságon, vagy átutazóban az állomáson megbetegedett (helybeli csapattestek állományába nem tartozó) volt havidíjasok kórházba utalása a városparancsnokság eü.(tölem: egészségügyi) osztályának orvosi véleménye alapján,
- házi ápolásban meghagyott beteg (volt) havidíjasok egészségi állapotának nyilvántartása a vizsgáló orvos véleménye alapján,
- a helybeli eü. intézetekben ápolts és utókezelésben lévő (volt) havidíjasok nyilvántartása,
- volt havidíjasok leszerelése (orvosok kivételével) kiknek állományilletékes csapatteste nincsen helyben,
- leszerelési okmányok kiállítása és előjegyzése, a leszerelt bejelentése a katonai kerületi parancsnokságnak,
- a leszerelt havidíjasok által illetékes csapattestüknek leszerelésüket jelentő szolgálati jegyek láttamozása és továbbítása az állományilletékes csapat (póttest) parancsnokságokhoz,
- kihágási ügyek, fegyelmi ügyek megkeresésekből eredő jegyzőkönyvi kihallgatások, nyomozások volt havidíjasok helyben tartózkodása tárgyában (amennyiben ily természetű ügyek nem a városparancsnokság ügyészi tisztjének adtak volna ki kevésbé fontosságuknál fogva elintézés végett).

¹⁰¹ A katonai szolgálatot teljesítő hivatásos és tartalékos állomány együttesen.

H. Nyugállományúak szkv¹⁰². viszonybeliek, elmebetegek, özvegyek, árvák nyilvántartása, halálesete, arcképes igazolványok, rokkantügyek:

- nyugállományú szkv. viszonybeli havidíjasok, ezek özvegyei és árvái nyilvántartása és személyi ügyeiknek intézése,
- hadiözvegyek és árvák nyilvántartása és személyes ügyeinek intézése,
- halálesetekkel összefüggő nyilvántartási ügyek,
- sírhelyek kiutalása,
- katonai sírok gondozása,
- rendelkezés katonai temetéseket illetően,
- arcképes (vasúti) igazolványok kiállítása,
- rokkant legénység nyilvántartása, felülvizsgálati ügyei mindaddig míg az illető rokkant egyének a népjóléti minisztériumok nyilvántartásában át nem adhatók és így a városparancsnokságnál fogyatékbá jutnak.

I. Egészségügyi osztály:

- az állomáson átutazóban vagy szabadságon megbetegedett havidíjasok orvosi megvizsgálása beteg jelentéseik alapján,
- egészségügyi intézetekben ápolás alatt álló katonai egyének időszaki bizottsági ellenőrzése,
- az alárendelt összes elhelyezési körletek szemmeltartása az egészségügyi rendőri szolgálat szempontjából.

J. Gazdasági Hivatal:

- a parancsnokságnál előforduló összes gazdasági és közigazgatási természetű ügyek intézése.

Az újonnan meghatározott feladatkörök érezhetően nagyobb hatáskört tükröznek. Tanulmányozva az egyes osztályok feladatait, összevetve a január közepén kiadott szabályozással, megállapítható ez a szervezet már teljes mélységében átfogta a főváros katonai életét.¹⁰³ Megjelentek az aktív-, és nyugállományú katonákkal is foglalkozó, az egészségügyi helyzet kezelését és a csapatok elhelyezését összefogó osztályok. Ugyanakkor a karhatalmi erők alkalmazása vonatkozásában a felelősségi terület egyértelműen Budapestre terjedt ki.

A gyorsan változó katonai helyzet e parancsnokság működését is hamarosan befolyásolta. Május elején elrendelték a munkásság általános mozgósítását, s május 3-án a kormányzótanács Haubrich József népbiztost bízta meg a Budapesten lévő összes rendvédelmi feladatok ellátására hivatott erők feletti parancsnoklással, beleértve a Vörös Őrség és a munkászászlóaljok parancsnokságának alakulatait is. Haubrich vezetésével megalakult a Karhatalmi főparancsnokság. Az általa május 7-én kiadott parancs értelmében „(...) az összes Budapest területén elhelyezett Vörös Hadseregbeli osztagoknak karhatalmi felhasználásra alkalmas részei amennyiben fenti feladatom sikeres megoldásához az a–d pontokban foglalt erők nem volnának elégségesek¹⁰⁴...” a Budapesti katonai városparancsnokság útján kapják a parancsot. Így a karhatalmi célból

¹⁰² Szolgálaton kívüli viszonyban lévők.

¹⁰³ A városparancsnok akkori helyzetét jól tükrözi a Vörös Újság 1919 április 8-i számában az 1. és 2. Nemzetközi Vörösezred szemléjéről készült tudósítás: „Egyszerre trombitaszó hangzik fel, vigyázzt vezényelnek, a zászlókat meghajtják (...) érkeznek a népbiztosok: Szántó és Böhm elvtársak, az angol és amerikai misszió és a külföldi újságírók, később megérkeznek Vágó és Landler elvtársak. A népbiztosokat Gábor Mózes elvtárs politikai megbízott és Kiss elvtárs városparancsnok fogadja.”

¹⁰⁴ HL Karhatalmi főparancsnokság (Továbbiakban: KH) 1/17 kh.-1919. 4. sz. melléklet, 110. o.

megszervezett erők közvetlenül, míg a hadműveleti feladatok, az ország külső ellenség elleni védelmére szervezett Vörös Hadsereg karhatalmi feladatok ellátására vezényelt erői, a városparancsnokság közreműködésével kerültek a Karhatalmi főparancsnokság alárendeltségébe. A néhány nappal későbbi szabályozás szerint: „...A városi laktanyákban karhatalmi célokra rendelkezésre álló különféle alakulások szintén a Karhatalmi főparancsnokság karhatalmi tartalékát képezik, melyek alkalmazására nézve a városparancsnokság esetről esetre a Karhatalmi főparancsnokságtól fogja venni a parancsokat¹⁰⁵...” Mindez, a március eleji miniszteri határozathoz képest, már lényegesen szűkítette a Budapesti városparancsnokság hatáskörét.

Június elején, a súlyos katonai helyzet hatására, a Karhatalmi főparancsnokság ugyancsak Haubrich népbiztos vezetésével, a Vörös Hadsereg IV. hadtestévé alakult át. A hadtest feladatai az alábbiak lettek:¹⁰⁶

- Budapest város területén a belrend és közbiztonság fenntartása,
- a budapesti hídfő kiépítése és annak szükség esetén való megszállása,
- a hadsereg-parancsnokság esetenkénti intézkedései szerint vidéki karhatalmak megerősítése,
- a hadrakelt sereg autó szükségletének biztosítása és fedezése.

A IV. hadtestparancsnokság, mint a főváros legmagasabb katonai parancsnoksága, Budapest katonai állomásparancsnokságaként is működött, így a Budapest területén elhelyezett összes hadseregbeli alakulatok felett karhatalmi céllal parancsnokolt, ezáltal felelt a katonai fegyelemért és a rendért. A Budapesti katonai városparancsnokság a továbbiakban, a IV. hadtest alárendeltségében, a hadtestparancsnoknak, mint állomásparancsnoknak, helyőrségi (állomás) ügyeket összefogó törzse működött.

Áttanulmányozva a városparancsnokság korabeli parancsait nyomon követhetők a főváros katonaeletének változásai. A gyorsan módosuló katonai, politikai helyzetben nem volt egyszerű a parancsnokság szervezett, hatékony működését biztosítani. Még a városban lévő alakulatok számát is tisztázni kellett: „...Tekintettel arra, hogy egyes csapattestek vagy katonai alakulatok összeolvadtak vagy megszűntek a helyőrségben lévő összes csapatok, katonai alakulatok, intéztek stb. folyó hó 17-ig írásban jelentsék

- 1./ hivatalos megnevezésüket
- 2./ címüket / lakt. kerület, utca, házszám /
- 3./ távbeszélő állomásukat¹⁰⁷...”

Sokszor az új hatalmi szervek is gondot okoztak: „...H.ü. népb.(tölem: Hadügyi népbiztosság) 407/hdm rendeletét kivonatolva közlöm: Ismét előfordult, hogy egyes Direktóriumok túltéve magukat a hü. Népbiztosság rendeletein, a vörös hadsereg egyes részei fölött önhatalmúlag rendelkeznek, a hü. Népbiztosság rendeleteit keresztezik, és ez által a céltudatos katonai vezetést lehetetlenné teszik (...). Újólaj elrendelem, hogy a direktóriumok katonai kérdésekbe való minden önkényes beavatkozástól szigorúan tartózkodjanak (...) Hadműveleti és szervezési kérdésekben forduljanak a Direktóriumok a legközelebb eső hadosztály illetve ddr.(tölem: dandár) parancsnoksághoz.

Karhatalom a vidékre ugyancsak a legközelebb eső hadosztály illetve ddr.parságtól igénylendő.

Budapest város, továbbá biai, pomázi, váci, gödöllői, kispesti járások, Vác és Újpest a karhatalmat közvetlenül a Bpesti városparancsnokságtól kell hogy igényelje¹⁰⁸...”

¹⁰⁵ HL MTK IV. hdt.pság. 870/1919. Hdm. sz. pcs.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ HL VÁP 89. sz. pcs.

¹⁰⁸ HL VÁP 109. sz. pcs.

A parancsnokság foglalkozott a május 1-jével kapcsolatos rendezvények¹⁰⁹ előkészítésével is. „A f. évi május hó 1-én tartandó ünnepély és felvonulás előtt a vérmezőn katonai díszszemle fog tartatni. A díszszemlére vonatkozó részletes intézkedések f. hó 29-én fognak kiadatni. Ezen részletes intézkedések átvétele végett a díszszemlén résztvevő csapatok holnap f. hó 29-én a városparancsnokság katonai osztályára Szádszky elvtárshoz 1 elvtársat küldjenek fel 12, h-kor aki egyuttal a részletes szóbeli intézkedéseket is kifogja adni...”¹¹⁰

Nem kevés gondot jelentett a katonai helyzet változása miatt Budapestre özönlő katonák rendezése. A hadihelyzetben bekövetkezett változások tükröződnek a korabeli parancsokban is. A csapatuktól elmaradt – szétugrasztott – egyedül vagy csoportosan Budapestre érkező Vörös Hadseregben szolgáló katonák rendezésére „Katonai gyűjtőállomás”-t állítottak fel. Ennek feladata a budapesti pályaudvarra érkező katonák rendezése volt. A gyűjtőállomáson hadosztályonként vagy dandáronként csoportosították az embereket és az irányításukra parancsnokot jelöltek ki. Az így összegyűjtött katonákból – a lehetőségek függvényében – naponként kisebb szállítmányokat állítottak össze és a frontra irányították. Amennyiben a kötelékrendezés hosszabb időt vett igénybe az összegyűjtött katonákat a Dózsa György laktanyába helyezték el, élelmezték őket, és itt rendezték az aleggységeket.¹¹¹

A városparancsnokság Tanácsköztársaság hónapjai alatt készült parancsai változatos, széleskörű tevékenységet tükröznek.¹¹² Foglalkoztak a főváros katonai rendjével, a katonai fegyelem megszigorításával, a Vörös Őrség túlkapásaival éppúgy, mint alakulatok szervezésével, útbaindításával, elhelyezésével.

Az 1918 novemberétől 1919 augusztusáig eltelt időszak hazánk és a főváros életében is sorsdöntő, harcokkal terhes hónapokat ölelt fel. A kormány székhelyén, a tömegmozgalmakkal terhelt Budapesten, döntő volt a rend és közbiztonság szavatolása, a frontról hazaérkező katonatömegek kézbe tartása, majd a forradalmak hónapjaiban a főváros normális életének megteremtése, a kormányzati szervek működésének biztosítása. Ennek megvalósítására, a haderő szervezésének folyamatában alakult meg a Budapesti magyar katonai városparancsnokság. A szervezetet a tárgyalt időszakban többször is átalakították, struktúrájára visszahatót a fővárosi állomásügyek irányításában bekövetkezett változás – a Tanácsköztársaság hónapjaiban a Karhatalmi főparancsnokság és a IV. hadtest megalakulása – mindamellet a parancsnokság fennmaradt, s bizonyíthatóan fontos feladatokat látott el.

¹⁰⁹ 1919 május 1-jén volt az első nagyszabású munkásünnep a fővárosban. Ennek hangulatát tükrözi az Ujság című napilap 1919. május 3-i tudósítása: „...A magyar szovjetköztársaság boldog proletárjainak dolgos keze vörös ünneplőbe öltöztette Budapestet. A burzsoázia meghódított kővárain, a hatalmas bérpalotákon szüntelen szellő rángatja a vörös drapériát, mintha csak idegenkednék a szokatlan új köntös ellen. No de kezdjük megszokni s engedelmesen túrni a vörös egyenruhát... Amerre a szem ellát, végtelen-végig vörös az utca s egyre inkább úrrá lesz rajta ez a minden cifra pompánál, tarkaságnál különb hatalmasabb díszítés a forradalom és szabadság vörös ornamentikája. A több százezer méternyi vörös szövet elképzeltetlen sok formában érvényesülve szolgálja az ünnepet. A millenniumi oszlop helyén 50 méteres vörös obeliszk mered az égnek. A köréje emelt kőárkádokról vörös szövet lánvája omlik alá, elrejtve belül kuksolva remegő királyokat(...) A millenniumi emléket teljesen bevonták vörös drapériákkal, a középső óriási oszlopot megváltoztatták és az előtte lévő Árpád szobor burkolása után kilenc méter magas hármas csoportot helyeztek el, melynek közepén áll Marx szobra, mellette egy bányász és egy munkás...”

¹¹⁰ HL VÁP 118. sz. pcs.

¹¹¹ HL VÁP 127. sz. pcs.

¹¹² HL VÁP 103. sz. pcs. 3. sz. melléklet, 116. o.
 HL VÁP 486/ karh.-1919 sz. pcs. 5. sz. melléklet, 120. o.
 HL VÁP 7286 ko.-1919 sz. pcs. 6. sz. melléklet, 121. o.
 HL VÁP 9. sz. pcs. 7. sz. melléklet, 122. o.

4. A karhatalmi feladatok ellátására rendelt szervezetek

Tanulmányozva a Budapesti városparancsnokság¹¹³ történetét, feladatrendszerének alakulását látható, abban az eddig tárgyalt időszakban az egyik meghatározó felelősségi kör a karhatalmi feladatok ellátására rendelt kötelek irányítása volt. 1919 tavaszán, amikor a Budapesti honvéd térparancsnokság bázisán létrejött a Budapesti magyar katonai városparancsnokság, szervezetében megjelent a karhatalmi osztály, melynek hatásköre kiterjedt a rend biztosítására kijelölt erők összefogására Budapesten, és a Budapesti magyar katonai kerületparancsnokság területén. A későbbiek során látni fogjuk, a városparancsnokság 1920 januárjában, átvette a karhatalmi erők – közel 27 ezer fő – fővárosi irányítását, a parancsnok hadosztályparancsnoki hatáskörrel rendelkezett.

A döntések mögött Budapest biztosításának fontossága áll. A fővárosban mint az ország gazdasági, politikai és adminisztratív központjában, a forradalmak székvárosában, döntő jelentőségű volt a rend fenntartása, az élet zavartalanságának szavatolása, a különböző fontos objektumok őrzése. E cél elérését biztosították a város karhatalmi erői.

A korabeli szolgálati szabályzat megfogalmazásában „Karhatalomnak nevezetnek azon csoportok, melyek a közhatóságok támogatására oly célból rendeltetnek ki, hogy ezek hivatalos intézkedéseik és ügyködések valamely erőszakos ellenállás leküzdésére szükséges anyagi erővel rendelkezzenek. Minden közhatóságnak, és ha a késedelemből veszély származhatnék, s azok közegeinek is jogában áll a törvényes rend és biztonság fenntartására vagy helyreállítására a fegyveres hatalomtól karhatalmat kérni.”¹¹⁴

1918 őszére, a négy éven áthúzódó háború háttérjére gyakorolt hatásaként, az ország területén kaotikus állapotok alakultak ki. A tulajdon védelme érdekében öntevékeny alapon megindult a különböző szervezetű, fegyverzetű, önkéntes „népőrségek” szervezése. A Károlyi-kormány, miközben a frontról hazaérkező katonatömegek megfűkezésére a pacifizmus meghirdetésében látta a megfelelő eszközt, hamar felismerte, lépéseket kell tennie az ország belső rendjének a biztosítására.

Az önszerveződést és az országban kialakult zűrzavaros helyzetet látva, november 6-án a Hadügyminisztérium intézkedett a Nemzetőrség szervezésére:

„...1. A honvéd kiegészítő parancsnokságok területén, egy a magyar kerületi parancsnokság által meghatározandó volt honvéd, vagy volt közös gyalog pótzászlóalj bízándó meg az egyes kiegészítő kerületek területén felállítandó nemzetőrségek szervezésével olyként, hogy minden város vagy járás kerületén belül a lakosság számához képest egy vagy több nemzetőr század kerüljön felállításra.

A nemzetőrség összeréje az illető hely lakosság 5%-át túl ne haladja. Elnevezés járás, illetve város szerint, esetleg tört számmal. A kerület parancsnokságoknál tartalék nemzetőr századok és a lehetőségek szerint nemzetőr lovas osztagok állítandók fel. Géppuskás osztagok a lehetőséghez képest a zászlóaljak törzshelyén, mint rendelkezési tartalék állítandók fel (...)

4. Fegyverzet, töltny és ruházat elsősorban az összegyűjtött, elszedett, vagy kiadott készletekből azután a póttetek készleteiből és legvégül a legszükségesebb esetben innen az 1. Osztálytól igényelendők. Szükség esetén polgári ruha viselendő¹¹⁵...”

A kezdeti lépések után, november 11-én, Károlyi miniszterelnök és Bartha hadügyminiszter által aláírt rendelet szabályozta a Nemzetőrség felállítását. Annak

¹¹³ A tárgyalt időszakban az okmányokon a parancsnokság nevét többféleképpen is feltüntették, ezért munkámban a rövidebb megnevezést használom, melyet szintén használtak.

¹¹⁴ A-32 i. m. 506. pont

¹¹⁵ HL HM.Hüm. 28527. sz. eln.1.-1918. sz. u.

értelmében a szervezést a Hadügyminisztériumban székelő nemzetőr kormánybiztos irányította, a minisztériumban felállított karhatalmi osztályon keresztül. A területi irányító feladatokat a katonai kerületek parancsnokai mellé rendszeresített karhatalmi parancsnokok végezték. E parancsnokságok irányították a kerület területén lévő összes nemzetőr alakulatokat és az egyéb (csendőrség stb.) karhatalmi erőket. Ezen erők feladata volt, a kerület területén a rend helyreállítása és biztosítása, állami, közérdekű (vasút, posta, üzemek, gyárak, bányák, pénzüzetek stb.) és magánjavak megvédése, a közigazgatási szervek zavartalan működésének biztosítása, a garázdálkodó személyekkel, nemegyszer idegen csapatokkal szemben.¹¹⁶

A karhatalom kirendelése mind a katonai, mind a nemzetőr alakulatok állományából a katonai kerületparancsnok hatáskörébe tartozott.¹¹⁷ 1919. március 12-én kelt 4856/ eln. 5. számú rendelet, Budapest területén, ezt a Budapesti városparancsnokság hatáskörébe utalta.

Budapesten, 1918. november 12-én kezdődött a nemzetőrség szervezése. A zászlóalj parancsnokság a Hadik laktanyában alakult meg, s ebben kezdeti lépésként, ezerfős létszám toborzását tervezték. Mindez a város lélekszámahoz, helyzetéhez viszonyítva nem volt számottevő, így a város kerületeiben is állítottak fel nemzetőr alegységeket.

Országosan, 1918. november végén, (papíron) 950 nemzetőr egység működött, melyek összlétszáma elérte a 86 439 főt.¹¹⁸ Ez persze csak látszatra jelentős erő. Ismert, hogy a polgári kormány időszakában sem a haderő, sem az egyéb fegyveres szervek nem képeztek olyan erőt, amely érdemben tudta volna szavatolni az ország biztonságát. A nemzetőrség végül a Tanácsköztársaság kikiáltása után megszűnt.

A Tanácsköztársaság létrejöttével a belrend és belbiztonság megteremtésére, életre hívták a Vörös Őrséget. Ennek megszervezésével megszűnt a rendőrség, és a nemzetőrség. A Vörös Őrség fő feladata Budapesten és vidéken a rend, és a fegyelem biztosítása volt. A vörösőrök megkülönböztetésre vörös karszalagot kaptak, melyen a főparancsnok, a mindenkor hadügyi népbiztos pecsétje és „Vörös Őrség” felírás volt. Minden vörösőr ezen felül fényképes igazolványt is kapott. Míg a polgári kormány alatt minden négyszáz emberre egy rendőr jutott, addig a Tanácskormány 250 lakosonként egy vörösőrt állított ki. A Vörös Őrségbe elsősorban a szervezett munkásokat vették fel. Aki nem volt az, de politikailag megbízhatónak ítélték az is tagja lehetett a szervezetnek.

A Vörös Őrség¹¹⁹ budapesti alakulatait is – hasonlóan a Nemzetőrség tagozódásához – a főváros kerületeinek megfelelően szervezték, oly formában, hogy azokban egy-egy zászlóaljat állítottak fel. A kerületekben lévő parancsnokságok feladata, az ott lévő fontos középületek, raktárak, gyárak, pénzüzetek hidak, hivatalok biztosítása, továbbá a közterületek közbiztonsági szolgálatának szervezése és ellátása volt.¹²⁰

A magyarországi hadi helyzet hatására, a cseh és román intervenció nyomán kialakult, végveszélyt előre vetítő tragikus helyzetben, a Tanácsköztársaság kormánya május 2-án elrendelte az általános mozgósítását. Ugyanakkor a főváros biztosítása érdekében, május 3-án a kormánytanács Haubrich József népbiztost bízta meg a Budapesten lévő összes fegyveres erők feletti parancsnoksággal, beleértve a Vörös Őrség és

¹¹⁶ HL HM Hüm. 29859. sz. eln.1.-1918. sz. u. 2. sz. melléklet, 115. o.

¹¹⁷ HL HM Hüm. 33898. eln.kh.-1918. sz. u.

¹¹⁸ Magyarország az első világháborúban – lexikon, Főszerkesztő: Szijj Jolán, Petit Reál Kiadó, Bp. 2000. 497. o.

¹¹⁹ A Vörös őrség és a Budapesti városparancsnokság közötti munkamegosztást tükrözi a Vörös Újság 1918. május 19.-i tudósítása: „A Vörös Őrség kerületi főparancsnoksága intézkedésére tegnap éjjel a kisebb és azelőtt találka-jellegű hotelekben nagy razzikiákat tartottak. A vörösőrök kétszázötven személyt állítottak elő, akik nem tudták kellőképpen igazolni magukat, vagy akiket kártyázáson, vagy szesz ital fogyasztásán érték. Sok olyan volt, aki a rendeletek értelmében nem jelentkezett a Vörös Hadseregbe. Ezeket a Városparancsnokságra vitték. Több lánckereskedő is akadt a társaságban, akiket átadtak a Forradalmi Törvényszéknek.”

¹²⁰ Külügy-Hadügy, hetilap 1919. 24. szám

munkásezredek állományát is. Haubrich vezetésével létrejött a Budapesti karhatalmi főparancsnokság.¹²¹ Ennek feladata, a frontról visszaözönlő saját csapatok feltartóztatása, az onnan megszökött fegyelmetlen katonák és alegységek lefegyverzése és összegyűjtése, a főváros belső rendjének és a közbiztonságnak a biztosítása volt.

A Karhatalmi főparancsnokság irányítása alá az alábbi alakulatok tartoztak:

- a) Vörös Vasas hadosztály:
 - 7 század – századonként – 130 ember,
 - 8 géppuskás osztag,
 - 3 ágyús szakasz,
 - 1 nehéztarackos üteg.
- b) Vörös Őrség:
 - 15 zászlóalj, összesen 10 ezer ember, 36 géppuska.
- c) gyári munkásezredek:
 - 14 ezred – összesen 20 ezer ember.
- d) hadsereg alakulatai:
 - 2-3 székely zászlóalj,
 - 5 tábori üteg.

Összesítve az adatokat látható, Budapesten a belrend megőrzésére a hadügyi szervek, hozzávetőlegesen 35 ezer fővel számoltak.¹²²

A város biztosítására külső és belső gyűrűt alakítottak ki. A külső biztosítási vonala az Újpesti összekötő vasúti híd, külső körvasút, Rákos állomás, Pestszenlőrinc állomás és Soroksár–Szentpéteri állomásvonalak határán húzódott. Itt kellett a frontról szervezetlenül visszaözönlő katonákat feltartóztatni, lefegyverezni, a fegyvereket biztonságba helyezni és a katonákat a laktanyába irányítani. A belső biztosítás a város kerületeinek ellenőrzésével történt. Ezt az ott lévő vörösőr zászlóaljak hajtották végre a megerősítő munkásezredek állományával. A belső biztosítás kiterjedt az ekkor még a fővároshoz közigazgatásilag nem tartozó Újpest, Rákospalota, Pestújhely, Kispest, Pestszentlőrinc, Erzsébetfalva, Csepel, Mátyásföld, Cinkota, Rákosszentmihály településekre is. Az utcai rendész szolgálatot elsődlegesen a Vörös Őrség, míg az egyes objektumok őrzését az ott lévő munkáscsapatok látták el.

A haderő szervezésével egyidejűleg a Vörös Őrséget május 8-án kelt rendelet¹²³ alapján átszervezték. *Az újjászervezés során a Vörös Őrség részére három alapvető feladatot szabtak:*

- az ország belrendjének védelmét,
- határvédelmet,
- a tábori rendészeti feladatok ellátását.

A budapesti Vörös Őrség struktúráját is módosították, két dandárból álló hadosztállyá alakult át. Így az a továbbiakban rendészeti és karhatalmi dandárral rendelkezett. A rendészeti dandár a közigazgatási területeket lefedő 16 önálló zászlóaljból állt. A zászlóaljak létszáma és a rendszeresített századai a kerületek nagyságától függött.

¹²¹ HL KH 1/17 kh.-1919. 4. sz. melléklet, 117. o.

¹²² Uo.

¹²³ HL HM Hüm. eln. 1. 8486/7-1919. sz. u.

Ezenkívül a dandárnak volt vasútőr-zászlóalja és a különböző fontos objektumok védelmét ellátó őrszázadai. A karhatalmi dandárt két ezred és három önálló zászlóalj képezte.

A karhatalmi feladatok végrehajtására rendelt szervek irányításában a következő fordulat 1919. június 6-án következett be. Ekkor a Haubrich népbiztos irányította *Budapesti karhatalmi (katonai) főparancsnokságot átszervezték, kibővítették és a Vörös Hadsereg IV. hadteste nevet vette fel.*¹²⁴

A parancsnokság alárendeltségébe tartoztak:

- hídfő hadosztály (feladata Budapest védelme érdekében, műszaki védelmi létesítmények készítése, azok megszállása volt),
- Vörösőr hadosztály (a volt budapesti Vörös Őrség),
- 9. Vörös Vasas hadosztály,
- Budapesten lévő munkásezredek.

E szervezeti átalakulással a városparancsnokság felelőssége a karhatalmi kirendelésekben megváltozott, mely a IV. hadtest parancsnoka által kiadott riadó intézkedés megfogalmazásában így alakult: „...A főváros területén lévő összes egyéb (hadseregbeli) alakulások riadó esetén laktanyáikban (szállásaikon) szigorú készenlétségre lépnek, és mint karhatalmi tartalék a IV. hadtestparancsnokság rendelkezésére maradnak. Esetleges alkalmazásukra nézve a budapesti katonai kerületi parancsnokság útján innen veszik a parancsot¹²⁵...”. E parancs megjelenésével egyidejűleg a városparancsnokság karhatalmi osztályát átvezényelték a kerületparancsnokság törzsébe. A városparancsnokság szerepét, karhatalmi készenlétségre esetén, a IV. hadtestparancsnok riadót szabályozó intézkedése tükrözi:

„...A budapesti katonai főparancsnokságnak a riadót megelőző készenlétségi állapotra vonatkozó 391/karh. sz. és a IV. hadtestparancsnokságnak a riadóra vonatkozó 700/karh. 1919. sz. rendeleteit hatályon kívül helyezem és a szigorú készenlétségre és a riadó fölvételére az alábbiakban intézkedem:

A) Szigorú készenlétség

Ha olyan viszonyok állanak be, hogy az általános fölriasztás szüksége közelfekvőnek látszik, akkor innen adandó értesítésre már előre szigorú készenlétségi állapot veendő föl, mely a következőkben jusson kifejezésre:

1. A 9. vörös vasas-hadosztály parancsnokság alá rendelt csapatait a körleteikben készenlétségre tartja.

2. A vörösőr-hadosztály parancsnokság rendészeti dandárát saját rendelkezése szerint használja föl; a budapesti távíróközpont és az összes posta- és távírdahivatalok őrségeit megerősíti. A karhatalmi dandár körleteiben együtt tartandó.

3. A hídfő-hadosztályparancsnokság – az alárendelt csapatokat a körletekben készenlétségre tartja. Az állásokat megszállni nem kell.

4. A Gyári munkásezredekre a szigorú készenlétségi állapot elrendelése és fölvétele nem vonatkozik.

5. *A városparancsnokság intézkedik, hogy a fent említett hadosztályokon és a gyári munkásezredek felügyelősége alá tartozó csapatokon kívül Nagy-Budapest területén elhelyezett parancsnokságokhoz, póttestekhez és intézkedésekhez tartozó legénység körleteikben, szigorú készenlétségre tartassanak.*

Ezen szigorú készenlétségre a kiképzés alatt lévő és a fegyvernélküli szolgálatot teljesítő vörös katonákra is egyaránt vonatkozik.

6. Az összes fent említett parancsnokságok gondoskodnak, hogy a laktanyákon kívül lévő vörös katonák bevonassanak. Egyben beszüntetik a kimenőt¹²⁶...”

¹²⁴ HL Hüm. 607/ hdm. sz. u.

¹²⁵ HL MTK IV. hdt.pság. 104/82-1919 sz. pcs.

¹²⁶ HL MTK IV. hdt.pság. 870-1919/hdm. sz. pcs.

A főváros karhatalmi erőinek szervezésében újabb fordulat a tanácskormány bukása után következett be. Augusztus 3-án a tanácskormány erőszakszerveit rendeleti úton megszüntették. Budapesten a Ludovika Akadémia bázisán, augusztus első napjaiban, megalakult a Budapesti karhatalmi főparancsnokság.¹²⁷ Ekkor újból a polgári kormány idején meglévő szabályozást vették alapul. A karhatalmi főparancsnok egyben a Budapesti katonai kerület parancsnokának helyettese is lett. A parancsnokság szervezetét, struktúráját feladatait a továbbiakban fogom ismertetni.

Összegzés: Az első világháború végén, 1918 folyamán, Budapest egyre inkább katonaváros lett ahol előtérbe került a rend fenntartása, a város lakosai nyugalmanak és a közigazgatás zavartalan működésének biztosítása. Az adatok szerint, csak 1918. november-december hónapjaiban közel másfélmillió volt azoknak a katonáknak a száma, akik a frontról a főváros érintésével utaztak a hátszágba. A kaotikus, forradalmi tömegektől hangos Budapesten, elkerülhetlenné vált egy olyan parancsnokság megszervezése, mely kellő hatáskörrel rendelkezett a rendfenntartásába bevonható erők irányába. E folyamatban született meg a térparancsnokság bázisán, a „Budapesti magyar katonai városparancsnokság”, melynek felállítására a Hadügyminisztérium 1919. január 16.-án intézkedett. Mint láttuk, a Budapesti városparancsnokság életre hívása többhónapos folyamat eredménye.

A polgári kormány haderőszerkezése – a nemzetközi diplomáciai események eredőjében – vontatottan haladt. Igaz már 1918. november 11-én, a miniszterelnök (Károlyi Mihály) és a hadügyminiszter (Bartha Albert) aláírt egy rendeletet, mely az ország biztonságát garantálni hivatott haderő és a Nemzetőrség, Polgárőrség megszervezésére intézkedett. Ennek értelmében a hadsereg felállítása mellett a Nemzetőrség kialakítása is központi elgondolás szerint folyt, s azt országosan kormánybiztos, a kerületparancsnokságok székhelyén pedig a parancsnok mellé rendszeresített karhatalmi parancsnok fogta össze. A fővárosban ettől eltérően rendelkeztek, 1919 márciusában Budapest területén lévő összes karhatalmi erők feletti parancsnoklási jogot a Budapesti városparancsnokság kapta meg. A kezdeti időkben ezen a Tanácskormány sem változtatott, s mindez a szervezeti határozványokban felsorolt feladatok ellátása mellett a parancsnokságnak széles körű jogokat, kiterjedt hatáskört biztosított.

A változó kül-, és belpolitikai helyzetben, 1919. május 3-án Haubrich József népbiztos vezetésével megalakult a Budapesti karhatalmi (katonai) főparancsnokság, melynek alárendeltségébe tartozott a fővárosban lévő összes rendvédelemre szervezett erő. A karhatalmi főparancsnokság, ugyancsak Haubrich vezetésével, június 6-án átalakult a Vörös Hadsereg IV. hadtestjévé. Ennek feladatába tartozott Budapest belső rendjének biztosításán túl, a város védelmének előkészítése is. A szervezeti változások hatással voltak a Budapesti városparancsnokság működésére, feladataira, azonban a parancsnokság továbbra is fontos szerepet játszott a főváros életében.

¹²⁷ HL HM 5726.eln.1.o.-1919 sz. u. 9. sz. melléklet, 126. o.

III. A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG A ROMÁN MEGSZÁLLÁS HÓNAPJAIBAN

1. A katonapolitikai helyzet a Tanácskormány bukása után

1919. augusztus 1-én a Tanácsköztársaság irányító szerve a Forradalmi Kormányzótanács lemondott, a baloldali forradalom exponált vezető személyei pedig külföldre távoztak. A kialakult hatalmi űr betöltésére három erő törekedett, a megalakuló „szakszervezeti kormány”, a Horthy Miklós ellentengernagy körül gyülekező katonai és politikai csoportosulás és a Budapest felé diadalmasan előretörő román haderő.

Augusztus 1-jén délután Peidl Gyula vezetésével létrejött a tiszavirág életű „szakszervezeti kormány”, melyben a polgári erők számára elfogadhatatlan személyek, Garabai Sándor a kormányzótanács volt elnöke és még három korábbi népbiztos is helyet kapott. A kormány intézkedéseivel is igyekezett demonstrálni a rendszerváltást: szabadon engedte a politikai foglyokat, intézkedett a forradalmi törvényszékek megszüntetésére, feloszlatta a Vörös Őrséget, elrendelte a köztulajdonba vett házak kereskedelmi és ipari vállalatok visszaadását. Mindez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy hiányzott a hazai és a nemzetközi támogatottsága. Így a jobboldali beállítottságú Friedrich István és csoportja augusztus 6.-án puccsal megbuktatta. Az új kormány is folytatta a tanácskormány által meghozott intézkedések hatálytalanítását, de mégsem tudta kivívni a párizsi békekonferencia támogatását.

A másik hatalmi politikai tényezőt a Szegeden létrejött kormány hadügyminisztere Horthy Miklós körül szerveződő katonai és politikai csoportosulás adta. Az ő irányítása alatt kezdődött meg az új Magyar Nemzeti Hadsereg megszervezése. Ennek a szerveződő fegyveres erőnek első naptól kezdve az volt a célja, hogy véget vessen a vörös terrornak, visszaállítsa az 1918 előtti törvényes rendet, és biztonságot teremtsen az országban. Hatalmi tényezővé végül is csak a nemzeti haderő vált. Ugyanis Horthy megalakította a Fővezérseget, s annak élén függetlenítette magát a kormánytól, hosszú egyeztetések után elnyerte a párizsi békekonferencia vezetői támogatását, s katonái élén novemberben bevonult Budapestre.¹²⁸

A harmadik Magyarország sorsát befolyásoló tényező az augusztus első napjaiban az ország fővárosába is bevonuló román haderő volt, mely a hónap végéig megszállta a Dunántúl északi részét is. A románok célkitűzése világosan kirajzolódott. A már nekik ígért Erdélyen kívül minél nagyobb részt megszerezni az országból és erőforrásaiból. Ennek jegyében kíméletlenül elszállítottak mindent, gyárak berendezéseit, mezőgazdasági terményeket a vasút gördülő eszközeit. Mindezt olyan eredményesen, hogy „...Clemenceau pedig azonnal intézkedett, mert a győzteseknek nem állt érdekében, hogy Románia egyedül kaparintsa meg a magyar vagyont.”¹²⁹ A százezer fős hadsereggel hazánkba bevonult románokat azonban nehezen lehetett megállítani.

Mivel Magyarországon a román magatartásban érzékelhető változás nem következett be, a Békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa Sir Georg Clerk angol diplomatát indította útba egyeztetni. Feladata volt, hogy rábírja a románokat hadseregük visszavonására, a mérsékelt magatartásra, és érje el, hogy Magyarországnak legyen

¹²⁸ Lengyel Ferenc – Horváth Csaba: A magyar királyi Honvédség 1919–1940. ZMNE jegyzet, 2000.

(Továbbiakban: Lengyel – Horváth i. m.) 52. o.

¹²⁹ Salamon i. m. 192. o.

végre felelős kormánya, amely szavatolni tudja a demokratikus jogok érvényesülését és a belrendet.

Clerk először Bukarestben tárgyalt és ért el eredményeket. A román kivonulási ígéret már a zsebében volt, amikor találkozott Horthy Miklóssal. Kettőjük között megállapodás született, amelyben Horthy altengernagy ígéretet tett, hogy nem vezet be katonai diktatúrát, aláveti magát a felállítandó koalíciós kormánynak, elfojtja a bolsevizmust, és tiszteletben tartja a polgári jogegyenlőséget. A franciáknak és az utódállamoknak eredetileg az volt az elképzelésük, hogy szerb, cseh és román erőkkel megszállják Budapestet, majd antant tiszték és politikusok felügyelik és irányítják a magyar politikai életet. Ezzel párhuzamosan lefegyverzik a még meglévő magyar katonai erőt is. Ezt a javaslatot az angol, amerikai és olasz fél elvetette és Clerk javaslatát fogadták el, miszerint egyetlen komoly hatalmi tényező létezik Magyarországon, a Horthy Miklós vezette Fővezérség és a köréje gyülekező ellenforradalmi politikai csoportosulás. A franciák kivételével támogatták Horthy hatalomra kerülését, mivel szavahihető embernek ismerték, és megbíztak benne.¹³⁰ A román politikai vezetés a békekonferencia egyre erélyesebb fellépésnek köszönhetően pedig belátta, hogy katonáinak jelenléte hosszabb távon megakadályozhatja kitűzött célja – Erdély megszerzése – elérésében.

Magyarország 1919 végén a teljes szétesés állapotában volt. Nem volt országgyűlése, kormánya és kormányfője. Első feladat volt tehát egy olyan többpárti koalíciós kormány felállítása amely levezényli a választásokat, annak eredményei alapján pedig összehívja az országgyűlést, amely megválasztja a kormányzót aki kinevezi a végleges kormányt. 1920 januárjában megtörténtek a választások, februárban összeült az egykamarás Nemzetgyűlés, amely megalkotta az új nemzet alaptörvényét. A nagyhatalmak támogatták Horthy kormányzóvá való jelölését, de egyértelművé tették, hogy nem tűrik el a Habsburg restaurációt.

A Nemzetgyűlés 1920. március 1-jén a tiszti különítményesek felügyelete mellett, 131 szavazattal – 10 ellenében – Horthy Miklóst kormányzóvá választotta. Az ország államformája királyság maradt, de az új államfő ekkor még csupán köztársasági elnökhöz hasonló jogokat kapott. Horthy csak azt követően vállalta a jelölést, miután biztosították, hogy később királyi jogköröket gyakorolhat majd.

2. Budapest román megszállása

A tiszai front összeomlása és a Tanácskormány lemondása után a százezer fős román haderő akadálytalanul tört előre az ország belseje felé. Részei 1919. augusztus 4-én bevonultak Budapestre. A katonák ugyan az antant nevében, úgymond a bolsevizmus elleni harc ürügyén indultak Magyarország ellen, de a román vezetés régóta dédelgetett vágyát igyekeztek megvalósítani, melynek célja Erdély megszerzése volt. Románia 1916 nyarán titkos szerződésben vállalta, az év augusztus végéig hadba lép és támadást indít az Osztrák-Magyar Monarchia ellen. Az antant képviselői már ekkor kötelezettséget vállaltak arra, hogy a háború utáni rendezés során átengedik Erdélyt Romániának.

A megvalósítás pillanata 1918-ban, a Monarchia felbomlásával, az antant erők győzelmével elérkezett. A bonyolult európai helyzetben a román törekvések érvényesítését segítették a katonai, politikai, gazdasági érdekek. 1916-ban Németország és a Monarchia elleni, 1918-ban Szovjet-Oroszország elleni hadműveletek szempontjából vált fontossá a románok felkarolása. Azontúl Romániával a franciák, mint befektetési területtel is számoltak. Amikor pedig a baloldali tanácskormány vette át a hatalmat Magyarországon, a román haderő – 1919 áprilisában - lelkesen lépte át a demarkációs vonalat, és indult újabb

¹³⁰ Ormos i.m. 364.o.

magyar területek megszállására. A célt világosan tükrözi a francia vezérkar megállapítása: „...A román előnyomulás a Tisza felé, amely ragyogó feltételek között valósulhatott meg, anélkül, hogy a Szeged irányába koncentrált francia erőknek (két gyaloghadosztály és egy lovasdandár) be kellett volna avatkozniuk, feljogosít arra a gondolatra, hogy az utóbbiak felhasználására akkor sem lesz szükség, ha Magyarországra katonai eszközökkel kell majd rákényszeríteni a végleges békefeltételek végrehajtását. A közvetlenül érdekelt hatalmak (Románia, Csehszlovákia és Szerbia) erőinek koncentrált akciója ebben az esetben bőségesen elég lesz¹³¹...”.

A románok a tanácskormánynak átnyújtott ultimátumban a magyar területek – 1916-ban az antanttal megkötött szerződés alapján – történő átengedésén túl, a teljes leszerelést, minden fegyver átadását, 1800 mozdony, 4100 személygépkocsi, 40 ezer teherszállító vagon, 500 teherautó, minden hajó átadását követelték.¹³²

A Tanácskormány májusi mozgósítása, a Vörös Hadsereg által folytatott hősies honvédő küzdelem a cél megvalósítását ugyan elhalasztotta, de megakadályozni nem tudta. Amikor 1919. augusztus 1-jén a Tanácskormány lemondott és a Vörös Hadsereg beszüntette az ellenállást, megnyílt az út Budapestre.

A Párizsi Békekonferencia – értesülve a tanácskormány lemondásáról – augusztus 2-án intézkedett a román csapatok megállítására, ez azonban hatástalan maradt. Augusztus 4-én egy hadosztály bevonult a városba, kettő pedig a környéken maradt. 1919 augusztusától novemberéig Magyarország jelentős része román megszállás alá került, s ennek során a Tiszántúlt katonai közigazgatás alá is helyezték, ezzel elősegítve az 1916-ban megígért új államhatárok kialakítását.

A román kegyetlenkedés hamar megnyilvánult. Július 24-én, Hódmezővásárhelyen a bevonuló csapatok túszoikat szedtek, közülük 100 embert meggyilkoltak. Napirenden voltak a kegyetlenkedések, erőszakoskodások, rablások.¹³³

A békekonferencia augusztus 12-től négy tábornokkal¹³⁴ igyekezett biztosítani a rendet Budapesten. A románok azonban kijelentették, nem fogadják el parancsot a Katonai Misszió képviselőitől. A megnyilvánulás nagy vihart kavart Párizsban, az amerikaiak Wilson elnök nevében kijelentették, amennyiben a román kormány tovább folytatja jelenlegi politikáját, az Egyesült Államok egyetlen román követelést sem támogat.¹³⁵ Ennek hatására a román követ-kormány elkötelezett együttműködését hangsúlyozta, a budapesti bevonulást pedig azzal magyarázta, hogy kormánya késve értesült a konferencia tilalmáról. Ez persze nem fedte a valóságot, de a békekonferencia túl tette magát a nyilvánvaló hazugságon. S mi volt ez alatt Magyarországon: „...A románok a maguk részéről belekezdték Magyarország fosztogatásába, elvittek minden gépkocsit, mozdonyt, vasúti kocsit és más gördülő eszközt, eltulajdonították, és Romániába szállították az összes megtalálható fegyvert, töltényt és hadianyagot, ezt követően pedig elkezdték megtisztítani az országot a magán gépkocsiktól, boltfelszerelésektől, jószágoktól, ruháktól, cukortól, széntől, sótól és tulajdonképpen mindentől, ami értékkel bír. Fosztogatóikat azt követően is folytatták és folytatják most is, hogy a Békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa felszólította őket, hogy hagyjanak fel az effajta rekvirálással. Megszállták az adminisztráció valamennyi ágazatát, az összes vasúti, távíró-, telefon- és postai rendszert, s jelenleg egész Magyarországot teljes rémuralomban és térdre kényszerített állapotban tartják¹³⁶...” A Szövetséges Katonai Bizottság megállapítása szerint a románok a lehető leggyorsabb

¹³¹ Ormos i.m. 343. o.

¹³² Ormos i.m. 254. o.

¹³³ Ormos i.m. 426. o.

¹³⁴ A brit Gorton, amerikai Harry Hill Bandholtz, olasz Mombelli, és a francia Jean G. Graziani tábornokok

¹³⁵ Ormos i.m. 342. o.

¹³⁶ Harry Hill Bandholtz – Napló nem diplomata módra – Román megszállás Magyarországon. (Továbbiakban: Bandholtz i. m.) Magyar Világ Kiadó, Bp. 1993. 32. o.

ütemben igyekeztek kifosztani az országot, és minden lépésük abba az irányba hatott, hogy kitegyék Magyarországot a káoszba. A fővárosból még a Nemzeti Múzeum kincseit is el kívánták szállítani. Október 5-én tizennégy kamionnal és katonákkal vonultak a múzeum elé, azzal a szándékkal, hogy megkezdjék az értékek elszállítását. Az akciót Harry Hill Bandholtz tábornok erélyes fellépése akadályozta meg, aki lezárta és lepecsételte – a bizottság pecsétjével – az épületet.

A megszállók „...olyannyira alaposan megtisztították az országot a gördülő-eszközöktől, hogy nincs belőlük elég a helyi élelmiszer- és üzemanyag-szükségletek kielégítését szolgáló szállítások lebonyolítására. Közigazgatásuk a Budapestnek szánt élelmiszertartalékokat szeptemberi szintjük egyharmadára csökkentette. A magyar élelmiszerügyi miniszter beszámolója szerint szükségtelen és kegyetlen restriktívumok vannak, amelyek megakadályozzák az élelmiszer eljuttatását Budapestről a peremvárosokba, amelyek lakosságát hatszázezerre becsülik¹³⁷...”

A románok mérhetetlen mohósága végül Clemenceaut is felbosszantotta: „...Egészében véve a román kormány három és fél hónapja úgy tárgyal a konferenciával, mint hatalom a hatalommal, nem véve tekintetbe semmiféle más jogokat és érdekeket, mint a sajátjait, és elutasítva a szolidaritás kötelezettségét, miközben részesedni akar minden előnyéből¹³⁸...” mondotta. Épp ezért jegyzéket küldtek a román kormánynak, azzal zárva, ha a válasz nem lesz kielégítő, az antant-hatalmak kizárják a román delegációt a konferenciáról és visszahívják követeket. Románia így megfosztja magát a határrendezés kérdésében a szövetségesek támogatásától és jogainak a konferencia által történő elismerésétől. A megszállók mérhetetlen cinizmusát tükrözi a kivonulásuk előtti fellépésük. November 12-én a román főhadiszállás az újságokban megjelent közleményben tájékoztatta Budapest lakosságát arról, másnap nagymennyiségű élelmiszert oszt szét a lakosság között. Ez úgy valósították meg, hogy betörték a magyar kormány tulajdonát képező élelmiszerraktárakba, mindenféle szétosztogatva a fellelt készleteket, ezáltal még nehezebb helyzetet teremtve a főváros ellátásában. Közben persze összeecsődítettek sok-sok szerencsétlen embert, fényképeket készítettek, s mint emberbarát tüntették fel magukat.

A békekonferencia erőfeszítése nehezen de beérett, a román haderő – hosszú huzavona után – 1919. november 14-én elhagyta Budapestet.

3. A városparancsnokság a változó helyzetben

A Tanácskormány lemondásával megszűnt minden szervezett ellenállás a Budapest felé diadalmasan előrenyomuló román csapatokkal szemben. A fővárosban ugyan a IV. Hadtest rendelkezésre állt, s ennek a város belső rendjének biztosításán kívül a város védelme lett volna a feladata, azonban Haubrich maga is, a végveszélyt előre vetítő helyzetben, a proletár uralommal szembeni erőket támogatta.

Augusztus elsején két tisztet küldött Gödöllőre, akiken keresztül felvette a kapcsolatot Julier Ferencsel, a Vörös Hadsereg vezérkari főnökével,¹³⁹ s támogatást kért a IV. hadtest vezetői által Budapesten végrehajtandó puccshoz. Julier azonban tájékoztatta erre nincs szükség, mivel a tanácskormány még a nap folyamán lemond. Ez valóban bekövetkezett, s a megalakuló Peidl kormányban Haubrich József lett a hadügyminiszter, egyidejűleg Budapest katonai főparancsnoka is.¹⁴⁰

¹³⁷ Bandholtz i.m. 105. o.

¹³⁸ Salamon i. m. 201. o.

¹³⁹ Magyarország hadtörténete 2. i. m. 256. o.

¹⁴⁰ HL VÁP 1. sz. rendkívüli pcs, 8. sz. melléklet, 123. o.

A kormány abban reménykedett, hogy a hatalomváltás eredményeként sikerül elérni az antantnál a Budapest felé nyomuló román csapatok leállítását. Haubrich József ennek megfelelően elrendelte magyar részről a harci tevékenység beszüntetését.¹⁴¹

„...Az alárendelt csapatok és összes alakulatoknak azonnal megparancsolandó, hogy amennyiben a románok előnyomulásukat folytatják és ennek folyamán a fővárosba benyomulnak fegyveres ellenállást sehol sem fejtsenek ki.

Ha a románok a csapatoktól a fegyverek beszolgáltatását követelnék úgy az ellen tiltakozni kell arravaló hivatkozással, hogy a Budapesten és környékén lévő csapatok és alakulatok csak a rend fenntartására vannak hivatva. Az erőszaknak azonban engedni kell.

Egyébként a magatartás az legyen, hogy a rábízott kötelességeket és feladatokat a román megszállás esetén épp úgy teljesítse mint eddig....” tartalmazta a Haubrich által kihirdetett parancs. Egyidejűleg kihirdette azt is, hogy átvette az irányítást az összes magyar haderő és a Vörös Őrség felett.

Az összeomláskor Budapesten a IV. hadtest alárendeljei voltak az alábbiak:

- 9. Vasas hadosztály,
- Hídő hadosztály,
- Munkás alakulatok,
- Vörösőr hadosztály,
- 6. Hadosztály,
- *városparancsnokság, melynek alárendeltségébe tartoztak az összes Budapesten lévő és nem valamely hadosztály kötelékébe tartozó csapatok, intézetek,*
- 7. Huszárezred¹⁴²

A városparancsnokság intézkedésére, a laktanyát csak kirendelési paranccsal ellátott fegyveres zárt osztagok hagyhatták el. Az osztagok elindulása előtt a laktanya parancsnokságok, különösen ha telefonon kapott parancsról volt szó, kötelesek voltak meggyőződni a kirendelés jogosságáról. Egyes személyek sem szolgálatban, sem szolgálaton kívül fegyverrel a laktanyát nem hagyhatták el.

Egyidejűleg Budapest területén a legszigorúbb statáriumot rendelték el. Ennek értelmében minden rendbontóra, fosztogatóra valamint aki a parancsok végrehajtását megtagadta a helyszíni agyonlövés várt. Este 8.30 után a karhatalmi feladatot ellátó személyeken kívül senki sem tartózkodhatott az utcákon.

A kaotikus helyzetben a létszámváltozások nyilvántartására is feladatot szabott a városparancsnok. „...Utasítom az egyes csapattektől naponta bekövetelt helyzetjelentés szerkesztőit, hogy az augusztus hó 2. napi Helyzetjelentés megjegyzési rovatában pontosan tüntessék föl a laktanyában a jelentés megszerkesztésekor tényleg benn tartózkodó parancsnokok és fegyveres katonák létszámát. Ezen kívül jelentendő a harctérről VIII/1-jén és 2-án visszatért katonák létszáma is. Ezen jelentés rendes időre felterjesztendő¹⁴³...”

A Peidl kormány elhatározta magát a proletárdiktatúrától, az 1918. november 16-án deklarált köztársasági államformát állította vissza. Hatályon kívül helyezte a Tanácskormány rendeleteit, augusztus 3-án intézkedett a Vörös Őrség megszüntetésére. Így, áttekintve a Budapesten állomásozó alakulatokat, a kormány lényegében felszámolta azokat az erőket, amik a főváros biztosítására voltak hivatva. Nem volt más út – mivel az antant változatlanul nem küldött francia erőket – mint átengedni Budapestet a románoknak. Augusztus 3-án „... két román lovasezredet az új magyar hadminiszter, Haubrich és a polgármester kezdeményezésére bekvártélyoztak a városba, barakkokba, hogy ne kerüljön sor Budapest formális megadására vagy megszállására¹⁴⁴...” – írta Romanelli olasz

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² Uo.

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ Ormos i. m. 333. o.

ezredes. Másnap pedig egy egész hadosztály szállta meg a fővárost, s ezzel elkezdődött a románok november 14.-éig tartó garázdálkodása.

A hatalmi viszonyok átfedték egymást. Kormány volt Budapesten (augusztus 6-tól Friedrich vezetésével), Szegeden (gróf Károlyi irányításával), s Horthy a haderő szervezését és irányítását végző Fővezérsséggel önállósította magát. A katonai kerületparancsnokságok megmaradtak (ezek a románok által megszállt Duna-Tisza közén, a Tiszántúlon csak korlátozott jogokkal tudtak dolgozni). Ugyanakkor Horthy intézkedett a katonai körletparancsnokságok kialakítására. Budapesten a helyzet sajátos volt, a Budapesti honvédkerület parancsnoka egyben körletparancsnok is volt, s alárendeltségében augusztus 10-én kezdődött a Budapesti karhatalmi főparancsnokság szervezése. Horthy erősödő pozícióját mutatja, hogy Schnetzer altábornagy a Friedrich kormány hadügyminisztere is deklarálta, a Fővezérsség rendelkezik az összes katonai körletparancsnokságokkal, de „...a Budapesti katonai körletparancsnokság kivételével, mely utóbbi egyelőre közvetlenül a hadügyminisztériumnak van alárendelve¹⁴⁵ ...” A Fővezérsség megfogalmazásában ugyanez: „...A budapesti körletparancsnokság közvetlenül a hadügyminisztériumi alárendeltsége természetesen akkor megszűnik, ha a fővezérsség csapatai Budapestre érkeznek. Ettől az időponttól kezdve a Budapesti körlet is a Fővezérsségnek fog közvetlenül alárendeltetni¹⁴⁶ ...”

Így a fővárosban a budapesti körlet (kerület) parancsnokság változatlanul megmaradt, s állomás (helyőrségi) ügyeket irányító szerveként a Budapesti városparancsnokság is funkcionált.¹⁴⁷

A Peidl kormány augusztus 6-i bukásával eltávolították Haubrich Józsefet, s felmentették beosztásából Kiss Miklós városparancsnokot, aki a Tanácsköztársaság idején vette át a beosztását. Helyére Kossányi Ödön alezredest nevezték ki. A városparancsnokság helyzetét nehezítette, hogy a román hadvezetés nem akarta elismerni a magyar katonai szerveket.

A megszállás hónapjai alatt készült parancsok tükrözik a főváros életét. A románok szeptember 5-én éjjel kettőkor riadót rendeltek el. Szemtanúk beszámolója szerint a házkutatások során nagymennyiségű fegyvert (egyek állítások szerint 7000 darabot) szedtek össze „a zsidók és a munkások által lakott részekből”. Sok embert letartóztattak. A házkutatások alkalmával a románok fegyvereken kívül igen sok katonai egyenruhát, bakancsot, felszerelési tárgyakat, továbbá élelmiszert szedtek össze, sőt egyes helyekről még a zongorát is elvitték. Jellemző a magatartásukra hogy a riadóra Budáról kivonult tüzérségnél egy nehéz kaliberű ágyújának kereke a Lipót körúton eltörött, s az ágyút kerékkel együtt ott hagyták, azzal napokig nem foglalkoztak.¹⁴⁸

A román megszállás hónapjaiban nem volt könnyű helyzetben a városparancsnokság. Ugyan illetékességét a román katonai hatóságok elismerték, azonban kényes ügyek sokaságával kellett foglalkoznia. „...Dr. Sona az országos gyermekmenhely főorvosa f. é. szeptember 11-én 11 óra 50 perckor telefonon jelentést tett a magyar katonai városparancsnokságnak, miszerint román katonák több a kórház melletti moziból hazaigyekvő hölgyet megtámadtak, az Elnök utca 1. sz. alatti katonai ruhatárba hurcolták, s ott őket megbecstelenítették. Martinovics százados, a magyar katonai városparancsnokság ügyeletes tisztje, a magyar államrendőrség értesítése után azonnal iparkodott lépni a Lobkovitz laktanya román ügyeletes tisztjével, Stanecu 31-ik román gyalog ezredbeli főhadnaggyal, ki azonban nem tartózkodott a laktanya épületében.

¹⁴⁵ Dr. Vargyai Gyula: Katonai közigazgatás és kormányzói jogkör. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp.1971. (Továbbiakban, Vargyai: Katonai közigazgatás i. m.) 22. o.

¹⁴⁶ Uo.

¹⁴⁷ HL HM 15234/el. 6-1919. sz. u.

¹⁴⁸ HL VÁP 569/4 kny.-1919. pcs.

A román ügyeletes altiszt önállóan nem akart intézkedni, s csak hosszas huzavona után reggel bocsátott egy altisztet és két katonát Martinovics százados rendelkezésére, kiket nevezett, Csizik magyar tiszthelyettes kíséretében kocsin kiküldött az ügy megvizsgálására, mire ezek a helyszínre érkeztek, a kérdéses katonai ruhatárban hölgyek már nem voltak¹⁴⁹...” Természetesen a románok mindent tagadtak.

A parancsnokság igyekezett a város nyugalma érdekében hatékonyan együttműködni a románokkal. Ennek során közös járőrszolgálatot alakítottak ki. A román térparancsnoksággal a városparancsnokság megegyezett, hogy az ellenőrzést magyar tiszti vezetés alatt álló román karhatalommal együtt hajtják végre. Ez kiterjedt Budapest egész területére, nappal és éjjel, mulatókba, színházakba, szállodákba stb. A járőröket meghatalmazással látták el, melyet a magyar katonai városparancsnokság és a román térparancsnokság képviselője egyaránt aláírt.

A román atrocitások mellett nem kevés gondot okozott Budapestnek, s a városparancsnokságnak, a hadifogságból hazaérkező katonák kezelése. A hadifoglyok tömegei a fővárosba érkeztek, s innen indultak tovább az otthonukba. A városparancsnokság a hazafias és felvilágosító propagandát, előadások megtartását nélkülözhetetlennek ítélte. Ennek célja az információk átadásán túl a baloldali agitáció megelőzése volt. „... a hadifogságból hazatérő foglyaink egyrészt az elmúlt hónapok kóros következményeiről kellőképpen felvilágosítsanak, másrészt hogy a működő destruktív agitációnak eleje vétsék, a városparancsnokság a hazafias propagandát és felvilágosító előadásokat igen fontosnak, sőt nélkülözhetetlennek tartaná (...) Rendeztessék be a Kerepesi úton Tattersal ezen propaganda előadások céljaira. Egy emelvény, deszkapadok felállítása és némi nemzeti díszítés ezen célnak teljesen megfelelő lehetne. A hallgatók az idők viszontagságainak nem volnának kitéve. Az előadás és a fogadó bizottságok érintkezése a legközvetlenebb lehet, az előadás után szánt frissítők elfogyasztására pedig ez a hely mindenesetre megfelelőbb lesz, mintha az utca saráival bemocskolt aszfalton történne¹⁵⁰...” tartalmazta a parancsnokság intézkedése.

A hadifoglyokat továbbindításukig a pályaudvarok környékén levő barakkokba helyezték el, amit a szocialista és bolsevista agitátorok a hazatérők között folytatott agitációra használtak fel. Ezért a városparancsnokság felvette a kapcsolatot a belügyi szervekkel: „...megkeresem a főkapitányságot, hogy a jelzett barakkok és azok környékét titkos rendőrök által lehetőleg állandóan ellenőriztesse és a kirendelt detektíveket utasítsa, hogy az összeköttetést a pu. felügyelőségével (Holdnich alezredes) állandóan fönntartsa¹⁵¹...”

A román megszállás hónapjai alatt folyt a karhatalmi erők szervezése is,¹⁵² hiszen a főváros kiürítésének feltétele az volt, hogy a kormány kellő erővel rendelkezzen egy esetleges baloldali fordulat megakadályozásához. A városparancsnokság járőrei gyűjtötték az adatokat a román csapatok mozgásáról, a különböző baloldali mozgalmakról, a fővárosi lakosság hangulatáról. Közreműködtek a jobboldali hatalom számára megbízható személyek feltérképezésében, a szerveződő karhatalmi kötelékek kialakításában. A kitartó munka eredményeként a karhatalmi erők létszáma október közepére elérte a négyezer főt.

A román kivonulás közeledtével, intézkedtek a megszállók által elszállított anyagi javak felmérésére, melyről összesített értékszerinti kimutatást kellett felterjeszteni a hadügyminisztérium részére.¹⁵³

¹⁴⁹ HL VÁP 642/3 kny.-1919. pcs.

¹⁵⁰ HL VÁP 34. sz. ko. – 1919. pcs.

¹⁵¹ HL VÁP 154. sz.ko. – 1919. pcs.

¹⁵² 1919. augusztus 10.-én a hadügyminiszter kinevezte Létay Gyula tábornokot budapesti karhatalmi főparancsnokának. Ennek folyamatát a következő fejezetben ismertetem.

¹⁵³ HL HM Hüm. 14542 eln.6.-1919. sz. u.

A napi ügyek vitele mellett folyt a majdan bevonuló Nemzeti Hadsereg számára az elhelyezési körletek pontosítása. A katonák elhelyezésére elsősorban azokat a laktanyákat tervezték igénybe venni melyek a több munkást foglalkoztató nagyobb gyárkörletek (Csepel stb.) közelében voltak.

„...A laktanyák állapota általában jó, berendezése ismeretlen miután a románok megszállása folytán hozzá nem férhető¹⁵⁴...” tartalmazta a városparancsnokság jelentése. Mindez persze tükrözi a korabeli állapotokat, azt a parancsnokság áldozatos tevékenysége ellenére is csak korlátozottan tudtak érvényt szerezni a magyar hadügyminisztérium akaratának. A fővezér hivatalának a volt honvéd főparancsnokság helyiségeit, lakásul az Uri utca 48. sz. alatt levő volt hadtestparancsnoksági lakóépületet utaltatták ki, azonban az átmeneti időre, addig amíg szóban forgó épületeket a románok kivonulása után renbetették a fővezért valamint törzskarát a Gellért Szállodában tervezték elhelyezni.

Október végére tisztázódott a románok kivonulásának időpontja. Megkezdődött a főváros biztosításának közvetlen előkészítése.¹⁵⁵ A karhatalom számára kiosztandó fegyverek november 13-áig az antant Budapesten levő missziójának ellenőrzése alatt voltak. Kiadásuk – a főváros közigazgatási rendjéhez igazodó – kerületi karhatalmi alakulatok számára 14-én reggel történt. A Nemzeti Hadsereg alakulatai 16-án vonultak be Budapestre. Addig a város biztosító erői, a román megszállás hónapjaiban megszervezett, karhatalmi kötelékek voltak. Erről a korszak neves kutatója Ormos Mária így írt: „Amikor a párizsi ultimátum végleges szövege elkészült, a román csapatok Budapesten már átadták helyüket a magyar rendfenntartó szerveknek. A Misszió e célból kiküldött albizottsága november 12-én különleges raktárakba osztotta szét a románoktól kapott fegyvereket. A csendőrség, a rendőrség és a határőrség parancsnokainak megmagyarázta, hogy akciójuk „nem lehet sem partizán, sem vallási, sem politikai”, csakis szigorúan semleges katonai természetű. Tizennegyedikén reggel hat órakor 3000 csendőr és rendőr kézbe kapja a fegyvereket, s ugyanakkor a hadsereg 2000 főnyi csoportja megérkezik Nyugat-Budára.”¹⁵⁶ A szerző ezen összegzését azért emeltem ki, mivel tükrözi a korszak kutatói sem rendelkeznek átfogó ismeretekkel a korabeli erőszakszervekről. A fentebb említett csendőr és rendőr alakulatok Schnetzer altábornagy – a Friedrich kormány hadügyminisztere – augusztus 10-én kiadott rendelete alapján megszervezett karhatalmi erők. Állományuk vegyes összetételű volt, mivel ludovikás hallgatókból, megbízható egyetemistákból, köztisztviselőkből és egykori rendőrökből állt.¹⁵⁷ Ezek szervezését, strukturáját felkészítését és alkalmazásukat a következő fejezetben mutatom be.

Összegzés: A Tanácsköztársaság bukása után három és fél hónapra Budapestet megszállták a román haderő alakulatai. Az idegen katonák jelenlététől, atrocitásától szenvedő fővárosban a Budapesti városparancsnokság volt az a szervezett erő, mely a román haderő egyetértésével változatlanul fennmaradt, és több-kevesebb sikerrel örködött a város nyugalmán. A megszállás hónapjaiban megbízható személyekből (állami alkalmazottak, diákok, katonák) elkezdődött a rend biztosítására hivatott karhatalmi erők szervezése. E munka az antant fővárosban lévő katonai missziója ellenőrzése mellett folyt azzal a céllal, hogy a román haderő távozása után legyen megfelelő belső biztonsági erő, mely elejét tudja venni a baloldali, bolsevista törekvéseknek.

¹⁵⁴ HL HM Hüm. 410.109 /470-1919. sz. u.

¹⁵⁵ HL KH 2062. khf.-1919. sz. pcs.

¹⁵⁶ Ormos i.m. 366.o.

¹⁵⁷ HL HM 5726. Eln.1.o. 1919.sz.u. 9. sz. melléklet. 126. o.

HL KH 1282. 3424. Kh – 1919. 10. sz. melléklet. 128. o.

HL KH 2003 khf. – 1919. sz. pcs. 11. sz. melléklet. 131. o.

IV. A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG TEVÉKENYSÉGE A NEMZETI HADSEREG BUDAPESTI BEVONULÁSA UTÁN

1. A Nemzeti Hadsereg létrejötte

1919. március 21-e után a jobboldali erők három központban kezdték meg a szervezkedést a munkáshatalom megdöntésére. Bécsben Teleki Pál és Bethlen István áprilisban megalakította az Antibolsevista Comitét, a francia megszállás alatt lévő Aradon Károlyi Gyula gróf szervezte az ellenállásra kész erőket, Szegeden pedig a munkástanácsokkal és katonatanácsokkal szembenálló hivatásos és tartalékos tisztek, altisztek gyülekeztek. A három központ vezetése kereste egymással is a kapcsolatot, igyekeztek elkerülni erőik szétaprózódását, így végül május 28-án Szegeden Károlyi Gyula gróf alakított kormányt, melyben külügy- és közoktatási miniszterként szerepet kapott Teleki Pál, hadügyminiszterként Horthy Miklós ellentengernagy is.

Horthy irányításával kezdődött a különböző fegyveres csoportok egybegyűjtése a fegyveres erő szervezése. Az ellentengernagy 1919. június 6-án adta ki rendeletét a „Magyar Nemzeti Hadsereg”¹⁵⁸ felállítására, melynek célja a korabeli megfogalmazásban: „a vörös terror leküzdése, a törvényes rend és a biztonság helyreállítása” lett.¹⁵⁹

A szervezendő haderő kiegészítését az általános védkötelezettség alapján tervezték. A szolgálati rendre az 1918. október 31-e előtt fennálló honvédség szabályai vonatkoztak. Egységeit – átmenetileg – önálló gyalog zászlóaljakra, huszárszázadokba, ütegekbe igyekeztek szervezni, melyekbe olyan megbízható tisztek és altisztek kerülhettek be, akik korábban ténylegesen szolgáltak, legalább 12 hónapot töltöttek el harctéri szolgálatban, nem voltak még 50 évesek, nem léptek be a kommunista pártba, magyarnak vallották magukat és korábbi magatartásukban a hazaszeretet és a keresztény vallás dominált. Ennek a szerveződő fegyveres erőnek első naptól kezdve az volt a célja, hogy véget vessen a vörös hatalomnak, visszaállítsa az 1918 előtti törvényes rendet, és biztonságot teremtsen az országban.

A hatalmi viszonyok meglehetősen képlékenyek voltak. Szegeden, július 12-én Károlyi Gyulát a franciák által támogatott Ábrahám Dezső váltotta a miniszterelnöki székben. Horthy, akinek pozícióit erősítették a szerveződő haderő alakulatai, fokozatosan önállósította magát, az Ábrahám kormányban már nem vállalt funkciót, s augusztus 6-án megalakította a Fővezérséget. Így a tényleges hatalom fokozatosan Horthy kezébe került. A Fővezérség, hogy hangsúlyozza önálló hatalmi szerepét, mintegy 1000 fős fegyveres erejével áttelepült Siófokra.¹⁶⁰ Ezzel a döntéssel kivonta magát a francia befolyás alól, és az ország biztonságos, románok által meg nem szállt területére távozott.

A Fővezérség a hadügyminisztérium kötelékéből kivált önálló parancsnokságként működött. Feladata a haderő szervezése, alkalmazása volt, továbbá a hadműveletek irányításával összefüggő valamennyi kérdésben való intézkedés, így a franciákkal, szerbekkel, románokkal folytatott tárgyalás is.

¹⁵⁸ HL HM 40/1919.-1. Hüm-i sz. u.

¹⁵⁹ U.o. „... A Magyar Nemzeti Hadsereg a magyar nemzetet szolgálja, és mint ilyen, a nemzeti kormánynek honvédelmi és rendfenntartó eszköze, a hadsereg tehát minden politikai és pártérdektől mentes legyen és így tényleges katonai szolgálatot teljesítő egyének a politikai és pártéletben részt nem vehetnek...” tartalmazta a szervezésre kiadott rendelet.”

¹⁶⁰ HL Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége 1664. Biz. – 1919. sz. pcs: „József főherceg kormányzó rendeletére, a fővezérletet valamennyi nemzeti haderő felett átvettem. A fővezérlet augusztus 19. délelőtt 8 órakor működését Siófokon megkezdte.”

A fővezér a hadügyminiszterrel elméletileg mellérendelt viszonyban, közvetlenül a kormánynak volt a felelős¹⁶¹.

A Nemzeti Hadsereg létszáma 1919. augusztus közepére elérte a négyezer főt. Ebben része volt a Horthy által augusztus 7-én elrendelt toborzásnak¹⁶², melyet augusztus 22-én a sorozás váltott fel. Így a szeptember eleji létszámjelentés szerint – beszámítva a Fővezérség irányítása alatt lévő karhatalmi egységeket – a létszám 23 ezer főt tett ki, míg október közepére a létszám már 30 ezer fő volt.¹⁶³

A Fővezérség, miután áttelepült Siófokra, fő feladatának tekintette a Magyar Nemzeti Hadsereg mielőbbi felállítását, működéséhez szükséges keretek kialakítását, a törvényes rend helyreállítását és a belnyugalom megteremtését. Alig kellett hozzá egy hét, és már katonai körletparancsnokságok¹⁶⁴ működtek Siófokon, Szombathelyen, Kaposváron és Szegeden. A románok által meg nem szállt területeket ily módon fedték le katonai erővel. A körletparancsnokságok mellett a megyék élére katonai biztosokat állítottak.

Az új katonai szervek szinte korlátlan hatalommal rendelkeztek a rend helyreállítása és a belnyugalom megőrzése tekintetében. A hadsereg „tisztségének és nemzeti jellegének” megőrzése érdekében katonai igazolóbizottságokat állítottak fel, amelyek a Fővezérség illetékes osztályainak segítségével megvizsgálták a hivatásos katonák származását, vallását és magatartását a Tanácsköztársaság alatt. A haderőbe történő visszavételnek nem volt kizáró oka, ha valaki a Vörös Hadseregben szolgált, mert az ott folyó harcokat honvédő háborúként ismerték el. Kizáró ok volt viszont a kommunista pártba való belépés.

A körletparancsnokságok és a megyék élére állított hadbiztosok fokozatosan átvették a felügyeletet a polgári lakosság felett is. Lényegében katonai közigazgatásit vezettek be. Volt csendőrökből, rendőrökből, tartalékos tisztekből és egyéb polgári származású, megbízhatónak ítélt személyekből létrehozták a karhatalmi alakulatokat. Ezen túl a legmegbízhatóbb legénységi, altiszti és tiszti állományból minden hadosztályhoz tizedik zászlóaljként egy vadászzászlóaljat állítottak fel, azzal a céllal, hogy fegyelemben, kiképzettségben példát mutassanak és nehéz helyzetekben mindig készen álljanak. Ezen zászlóaljak gerincét a tiszti századok, különítmények képezték. A hiányzó létszámot gondos válogatás után megbízható katonákkal egészítették ki. Az átszervezés csak leplezte, de nem szüntette meg a tiszti századok terrorakcióit. A hatalmi csoportosulás mindent megtett, hogy a proletárdiktatúra személyi és szervezeti bázisát felszámolja. A vörös terrorhoz hasonlóan napirenden voltak a gyilkosságok, a letartóztatások és a megfélemlítések. A hadsereg, a hiányzó polgári közigazgatást helyettesítve, átvette annak teljes feladatkörét.

1919. november elején, a Budapesten működő Szövetségek Közi Katonai Ellenőrző Bizottság úgy ítélte meg, hogy az augusztus óta a Dunántúlon szerveződő Nemzeti Hadsereg már elég erős ahhoz, hogy egy esetleges újbóli kommunista hatalomátvételt megakadályozzon. Miután Horthy Miklós fővezér ígéretet tett arra, hogy nem vezet be

¹⁶¹ A Fővezérség vezérkari főnöke Sós Károly gyalogsági tábornok, míg a hadműveleti csoportfőnöke Róder Vilmos ezredes lett.

¹⁶² A toborzottakat a franciáktól átvett 5369 puskával, 101 géppuskával és 9 löveggel fegyverezték fel.

¹⁶³ A haderőnek 7 gyalogzászlóalja volt, Kaposvár, Körmen, Kőszeg, Magyaróvár, Nagykanizsa, Sopron és Tolna helyőrségeiben, 1 huszár ezrede és 2 géppuskás osztaga Lepsényben, 1-1 huszárszázada Kaposváron és Szombathelyen, 6 üteg Sopron és Szombathely környékén.

¹⁶⁴ A körletparancsnokságok mellett 1919 decemberéig megtartották a katonai kerületeket is. A katonai körletek a Fővezérségnek voltak alárendelve, a szerveződő alakulatok hadműveleti irányítását végezték, míg a kerületparancsnokságok a Hadügyminisztérium alárendeltségébe tartoztak, s alapvetően a csapatok gazdasz- közigazdasági ellátását végezték, elhelyezésükről gondoskodtak. Budapest sajátos helyzetben volt, itt a körletparancsnok egyben kerületparancsnoki funkcióval is rendelkezett, s a Nemzeti Hadsereg bevonulásáig a Friedrich kormány hadügyminiszterének az alárendeltségébe tartozott. HL HM 1534/eln. 6-1919 sz. Hüm-i rendelet

katonai diktatúrát és aláveti magát az antantmegbízottak közvetítésével megalakuló kormánynak, az Ellenőrző Bizottság elrendelte, hogy a román csapatok hagyják el a fővárost, és fokozatosan vonuljanak vissza a demarkációs vonal mögé.

A románok kivonulása és a Magyar Nemzeti Hadsereg csapatainak beérkezése közt a főváros biztosítását átvették a gyengén felszerelt, de megbízható hivatásos és tartalékos tisztekből, tiszthelyettesekből, egyetemi, főiskolai hallgatókból toborzott karhatalmi alakulatok, melyek működését a Budapesti karhatalmi főparancsnokság irányította.

2. A városparancsnokság feladatai

„Tetemre hívom itt a Duna partján a magyar fővárost: ez a város megtagadta ezeréves múltját, ez a város sárba tiporta katonáit, nemzeti színeit, és vörös rongyokba öltözött. Ez a város börtönbe vetette, kiűldözte a hazából annak legjobbjait, és egy év alatt elpredálta összes javainkat.”¹⁶⁵ Ezeket a gondolatokat Horthy Miklós ellentengernagy fővezér fogalmazta meg, a Nemzeti Hadsereg Budapesti bevonulásakor, a Gellért téren elhangzott beszédében.

Ami tény, Budapest valóban a forradalmak fővárosa volt, 1918 őszén 1919 tavaszán. Az ekkor alig több mint egymillió lélekszámú város házai, a tömegek követelését visszhangzották. A polgári forradalom döntései a fellázadt munkások és katonák által birtokba vett utcákon születtek, s ott meneteltek az osztályforradalom győzelmében hívó proletárok is. A baloldali fordulat után a főváros munkássága adta a Vörös Hadsereg legmegbízhatóbb utánpótlását.

Ide érkeztek a fogságból hazatérő hadifoglyok százezres tömegei, akik célcsoportjai voltak a kommunista agitációnak. „...Az egyenként és zárt szállítmányokban hazaérkező hadifoglyaink egy része a Keleti pu. közelében lévő barakkokban nyer elhelyezést. A pályaudvarok felügyelőségének jelentése szerint szocialista és bolsevista agitátorok a hazatérők ottani tartózkodását és a jelenlegi hiányos ellenőrzést minden lehető úton és módon agitációs céljaikra használják fel¹⁶⁶...” tartalmazta a városparancsnokság jelentése. A Budapesti karhatalmi főparancsnokság pedig így összegezte a helyzetet „...Budapest fő fészke volt a bolsevizmusnak, a destruktív irányzatoknak, munkásmozgalmaknak, cionizmusnak stb.; gócpontja ma is az összes nemzeti, nemzetellenes, szocialista stb. politikai pártnak, propagandának, sajtónak és kereskedelemnek, az összes közigazgatási és igazságszolgáltatási hatóságoknak, minisztériumoknak, bankoknak, vasúti és egyéb forgalomnak, s ellenséges kémiszolgálatnak¹⁶⁷...”

Mindezekhez tegyük hozzá a magyar területek elcsatolásának következményét. A szomszédaink fennhatósága alá került területről mintegy 350-400 ezer fő menekült érkezett hazánkba, s közülük is nem kevesen Budapesten próbáltak új életet kezdeni. A menekülőkből több tízezer fő hónapokon át pályaudvari vagonokban, vagy rögtönzött barakkokban élt.

Ebben a kivérett, románok által is meggyötört lakosú városba érkeztek meg a Nemzeti Hadsereg alakukatai. Horthy és emberei bevonulása után a parancsnoklási viszonyok is átalakultak a fővárosban. A Budapesti katonai kerület és egyben körletparancsnokság a hadügyminisztertől, a többi körletparancsnokságnak megfelelően, a Fővezérség alárendeltségébe került.

¹⁶⁵ Salamon i. m. 202. o.

¹⁶⁶ HL VÁP 34. sz. ko. – 1919. sz. pcs.

¹⁶⁷ HL KH 4215. sz.- 1919. sz. pcs.

1919 decemberében a körlet- és kerületi parancsnokságokat összevonták, amelynek következtében a körletparancsnokoknak kettős feladatuk lett:¹⁶⁸

A./ Mint magasabb katonai parancsnokság:

- a hadrend szerint alárendelt parancsnokságok, csapatok, hatóságok, intézetek feletti katonai parancsnoklás, azoknál a hazafias és katonai szellem ápolása,
- az egységes kiképzés, a szolgálatvezetés és a hadkészültség felügyelete,
- a határvédelem vezetése,
- a tábornokok és törzstisztek csapatvezetésében való tökéletesítése.

B./ Mint területi hatóság:

- az egész szolgálati körletben a katonai rend biztosítása, a hazafias és katonai szellem ápolása,
- a körlet területén a vagyon- és közbiztonság fenntartása, karhatalmak kirendelése,
- a körlet területén elhelyezett csapatok, intézetek, gazdaszat-közigazgatási és egészségügyi szolgálatának vezetése és ellenőrzése,
- a körlet területén állomásozó alakulatok elhelyezésével, a lő- és gyakorlóterek használatával kapcsolatos kérdések elbírálása és megoldása,
- a körlethez utalt csapatok és intézetek legénységi állományának kiegészítése,
- a körlet területén felállítandó parancsnokságok, csapatok, hatóságok és intézetek szervezési munkálatainak vezetése és azok végrehajtásának ellenőrzése,
- a körlet területén élő hadkötelesek nyilvántartási munkálatainak irányítása,
- a nyugdíjas és szolgálton kívüli viszonybeli havidíjasok nyilvántartása, felülvizsgálati ügyek nyilvántartása,
- a hősi temetőknek és egyéb katonai síroknak karbantartása és nyilvántartása,
- a leszerelések végrehajtása, valamint a felszámoló parancsnokságok és egyéb területi katonai szervek irányítása és ellenőrzése, hadianyagok gyűjtése,
- az ifjúság katonai nevelésének irányítása.

A Budapesti katonai körlet parancsnoka volt a főváros állomásparancsnoka. Ebből adódóan a *fenti alapvető feladatokon kívül még az alábbi kötelezettségei voltak:*¹⁶⁹

- a helyőrségi szolgálat meghatározása és vezénylése,
- a helyőrségi riadóintézkedés és tűzoltó rend kiadása,
- a több alakulatra kiterjedő helyőrségi gyakorlatok és az esetenkénti elrendelt más helyőrségi foglalkozások szervezése, vezetése és felügyelete,
- az esetleges állam- és hadseregellenes mozgalmak figyelemmel kísérése katonai szempontból,
- díszkivonulások, valamint általában a helyőrség alakulatai ünnepi alkalmon való részvételének szabályozása,
- karhatalom kirendelése,
- több alakulat által közösen használt lő- és gyakorlóterek, fürdőhelyek használatának szabályozása,
- a helyőrséghez tartozó, valamint az átvonuló csapatok és szállítmányok elszállásolásának előkészítése,
- a katonai és katona egészségügyi rendőri szolgálat kezelése.

¹⁶⁸ Bonhardt Attila: A Budapesti Helyőrségparancsnokság története 1919–1945. (Továbbiakban: Bonhardt i.m.) HL Tgy/3722 5.o.

¹⁶⁹ Uo.

A budapesti állomás-, (helyőrség) ügyek intézése azonban, tekintettel a főváros politikai gazdasági életben betöltött szerepére, az itt állomásozó katonai szervezetek létszámára, a városban élő katonák és katonai nyugdíjasok tömegeire és ellátást igénylő hadigondozottra *az országban egyedülként megtartották a városparancsnokságot*. Ezért az állomásparancsnoki jogkörből adódó feladatokat a budapesti katonai körlet parancsnoka, átruházta a *Budapesti magyar katonai városparancsnokságra*. A városparancsnokság hatásköre a főváros területén túl kiterjedt Újpest, Rákospalota, Pestujhely, Kispest, Szentlőrinc, Erzsébetfalva, Kossutfalva, és Csepel községekre is.¹⁷⁰

Az első világháború alatt hatalmasra duzzadt katonai apparátus leszerelése, a Budapesten élő sok tízezer nyugállományú havidíjas, hadirokkant, hadiözvegy és árva ellátása az olasz hadifogságból hazatérő és a fővároson átutazó hadifoglyok tömegeinek fogadása, továbbirányítása hatalmas, a szokásos városparancsnoksági teendőknél is nagyobb adminisztrációs munkát igényelt a forradalmak és a román megszállás után újjászervezett Budapesti városparancsnokságtól. *Ezt tükrözi a városparancsnokság tagolódásából és ügyköréből 1919 novemberében kiadott rendelkezés, amely az alábbiak szerint szabályozta a városparancsnok és beosztottai tevékenységét.*¹⁷¹

Városparancsnok: A városparancsnokság hatáskörébe tartozó összes ügyek irányítása.

Vezérkari főnök: A városparancsnoksági szolgálat vezetése, a parancsnokság belügyeinek irányítása.

Katonai osztály:

- szervezési ügyek,
- a főváros területén lévő katonai parancsnokságok és alakulatok (helyőrségi hadrend) nyilvántartása,
- díszkivonulások, díszszemlék előkészítése, irányítása,
- riadó- és árvízvédelmi intézkedések, tűzoltórend kiadása,
- helyzetjelentések, a budapesti helyőrség reggeli- és létszámjelentéseinek feldolgozása és nyilvántartása,
- a helyőrségi őrségek vezénylése, nyilvántartása, jelszavak kiadása,
- lő- és gyakorlóterek kiutalása,
- a hazatérő hadifoglyok budapesti fogadásával, továbbirányításával kapcsolatos ügyek intézése,
- összeköttetés a Budapesti magyar karhatalmi főparancsnoksággal a karhatalom szervezése és a karhatalmi szolgálat ellátása a városparancsnokságnál,
- a budapesti illetőségű felszámoló póttestek ügyeinek összefogása,
- rendeleti közlönyök, rendeletek parancsok tanulmányozása és az ezekből a városparancsnokságot érintő ügyekben intézkedés,
- a városparancsnoksághoz beosztottak személyi-, fegyelmi- és becsületügyei, házbeli vezénylések, és házon kívüli kirendelések, hivatalos kiküldetések rendezése.

Elhelyezési osztály:

- a főváros területén lévő kincstári épületek, laktanyák, laktanyaszerű épületek, bérelt helyiségek barakkok, stb. nyilvántartása vezetése, valamint az ezen épületekben elhelyezett parancsnokságok, intézetek hatóságok és csapatok nyilvántartása,
- átvonulási szállások kiutalása, kincstári épületeken kívüli elhelyezés,

¹⁷⁰ HL VÁP 259. sz. állomásparancs

¹⁷¹ HL VÁP 2800/kt. ko.-1919. sz. pcs.

- elhelyezési jelentések szerkesztése,
- élelmiszer- és kenyérjegyek kiutalása.

Tényleges szolgálatot teljesítő katonaszemélyek osztálya:

1. csoport:

- rendészeti ügyek, (öltözködés, nyilvános helyeken a viselkedés ellenőrzése).
- kihágási ügyek,
- katonai rehabilitációs ügyek,

2. csoport:

- a budapesti helyőrségben szolgálatot teljesítő tisztek nyilvántartása,
- az állomásra bármely okból érkező tisztek jelentkezésének fogadása és lakás nyilvántartása,
- a Hadügyminisztérium vagy más parancsnokságok rendeletei alapján tisztek kiértékelése,
- kirendeltek útbaindítása,
- a tisztek személyes ügyeivel kapcsolatos felvilágosítások.

3. csoport:

- tisztek személyazonosságának megállapítása,
- szabadságolási kérvények elintézése,
- kórházban ápolt havidíjasok nyilvántartása.

4. csoport:

- szabadságolási kérvények elintézése, szabadságolási igazolványok, menetlevelek kiállítása, záradékolása, továbbirányítások intézése,
- tisztek felülvizsgálati ügyei, felülvizsgálati kérvények szerkesztése, felülvizsgálati táblázatok kiállítása, a megszerkesztett iratok felterjesztése,
- tisztek kórházba utalása.

5. csoport:

- a ténylegesen szolgáló legénység összes ügyeinek (leszerelés, jelentkezések, útbaigazítások, kórházba utalások, szabadságolások, laccím utáni puhatolás, stb.) intézése,
- leszerelés.

6. csoport:

- mindenféle kihágási- bűn- és fegyelmi ügyek intézése, nyomozások irányítása,
- letartóztatott egyének ügyeinek rendezése,
- hirtelen halálesetek kivizsgálása.

Nyugállományú és szolgálaton kívüli tisztek nyilvántartóosztálya

1. csoport:

- elmebeteg havidíjasok és legénység ügyei illetékek kezelése, ápolási költségeik kifizetése,
- a betegek fennmaradt illetékeinek a család részére való kiutalása,
- a családról ellátási beadványok szerkesztése, és felterjesztése.

2. csoport:

- a volt m.kir. honvédség Budapesten élő nyugállományú és szolgálati viszonyon kívüli havidíjasainak és ezek laccímeinek nyilvántartása,
- a Hadügyminisztérium és az 1. katonai körletparancsnokság a fentiekre vonatkozó parancsainak rendeleteinek kidolgozása,
- a nyilvántartásban álló nyugállományú és szolgálati viszonyon kívüli havidíjasokról havi állományváltozási kimutatás szerkesztése,

3. csoport:

- a volt közös hadsereg Budapesten élő nyugállományú és szolgálati viszonyon kívüli havidíjasainak nyilvántartása és ügyeinek a fentiek szerinti kezelése.

4. csoport:

- a volt közös hadsereghez tartozott havidíjasok és legénységi állományúak özvegyei és árvái ügyeinek kezelése a volt m.kir. honvédség kötelékébe tartozók özvegyeire és árváira vonatkozó – az 5. csoportban felsorolt – irányelvek szerint.

5. csoport:

- honvéd tiszti és legénységi özvegyek és árvák nyilvántartása,
- számukra segélykérelmek ellátási beadványok, egészségügyi intézetekbe való beutalók megszerkesztése és felterjesztése,
- az összes budapesti özvegyi nyugdíj ügyek intézése,
- a tiszti és legénységi elhaltakra vonatkozó összes intézkedések végrehajtása, a katonai halottak nyilvántartása, sírnyilvántartási lapok szerkesztése és a sírfelügyelőséghez való továbbítása, katonai temető ügyek rendezése.

Rokkantak nyilvántartó és felülvizsgáló osztálya:

- a Budapesten tartózkodó rokkantak¹⁷² nyilvántartása, lakcímének vezetése,
- az ideiglenesen nyugállományba helyezettek nyilvántartása felülvizsgálatuk végett,
- a rokkantak személyi lapjainak, felülvizsgálati táblázatainak megszerkesztése,
- rokkantak kórházba utalása, leleteik feldolgozása, utókezelésük elintézése.

Ideglenes felülvizsgáló bizottság:

- ez a bizottság közvetlenül a körletparancsnokságnak volt alárendelve, csak az együttműködés miatt volt a parancsnoksághoz csatolva.

Egészségügyi osztály (orvos főnök):

- a budapesti helyőrség, valamint az átutazók részére szükséges egészségügyi intézkedések.
- egészségügyi szolgálat ellátása a Lobkowitz laktanyában (az I. körletparancsnokság épülete – Veres Pálné u. 1.) olyan alakulatok részére, amelyek állományában orvos nincs,
- a városparancsnokság beosztottai részére naponta orvosi rendelés, esetleg gyógykezelés a lakásukon,
- az állomáson tartózkodó és itt csapattesthez be nem osztott katonák személyi ügyei egészségügyi szempontból,
- katonai kórházak időnkénti szemléje, az állomáson betegállományban lévő havidíjasok ellenőrzése,
- óvintézkedések járványok esetére a fővárosi egészségügyi szervekkel egyetértőleg, fertőtlenítés és fürdés iránti intézkedések.

Segédhivatal:

- A segédhivatal végezte a katonai városparancsnokság írásbeli ügymenetét és sokszorosítási munkáit.

Iroda igazgató:

- Az irodai ügymenet irányítása

Színház és mulatóhelyek kedvezményes jegykezelése:

- kedvezményes jegyek kiváltása,
- a színház és mulató helyek igazgatóival a kapcsolat tartás,

¹⁷² Az okmányok szerint a rokkantak száma elérte a 20 ezer főt.

- MOVE¹⁷³ ügyek.
Iktató és irattári csoport
Tisztázó és gépiró csoport
Posta – eligazítás – kiadó csoport
Nyomda

Gazdasági Hivatal:

- a városparancsnoksághoz szolgálattételre beosztott tisztek, tiszthelyettesek, katonák, polgári alkalmazottak, napszámosok illetményügyei,
- pénzellátmány igénylése, a városparancsnokság pénzügyeinek vezetése, pénztári számadások elkészítése,
- a városparancsnokság működéséhez szükséges irodai és felszerelési cikkek, fűtőanyag igénylése és beszerzése,
- szükséges ruházati cikkek és dohánynemű igénylése és kiosztása,
- a gazdaszat-közigazgatási rendeletek végrehajtása.

Épületgondnokság:

- a városparancsnokság IV. ker. Irányi utca 46. szám alatti épületének karbantartása, az elhelyezési kérdések elintézése és a laktanya-parancsnoksági teendők elvégzése.

Étkezde és jóléti intézmények:

- a városparancsnoksághoz beosztott személyek és családtagjaikról gondoskodott, és segített abban, hogy a rendkívül nehéz beszerzési viszonyok között a megfelelő ellátásba részesüljenek.

E szervezeti struktúra tükrözi a városparancsnokság hatásköre nem szűkült, sőt szerepe a főváros életében erősödött. Ugyanakkor állományába olyan elem is bekerült (ideglenes felülvizsgáló bizottság) amely a körletparancsnokság szerve volt. Figyelemre- méltó a szociális elemek beépülése (színház és mulatóhelyek kedvezményes jegykezelése, étkezde és jóléti intézmények) melyek a nehéz gazdasági helyzetben a szociális gondoskodást tükrözik. A városparancsnokság a Nemzeti Hadsereg bevonulása után is felelős maradt a karhatalmi szolgálat szervezéséért, melynek kivitelezője a karhatalmi osztály volt.

A városparancsnokság, mint az állomásparancsnoki funkciót ellátó szervezet, felelelt a főváros közrendjéért és nyugalmaért, de a végrehajtó erők az augusztusban felállított Budapesti karhatalmi főparancsnokság alárendeltségébe tartoztak. Így a különböző szintű katonai szervek hatáskörének rendezése során napirendre került a városparancsnokság átszervezése, a tényleges cselekvési lehetőséget biztosító karhatalmi erők átvétele.

A karhatalom szervezésére, karhatalmi parancsnokságok felállítására a Tanácsköztársaság bukása után, a Peidl kormány megbuktatásában aktív szerepet játszó, új hadügyminiszter, Schnetzer altábornagy már augusztus elején intézkedett:

„...Az ország belrendjének biztosítására, esetleges kommunista mozgalmak elfojtására a belügyminiszter úrral történt megállapodás szerint a következő karhatalmi alakulatok szerveztetnek meg:

¹⁷³ MOVE – Magyar Országos Véderő Egylet, irredenta és fajvédő félkatonai szervezet. 1918. nov. 15-én frontról hazatérő tisztek alakították meg. Célja az országot megszálló idegen haderőkkel és a Szovjet Oroszország által támogatott baloldali szervezkedőkkel szembeni jobboldali nemzeti összefogás, a fegyveres erők tagjai közötti bajtársi viszony elmélyítése volt. Magyarország az első világháborúban. – Lexikon, Főszerkesztő: Szijj Jolán, Petit Reál Könyvkiadó, Budapest, 2000. 478.o.

I. Budapesten

A) A magyar Belügyminisztérium részletes intézkedései szerint:

1. az államrendőrség (jelenlegi állománya kb. 700 fő, felemelése kb. 3000 főre van tervezve),
2. a határrendőrség (elérhető állománya kb. 800 fő),
3. és a csendőrség karhatalmi tartalékok (mind az 5 csendőr kerület székhelyén egy-egy 600 főre emelendő csendőrkarhatalmi tartalék szervezése terveztetik, melyek szükség esetén Budapesten, vagy az ország más részén egyesíthetők).

B) *A Hadügyminisztérium részletes intézkedései szerint Létay Gyula tábornok, budapesti karhatalmi főparancsnok alatt:*

1. tényleges tisztekből alakult zászlóaljok,
2. a Ludovika Akadémia, valamint a hűvösvölgyi főreáliskola idősebb évfolyamaiból alakult zászlóaljok,
3. hivatásos altisztekből alakult zászlóaljok,
4. egyetemi karhatalmi zászlóaljok,
5. köztisztviselői és egyesületi karhatalmi alakulások¹⁷⁴”

Az új karhatalom számára a munkásság természetesen megbízhatatlan volt – a Tanácsköztársaság idején alapvetően belőlük ált a fővárost biztosító több mint 30 000 fős IV. hadtest állománya –, így a miniszterelnök augusztus 11-én elrendelte „...hogy a magyar minisztériumokban, valamint a magyar minisztériumoknak alárendelt valamennyi közhivatalban (beleértve vármegyei és városi hivatalokat, az államvasutat és a Déli-vasutat is) alkalmazott – szóval bárhol közszolgálatot teljesítő – valamennyi tartalékos, népfelkelő és szolgálaton kívüli viszonybeli tiszt-, tisztjelölt és tisztvi vizsgát tett egyévi önkéntes azon év december 31-ig, melyben 42. életévét betölti, alkalmazási helyének köztisztviselői karhatalmi alakulatába belépni köteles¹⁷⁵ ...”

Az intézkedést követően, 24 órán belül, a hivatalvezetőknek le kellett adni a Ludovika akadémián felállított karhatalmi parancsnokságra, azoknak a nevét akik a belépésre kötelezettek voltak, s erre alkalmasnak találtak. A Hadügyminisztérium, a szervezés segítésére, augusztus 14-én, a városparancsnokság karhatalmi osztályát a karhatalmi főparancsnokság alárendeltségébe helyezte.¹⁷⁶ Miért nem a városparancsnokságra bízták a Budapesten felállításra tervezett karhatalmi erők megalakítását, hisz lényegében a parancsnokság szervezetére támaszkodtak? Erre az okmányokban válasz nem található. A kérdés kapcsán az valószínűsíthető, hogy a városparancsnokság még nem volt alkalmazható állapotban, hisz parancsnokát mint megbízhatatlan személyt pár nappal korábban váltották le. A Ludovika akadémia pedig megfelelő feltételeket teremtett a szervező munkához (ne felejtjük el onnan indult a vörös hatalom elleni júniusi lázadás), a kijelölt parancsnok ugyanakkor tekintélyt parancsoló rendfokozattal rendelkezett. A munkához megkapta a városparancsnokság e téren képzett embereit.

A Budapesti karhatalmi főparancsnokság feladata – a román csapatok távozása után – a főváros törvényes rendjének fenntartása, utcai ellenőrzések végrehajtása, állandóan őrzött polgári és katonai műtárgyak és objektumok biztosítása, riadó intézkedések kiadása, és az e feladatok végrehajtására megszervezett erők irányítása volt. Október végéig a szervezet kialakítása folyt.

A karhatalmi feladatok ellátása a hadsereg, a csendőrség feladatkörébe tartozott. 1919 augusztusában azonban nem volt magyar haderő, a Vörös Hadsereget rendeletileg

¹⁷⁴ HL HM 5726. eln.1.o. 1919. sz. u. 9. sz. melléklet, 126. o.

¹⁷⁵ HL HM 14.415. eln. 6. – 1919. sz. u.

¹⁷⁶ HL BKP 34215/ko.1919. sz. pcs. „, A magyar katonai városparancsnokság karhatalmi osztályt teljes személyzetével és felszerelésével Nyiressi Létay Gyula tábornok urnak bocsájtatik rendelkezésére...” tartalmazta a parancs.

megszüntették, a Nemzeti Hadsereg, Szegeden majd Siófokon, még szervezés alatt állt, a fővárosban pedig ott voltak a megszálló román csapatok, ugyanakkor ki kellett alakítani a rend fenntartásához szükséges erőket. Ezért intézkedett a hadügyminiszter „önként” jelentkező, megbízható állami alkalmazottakból szervezendő karhatalom felállítására.

A szervezési munkát a Budapesten tartózkodó antant katonai misszió tagjai felügyelték. Az erők kerületek szerint tagozódtak, abban, tiszték, altiszték, köztisztviselők, egyetemi hallgatók egyaránt megtalálhatók. Október elején a létszám elérte a négyezer főt.¹⁷⁷

A karhatalmi alakulatok tagjai ismertetőjelvényként a köpeny bal felső karján egy Bp. K. jelzéssel, sorszámmal és bélyegzővel ellátott nemzetiszínű szalagot viseltek (felvarrva), s azon felül a szövetségközi misszió által névre kiállított, s a román katonai parancsnokság által lebélyegzett igazolvánnyal voltak ellátva.¹⁷⁸ A karhatalmi szolgálatot vállaló személyeket egységes követelmények alapján készítették fel a feladatok ellátására.

A karhatalmi erők kiképzése a következő fő területekre szorítkozott:

- magatartás készség és riadó esetén (gyors gyülekezés néhányszor gyakorlandó),
- riadójel ismertetése, riadójelet a tűzoltóság fogja adni az előre megállapított útvonalakon,
- karhatalmi alakulatok (csapatok, járőrök) magatartása ellenséges indulatú tömegekkel szemben: „...ha fegyveresen lépnek fel, felkoncolni, ha fegyvertelenül, akkor oszlásra szólítandó, ha ennek nem engedelmességek, szétszórni, kolompásokat letartóztatni, egyes karhatalmi egyének fegyverhasználatát csak önvédelemből van megengedve¹⁷⁹...”
- támadás házakba, házcsoportokba befészkelte tömegek ellen „... környéket azonnal elzárni, szomszédos és átellenes házakat földön megközelíteni s azután a támadást egységesen végrehajtani¹⁸⁰...” (ha a támadás sikeréhez – főleg saját veszteség kikerülése érdekében – tűzérési (aknavető, gránátvető) tűzre volt szükség, arra a karhatalmi főparancsnokságtól adott engedélyt)
- magatartás tűz esetén: tűz körzet lezárása, hogy a tűzoltóság szabadon működhessen, részletekre a tűzoltóparancsnok intézkedései mérvadóak,
- letartóztatási joga és kötelessége a rend és közbiztonság ellen vétőkkel, valamint bűncselekményt elkövetőkkel szemben,
- kötelékek (szakasz, század) megalakítása, rendek, kettősrendek, járőrök, osztagok előnyomulása veszélyeztetett utcákban, töltés, tüzelési fogások, célzás egyenként és zárt osztagban.¹⁸¹

Nagy figyelmet fordítottak a személyi állomány meggyőzésére: „...Mindenkivel meg kell értetni, hogy a kommunizmus visszatérése a művelt osztály kiirtását, hazánk végpusztulását jelentené. Ennek megakadályozása oly eminens feladat, melynek érdekében minden áldozatot meg kell hoznunk ezen a pár napon és nem szabad visszariadni semmi veszélytől sem.

Ugyancsak meg kell akadályozni a pogromot, mely igazságtalan, nem művelt emberhez méltó és az ország jó hírnevét tönkretenné. A zsidókérdés megoldását bízzuk a nemzetgyűlésre¹⁸²...” tartalmazta a karhatalmi főparancsnokság parancsa.

¹⁷⁷ HL KH 3225. sz. irat 10.sz. melléklet, 128. o.

¹⁷⁸ HL KH 200. sz. khf. – 1919. sz. pcs.

¹⁷⁹ Uo.

¹⁸⁰ Uo.

¹⁸¹ Uo.

A megszervezett karhatalmi csoportok részt vettek a román haderő kivonulása után a főváros biztosításában.¹⁸³ Működésük a konszolidáció előrehaladtával, lényegében 1922-ben, a vegyesdandárok kialakításakor zárult le.

3. A városparancsnokság a karhatalmi erők irányítója

A Nemzeti Hadsereg Budapestre történő bevonulása után felgyorsult a fővárosban lévő parancsnokságok feladatainak pontosítása. A kerület és körletparancsnokságok összevonását követően napirendre került a Budapesti karhatalmi főparancsnokság és a Budapesti városparancsnokság hatáskörének rendezése. E tárgyban előterjesztések sora készült, s bár a karhatalmi főparancsnokság küzdött fennmaradásáért, a december közepén megjelent miniszteri rendelet így foglalta össze a meghozott döntést:

„...2. *A karhatalmi főparancsnokság a budapesti katonai városparancsnokság számára kiadandó szervi határozványok értelmében a városparancsnokságba olvad bele. Összes kötelmeit a hadosztályparancsnoki és budapesti állomásparancsnoki hatáskörrel felruházandó budapesti katonai városparancsnok veszi át, ki minden tekintetben közvetlenül a budapesti körletparancsnoknak lesz alárendelve és annak helyettesítésére is hivatott.*

3. *A budapesti katonai városparancsnokság hatáskörének szabályozása az alábbiak szerint van kilátásba véve.*

A budapesti katonai városparancsnokság:

- a) *magasabb parancsnoki,*
- b) *helyi és*
- c) *területi hatáskörrel rendelkezik.*

a)-hoz: A városparancsnok a neki hadrendileg alárendelt parancsnokságok, csapatok és intézetek felett hadosztály parancsnoki minőségben parancsnokol és kötelmei a hadosztályparancsnokságok számára kiadott szervi határozványokban foglaltatnak.

b)-hez: Feladatait és parancsnoklási jogkörét állomásügyekben, mint helyi hatóság és Szolg. Szab. I. R. X. fejezete tartalmazza. Budapest székesfőváros polgári közbiztonsági hatóságaival való együttműködésre különös súlyt helyezendő.

c)-hez: *Mint területi hatóságnak kötelességei: az egész szolgálati körletben a katonai rend kezelése, hazafias és katonai szellem ápolása.*

Mindennemű karhatalmi és őrszolgálat szervezése, vezetése és ellenőrzése összhangban a budapesti polgári rendészeti szolgálattal. Az államrendőrség karhatalmi célokra csakis az államrendőrségi főparancsnokkal egyetértőleg lesz majd igénybe vehető.

A budapesti államrendőrségi területen felállítandó összes katonai alakulatok szervezési és kiegészítési munkálatainak vezetése.

Nyilvántartási munkálatok a fennálló szabályok és külön rendelkezések szerint.

A hősök temetőinek és egyéb katonai sírok jó karbantartása és nyilvántartása.

Hadianyagok gyűjtése.

Az ifjúság katonás nevelésénél való közreműködés.

A területi hatóság hatásköréből kifolyólag a budapesti parancsnokságoknak, csapatoknak és intézeteknek az a) és b) pont szerinti alárendelése a városparancsnokság alá változást nem szenved¹⁸⁴...”

¹⁸² HL KH 1452. sz. khf. sz. pcs.

¹⁸³ HL KH 2003 khf.-1919. sz. pcs. 11. sz. melléklet, 131. o.

¹⁸⁴ HL HM Hüm. 21107 eln.6. – 1919. sz. u. 12. sz. melléklet, 133.o.

A parancs egyértelmű eligazítást ad. A Budapesti városparancsnokság parancsnoka állomásparancsnoki és hadosztályparancsnoki hatáskört kapott. Figyelemre méltó az is, hogy felelőssé tették a hazafias és katonai szellem ápolásáért, hadianyag gyűjtéséért, az ifjúság katonás nevelésében való közreműködéséért és „hősök temetőinek és egyéb katonai sírok jó karbantartása és nyilvántartása”-ért is.¹⁸⁵

Az intézkedést követően 1920. januárjában Budapesti karhatalmi főparancsnokságot a polgári csendőrtartalék dandárparancsnoksággá szervezték, s a városparancsnokság irányítása alá rendelték. A polgári csendőrtartalék megnevezés alkalmazása lényegében a karhatalmi megjelölést helyettesítette. A karhatalom fogalmilag a honvédség, csendőrség erőiből ideiglenes jelleggel a közhatalom biztosítására kirendelt erőket jelölte, míg ebben az esetben e feladatok ellátására tartósan kialakított szervezetről volt szó. A karhatalmi erők átvételét követően 1920. február 1-jével Ludvig György ezredest nevezték ki a Budapesti városparancsnokság parancsnokává.

A polgári csendőrtartalék dandár kialakítása a feladatokban lényeges változást nem tartalmazott. A már korábban is meglévő, a kerületi karhatalmi parancsnokságok által felállított egy-egy állandóan fegyverben álló csendőrtartalék-zászlóaljából, valamint csak riadó esetén ugyancsak a főváros kerületeiben felállítandó egy-három úgynevezett polgári csendőrtartalék-zászlóaljából állott, amelyeket három csendőrtartalék-ezredbe szerveztek. Ezeket kiegészítették a Tudomány-, és Műegyetemi csendőrtartalék-zászlóaljak, a Ludovika Akadémia zászlóalja,¹⁸⁶ valamint egy géppuskásosztág és egy aknavetőszázad.

A polgári csendőrtartalék dandár állománya 1920. március 1-jén 322 hivatásos, 822 tartalékos tiszt, 489 hivatásos tiszthelyettes és 6 479 fő legénység volt. A polgári csendőrtartalék-alakulatok 80 hivatásos, 7597 tartalékos tisztből, 207 hivatásos tiszthelyettesből és 11 075 fő legénységből állottak. *Riadó estén így, a városparancsnok alárendeltségébe összesen 8821 tiszt, 696 tiszthelyettes és 17 554 legénységi állományú, összesen 27 074 fő tartozott.*¹⁸⁷

A konszolidációra törekvő kormány számára a főváros rendjének megteremtése elengedhetetlen volt. A Fővezér csapatainak derékhadát képező tiszti századok 1920 tavaszára már terhet jelentettek a március 1-jén kormányzóvá választott ellentengernagynak. Ezért a közrend és közbiztonság fenntartásába egyre nagyobb szerep hárult a városparancsnokság alárendeltségében lévő karhatalmi erőkre. Bizonyára a belpolitikai folyamatok következménye az 1920 áprilisában végrehajtott újabb átszervezés. Ekkor a budapesti csendőrtartalék alakulatokat egy második csendőrtartalék dandárparancsnokság felállításával, 4 polgári csendőrtartalék ezredből, a Tudomány-, és Műegyetemi zászlóaljakból, a Posta és a MÁV csendőrtartalék- zászlóaljak alakulataiból, valamint a Ludovika Akadémia zászlóaljából álló, *polgári csendőrtartalék hadosztállyá szervezték,*¹⁸⁸ amelyet májustól a m. kir. Területen kívüli hadosztálynak nevezték el.

A Területen kívüli hadosztály tagozódása a következő volt:

I. Polgári csendőrtartalék dandár állománya:

1./ polgári csendőrtartalék ezred, mely I., II., III. kerület polgári csendőrtartalék zászlóaljaiból állt.

Összlétszáma: 4 hivatásos tiszt

1299 nem hivatásos tiszt

2546 legénység /nem hivatásos altiszt

¹⁸⁵ Napjainkban amikor napirenden van a hivatásos haderő kialakítása talán a helyőrségparancsnokságok feladatainak szabályozásában e megközelítés adhatna alkotó gondolatot.

¹⁸⁶ A Ludovika Akadémia és az egyetemek hallgatóinak karhatalmi erőkbe történő belépésére már 1919. augusztus 10-én intézkedett a hadügyminiszter. HL HM 5726. eln.1.o. 1919. sz. u. 9. sz. meléklet, 126. o.

¹⁸⁷ HL HM. 1065/1300/el. 1.-1920. sz. u.

¹⁸⁸ HL HM 101159/el.-1920. sz.u.

2./ polgári csendőrtartalék ezred, mely, az V., VI. kerület és Újpest polgári csendőrtartalék zászlóalját irányította.

Összlétszáma: 3 hivatásos tiszt
 1115 nem hivatásos tiszt
 3 hivatásos altiszt
 2503 legénység/nem hivatásos altiszt

II. Polgári csendőrtartalék dandár állománya:

3./ polgári csendőrtartalék ezred, mely VII., VIII. kerületek polgári csendőrtartalék zászlóaljaiból állt.

Összlétszáma: 3 hivatásos tiszt
 695 nem hivatásos tiszt
 2704 legénység/nem hivatásos altiszt

4./ polgári csendőrtartalék ezred, mely a IX., X. kerület és Erzsébetfalva polgári csendőrtartalék zászlóaljakból állt,

Összlétszáma: 4 hivatásos tiszt
 364 nem hivatásos tiszt
 1 nem hivatásos altiszt

A Tudományegyetem, a Műegyetem, a Posta, a MÁV polgári csendőrtartalék zászlóaljai, valamint a Ludovika Akadémia zászlóalja, mint közvetlen alakulatok szerepeltek a hadosztály szervezetében.

Az operatív alkalmazás érdekébe ezen erőkből, rohamosztagekat is kialakítottak: „...Kívánatos, hogy az állandó csendőr trt. alakulások feltétlen megbízható embereiből minden cs.t. zlj-nál egy-egy egység szerveztessék, mely minden körülmény között rendelkezésre állana és különös akciók foganatosítására elsősorban volna alkalmas.

Elrendelem, hogy minden áll. cs. trt. zlj-nál az erre különösen alkalmas emberek létszámához mérten legalább egy-egy rohamszakasz szerveztessék¹⁸⁹...”

A csendőrtartalék ezred parancsnokságok, katonai jogállású parancsnokságok, melyek feladata a karhatalmi csapatok kiképzésének vezetése, fegyelmenek és belső szolgálatának kezelése, irányítása volt. Ezek állománya a hivatásos és továbbszolgáló tisztekből, altisztekből, a csendőrség Budapesten lévő kötelékeiből állt. Az ezredek feladata, a fontos katonai objektumok őrzése, a rendőrség megerősítése és támogatása volt.

Polgári csendőrtartalékot azok az alakulatok képezték, melyek tagjai ellenszolgáltatás nélkül, önzetlenül, hazafiasságból vállalták a karhatalmi szolgálatot. Szolgálatba lépésük csakis az elrendelt „készség” illetve „riadó” esetén volt kötelező. Az állandó karhatalmi alakulatok megerősítésére vagy felváltására, középületek megszállására és biztosítására, a rendőrség és csendőrtartalék-alakulatok támogatására szolgáltak. A karhatalmi tartalék zászlóaljak parancsnokai 2-3 hetenként gyülekeztették embereiket, velük rövid gyakorlatokat végeztek, s ismertették a köztes időben megjelent rendeleteket, parancsokat. Alparancsnoki beosztást a tartalékos tisztek látták el.

A kerületi karhatalmi parancsnokok a működési körzetükben irányították:

- a védelmi szolgálatot;
- a biztonsági és karhatalmi szolgálatot;
- a gazdaság-kezelési szolgálatot.

*A védelmi szolgálatot illetően:*¹⁹⁰ a beosztott védelmi csoport útján személyes tapasztalatszerzéssel és más rendelkezésre álló módon információt gyűjtöttek a lakosság hangulatáról, magatartásáról és a szükséges intézkedéseket ezzel összefüggésben kiadták.

¹⁸⁹ HL VÁP 1454.sz. – 1920. sz. pcs. 19. sz. melléklet, 148. o.

¹⁹⁰ A védelmi szolgálat működését a következő fejezetbe elemzem.

Biztonsági és karhatalmi szolgálatot illetően: a kerületben a normális vagy rendkívüli viszonyok között az ör-, készütségi, biztonsági szolgálatok ellátását összefogták a parancsnokság által jóváhagyott terv szerint, vagy rendkívüli helyzetben a riadó intézkedés szerint.

Az elhelyezési és gazdaság-kezelési szolgálatot illetően: mindennemű anyagi ellátás biztosítása tartozott a feladataik közé.

1920 júliusában, a hadosztály állományába 40 hivatásos és 5732 tartalékos tiszt, 7 hivatásos tiszthelyettes, valamint 15555 fő nem hivatásos legénység tartozott.¹⁹¹ A karhatalmi erők szellemiségéről sokat elárul az augusztusban készült jelentés.¹⁹²

„A m. kir. katonai körlet parság 8185/el. 1920. sz. rendeletére:

Ad.1./ A közmű alatti magatartásból kifolyólag áthelyezésre javaslatba hozandó tisztek jelenleg nincsenek.

Ad.2./ A tisztek és parancsnokok állásaikban általában megfelelnek.

Ad.3./ Üzletekkel, lánckereskedelemmel, csempézzel foglalkozó tisztek iránt állandó megfigyelés, illetve puhatolás folyik. Rutkay – Nedeczky Iván tart. fhdgy. (a 3. sz. csendőrtartalék ezredből) megvesztegetés gyanúja miatt f. hó elején a nemtényleges viszonyba visszahelyeztetett és ellene a bünvádi eljárás megindított.

Ad. 4./ A csurgói gy. e. I. zászlóalja állományában lévő Márkus Pál hdgy. gt. zsidó vallású. Ellene konkrét kifogás nincsen. A zlj. parság jelentése szerint meghagyása kívánatos volna. Nézetem szerint ez az álláspont különösen itt Budapesten elvi okokból nem fogadható el.

Ad. 5./ A tisztek kellőképpen foglalkoztatva vannak.

Ad. 6./ A csapat- és osztály-parancsnokok a hadsereg szelleme emelésének érdekében mindent elkövetnek. Általában határozott javulás észlelhető.

A katonai körletparancsnokság 11153/el. 1920. sz. rendeletének értelmében a tiszti gyűlések, megbeszélések megtartottak.”

A városparancsnok az alárendelt parancsnokságok, csapatok és intézetek felett hadosztály parancsnoki hatáskörrel rendelkezett.¹⁹³ Bizonyára ennek tudható, hogy 1920. április 15-én Ludvig György ezredestől Sávoly János tábornok vette át a szervezet irányítását. A budapesti politikai helyzet hatására a karhatalmi feladatot ellátó alakulat strukturájában gyorsan következtek az átalakítások, s ezt a parancsnokváltások is követték.

A csendőrtartalék-alakulatok alárendelésével, a városparancsnokság fogta össze a csendőrtartalék kiegészítésével, felszerelésével, kiképzésével, anyagi ellátásával, alkalmazásával kapcsolatos ügyeket. A feladatok nagymérvű bővülése szükségessé tette a városparancsnokság ügykörének újraszabályozását.

Az 1920. május 9-én kiadott szervezeti határozvány megjelenését követően az átszervezett városparancsnokság az alábbiak szerint tagozódott.¹⁹⁴

Katonai osztály:

„A” szervezési csoport:

- szervezési, valamint a csapatok fegyelmi, erkölcsi állapotára vonatkozó ügyek,
- tiszti foglalkozások, továbbképzések szervezése,
- az ifjúsági testnevelési (katonai előképzési) ügyeinek elvi irányítása,
- a területen kívüli hadosztály hadrendjének, létszámának nyilvántartása,
- a polgári csendőrtartalék-alakulatok szervezése,
- hadigondozók katonai parancsnokságainak szervezése.

¹⁹¹ HL HM 101159/el.-1920. sz. u.

¹⁹² HL VÁP 2615. Váp. Fön.A.1920.

¹⁹³ HL HM Hüm. 21107 eln.6. – 1919. sz. u.

¹⁹⁴ HL VÁP 1188/vkf.-1920. sz. u.

„B” (főnöki) csoport:

- karhatalmi elvi kérdések, karhatalom kirendelése, a helyőrségi szolgálat irányítása,
- a csapatok elhelyezése a térparancsnoksággal egyetértőleg,
- készségi- és riadóintézkedések,
- őrségek és készségek ügyei ,
- reggeli jelentések begyűjtése és az ezekből adódó kivizsgálások,
- a házi őrség ügyei és a házi riadóintézkedések kiadása.

„C” (tiszti és legénységi személyügyi) csoport:

- a törzstisztek összes személyes ügyei,
- tisztek fegyelmi-, bűn- és becsületügyei,
- fenytések, letartóztatások, panaszok intézése
- tényleges tisztek személyes ügyei (áthelyezések, kérelmek, vezénylések, házasságok, stb.)
- nem tényleges tisztek személyes ügyei,
- a csendőrtartalék-alakulatokhoz tartozó tényleges és tartalékos tisztek nyilvántartása,
- az összes legénységi személyes ügyek.

„D” (anyagi) csoport:

- anyagi elvi kérdések,
- esetenként felmerülő különleges ügyek, autó- és kerékpár kiutalások,
- géppuskás alakulatok szervezési, kiképzési és anyagi ügyei,
- fegyverrazziák, fémgyűjtés és fegyvertartási engedélyek,
- fegyver- és lőszerügyi kimutatások, nyilvántartások,
- ló-, vonat- és közlekedési ügyek,
- ruházati és felszerelési ügyek,
- razziák, igazolvány-, jelvény-, nyomtatvány-, bélyegző és térképügyek.

Segédhivatal:

- a segédhivatali szolgálat irányítása,
- a városparancsnokság törzséhez tartozó személyek és lakcímük nyilvántartása,
- szabadságos igazolványok és menetlevelek kiadása kebelbeliek részére,
- az iktatás vezetése, bizalmas jellegű ügydarabok kezelése,
- a szervezési és főnöki iktató vezetése, kezelése, postázása és irattározása,
- a házi nyomda vezetése,
- a katonai titkos ügyiratok tisztázása, további kezelése és irattározása,
- a napi eligazítások megtartása,
- a törzs futár- és küldönkszolgálatának irányítása.

Összekötő osztály:

- távíró és telefonügyek,
- a távbeszélő-szolgálat vezetése a házon belül.

Törzsszázad parancsnokság:

- a városparancsnokság működőképességének biztosítása, egyben épületgondnokság.

*Védelmi osztály*¹⁹⁵ (1920. július 1-jétől „I” osztály):

politikai alosztály:

- politikai pártok, mozgalmak megfigyelése, róluk adatok gyűjtése, nyilvántartása.

anyagi alosztály:

- a védelmi osztály működéséhez kiutalt pénz és kincstári anyag kezelése.

sajtó- és propaganda alosztály:

- sajtófigyelés, javaslattétel a nemzeti szempontból kétesnek tartott lapok betiltására, cenzúraügyek,
- postai küldemények, táviró- és távbeszélő-forgalom ellenőrzése, a gyanúsnak ítélt küldemények lefoglalása,
- színházak, mozik, szórakozóhelyek műsorának ellenőrzése nemzetvédelmi szempontokból,
- kapcsolattartás a sajtóval, a nemzeti eszme és a honvédség népszerűsítésének irányítása az újságokon, előadásokon, színházakban.

helyzetnyilvántartó alosztály:

- a kerületi és más védelmi kirendeltségektől beérkező helyzet- és hangulatjelentések nyilvántartása, feldolgozása,
- ezek alapján összefoglalók készítése az előljáró parancsnokságok, illetve az államrendészeti szervek számára.

személyügyi alosztály:

- bizalmi emberek beszerzése, nyilvántartása,
- a budapesti védelmi kirendeltségekhez beosztottak nyilvántartása.

munkügyi alosztály:

- a budapesti munkásság hangulatának megfigyelése, értékelése,
- javaslattétel a munkásság helyzetét javító intézkedésekre,
- antikommunista propaganda és a nemzeti, keresztény eszme népszerűsítése a munkásság körében.

rokkantügyi alosztály:

- a hadirokkantak és hozzátartozóik hangulatának megfigyelése,
- javaslatok a hadirokkantak támogatására vonatkozó intézkedésekre.

Hadbiztosság:

- a városparancsnokság pénz- és gazdaság- közigazgatási ügyeinek irányítása.

Egészségügyi előadó:

- a városparancsnokságnak alárendelt alakulatoknál az egészségügyi szolgálat vezetése,
- elmeógyógyintézetek időszaki látogatása és ellenőrzése,
- a városparancsnokságnál és olyan alakulatoknál, ahol orvos nincs, az orvosi szolgálat ellátása,
- a Budapesten tartózkodó, de itteni alakulatokhoz be nem osztott katonai személyek orvosi ellátása,
- beteg havidíjasok orvosi ellenőrzése,
- felülvizsgálatok, orvosi bizonyítványok kiadása,
- a hadigondozókban elhelyezettek, hadiárvák- és özvegyek egészségügyi problémái.

¹⁹⁵ A városparancsnokság védelmi szerveinek részletes strukturáját, feladatait külön fejezetben dolgozom fel.

Igazságügyi előadó:

- a városparancsnoknak, egyben a területen kívüli hadosztály parancsnokának szakközege a parancsnoki jogköréből fakadó bűnvádi üldözések megindítása terén.

Térparancsnokság:

- a budapesti helyőrség állomásügyeinek vezetése.

Tényleges katonák csoportja:

- a helyőrségben ideiglenesen tartózkodó tényleges tisztek jelentkezésének fogadása, szabadságolás nyilvántartása,
- a helyőrségben tartózkodó tisztek személyes ügyei,
- külföldön élő tisztek nyilvántartása,
- tisztek puhatolása,
- havidíjasok felülvizsgálata,
- várakozási illetményrel szabadságoltak ügyei,
- kórházba utalások.

Nyugállományúak csoportja:

- elmebeteg tisztek és legénység nyilvántartása, illetmények kifizetése, ápolási költségek rendezése és arra vonatkozó elszámolások,
- a budapesti illetőségű nyugállományú és szolgálaton kívüli viszonybeli havidíjasok nyilvántartása és személyi ügyei,
- volt közös hadseregbeli havidíjasok segélykérelmei, özvegyeinek és árváinak ügyei,
- volt honvédtisztek, honvéd és közös hadseregbeli legénységi özvegyek és árvák ügyei,
- ezeknek és a nyugállományú honvédtiszteknek segélykérelmei,
- temetési ügyek, hősök sírjai,
- rokkant legénység ügyei.

Kiegészítési csoport:

- a Budapesten élő és a polgári csendőrtartalék alakulatokhoz behívható legénység nyilvántartása, az esetleges behívások előkészítése.

Rendészeti csoport:

- az egyéenként megjelenő katonai és csendőr egyének öltözetének, magatartásának ellenőrzése a lakatnyákon kívül,
- a katonák számára tiltott helyek nyilvántartása és ellenőrzése,
- rendészeti őrzékek vezénylése, razziák előkészítése.

Elhelyezési csoport:

- csapatok elhelyezése laktanyákban és laktanyákon kívül,
- átvonulási szállások biztosítása,
- katonai személyek budapesti lakásügyei,
- kincstári épületek szabályszerű használatának ellenőrzése.

1920 augusztusában a Területen kívüli hadosztály állományába tartozó csendőrtartalék alakulatokat reguláris zászlóaljakká váltották fel:

„A területen kívüli h. o. tervszerinti összeállítása céljából csapateltolások és felváltások rendeltetek el.

a) Ezek szerint a tkv. h. o. kötelékében maradnak Budapesten

- a budapesti vad. zlj.; a békéscsabai gy.e. III. zlja; a csurgói gy.e. I. zlja és a győri gy. e. III. zlja.

b) Budapestre való beérkeztek után a területen kívüli h.o. kötelékébe lépnek:

- a balassagyarmati gy.e. I. zlja; a zalai gy.e. II. zlja és a debreceni h. o. egy zlja.”

tartalmazta a budapesti körletparancsnok augusztus 16-i parancsa.¹⁹⁶

Az ország különböző részeiből Budapestre vezényelt alakulatokat a fővárosban négy Területen kívüli ezredbe szervezték. Ezekből két Területen kívüli dandárt alakítottak ki, melyek a Budapesti városparancsnok, mint a Területen kívüli hadosztály parancsnok alárendeltségébe tartoztak. A polgári csendőrtartalék-alakulatoknak a keretei maradtak meg, s ezeket riadó esetén tervezték feltölteni a tartalékosokkal.¹⁹⁷

1920 decemberében a Területen kívüli hadosztály állományába, melynek dandárai a m.kir. Tudományegyetem, a m. kir. Műegyetem zászlóaljából, az m.kir. Abauj – Zemplén gyalogezred III. zászlóaljából, a m. kir. Nyíregyházi gyalogezred I. zászlóaljából, az m.kir. Vaji gyalogezred III. zászlóaljából, az m.kir. Szegedi gyalogezred II. zászlóaljából, az m.kir. Veszprémi gyalogezred III. zászlóaljából, a m. kir. Szolnoki gyalogezred III. zászlóaljából és a hadosztály közvetlen m. kir. Kaposvári vadász zászlóaljból álltak, 495 hivatásos, 1914 tartalékos tiszt, 350 hivatásos tiszthelyettes és 6288 fő legénység tartozott. *A Budapesti városparancsnokság a Területen kívüli hadosztály törzseként 82 hivatásos és 180 tartalékos tisztből, 25 tiszthelyettesből és 132 legénységi állományú személyből, összesen 419 főből állt.*¹⁹⁸

A múltunk e szeletével a kutatók napjainkig sem foglalkoztak. Megnézve a szervezetek összetételét, feladatát, valószínűleg történelmünk egyes eseményeit is lehetne pontosítani. A második királypuccs kapcsán, az általánosan elfogadott esemény feldolgozás így rögzült: „Amikor a király nyolc zászlóaljjal és hat üteggel 23-án hajnalban Budaörs alá ért, a védelem még igen gyenge volt. Csak a budapesti helyőrség hat százada, két ütege és egy lovas-százada állott rendelkezésre. Ezt egészítette ki Gömbös Gyula egyetemistákból verbuvált százada, kb. 600-800 fő.”

A városparancsnokság iratai között megtalálható a „Tudományegyetemi Csendőrzászlóalj Tagnévsora”, mely ezt tartalmazza: „A Tudományegyetemi Csendőrzászlóalj” megalakult 1919. évi augusztus elején. Katonai jellege 1920. október végén szűnt meg (...)

A budaörsi ütközetben estek el:

Deák László egyetemi hallgató

Kiss János egyetemi hallgató

Mátrai (Maten) Ferenc egyetemi hallgató

Ochala Károly egyetemi hallgató

Vincze Sándor egyetemi hallgató¹⁹⁹ ...”.

Valószínűsíthető az „egyetemistákból verbuvált század”-ok az 1919 augusztusában felállított, Tudomány-, és Műszaki Egyetem karhatalmi zászlóaljai voltak.

Az 1920-as év fontos eseménye volt a fővezér Horthy Miklós kormányzóvá választása, beköltözése a királyi várba és a fővárosban lévő alakulatok ünnepélyes eskütétele.

¹⁹⁶ HL VÁP 2457 Főn. B – 1920. sz. pcs.

21. sz. melléklet, 151. o.

¹⁹⁷ HL VÁP 3322/XII.VÁP. Főn.-1920. .z. pcs.

¹⁹⁸ HL VÁP 3220/XII. sz. Váp.Föp.A.1920. sz. irat

24. sz. melléklet, 158. o.

¹⁹⁹ HL HM 10.33. . eln. 6. – 1923. sz. u.

1920 március 1-jén a képviselők Horthy Miklóst megválasztották az ország kormányzójává. Magyarország államformája a királyság maradt, de mivel az utolsó uralkodó, az 1916. december 30-án megkoronázott IV. Károly a világháborús vereség után nemzetközi nyomásra lemondott az uralkodói jogok gyakorlásáról, helyette a legfőbb közjogi méltóság az államfő, a kormányzó lett. Így történt, hogy Magyarország királyság volt király nélkül, melynek élén egy ellentengernagy állt, bár a trianoni döntések következtében az ország határai nem nyúltak a tengerig. Az újonnan megválasztott kormányzó április elején beköltözött a királyi várba, melynek őrzésére hivatott erők kirendelése a városparancsnokság feladatkörébe tartozott.

A főváros katonáinak életében kiemelt esemény volt az április 11-én a kormányzóra letett eskü. A rendezvény látványos külsőségek között zajlott, melynek előkészítésében a körletparancsnokság mellett meghatározó szerep jutott a városparancsnokságra:

„...F. hó 11-én vasárnap délelőtt 10 órai kezdettel Budapest helyőrsége a Vérmezőn a Kormányzó Úr Főméltósága valamint a kormány és nemzetgyűlés tagjainak jelenlétében ünnepélyes esküjét teszi le.

1. Kivonulnak:

Ludovika Akadémia

Katonai főreáliskola

A székesfehérvári hadosztálynak Budapesten állomásozó összes csapatai, Budapesti h.o. csapatai –s alárendelt vadász százlőaljai

A Műegyetemi zlj., a Tudomány egyetemi zlj.

A székesfehérvári (Östenburg) vadász zászlóalj

A Dunántúli lovas dandár parancsnokság, a Dunántúli 1. Huszár ezred három százada, Valamint a Budapesten elhelyezett összes kat. parságok és intézetek nem csapatkötelékébe tartozó összes kat. állományú tisztjei és tiszjelöltjei²⁰⁰....”

A városparancsnokságra háruló feladatokat tükrözik a kiadott intézkedés sorai:

„a) Az ünnepély rendezésére a térparancsnokság Simonovánszky századost vezényli

b) A kápolna-sátor közvetlen környékének valamint az egész Vérmező lezárására az I – X. ker. Karh. Parancsnokság egy-egy 40 főből (lehetőleg továbbszolgáló altisztekből) álló szakaszt vezényel, mely szakaszok ezredenként egy-egy századba vonandók össze. A század parancsnokokat az ezredparancsnokságok jelölik ki. Az így képzett századok egy kombinált zászlóaljat fognak alkotni, melynek parancsnokául az 1. számú csendőr tart. ezred egy törzstisztet vezényel.

Öltözet: tábori öltözet, köpeny (kitüntetésekkel) Bocskai sapka sastollal ilyen hiányában tábori sapka, puska és tölténytáska.

A kerületparancsnokságok minden lehető elkövetnek, hogy a kivonulandó legénység felszerelése és öltözéke – csere és kiegyenlítés által – az ünnepélyhez méltó legyen.

A kombinált zászlóalj – Simonovánszky százados utasítása szerint d.e. 7 h-ra a Vérmezőt és a kápolna sátor közvetlen környékét lezárja.

*Ezen időponttól a Vérmezőre csakis zárt csapatoknak, egyenruhában megjelenő tiszteknek és tiszjelölteknek és a meghívóval ellátott vendégeknek szabad belépni. Minden egyenként belépő egyén igazolandó.*²⁰¹

²⁰⁰ HL BKP 266/III. fön.- 1920. sz. pcs. 17. sz. melléklet, 143. o.

²⁰¹ HL VÁP 94. sz. pótparancs 18. sz. melléklet, 146. oldal

A karhatalmi erők átvétele lényegesen módosította a városparancsnokság fővárosi katonaeletében betöltött szerepét. Alárendelt alakulatai szorosan együttműködtek a Nemzeti Hadsereg fővárosban lévő erőivel. Mivel a parancsnokság végezte az állomásparancsnokra háruló feladatokat, kötelessége volt a Budapesten lévő alakulatok irányába is intézkedni az általános katonai rend, őrzésvédelem, díszelgés, a katonai objektumok, lő-, és gyakorlóterek használata, lakás kiutalása és átvonulási szállások biztosítása terén. Ezeken túl a parancsnokság összehangolta a szervezetébe integrált karhatalmi erők felkészítését, kiképzését, alkalmazását, a főváros ellenőrzését. E sokirányú, összetett munkának köszönhetően a városparancsnokság a főváros meghatározó katonai szervezetévé vált. Működése döntően befolyásolta Budapest rendjét, közbiztonságát, a kormányzati szervek zavartalan működését, s így biztos támasza volt az új hatalomnak.

4. A városparancsnokság védelmi szerveinek működése

1919 októberében, a román kivonulás elősegítésére tárgyalásokat folytató, Sír Georg Clerk antant kiküldött előtt Horthy – mint a Nemzeti Hadsereg Fővezére – ígéretet tett arra, hogy a románok távozása után nem vezet be katonai diktatúrát. A Fővezér ígéretét ugyan betartotta, ugyanakkor az ország életében az elkövetkező hónapokban meghatározó szerepet játszottak a katonák. A katonai irányítás, ellenőrzés átszötte az államélet aktusait, s ez lényegében katonai közigazgatást eredményezett.²⁰² E folyamat ismertetésére nem terjedhet ki az értekezésem, viszont elengedhetetlen a védelmi szervek, különösen a városparancsnokság ez irányú működésének az áttekintése.

A Horthy által Szegeden életre hívott Fővezérség megszervezése a hatalom dualitásához vezetett. Tevékenysége a kormány ellenében, az ország hatalmi szerveinek munkájában, mindinkább meghatározó szerepet játszott. Horthy hadügyminiszterként, 1919. június 30-án, a következőket írta a belügyminiszternek: „...Azon javaslatához, hogy polgári egyének elfogatásának szükségessége esetén az előnyomozat megejtése és az intézkedések megtétele végett minden egyes esetben a Belügyminisztérium rendőri osztályához forduljanak, nem járulhatok hozzá, mert az ellenséges kémszolgálat leküzdésével, valamint az állam hadügyi érdekeinek megvédésével összefüggő ügyek a legtöbb esetben azonnali intézkedést igényelnek és minthogy a késedelem rendszeresen veszéllyel jár, az iratoknak egyik kormányhatóságtól a másikhoz megkereséssel való áttétele, azaz hosszabb ideig tartó ügykezelése lehetetlen. Azonkívül az ilyen ügyek természete azt is megköveteli, hogy azok nyomozásában hozzáértő katonai egyének vegyenek részt²⁰³...” Horthy itt megfogalmazott gondolatai már előre vetítik a később dominánssá váló katonai beavatkozásokat, melyre a „vörös veszély” elleni védekezés adta az alapot.

A Fővezérség felállítása után, augusztusban intézkedett a katonai parancsnokságoknál „...egy a vörösök ellen defenzív szolgálatot ellátó és a nemzeti propagandát intéző²⁰⁴...” osztály létesítésére. „...Ezen osztály által azután hétről hétre esedékes, és hétfői dátummal ellátott úgynevezett heti jelentések terjesztendőek be, melyből kivehető legyen:

1. az osztály, katonai parancsnokságok, a közigazgatási szervek részére ez irányban megtett intézkedései;
2. ezeknek eredménye;

²⁰² Vargyai: Katonai közigazgatás i. m. 40-43. o.

²⁰³ Vargyai: Katonai közigazgatás i. m. 14. o.

²⁰⁴ HL BKP 187/ eln – 1919. sz. pcs.

3. intézkedések a propagandát illetően;
4. a nemzeti irányú szervezkedések és azok elért stádiuma;
5. a lakosság általános hangulata;
6. vörös irányú esetleges továbbszervezkedések, esetleges akciók;
7. esetleges javaslatok²⁰⁵ ...”

Kezdetben a Fővezérség kettő, hadművelleti és szervezési csoportból állt, mely később átalakult, s tíz csoportra tagozódott. A VI. Katonapolitikai csoport V/1 osztálya vezette a nemzet-, más néven vörös védelmi szolgálatot. Ennek feladata „...a magyar nemzeti keresztény eszmének a fejlesztése és gondozása, a független Magyarország nemzeti és keresztény valláserkölcsei alapon való felépítése, a betolakodott, idegen nemzetközi destruktív irányzat végleges letörése, az összes nép- és társadalmi mozgalmak megfigyelése, nyilvántartása és a szükséges szervezetek kiépítése²⁰⁶ ...”

Budapesten, a körletparancsnokság valamint az alárendeltségébe tartozó Budapesti karhatalmi főparancsnokság rendelkezett (vörös) védelmi osztállyal. Egyéb parancsnokságok, így a budapesti városparancsnokság mellé, védelmi tisztet rendszeresítettek.

A Fővezérség rendelete felvázolta az osztályok, védelmi tiszték működésének módját is. Eszerint a cél érdekében feladat, közvetlenül érintkezni a néppel, és minden befolyásos emberrel, megfigyelni, megfigyeltetni a vezető beosztású tisztviselőket, hivatalok működését. Minden erővel támogatni a keresztény sajtót, s gátat vetni bármely bomlasztó sajtó törekvéssel szemben, terjeszteni a keresztény sajtó termékeit.²⁰⁷ S nem utolsó sorban „...nyomoz, nyomoztat kommunista ügyekben, a még szabadon lévő bűnösök letartóztatása irányába intézkedik, a kommunisták valamint politikailag megbízhatatlanokról a gyanúsak feljegyzése mellett nyilvántartást vezet²⁰⁸ ...”

Adódik a kérdés, milyen erők álltak a feladatok megoldásához rendelkezésre? A Budapesti katonai városparancsnokság szervezetébe, 1920 januárjában, beolvadt a Budapesti karhatalmi főparancsnokság állománya, s mint a főváros karhatalmi erőit összefogó, irányító parancsnokság működött. Így a karhatalmi főparancsnokság védelmi osztálya, a továbbiakban, mint a „Budapesti katonai városparancsnokság védelmi osztálya” szerepelt. 1920. február végén készült létszámjelentés szerint ennek állománya 430 fő, melyből 219 fő volt a tartalékos tiszték száma.²⁰⁹

A Védelmi osztály „központi védelmi csoportra” és a főváros egyes kerületeiben felállított kerületi karhatalmi parancsnokságok védelmi csoportjára tagozódott.

A központi védelmi csoport feladata volt az osztályvezető közvetlen irányítása mellett minden különleges és bizalmasabb feladat megoldása, melyeket a kerületi csoportok hatáskörét meghaladták, avagy az ügy súlyossága megkövetelte az osztályvezető közvetlen irányítását. A csoport parancsnokságra, politikai pártok csoportjára, sajtó- és propaganda csoportra, forgalmi csoportra, és osztály tartalék csoportra tagozódott.

A kerületi védelmi csoportok, védelmi csoport parancsnokságra, hírszerző és helyzet nyilvántartó csoportra, politikai csoportra és propaganda és sajtó csoportra tagozódtak.

Feladatát tekintve a Védelmi osztály tevékenységét az alábbiak szerint szabták meg:

²⁰⁵ HL BKP 542/ eln. – 1919. sz.pcs.

²⁰⁶ HL BKP 187/ eln. – 1919. sz. pcs.

²⁰⁷ Új Nemzedék, Új Barázda, Szózat, Virradat, MOVE, Gondolat, Képes Krónika

²⁰⁸ HL BKP 187/eln. – 1919. sz. pcs.

²⁰⁹ HL VÁP 1335/ kny. – 1920. sz. irat 15. sz. melléklet, 140. o.

Vörösvédelmi szolgálat:

- a még szabadon lévő kommunisták nyomozása, előállításokhoz szükséges adatok összegyűjtése;
- vádanyag részbeni hiánya vagy felületes vizsgálat, befolyás stb. révén szabadon bocsátott kommunisták elleni újbóli nyomozás megejtése;
- kommunisták nyilvántartása;
- kommunisták, szocialisták, munkásság, zsidók, rokkantak, munkanélküliek, kórházakban lévők állandó megfigyelése, szervezeteiknek, törekvéseiknek felfedése.

Politikai felderítés:

- a különböző politikai pártok, szakszervezetek működésének és törekvéseinek a felderítése,
- hatóságok, közhivatalok és azok vezetőségének megfigyelése.

Sajtó felügyelete:

- sajtó ellenőrzése és tájékoztatás;
- röpiratok felderítése, elkobzása;
- nyomdák és nyomdászok megfigyelése;
- kommunista, lázító, hazaáruló újságírók utáni nyomozás;
- a miniszterelnökségi, fővezérségi, államügyészeti sajtó osztályokkal való együttműködés fenntartása.

*A keresztény, nemzeti propaganda terjesztése**Razzia végrehajtása*

Áttanulmányozva a fenti felsorolást megállapítható, a védelmi szervek szinte korlátlan lehetőségel rendelkeztek. Lényegét tekintve a köz- és magánélet minden területébe behatolhattak, s éltek is a kapott hatalommal. Nem ritkán visszaéltek. Az elkövetett jogsértések hatására, a Magyar Nemzeti Hadsereg Fővezérsége rendeletileg szabályozta a katonai nyomozók működését. Ebben megfogalmazták, a nyomozók kötelessége figyelemmel kísérni minden destruktív jelenséget a hadseregnél, akár közvetlenül, akár közvetve érintik annak állományát. Mindemellett, a katonai nyomozók sok esetben olyankor is nyomozást folytattak, amikor a végrehajtás polgári szakközegekre tartozott volna. Ezért a polgári személyek által elkövetett cselekményeket, az 1919. március 21-től 1919. augusztus 1-jéig terjedő időben, eljárásra az illetékes államügyészre kellett jelenteni. „...azonban 1919. augusztus 1-je óta elkövetett bolsevista bűncselekmények bárki által követettek is el, mint a katonaságot érintők a nyomozás befejezéséig a katonai nyomozók kezében maradhatnak²¹⁰...” intézkedett a Fővezérség.

1920 márciusában a Fővezérség megszűnt, megalakult a haderő vezetésére hivatott vezérkar. A védelmi szervek, így 1920. április 1-jén, a Honvédelmi Minisztérium Elnöki Csoportja C osztály hatáskörébe kerültek. Mindez persze nem jelentette a hatáskörök szűkítését.

A városparancsnokság védelmi osztályának helyzetjelentéseiből kitűnik, valóban szerteágazó tevékenységet, folytattak.²¹¹ Az okmányok szerint jelentés érkezett, hogy a budapesti Radetzky laktanyában elhelyezett árkászszázalaj egyes osztagai kommunista érzelműek. Tisztázására a védelmi osztály állományába tartozó 4 fő továbbszolgáló

²¹⁰ Vargyai: Katonai közigazgatás i. m. 17. o.

²¹¹ HL VÁP 569 / kny. – 1920. sz. irat 13. sz. melléklet, 135. o.

altisztet rejtve áthelyezték a zászlóaljba. A felderítés eredményeként: „...közégeink 5 ily lázítót konstataáltak, ezek a mai délután folyamán, a Prónay különítmény által vasra verve, a Margit körüti fogházba szállítottak. A zászlóalj legénységének a tény, a szükséges felvilágosításokkal kihidtetett. A fenti rendszabályok által a szükséges preventív intézkedések megtétettek.”²¹² Figyelemre méltó ugyanakkor az irat záradékolása is, melyből kiderül a jelentést, a városparancsnokságon kívül, megkapta a minisztérium Elnöki C. Osztálya és a kormányzó kabinet irodája is.

Más alkalommal megállapították: „...A munkásság között a vezetőség megbízásából azt a hírt terjesztik, hogy a munkásság március 21-én a proletárdiktatúra kikiáltásának évfordulóján, nagy tiltakozó gyűlést fog rendezni, a nemzetgyűlés összeülése ellen, s egyben meg akarják ünnepelni a nekik oly kedvező fordulatot...”, melyre az intézkedés: „...A városparancsnok a rendelkezésére bocsátott erőkkel a főváros területén a törvényes rendet fenntartja és minden puccsszerű kísérletet csírájában azonnal a legerélyesebben, elfojt. Amennyiben a városparancsnok az esetleg felborult törvényes rendet a rendelkezésére álló eszközökkel helyreállítani nem lenne képes – a székesfehérvári hadosztály és a Binder csoport csapataiból az általam kirendelt erőknek a viszonyokhoz alkalmazott tervszerű működése következik²¹³”

Közeledve május 1-jéhez, a városparancsnokság szelektív fegyverrazzia végrehajtását készítette elő. Ezért a „...a városparancsnokság az egész főváros területén egy napra csak olyan megjelölt házakban és háztömbökben fog kutatást tartani, melyek előzetes felderítés útján gyanúsak lesznek megjelölve a felderítést a védelmi osztály hajtja végre²¹⁴ ...”

Május 22-én 20 fő védelmi tiszt, a városparancsnokság 11 fős járőrének kíséretében a Népszava szerkesztőségében tartott törvénytelenül házkutatást.

Információk érkeztek külföldi szervezkedésről is: „...Mint bizalmasan értesültem, a bécsi kommunista központ a napokban három román: Aversecu, Debrescu és Grecescu és ismeretlen nevű orosz anarchistát küld le mint hajó és részmunkásokat, nagyobb összeg pénzzel Budapestre azon célból, hogy a kormányzó őfőméltósága személye ellen merényletet készítsenek elő²¹⁵”

1920 júniusában a városparancsnok intézkedett a védelmi szervek felé: „...Újabb még mindig érkeznek be jelentések, melyek a Kormányzó Úr Őfőméltósága elleni merényleti tervekről számolnak be. A régebbi jelentések, a merényleti tervnek kiindulási pontjául Prágát nevezték meg, az újabb jelentések Belgrádról, a szerb kormány titkos rendeletéről beszélnek.

Tekintve, hogy a jelentések különböző helyekről érkeztek, de nagyjában megegyeznek, azok jelentősége nem kicsinylendő le.

Továbbiakig a következőket rendelem el:

1. Az összes kerületi, a központi védelmi csoportok, az utcai megfigyelésre fokozottabb súlyt helyezzenek. Különösen gyanús csoportok beszélgetései hallgatandó le. Még a legjelentéktelenebbnek látszó észleletek is azonnal jelentendők.
2. Az összes védelmi csoportok, de különösen a munkásügyi csoport a gyárakat fokozottabb megfigyelés alá vegyék. Különösen azon szempontból, hogy a merényleti hírek, az internacionális bojkott és a munkásság magatartása között nincs-e valami összefüggés.

²¹² HL VÁP 820/ kt. – 1920. sz. pcs.

²¹³ HL BKP 347. kt. – 1920. sz. pcs. 16. sz. melléklet, 141. o.

²¹⁴ HLVÁP 342. kt. - 1920. sz. pcs.

²¹⁵ HL VÁP 428. kt. - 1920. sz. pcs.

3. A Budapestre vezető országutakon az autóforgalom szigorúbb ellenőrzés alá veendő. Azon kerületi védelmi csoportok parancsnokai, mely kerületekbe országutak torkollnak, kerületi katonai parancsnokaiknál a forgalom ellenőrzése szempontjából megfelelő javaslatokkal jelentkezzenek. Ezen ellenőrzés főleg arra szorítkozzon, hogy külföldről jövő autók utasai szigorúan igazoltassanak²¹⁶...”

1921. február hónapban kelt jelentés szerint: „...egy nyomdásztól nyert értesülés szerint a jövő hét első napjaiban fog kitörni a nyomdász sztrájk...” Az iratok között megtalálható a városparancsnokság intézkedése, a nyomdászok sztrájkjának sztrájkötő osztaggal történő felszámolására.²¹⁷

A törvénytelen fellépések nyomán felszínre tört indulatok hatására véleményét a budapesti katonai ügyészség vezetője is megfogalmazta „...előttem naponta panaszolják megriadt polgári egyének, hogy hozzátartozójukat, férjüket, fivérüket, akik igen sok esetben zsidók, lakásukon ismeretlen katonai egyének vagy legalábbis katonai egyenruhát viselő személyek letartóztatják és ismeretlen helyre viszik²¹⁸...”

A túlkapások közismert példája Bacsó Béla és Somogyi Béla újságíró meggyilkolása, akinek temetésekor, félve a baloldali tömegek megnyilvánulásától, készütségbe helyezték a Budapesti városparancsnokság alárendeltségébe tartozó karhatalmi erőket.²¹⁹

A katonai szervek törvényt sértő működése ellen a parlamentben is több interpelláció hangzott el. Tevékenységük korlátozására azonban csak 1920 nyarán került sor. 1920. június 12-én kelt miniszterelnöki rendelet²²⁰ intézkedett a katonai nyomozóknak polgári személyekkel szemben való eljárásának megszüntetéséről, illetve korlátozásáról.²²¹ Ennek nyomán a védelmi szerveket megszüntették, és helyettük életre hívták a „T” (tájékoztató) szolgálatot. Ezzel a nemzet és a vörös védelmi szervezet korántsem szűnt meg, csupán a nemzetközi és hazai közvélemény irányába tettek egy gesztust. A „T” szolgálat vezetését is a Honvédelmi Minisztérium Elnöki C osztálya végezte.²²²

A „T” szolgálat feladatát a Honvédelmi Miniszter így határozta meg „...célja a katonai parancsnokságoknak a belföldi viszonyokról tiszta képet nyújtani és ezáltal elkerülni azt, hogy az 1918-iki forradalomhoz hasonló események a honvédelemért felelős közegeket előkészületlenül találják, továbbá a nemzeti hazafias és honvédelmi eszmének terjesztése a nép legszélesebb rétegeiben²²³...” Mindezekből látható, csak a „cégért” festették át. Ez természetesen azt jelentette, a „T” szervek felépítése lefedte a „megszüntetett” védelmi szervek struktúráját.

A rendelkezésre álló okmányok tükrözik a „T” szervek, katonai nyomozók mindenre kiterjedő működését: „...A közelmúltban és jelenleg is észlelhető munkásmozgalmak, amelyek bérharc jelleggel takarózva az összes állam- és társadalomellenes tényezőket közös munkára, sorompóba szólították, szükségessé teszik, hogy a felsőbb katonai parancsnokságok és hatóságok még az eddiginél is fokozottabb módon tájékoztassanak a váp. „T” osztálya által. Elrendelem tehát, hogy visszavonásig, előreláthatólag huzamosabb időre a szolgálat a következőkben szigoríttassék:

²¹⁶ HL VÁP 387. kt. – 1920. sz. pcs. 20. sz. melléklet, 150. o.

²¹⁷ HL VÁP 46/a kt. – 1921. sz. pcs. 25. sz. melléklet, 161. o.

²¹⁸ HL HM 100 705. Eln. C. – 1920. sz. u.

²¹⁹ HL BKP 108/kt. – 1920. sz. pcs. 14. sz. melléklet, 138. o.

²²⁰ HL HM 4710 Me – 1920. sz. u.

²²¹ Vargyai: Katonai közigazgatás i. m. 140. o.

²²² Uo. 110. o.

²²³ HL HM 100 75. Eln. C. – 1920. sz. u.

A) az osztályvezetőségnél naponta egy idősebb tiszt főtiszt, egy tiszt osztály és 2 tiszt ügyeletes szolgálatot tart. Utóbbi két ügyeletes tiszt egyikét a Közp. I. csoport, a másikat a Közp. II. csoport adja.

Mind a négy ügyeletes tiszt az éjszakát a hivatalban tölti. A főtiszt ügyeletes állandóan az osztályvezetőség helyiségeiben tartózkodik, ő hivatott arra, hogy az osztályvezető helyett szükség esetén intézkedjék, az osztály- és 2 ügyeletes tiszttel, belátása szerint rendelkezhetik.

Kötelességei: az alább elrendelendő helyzetjelentéseket ő veszi fel telefonon, felhasználásukról gondoskodik. A „T” osztály reggeli helyzetjelentéséből egy tömör kivonatot készít, amelyet minden nap délután 4 órakor és délelőtt 7 h 45-ig a Váp. „Főnöki ügyeletesnek” tartozik átadni. A délutáni helyzet-jelentésben csak a legfontosabb napi események veendő fel²²⁴...” tartalmazta a „T” osztály vezetőjének parancsa.

A védelmi szervek átszervezés természetesen nem szüntette meg a túlkapásokat, ami újabb támadássorozatot eredményezett. Az 1920-as év őszén, 1921 folyamán az Országgyűlésben több ízben elítélték a katonai atrocitásokat.²²⁵ A „T” szervek vezetői persze tiltakoztak. A városparancsnokság „T” osztály vezetője így fogalmazott „...Nem indokolja a megszüntetést vagy a nyomozási hatáskör megszorítását a „T” osztály eddigi működése azért sem, mert csekély létszámánál fogva (190 tiszt és 100 közeg) egy milliós városban a tájékoztató és propaganda munka annyira igénybe veszi, hogy az államellenes bűncselekmények nyomozásával és csak csekély mértékben, csempészés vagy hasonló bűncselekmények nyomozásával pedig egyáltalán nem foglalkozott.

Ismételten hangsúlyozva tehát azt, hogy a mai társadalmi és politikai áramlatok oly gyűlölködő és romboló célzatúak, oly erősen szervezettek s oly anyagi és fizikai eszközökkel rendelkeznek, hogy azok féken-tartására szolgáló „T” osztályok megszüntetése vagy megszorítása esetén a felfordulás és a kormányzati rendszer bukása elkerülhetetlen, kötelességszerűleg ajánljuk, hogy a „T” osztály tervezett megszorítását vagy megszüntetését valósággá válni illetékes helyen ne engedjék.”²²⁶

A Budapesti városparancsnokság védelmi szervei, melyek változó struktúrával, de folyamatosan több száz fős állománnyal rendelkeztek, az áttekintett 1920/21-es években meghatározó szerepet játszottak minden, a hatalomnak nem tetsző megnyilvánulás felderítésében. Láthattuk, e szervek állománya együttműködött a tiszti különítményekkel is. Tevékenységük legalább annyira elősegítette a lakosság megfélemlítését mint a sokat emlegetett fehér tollas tiszti századok gátlástalan tobzódása. Mindezt végiggondolva kitapinthatóvá válik a „fehér terror” erőszak szerveinek működése. Mindaddig a Budapesti városparancsnokság ilyen irányú működését alig, vagy egyáltalán nem ismertük. Történetírásunk alapvetően a tiszti különítményekre fókuszált. Az általam végzett kutató munka lényegében a „fátylat” lebbentette fel a Budapesten lévő védelmi szervek tevékenységéről. „Munkájuk” teljeskörű feltárása és a szélesebb szakmai közösséggel történő megismertetése a további kutató munka feladata.

Összegzés: A baloldali mozgalmak térnyerésének megakadályozására, a rend és vagyonbiztonság szavatolására hivatott karhatalmi erők megszervezésére már 1919. augusztus 10-én intézkedett a budapesti kormány hadügyminisztere. Az érvényben lévő szervei határozványok szerint a főváros rendjének biztosításáért az állomásügyek irányítását végző Budapesti városparancsnok volt a felelős, ugyanakkor a felállított Budapesti karhatalmi főparancsnokság a körletparancsnok alárendeltségébe tartozott. Az anomáliák megszüntetésére – az immár csendőrtartalékoknak elnevezett – karhatalmi erőket 1920 januárjában a városparancsnokság alárendeltségébe utalták. A szervezési változások során

²²⁴ HL VÁP 646. Kt. „T” sz. – 1921. sz. pcs. 26. sz. melléklet, 162. o.

²²⁵ Vargyai: Katonai közigazgatás i. m. 136.o.

²²⁶ HL VÁP 456/ eln – 1921. sz. irat

ezen erőkől 1920 tavaszán, úgynevezett Területen kívüli hadosztályt hoztak létre, melynek állománya 1920. december 20-án, 21334 fő volt.

A karhatalmi erők átvételével, 1920–1921-es években, a városparancsnokság szerteágazó hatáskörrel rendelkezett. Horthy Miklós, a szegedi kormány hadügyminisztere, majd a szerveződő Nemzeti Hadsereg Fővezére, már 1919 augusztusában támogatta az úgynevezett vörös-, később nemzetvédelmi szolgálat kiépítését. E szolgálat, melynek feladata „...a magyar nemzeti keresztény eszmének a fejlesztése és gondozása, a független Magyarország nemzeti és keresztény valláserkölcsi alapon való felépítése, a betolakodott idegen destruktív irányzat letörése, az összes nép és társadalmi mozgalmak megfigyelése...” volt, szinte átfogta az államélet minden elemét. Az országban katonai közigazgatás épült ki. A városparancsnokság védelmi szervei jelentős erőt képviseltek, létszámuk 1920 tavaszán elérte a 420 főt. Ezen erők Budapest kerületeinek megfelelően tagozódtak. Nyomoztak a baloldali vagy annak ítélt személyek után, munkájuk része volt a fehérterrornak nevezett megtorló akcióknak. Az iratok tanulsága szerint, a Budapesti városparancsnokság ezekben az években a főváros közrendjéért, biztosításáért meghatározó felelősséggel bíró szervezet volt.

V. A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG AZ I. VEGYESDANDÁR ÉS AZ I. HADTEST ALÁRENDELTSÉGÉBEN

1. A békekötés és következménye

Az első világháborút lezáró béketárgyalások során, a szövetséges és társult hatalmak legfőbb tanácsa 1919. évi december hó 1-jén felszólította a magyar kormányt, hogy a béke megkötése céljából, meghatalmazott képviselőit a legrövidebb időn belül küldje Neuillybe. A kijelölt küldöttség tagjai gróf Apponyi Albert vezetésével, az 1920. év elején a helyszínre utaztak. A békefeltételeket 1920. évi január 15-én nyújtották át részükre. Ezeknek a rendkívül súlyos és kegyetlen rendelkezéseknek a megelőzésére, a magyar békeküldöttség mindenre kiterjedő, s óriási tudományos értékkel bíró, jegyzéket adott át a győztes hatalmak képviselőinek. A magyar delegációval május hó 6-án közölték, a békefeltételek második, végleges szövegét, amely azonban az elsőtől alig tért el. A fennálló kényszer hatása alatt a magyar kormány elhatározta az aláírást, s ezt követően képviselői 1920. évi június hó 4-én, a Párizs melletti Trianon palotában, Magyarország nevében aláírták a békeszerződést. Ennek értelmében hazánk elvesztette egykori területének 67,1 százalékát, egykori lakóinak 58,2 százalékát. Ami még fájdalmasabb volt a határok kialakításánál, nem érvényesült az etnikai elv.²²⁷ Az elcsatolt területek 3,3 millió magyar nyelvű lakosának közel fele az új határok mentén élt.

A trianoni békeszerződés katonai határozataival a győztes hatalmak a magyar államot megfosztották még az ország új határainak megvédésére alkalmas fegyveres erőtől is. Hatásukat tekintve az előírások két csoportra oszthatók: közvetlen és közvetett tiltásokat, intézkedéseket tartalmazókra. Az elsőbe soroltak a hadsereg leszerelését rendelték el, kiiktatva ezzel az azonnali fegyveres revízió lehetőségét. A közvetett hatású rendelkezések a hosszú távú akcióképtelenség állapotát kívánták biztosítani. „*A magyar hadsereget kizárólag a rendnek Magyarország területén való fenntartására és határrendőr-szolgálatra szabad alkalmazni*”²²⁸ – rendelték el.

A békeszerződés 5., a hajózási és léghajózási rendelkezéseket tartalmazó része, a haderő létszámát 35 ezer főben maximálta, s ebből 1750 fő lehetett a tiszt. A szerveződő honvédség ezer főre 1150 puskával, 15 géppuskával, 2 aknavetővel, és 3 löveggel összesen 40 250 puskával, 525 géppuskával, 140 aknavetővel és 105 löveggel rendelkezhetett.²²⁹ Az engedélyezett mennyiségen felüli fegyvert, lőszert és felszerelést a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak be kellett szolgáltatni. Különösen fájdalmas volt, hogy a haderőnek nem lehetettek páncéljárművei, valamint repülőgépei. Az egyezmény megszüntette az általános védkötelezettséget, így a magyar honvédséget csak önkéntes belépés alapján lehetett kiegészíteni.

Az 1922-ben érvénybelépett hadrenddel a m. kir. Honvédség erőit hét vegyesdandárba, és a fővezérségnek alárendelt négy huszárezredbe, négy önálló ütegbe és három utászászlóaljba szervezték. A vegyesdandár létrehozásának oka az volt, hogy a békeszerződésben engedélyezett létszámból és fegyverzetből legfeljebb négy hadosztályt szerelhetek volna fel. A rendelkezésre álló keretből így hét dandárt szerveztek, amelyek – mivel alárendeltségükbe fegyvernemi alakulatok kerültek – a vegyesdandár elnevezést

²²⁷ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. Században. Osiris Kiadó, Bp. 2001.

(Továbbiakban. Romsics i. m.) 142. o.

²²⁸ Horváth Csaba - Lengyel Ferenc i. m. 45.o.

²²⁹ Dombrády Lóránd -Tóth Sándor:A Magyar Királyi Honvédség 1919-1945. Zrínyi Kiadó, Bp. 1987.

(Továbbiakban: Dombrády- Tóth i. m.) 27. o.

kapták. A vegyesdandárokat a körletparancsnokságok helyén alakították meg. E megoldást azért is választották, mivel a békeszerződés katonai előírásai tiltottak minden olyan hadrendi elem megtartását melyek a mozgósítást szolgálták. A kialakított struktúra azonban rejtetten biztosította a mozgósítás alapelemeit. A vegyesdandárok szervezetébe, kettő – egyenként három zászlóalj – gyalogezred, egy kerékpáros zászlóalj, egy lovasszázad, egy tüzérszázad, egy híradó század egy-egy vonat-, és autóosztag tartozott.²³⁰

Ez a haderő, a győztesek szándékának megfelelően, valóban csak karhatalmi feladatokra volt alkalmas.

2. A városparancsnokság szervezeti átalakításai

A trianoni békeszerződés kíméletlen korlátozásokat írt elő az ország területi integritását biztosítani hivatott haderő részére. A honvédség meglévő nyolcvanezer fős létszámát 1922 májusára harmincötezerre kellett csökkenteni. A helyzetet súlyosbította, hogy a megvalósítást a győztes államok képviselőiből felállított Szövetségi Ellenőrző Bizottság tagjai a helyszínen ellenőrizték. Mindez rejtett struktúrák, beosztások életre hívását eredményezte.

„...a minisztertanács 1921 január 3-án elhatározta, hogy a nemzeti hadsereget érő megcsonkítást az államrendészeti szervek és fegyveres őrtestületek nagyarányú fejlesztésével fogja ellensúlyozni, egyrészt, hogy azok a honvédség értékes kiegészítésül szolgáljanak, másrészt, hogy azok leple alatt oly alakulatok állítsanak fel, melyek a honvédség szűkre szabott létszáma, vagy a fegyvernem tiltott volta miatt nyílt honvédségben nem szerepelhettek (...) a Kormányzó úr Ö Főméltósága magas elnöklete alatt 1921 december hó 2-án tartott koronatanács megtalálta a helyes kivezető utat, amennyiben elhatározta, hogy az ellenőrzés által kifogásolt intézményeket a honvédelmi tárcától más társmiszterek tárcájára áthelyezi, részben eddigi részben új elnevezésen, de a honvédelmi miniszter valóságos eddigi befolyásának és hatáskörének teljes biztosítása és fenntartása mellett...”²³¹

Az ország nemzetközi elismerésének feltétele a katonai határozatok végrehajtása volt. Ennek érdekében a Nemzetgyűlés 1921 végén megalkotta a XLIX. törvényt, s 1922. január 4-től megkezdték a magyar királyi Honvédség felállítását.

A folyamatok a Budapesti városparancsnokság struktúráját is átalakították. 1921 nyarára a belpolitikai helyzet konszolidációjával párhuzamosan a Területen kívüli hadosztály karhatalmi céllal Budapesten állomásoztatott zászlóaljai visszairányították a helyőrségeikbe. A fővárosban szervezett zászlóaljak állományát fokozatosan leszerelték.

Az átszervezés során törekedtek a trianoni előírások betartására. Így a parancsnokság törzsének részei rejtett beosztásba kerültek: „...A m.kir. Honv. Min. f. é. 176/ titkos 1-1921. sz. és a kat. körl.parság. (tölem: katonai körletparancsnokság) f.é.543/t. L.-1921. sz. rendeletekben az eddig működő közp.nyilvántartó hivatal polgárosított és mint „Budapest székesfővárosi központi statisztikai hivatal” működik, Budapest székesfőváros területén a várm. kat. parságok (tölem: vármegyei katonai parancsnokságok) számára megállapított hatáskörrel. Az I–X ker. nyilvántartók I–X ker. statisztikai hivatal elnevezést nyertek.

Fenti honv. min. rendelet alapján a Budapesti székesfővárosi központi statisztikai hivatalba a Bpesti kat. városparancsnokság legénységi ügyosztálya és a Váp. kiegészítő osztálya beolvasztandó, a központi statisztikai hivatalnál rendszeresített Gh. személyzete a Bpesti kat. városparancsnokság személyzetéből rendelendő ki(...) A Váp. kiegészítő

²³⁰ Uo.

²³¹ HL HM 1999/I. 1929.Hr.1/b előterjesztés

osztálya VI. 1-től a közp. stat. hivatal kötelékébe lép, az oszt. vezető további utasítások átvétele végett mielőbb a Bpesti stat. (tőlem: Budapesti statisztikai) hivatal vezetőjénél – Zsilinszki Gyula igazgatónál – jelentkezéék²³² ...” tartalmazta a május 21-én kelt parancs.

A „Budapest székesfővárosi központi statisztikai hivatal” tulajdonképpen a fővárosi kiegészítő parancsnokság polgári fedőszerve volt.²³³ Ide olvadt be a legénységi, személyügyi, rokkantügyi és kiegészítő osztály.

A május 14-én kiadott miniszteri rendelet értelmében, a létszámában jelentősen csökkentett városparancsnokságot elnevezésének megtartása mellett a Budapesti körletparancsnokságba szándékoztak beolvasztani, oly formában, hogy a városparancsnok egyben a körletparancsnok helyettese is, s az alárendeltségébe csak a katonai osztály csökkentett létszámú állománya maradt volna.

A struktúrát hasonlóképpen alakították ki 1991-ben, amikor a rendszerváltást követő haderőleépítés alkalmával a Budapesti Helyőrségparancsnokság önállóságát megszüntették. Akkor is a Budapesti helyőrségparancsnok a Budapesti Katonai Kerület parancsnokának helyettese lett, alárendeltségében megtartva a Helyőrségi osztályt.

Az átalakítás során a térparancsnokság közvetlenül a körletparancsnok irányítása alá került az alábbi feladattal:²³⁴

Térparancsnok:

- a térparancsnokság munkájának irányítója, aki kifelé egy személyben felel a parancsnokság tevékenységéért.

I. Segédtszt:

- házi ügyeleti és telefonszolgálat vezénylése,
- gyakorló- és lőterek kijelölése és azok használatának szabályozása,
- katonai ünnepélyek rendezése,
- a térparancsnokság állományába tartozó tisztek és legénység személyes ügyei,
- épületparancsnokság ellátása,
- kedvezményes színházjegyek elosztása.

II. Segédtszt:

- a térparancsnokság ügykezelésének vezetése,
- parancsok szerkesztése,
- a házi nyomda működtetése.

I. Csoport:

Rendészeti előadó:

- a katonai és csendőr személyek öltözködésének, magatartásának ellenőrzése a laktanyákon kívül nyilvános helyeken,
- gondoskodás a rend fenntartásáról kivonulásoknál, katonai ünnepeknél, gyászkíséreteknél,
- razziák előkészítése.

Fegyelmi előadó:

- a rendészeti előadó által előállított személyek fegyelmi ügyeinek intézése,
- jelentkezési könyv vezetése az állomány szolgálati körletében tartózkodó szabadságolt valamint szolgálatilag átutazó katonai egyénekről.

Felülvizsgálati és temetkezési ügyek előadója:

- felülvizsgálati iratok megszerkesztése,

²³² HL VÁP 131/III. sz. 1921.

²³³ HL VÁP 131/titk-1921. sz. pcs.

²³⁴ HL HM. 5000/4311/el.n.1.-1922. sz. u.

- a Budapesten történt katonai balesetekkel, halálesetekkel, temetésekkel kapcsolatos intézkedések kiadása.

Egészségügyi előadó:

- a térparancsnokság állományába tartozók egészségügyi helyzetének nyilvántartása,
- az állomás szolgálati körletében tartózkodó más helyőrségbeli katonaszemélyek orvosi ellátása.

II. Csoport:

Elhelyezési előadó:

- elszámolási ügyek,
- katonai személyek lakásügyei,
- katonai és kincstári épületek szabályszerű használatának ellenőrzése.

Térparancsnoksági alosztályparancsnok:

- a térparancsnokság nem rendszeresített létszámában lévő tisztek és legénység személyes ügyei.

Összekötőtiszt a lakáshivatalnál:

- a hadsereg tagjainak érdekét képviselni a fenti hivatalnál.

Az átalakítás alkalmával, mivel a trianoni békeszerződés „a honvédségnél az összes adminisztratív szolgálat ellátására – tehát úgy a központban, mint az alárendelt parancsnokságoknál, csapatoknál, intézetekél – az ellenőrzés 1300 főnyi személyzetet engedélyezett²³⁵...” a haderő struktúra kialakításán dolgozó Honvédelmi Minisztériumban felvetődött a városparancsnokság megszüntetése is. A terv ellen a városparancsnokság vezetése erőteljesen tiltakozott: „...Budapest ma népesebb mint valaha és bár a honvédség szám szerint csekélyebb, de (...) számos olyan katonai alakulat és intézmény (tishti önvédelmi szervezetek, államrendőrség, rendőr- és csendőrtartalékok, nemzeti munkavédelem stb.) van itt, amelyek abban az esetben, ha a rend a fővárosban a felborulással fenyeget a honvédség kiegészítésére van hivatva (...) Ezek felkészítése, együttműködésük begyakorloltatása meghaladja a térparancsnokság lehetőségeit. Ehhez szükség van a városparancsnokra, aki magas rangjánál és állásánál fogva megfelelő tekintéllyel rendelkezik e feladat ellátásához. Ha az előkészítő munka szakadatlanul folyik és a szálak a városparancsnok kezében vannak, akkor konkrét esetben nem lehet meglepetés és az egész komplikált gépezet simán működtető egységes katonai vezetés alatt²³⁶...” – fogalmazott a városparancsnok.

A véleménnyel a körletparancsnok is azonosult,²³⁷ s ennek eredményeként a vegyesdandár parancsnokságok kialakításával – 1922. május 1-jével – a térparancsnokság visszatagozódott a városparancsnokság állományába, de az átszervezés során a parancsnokság önállósága jelentősen csökkent. Az 1. vegyesdandár parancsnoka, mint Budapest helyőrség állomásparancsnoka a következőképpen szabályozta a két parancsnokság viszonyát: „...Állomásügyekben Budapest összes katonai alakulatai a városparancsnokság útján alám van rendelve²³⁸...”

²³⁵ HL HM 1999/I. 1929.Hr.1/b előterjesztés

²³⁶ HL HM. 5000/4311/eln.1.-1922. sz. u. Bonhardt i.m. 31.o.

²³⁷ A megmaradást a Honvédelmi Minisztériumban meglévő felfogás is segíthette, melyet tükröz a korabeli állásfoglalás: „Az ellenőrzést nyilván az a téves megítélés vezette, hogy egy hadsereg adminisztrátori szervezete a személyzet tekintetében pontos arányban áll a harcos állomány nagyságával. Ezzel szemben a valóság az, hogy egy kislétszámú hadseregnek éppen annyi adminisztrátori szervre van szüksége, mint egy többszörösen nagyobbak, s csupán az egyes közigazgatási szerv, vagy szolgálati ág létszámaiban észlelhető, egyébként nem lényeges különbség.”

²³⁸ HL VÁP 1/1923. sz. állomásparancs

Ezzel tíz évre rendeződött a városparancsnokság struktúrája, feladatai. Az újabb fordulat 1932-ben következett. Ekkor az október 1-jével életbe léptetett hadrenddel a szervezet beolvadt az 1. vegyesdandár parancsnokság törzsébe. Ennek következtében a városparancsnok mint beosztott tábornok dolgozott tovább, míg a városparancsnokság törzsének állománya – csökkentett létszámmal – mint a dandárparancsnokság XIV. állomásügyi osztálya végezte a feladatok összehangolását.

Alig néhány hónap múlva – 1933 januárjától – a városparancsnoki teendőket a vegyesdandár közigazgatási vezetője vette át. Ez a munkakörének a kettőzését eredményezte. A közigazgatási vezető a vegyesdandár területi hatóságként történő működését irányította, emellett a városparancsnoki feladataiban változatlanul a XIV. állomásügyi osztály volt a szakmai közege, s annak vezetője helyetteseként is funkcionált. Lényegében ő volt a feladatok irányítója. Az ügykörök ilyen összevonása ellen az 1. vegyesdandár parancsnoka többször is tiltakozott, javasolta az önálló városparancsnokság visszaállítását. Az előterjesztést azonban szervezési okokra hivatkozva elutasították.²³⁹ A harmincas évek végén azonban már körvonalazódott az „új európai rend.” 1938-ban Magyarország végleg rálépett arra az útra, amely az újabb világégésben való részvételhez vezetett, s mindez a városparancsnokság helyének, szerepének az átgondolását is eredményezte.

A Budapesti városparancsnokság szervezete és feladatrendszere a tárgyalt időszakban az ország belpolitikai helyzetének függvényében módosult. A béke évei jelentősen átrajzolták működését, míg a huszas évek elején a lényegében harcfeladatot látott el a főváros biztosításával, addig a következő években a békés működés dominált, melynek megvoltak a markánsan katonás oldalai.

3. A békés évek feladatai

1922 végére lezárult a Budapesti városparancsnokság átalakítása. Ezzel a szervezet tevékenységében végetért a háborús viszonyok közötti – mai fogalmaink szerint minősített időszaki – munka, mely markánsan tükrözi milyen feladatoknak kellett megfelelni akkor a főváros katonai parancsnokságának. Az elkövetkező másfél évtized Magyarország életében a konszolidáció, a nemzeti identitástudat – immár új határok közötti – formálásának, az ország építésének az évei. A városparancsnokság feladatrendszere az ország politikai, gazdasági életében bekövetkezett változásokkal összhangban – 1938-ig a békés területgyarapodás kezdetéig – az eddigi feladatoktól eltérő működést tükröz. Ezt világosan kirajzolják a rendelkezésünkre álló parancsok.

A városparancsnokság szerveinek munkáját az okmányok feldolgozás után az alábbi főbb feladatcsoportok köré rendeztem:

- a katonaelet belső rendjének megteremtése, fenntartása,
- a főváros közrendjének, a köznyugalmának biztosítása,
- a katonák közötti kapcsolatok erősítése, bajtársi szellem formálása, szociális gondoskodás,
- a polgár-katona kapcsolatok, a honvédség társadalmi elfogadottsága és a nemzeti identitás erősítését szolgáló feladatok szervezése, végrehajtása.

A katona élet belső rendjének megteremtése, fenntartása:

E feladatok közé a *helyőrség napi életének szabályzását*, a különböző szolgálatok szervezését, és a végrehajtás ellenőrzését soroltam, melyek az állomásparancsnokság feladatait ellátó szervezet alapvető tennivalói közé tartoztak.

²³⁹ HL HM 933 eln. 1.a. – 1937. sz. pcs. Bonhardt i.m. 39.o.

*Állomás- (helyőrségi) eligazítás:*²⁴⁰ A katonai szervezetek közötti kordináció érdekében a városparancsnokság kialakította a helyőrségi eligazítás rendjét. Eszerint a parancsnokság törzsepületében minden hétköznap 14.00–16.00 között vásár- és ünnepnapokon 12.00–13.00 között tartottak eligazítást. A fővárosban lévő összes katonai parancsnokság, katonai szervezet erre az időpontra köteles volt beküldeni képviselőjét. Ekkor adták át részükre a városparancsnokság és az 1. vegyesdandár írásban rögzített parancsait. Ugyanakkor a budapesti helyőrség összes katonai alakulatainak egymás közötti levelezése is ekkor lett továbbítva. Mindez biztosította az információáramlást, a feladatok összehangolását.

*Őrszolgálat:*²⁴¹ A helyőrségi eligazítás rendjének kialakításával egyidejűleg újraszabályozták az állomás területén kiállítandó őrségek feladatát, létszámát. Az intézkedés kétségtelenül tükrözi a trianoni döntések következtében a haderőben bekövetkezett nagyarányú létszámcsökkentéseket. A városparancsnokság a laktanyák és fogdahelyiségek őrzésére – a laktanyaparancsnok intézkedése szerint – az ott lévő alakulatok állományából csak a legminimálisabb létszámú őrség felállítását engedélyezte. A laktanyákban lévő raktárak mellé – a takarékoság jegyében – örök felállítását megtiltotta. Ezzel egyidejűleg a megszűnt őrségek pótlására telep- és vagyonoöröket rendszeresítettek. A szociális gondoskodást tükrözi a parancs megfogalmazása: „...polgári őrszemélyzet központilag a „Hadirokkantak Vagyonőrző Egyesülete” útján innen szerződtetik és díjaztatik és létszámuk az egyes alakulatok, épületek létszámát nem érintik...” A polgári örök csak olyan fegyvert viselhettek, ami a haderőben nem volt rendszeresítve. Melléjük örkutyát is rendszeresítettek.

A Szövetségi Ellenőrző Bizottság munkájára utal, hogy elrendelték a bizottság tagjai katonai épületben csak úgy léphettek be, ha a honvédelmi miniszter által aláírt igazolványt mutattak be, ha magyar összekötő tiszt kísérte őket, ha a HM elnöki D osztálya telefonon az engedélyt megadta.²⁴²

1922-ben az őrszolgálat újraszervezésére intézkedő parancs a következőket sorolta a *helyőrségi őrségek közé*: 1. Udvarlakai őrség, 2. Lobkowitz törzsepület őrség, 3. Katonai fegyvergyár őrség, 4. Fogház őrség, 5. Kelenföldi löportár őrség, 6. Budai vizigyakorlótér őrség, 7. Csepeli löporraktár őrség, 8. Csepeli téglagyár őrség és 9. Rádió állomás őrség.²⁴³

1940-ben már 17 objektum őrzéséről kellett gondoskodni: 1. Elnök utcai raktár, 2. Timót utcai műszaki szertár, 3. „K” lőszerraktár, 4. „NY” lőszerraktár, 5. Csepeli löporraktár, 6. Csepeli téglagyár, 7. Nagytétényi robbanószer raktár, 8. Törökbálinti lőszerraktár, 9. Albertfalvai raktár, 10. Ehman telepi raktár, 11. Közvágóhídi raktár, 12. Citadella, 13. Biai anyagraktár, 14. Sziklaközpont, 15. Biatorbágy-herceghalmi híd, 16. újpest-óbudai vasúti híd, és 17. HM gépszín.²⁴⁴

*Állomás- (helyőrségi) őrség:*²⁴⁵ 1 tisztből, 2 tisztesből, 1 kürtösből, és 9 honvédből álló biztonsági őrség a katonai rendészeti feladatok ellátására. Az állomás-őrség parancsnokául a helyőrség összes csapattisztje vezényelhető volt századosi rendfokozatig. Az őrség elhelyezési körlete a Mária Terézia laktanya biztosította. Az állomásőrség az utcai rendbontás miatt előállított katonákat a laktanya fogdájában a városparancsnokság számára kijelölt cellákban helyezte el. Az őrség parancsnoka az eseményről tényvázlatot szerkesztett és azt minden reggel a városparancsnokság rendészeti osztályához betejesztette.

²⁴⁰ HL VÁP 35/1922. sz. pcs.

²⁴¹ HL VÁP 41. Váp. Eln. 1922. sz. pcs.

²⁴² HI VÁP 28. pcs/1921

²⁴³ HL VÁP 25. Váp. Eln. 1922. sz. pcs.

²⁴⁴ HL VÁP 68/ 1941. sz. pcs.

²⁴⁵ HL VÁP 42/ 1923. Sz.pcs.

*Állomás- (helyőrség) ügyeletes tiszti szolgálat:*²⁴⁶ A helyőrségben lévő csapatok és intézetek állományából a szolgálatot napi váltással egy, az állomásparancsnokság által vezényelt törzstiszt látta el. Feladata az őrségek, őrzékek ellenőrzése volt. Olyan kihágásoknál, ahol a helyőrség ügyeletes tiszt közbelépése vált szükségessé kötelessége volt a rend helyreállítása. Tűzvészknél a tűz helyszínére ment és a rend fenntartására a tűzoltókkal és a rendőrökkel együtt intézkedett. Zavargás, lázongás esetén, ha a városparancsnokság parancsait nem lehetett időben kikérni elrendelhetette a karhatalmi készültséget.

Rendészeti ügyeleti altiszti szolgálat: a város utcai rendjének és fegyelemének ellenőrzésére szervezett szolgálat volt. A szolgálatba a csapatbeosztásban lévő tiszthelyetteseket vezényelték. Feladatuk, a kijelölt városrészben, a kint tartózkodó legénységi állományú személyek ellenőrzése, a tapasztalt hiányosságok megszüntetése esetleg a vétkes személyek előállításuk volt. A szolgálatot rejtve látták el, mivel megkülönböztető jelzéseket nem viseltek, az öltözetük a rendszeresített kimenő ruha volt.

*Rendészeti járőrök:*²⁴⁷ Szombaton és vasárnap, valamint ünnepnapokon a Budapesten állomásozó csapatok elhelyezési körletük környékének ellenőrzésére szervezték. A rendészeti járőrök a városparancsnokságnak voltak alárendelve.

Rendészeti szempontból a helyőrség területét három körzetre osztották:

- az első körzet a Duna jobb partján elterülő, a főváros közigazgatási területéhez tartozó, részeket foglalta magába,
- a második rendészeti körzet a Duna balpartján, a Kossuth Lajos utca, Rákóczi út, Kerepesi úttól északra eső területeket ölelte fel, a Baross tér és Keleti pályaudvar kivételével, viszont hozzá tartozott Újpest és Rákospalota,
- a harmadik körzet a Duna balpartján terült el, magába foglalta a Kossuth Lajos utca, Rákóczi út, Kerepesi úttól északra eső fővárosi területeket, a Baross térrel és Keleti pályaudvar környékével, valamint Kispesttel, Sz. Lőrincsel Erzsébetfalvával és Csepellel.²⁴⁸

A város katonai rendjét tükrözi az 1922 őszén készült jelentés:²⁴⁹

„A budapesti honvéd állomáson legénységi állományú egyének utcai magatartása rendészeti szempontból a f. évi augusztus és szeptember hónapokban 258 esetben esett kifogás alá. Öltözködés szabályai ellen vétők 47 esetben a csapat állományába, 41 esetben más alakulatok állományába tartoztak, míg 13 esetben elvezényelt és kórházba utalt legénység volt. Helytelen magatartást tanúsítottak és nem tisztelegtek a csapat állományába tartozók 71 esetben, más alakulatok állományába tartozók 76 esetben és 10 esetben elvezényelt és kórházba utalt legénység.”

Állomás- (helyőrség) ügyeletes orvosi szolgálat: Elhelyezési körlete a Mária Terézia laktanya volt. Feladata katonai baleset vagy haláleset helyszínére kiszállva elsősegélyt nyújtani, a halál beállta esetén a tényállást felvenni. Az ügyeletes orvosnak a gyors kiszállás érdekében egy mentőautó is a rendelkezésére állt. Vezénylésük a helyőrségben rendelkezésre álló katonaeorvosokból a betérjesztett névjegyzékek alapján történt.²⁵⁰

²⁴⁶ HL VÁP 82. Pcs/1923

²⁴⁷ HL VÁP 50/1922. sz. pcs.

²⁴⁸ HL VÁP 440/Váp. Eln.1922.

²⁴⁹ HL VÁP 71/1922.sz.pcs.

²⁵⁰ HL VÁP 60/1930. sz. pcs.

A főváros közrendjének, a köznyugalmának biztosítása:

A főváros rendjének biztosítása, az ezt elősegítő feladatok összehangolása a városparancsnokság kiemelt feladata volt a békés évek alatt is. Ezt szolgálta a helyőrségi riadó és a karhatalmi készség.

*Állomás- (helyőrségi) riadó:*²⁵¹ A városparancsnokság szabályozta a helyőrség (állomás) riadót. Ez a helyőrség katonai alakulatai és a csendőrség, rendőrség erőinek harckészültségbe helyezését, vagyis az alkalmazást biztosító feladatoknak az összehangolását tartalmazta. A kisebb mérvű rendzavarás esetén a közrend, közbiztonság fenntartására a rendőrség és csendőrség erőit riasztották, míg nagyobb mérvű rendbontás során a hadsereg alakulatait is bevetették. Természetesen a megtervezett feladatok szigorú titkot képeztek. A riadóra vonatkozó parancsokat minden más okmánytól elkülönítve tárolták.

Helyőrségi riadó elrendelésekor a parancsokat telefonon és írásban is kiadták. A kor híradásának nehézségeiből következik, hogy az információ lejuttatására a gyorsaság érdekében a tűzoltóságot is bevonták. Ennek során a kerületi tűzoltó parancsnokságok kocsijai az utcákon végighajtottak és a tűzoltó „Vigyázz” jelet fújtak. Azonkívül a sofőr mellett ülő ember egy „Riadó” jelű táblát tartott a kezében. A laktanyák, katonai létesítmények ügyeleti szolgálatai hallva és látva a jelzéseket, elrendelte a feladatok végrehajtását az objektum személyiállományának.

Helyőrségi riadó esetén a rendőrök a városban a közúti forgalmat leállították, az utasokat és gyalogosan közlekedőket a lakásukba irányították. A városparancsnokság további intézkedésig a járműveket csak a katonák, rendőrség, csendőrség személyzete használhatta. A város utcáin a közbiztonsági járőrök cirkáltak. A katonai objektumok és kijelölt fontos létesítmények – hidak, közintézmények, gyárak – őrségét megerősítették, illetve azok biztosítására újakat állítottak fel. Az objektumok védelmére, a rendbontás felszámolására harccsoportokat állítottak össze.

A helyőrségi riadóra vonatkozó parancsokat a városparancsnokság folyamatosan aktualizálta, melynek tartalma tükrözte a mindenkori belpolitikai helyzetet. Nyugalmasabb időben a pontosítás hosszabb időszakot ölelt fel, míg feszültséggel terhes években a helyőrségi riadót összehangoló parancsok gyakoribbak voltak.

A rendbiztosító erők alkalmazását tükrözi a karhatalmi feladatok végrehajtása. „Karhatalmi kirendelésre a 2.§²⁵² eseteiben elvileg az alkalmazási hely szerint területileg illetékes honvéd vegyesdandár van hivatva. Budapesten eme jogkört a vegyesdandárparancsnok utasítása alapján a honvéd városparancsnokság gyakorolja.”²⁵³ tartalmazta a miniszteri utasítás. Karhatalmi készséget rendelt el a városparancsnokság minden év március 21-én (a Tanácsköztársaság kikiáltásának évfordulóján) május 1-jén (a munkásság nemzetközi ünnepén,²⁵⁴ augusztus 1-jén (a Tanácskormány bukásának évfordulóján) Készenlétben voltak a katonák mindig, amikor a rendbontás lehetősége fenn állt.²⁵⁵ E feladat tartalmi megvalósítását legjobban az 1930. szeptember 1-jei események tükrözik. Ekkor volt *Budapesten, a „Horthy-korszak” alatti legnagyobb munkástüntetés, melyre a helyőrség csapatait készségbe helyezték, sőt egyes részeit alkalmazták is.*

²⁵¹ HL VÁP 2754. Váp.Fön. B. 1922

²⁵² „Minden közigazgatósági hatóságnak ha a késedelemből veszély származnék, azok közegeinek, valamint bizonyos esetekben egyéb polgári hatóságnak is jogában áll a törvényes rend és közbiztonság fentartására, vagy helyreállítására felelősségük tudatában honvédségi csapatoktól karhatalmat igényelni...” HL HM 8.810. Eln.1-1922. sz.u.

²⁵³ HL HM 8.810. Eln.1-1922. sz. u.

²⁵⁴ BP VÁP 12. - 1939. sz. biz. pcs. 29. sz. melléklet, 167. o.

²⁵⁵ HL VÁP 3095. sz. Váp. Fön. B. 1920. 22. sz. melléklet, 153. o.

Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés előírásai nyomán a harmadára zsugorodott Magyarország nehéz gazdasági helyzetbe került. A korábbi belső piacok 70%-ának szomszéd államokhoz történő csatolása megbontotta a gazdaság egységét, ezért nem volt egyszerű a stabilitás megteremtése. Az 1920-as évek második felében már jelentkeztek a konszolidáció eredményei, amikor a világgazdasági válság, 1929–1932. közötti világméretű recesszió sújtotta Magyarországot is. Mindez a tömegek, az ipari és mezőgazdasági munkásság körében egyaránt megélhetési gondokat okozott. Nagyarányú volt a munkanélküliség.²⁵⁶

1930-ban Budapesten és vidéken is állandósultak a kisebb-nagyobb tüntetések. A Szociáldemokrata Párt, a Szakszervezeti Tanács bevonásával 1930. szeptember 1-jére Budapesten csendes felvonulást, a Városligetben nagygyűlést hirdetett.

A városparancsnok készenlétbe helyezte a helyőrség karhatalomra kijelölt katonai erőit:

„BIZALMAS HONVÉD VÁROSPARANCSNOKSÁGI PARANCS”²⁵⁷
Budapest, 1930. augusztus hó 29.

1. Szeptember hó 1-jével kapcsolatos intézkedések
Az állomásparancsnok úr szóbeli parancsára:

1. F. évi augusztus hó 31-től további intézkedésig legénységi állományú egyéneknek sem szabadság, sem takarodón túl való kimaradás nem engedélyezhető.
2. Minden laktanyában a bejelentett létszámnak megfelelően előírt alábbi karhatalmi kötelekeket meg kell alakítani. *Készültség kezdete, illetve karhatalom megalakításának időpontja szeptember 1-jén 8 h-kor.*

E kötelekekben foglalkozás a laktanyában. Foglalkozás tárgya: a rendes foglalkozási tervzet szerint és ezen kívül elméletileg az „A-15. szab. a karhatalmi szolgálat ellátására című szolgálati könyvből a 6, 7, 8, 12, 13, 16 §-ok, gyakorlatilag: töltési és tüzelési fogások, szuronyvívás, kézigránátdobás.

Laktanyán kívül lakók (tisztek és legénység), ha a karhatalmi kötelekekbe be vannak osztva a déli szünet alatt is a laktanyában kötelesek tartózkodni. A délutáni foglalkozás után a laktanyákat csakis a karhatalmi kötelekek felosztatása után hagyhatják el. (laktanyán kívül lakó tisztek és vf. altisztek, kik karhatalmi kötelekbe nincsenek beosztva, a lakásukon tartózkodhatnak.)

Zenekarok a szerződéses helyeiken játszhatnak.

3. *A megalakított karhatalmi kötelekekből készültséget tart:*

- a Ferenc József gyal. laktanyában:²⁵⁸
az 1. Honvéd gyalogezredtől egy puskás század és egy gp. szakasz (2 gp-val);
- a Nádor laktanyában:²⁵⁹
a 2. Honvéd gyalogezredtől egy puskás század és egy gp. szakasz (2 gp.);
- a Károly király laktanyában:²⁶⁰
a 2. Honv. gy.e.-től egy puskás század, egy gp. szakasz (2 gp.);
- a Ferenc József lov. laktanyában:²⁶¹
az 1. honv. hu. ezredtől egy lovas félszázad, egy gp. szakasz;

²⁵⁶ Romsics i. m. 189. o.

²⁵⁷ HL VÁP 1204 eln. Ko. – 1930. sz. pcs.

²⁵⁸ Kerepesi út

²⁵⁹ Kapisztrán tér

²⁶⁰ Budaörsi út

²⁶¹ Kerepesi út

- a Mária Terézia laktanyában:²⁶²
az 1. honvéd gyalogezred I. zlj. és az 1. gk. osztagtól megalakított gépkocsizó harcegységek (1-6-ig). Az 1. honvéd gy.e. parancsnokság a gépkocsizó harcegységekhez pótlásként annyi embert vezényeljen, ahány fő az I. zlj.-ből e célra hiányzik;
- a Vilmos főherceg laktanyában:²⁶³
a m. kir. államrendőrség közp. újonc isk. pc. járm. osztályának egy pc. gk. százada. Ez a század szeptember 1-jén 4 h-ra egy pc. gk.-t a Lobkowitz törzsépület udvarára a Váp. rendelkezésére rendeljen ki.

A fent felsorolt laktanyákba és a Váp.-hoz az államrendőrségtől mint összekötő tiszt egy-egy rendőrtisztviselő fog kirendeltetni.

A felsorolt készülségi egységek mint mozgó karhatalmak jönnek tekintetbe. Mihelyt valamely egység a laktanyából ki lesz rendelve, helyette – amennyiben az erőviszonyok megengedik – azonnal egy másikat kell felállítani.

4. *A karhatalmi készülségeken kívül laktanya készülségként valamennyi laktanyában egy-egy szakasz (két puskás és egy kézi gp.rajjal) tiszt parancsnokság alatt készülségi szolgálatot tart,*

A Lobkowitz laktanyában a készülségi szakasz szeptember hó 1-jén 8 h-ra az 1. Honvéd gyalogezred parancsnoksága vezényli. (A szakasz parancsnoka megérkezése után a Váp. ko.-ban jelentkeznek.) E szakasznak 13 h-kor történő felváltásáról az 1. Honvéd gyalogezred parancsnoksága gondoskodik.

Az 1.h. gy. e. továbbá vezényel ugyancsak szeptember 1-jén 8 h kezdettel:

- a. az Elnök u. 1. sz. alatti őrség megerősítésére tiszt psága alatt egy puskás szakaszt és egy gp. szakaszt (2 gp)
- b. A Ludovika Akadémia biztosítására egy puskás szakasz és egy gp. szakaszt (2gp) a Ludovika Akadémia pság rendelkezésére az akadémia épületébe.
- c. Az állomásőrség szeptember hó 1-jén 8 h-tól a készülség beszüntetéséig 1 tiszttel és 6 fővel az őrséget vezénylő csapat által megerősítendő.
- d. Augusztus hó 31-én déltől a készülség megszüntetésig laktanya ügyeleti tiszt szolgálatra tisztet kell vezényelni.
Távbeszélő központokban tiszt legyenek.
- e. *Figyelmeztetek mindenkit, hogy a honvédség kötelékébe tartozó egyének semmiféle gyülekezetben, felvonulásban és csoportosulásban még kíváncsiságból se keveredjenek.*

Elszigetelt tisztok lóápolóikat fenti parancsomról oktassák ki. „

Az események igazolták, a félelmeket. A néma felvonulás hangos tüntetéssé változott. A résztvevő munkástömegben, a megélhetési gondok miatt felgyült indulatok utat nyitottak az érzelmek kifejezésének. A Városligetben és környékén összegyűltek száma, megközelítette a százötvenezeret, mely már irányíthatatlanul skandálta: „Munkát! Kenyeret!”

Az eseményekről a korabeli sajtó így tudósított: „...A főváros egy tekintélyes területe, a Nagykörúttól a Városligetig terjedő része, déli 12 órától délután 3 óráig utcai hangos tüntetések, verekedések, kődobálások és rombolások színhelye volt. A renitenskedők ellen a rendőrség és a segítségül érkező csendőrség, katonaság előbb kardot, azután fegyvert használt. A következmény 1 halott, 75 sebesült, 190 fő letartóztatott

²⁶² Üllői út

²⁶³ Gidófalvy lakótelep

(...) az Oktogontól a Vajdahunyad váráig áll a harc, mely semmiben sem emlékeztet már a sétára, mentőautók száguldoznak, egy embert hasba lőnek(...) kövek repülnek, rendőrök homlokát elborítja a vér, a kardok csattognak, embereket szúrt, mély sebekkel vezetnek el a gyógyszertárig. A „sétálók” autóbuszokat és villamosokat borítanak fel, puskaropogás, újabb erődítések, minden pillanatban mélyebb, elkeseredettebb összetűzések a „sétálók” és a rend közegei között. Hol a fegyelmezett tömeg? Elkeseredett, jajgató, munkát, kenyeret követelő, kormányt abugoló, követ dobáló, barikádok szakító mindenre képes, mindenre elszánt embercsapatok rohannak a liget felé, motorbiciklis, autós, lovas, gyalogos rendőr-csendőr szakaszok nekivadultan üldözik őket, ember megy ember ellen²⁶⁴ ...”

A katonák közötti kapcsolatok erősítése, bajtársi szellem formálása, szociális gondoskodás: A városparancsnokság munkájának igen érdekes, napjainkban is figyelemre méltó részét képezték az ide rendezett feladatok, melyek tükrözik a korszellemet.

A katonákról való *gondoskodás fontos alapeleme a lakhatási feltételek megteremtése.* A városparancsnokság feladatai közé tartozott a lakások kezelése, kiutalása, elszállásolás biztosítása. A nőtlen személyek részére nőtlen szállók álltak rendelkezésre, míg a nős katonák vagy lakást béreltek, vagy a városparancsnokság utalt ki számukra megfelelő – rendfokozatuk megkövetelte színvonalú – lakást: „Lakás ügyek végleges rendezése végett elrendelem, hogy jelen rendeletben foglalt kimutatást minden alárendelt épületgondokság kettő példányban – egész íven szerkesztve – /:ahol sok lakás van fűzve francia fejjel:/ legkésőbb f. évi február 10-én a Térparancsnokságság Elh. osztályának feltétlen beküldjék.”²⁶⁵ Majd másik parancsban: „Utasítom az összes állomáson levő alakulatok parancsnokságait, hivatalok vezetőit stb., hogy legkésőbb folyó évi október hó 1-ig mindazon egyénekről, kik természetbeni /:laktanya:/ lakással nem rendelkeznek, egy „Kimutatás”-t gh-ak szerint külön-külön szerkesztve ide terjesszenek fel.”²⁶⁶

A szociális gondoskodás részét képezte a tiszti étkezdék fenntartása, melynek kialakítása és működtetése eltért napjaink gyakorlatától. Mindezt mutatja az étkezde alapszabályzata:²⁶⁷

„1. §. A tiszti étkezde célja az összetartozandóságot és a bajtársiasságot ápolni a tisztikarban, az előkelő érintkezési modort fenntartani, s e mellett a tagoknak egy jó és olcsó étkezést nyújtani.

2. §. Kötelező tagja az étkezdének minden az állomáson lévő /:a csapattest, intézet stb.:/ kötelékébe tartozó kat. állományú nőtlen tiszt, tisztjelölt, orvos és kezdő tiszt. Idegen állomásokról /:csapatokról, intézetektől:/ szolgálatra beosztott tisztek, tisztjelöltek stb. Fegyvergyakorlatok, összpontosítások vagy más szolgálat ürügy alatt ott tartózkodó, a csapattesthez /:parancsnoksághoz, intézethez:/ szolgálatra beosztott tart. tisztek és tart. tisztjelöltek.

Nős /:háztartással bíró:/ tiszt rövid ideig feltétlenül, mint állandó tag azonban csak ha a helyi viszonyok ezt megengedik, illetőleg megkövetelik.

Minden eszközzel oda is kell hatni, hogy a hivatásos állományból nyugdíjazott tisztek és azok hátramaradottjai, valamint a hadifogságban lévők hozzátartozói a tiszti étkezést kaphassanak (...)

3.§. Az étkezde rangban legidősebb résztvevője az elnök.

4.§. az étkezde ügyeit egy választmány intézi...”

Az ellátás biztosítására, a laktanyai étkezdék megfelelő minőségű és kedvező áru húskészítményekkel történő ellátására, valamint, hogy a katonacsaládokról etéren is

²⁶⁴ Ujság – napilap, 1930. szeptember 2.

²⁶⁵ HL VÁP 34. pcs/1921

²⁶⁶ HL VÁP 186. pcs/1924

²⁶⁷ HL VÁP 5801

gondoskodjanak, a városparancsnokság irányította a „helyőrség közétkeztetési bizottságot.”²⁶⁸ Ebben képviseltette magát a Budapesten elhelyezett összes katonai alakulat és intézmény. A bizottság vizsgálta meg a szállítók benyújtott árajánlatát, és döntött arról, melyik ajánlatot fogadják el: „A budapesti helyőrségi közétk. bizottság valamint a Hadviseltek Országos Gazdasági Szövetsége, Reisz Dávid és Miskey Ferenc mézárások a következőkben egyeztek meg:

Nevezett szállítók kötelezik magukat a Budapesten elhelyezett katonai alakulatok, csapatok, intézetek, tiszt és altiszt étkezdék, női tiszt és altiszt családok napi marhahús szükségletét a körlet parancsnokság által esetenként megállapított hús árhányadnál 20, azaz húsz % árengedménnyel szállítani, mégpedig 1921. ápr. hó 11-től 1922. január hó 31-ig terjedő időszakra. A sertés- és borjúhúst a központi vásárcsarnok hivatalos napi árjegyzék szerinti áraknál mindenkor 10%-kal olcsóbban szállítják.” Ebben a parancsrészletben még egy figyelemre méltó információt találunk. A szerződéskötésbe bevonták a Hadviseltek Országos Gazdasági Szövetségé – t ami a háborút megjárt volt frontharcosok politikamentes érdekvédelmi szövetsége volt.

A gondoskodás más téren is megnyilvánult. A háborút követő években minden területen ellátási gondok voltak. Nehézséget jelentett a téli tüzelő beszerzése. Ebben is segítséget nyújtottak: „A budapesti helyőrség tisztjeinek és altisztjeinek jövő téli szénszükségletének fedezésére sikerült a m. kr. Honvédelmi Minisztérium 29. osztályának további szénmennyiségeket a katonai szénfelügyelőségénél biztosítani. A nőtlenek részére az eddig már biztosítottakon felül még 5, a nőknek 5 családtagig bezárólag még 15 és a nőknek 6 családtagtól kezdve még 20 métermázsa köszönet úgy, hogy a jövő téli idényre előreláthatólag egészben a nőtlenek 15, a nők 5 családtagig 25 és 6 családtagtól feljebb 35 q szénben részesíthetők lesznek.

Ezen ellátásra igényt tarthatnak a Budapesten állandóan tartózkodó összes tényleges és nyugdíjas tiszt, tényleges és nyugdíjas altiszt örmestertől felfelé, rangosztályba nem sorolt katonai havidíjasok, továbbá tartalékos tiszt és altiszt, ha állandó és nem karhatalmi, tehát tényleges katonai szolgálatot teljesítenek mindezeknek vidékre való vezénylésük esetén, ha állandó budapesti lakással bírnak és családjuk tényleg Budapesten lakik, továbbá igényt tarthatnak a felsorolt katona egyéneknek özvegyei és árvái.”²⁶⁹

A bajtársi szellem megnyilvánulását tükrözik a volt hadifoglyok megsegítésére indított akciók, melyre egy példa: „Agyongyötört és kifosztott országunk újjáépítésének legégetőbb feladata a sokat szenvedett és az elpusztulásnak kitett hadifoglyaikat mielőtt honi földre hozni. A cél mielőbbi megvalósítását látta a parancsnokság egy lépéssel a megvalósuláshoz közelebb vinni azáltal, hogy a nyári idény alatt az alárendelt katonazenekaroknál a szerződések megkötésénél gyűjtő-napokat kötött ki magának, mely gyűjtő-napok tiszta jövedelme a hadifoglyokat hazaszállító összegek gyarapítására fordíttatik.

Egy ilyen gyűjtő-nap a megvalósuláshoz jut f. évi szeptember hó 1-én az Angol-parkban. Úgy a vállalat igazgatósága, valamint a hadifogoly hazaszállító iroda /:MOVE:/ a legnagyobb készséggel felajánlották a legmesszebbmenő támogatásukat, s az ünnepély rendezését. Az erkölcsi és anyagi sikert ezen ünnepélyen azonban csak akkor látom biztosítva, ha azon mindnyájan közreműködünk, s azt hathatósan támogatjuk. Felhívom tehát ezen úton is az alárendelt összes csapatokat, intézeteket és parancsnokságokat, hogy az ünnepély anyagi sikerének biztosítása céljából a jegyeladásnál közreműködjenek.”²⁷⁰

²⁶⁸ HL VÁP 1365. sz. u.

²⁶⁹ HL VÁP 193.pcs./1923

²⁷⁰ HL VÁP 221. pcs./1922

Gondoskodtak a katonacsaládokról más formában is. A Szent Orsolya apácarend „Szent Angela Intézet”-ének igazgatósága – melynek irányításában elemi-, polgári- és ipariskola tartozott – a következőkről értesítette a város katonáit a városparancsnokság útján: „Minthogy a nemzeti hadsereg tisztikara iránt a legnagyobb figyelmet tanúsítottuk, ennél fogva a jelen alkalommal is a honvédség tiszti, tisztviselői /:altiszti:/ családok gyermekei részére kedvezményt nyújtunk, miről kérem Csonka Magyarország tiszti és tisztviselői /:altiszti:/ karát értesíteni azzal, hogy bővebb felvilágosítással a fenti intézet igazgatósága szolgál.”²⁷¹

A különböző szórakozóhelyek kedvezményes jegyet biztosítottak a katonáknak, melynek elosztása a városparancsnokságra hárult: „A színházak és egyéb szórakozó helyek mérsékelt áru jegyeire jogosultak:

a) elsősorban a helyőrségek katonáállományú tényleges szolgálatban álló tábornokai, törzs és főtisztjei- továbbá a Budapesten szabadságon lévő tényleges állományú tisztek,

b) másodsorban az előbbiekkal hasonrendfokozatbeliek egyenruhában,

c) harmadsorban a Budapesten lakó nyugállományú tisztek egyenruhában,

A c./ alatt említettek részére csak akkor adhatók ki jegyek ha azokat az a. és b./ alattiak nem veszik igénybe.”²⁷²

A kiadott parancsokban rendszeresen megjelentek bajtársi estékre invitáló közlemények: „A volt 23. honvéd gyalog hadosztály tisztjei Tamássy tábornagy Úr Óméltósága jelenlétével folyó évi március hó 22-én 20 h-kor a tiszti kaszinó külön éttermében bajtársias vacsorát rendeznek. Részvevők tudassák eljövetelüket március 20-ig a Ludovika akadémia parancsnoksággal.”²⁷³ Más alkalommal: „A Ludovika Akadémia tisztikaszinója folyó évi március hó 24-én 17 óra 30 perc kezdettel tea-délután keretében bajtársias összejövetelet rendez a Ludovika Akadémia volt hallgatói, parancsnokai és tanárai részére.” „A harctéren működött 41. honv.gy.h.o.parság és csapatainak tisztikara, mint minden hóban, úgy április hóban is 15-én, pénteken este Budapesten a Kisszel féle étteremben bajtársias vacsorán találkozik.”²⁷⁴

A katonai bajtársiaság fenntartását a *katonahagyományok ápolását szolgálta az ezrednapok* megtartása: „A m.kir. „Bem József” 1. honvéd lovastüzérezosztály ezrednapját, vagyis nagy tulajdonosának a piski-i csatában elért győzelme évfordulóját *lovasmérkőzéssel* ünnepli meg, melyre a helyőrség tisztikarát meghívta. A lovasmérkőzést 1932. február hó 11-én délután 16 órai kezdettel a Nemzeti lovardában /:Eszterházy-utca 27.:/ tartja meg. Öltözet: Nagy társasági atilla.”²⁷⁵

A sportrendezvényeket felhasználták a honvédség népszerűsítésére is: „A bpesti kat. körlet bajnoki football csapata f. hó 26-án dut. 3 óra 30 perc kezdettel katonai zenekarok monstre hangversennyel bevezetett mérkőzést tart a Magyar Testgyakorlók köre többszörös bajnokcsapatával. Az ünnepély fővédnöki méltóságát a Kormányzó Úr Ófőméltósága kegyeskedett elvállalni. Magas megjelenését József kir. herceg öfensége is kilátásba helyezte.”²⁷⁶

A katonák irányába megnyilvánuló megkülönböztetett figyelemnek számos megnyilvánulását tükrözik a parancsok:

„Gödöllői cserkész Világtáborozás/Parancsnoksága T á j é k o z t a t ó M a t i n é t rendez 1932. évi február hó 21-én vasárnap délelőtt 11 órai kezdettel az Uránia

²⁷¹ HL VÁP 2888.váp.fe.-1928.

²⁷² HL VÁP 11400 Váp.sgh. 1924

²⁷³ HL VÁP 887 Váp. K.o. 1926

²⁷⁴ HL VÁP 2051 Váp. sgh./1931

²⁷⁵ HL VÁP 487 Váp. sgh./1935

²⁷⁶ HL VÁP 2687 Váp. sgh./1921

Mozgóképszínházban /:VIII. Rákóczi út:/ melyre a táborparancsnokság az állomás tisztikarát meghívta.”²⁷⁷

„A VIII. József utca 26. szám alatt levő „Putnoki” féle vendéglőt Chwalkovszky János 50%-os hadirokkant átvette. A honvéd tisztikar tagjainak az étlap árakból 10% kedvezményt ad.”²⁷⁸

A fenti rövid áttekintés egyértelműen mutatja a szociális gondoskodást, a bajtársi szellem fenntartásának, építésének módszereit. Figyelemreméltó, hogy a törődés túlmutat az aktív állományon, a nyugállományú katonákról is igyekeztek gondoskodni. Nézetem szerint mindez számos tényezővel magyarázható.

A trianoni döntést követően a tiszti és altiszti állomány jelentős része rejtett beosztásban, különböző minisztériumok állományában teljesített szolgálatot. A haderő közvetlen kötelékéből kényszerből történ eltávolításuk miatt fontos szempont volt a velük való kapcsolattartás, a pozitív érzelmi attitűdök fenntartása. A megcsonkított országban – melynek vezetése nem mondhatott le a revízióról – a nemzeti érdekek későbbi érvényesítése során számítottak a katonára. Ez pedig csak akkor volt igazán megvalósítható, ha megtartották a katonák bizalmát, hazafias szellemiségét, elkötelezettségét. Természetesen e rövid összefoglaláson túl még számos szempont figyelembevehető – az államfő is katona (tengerész) volt, a világháborút követő nehéz gazdasági helyzet kényszerítő hatása, a tisztek, altisztek társadalmi hierarchiában elfoglalt helye – ezek elemzésétől azonban eltekintek.

A polgár-katona kapcsolatok, a honvédség társadalmi elfogadottsága és a nemzeti identitás erősítését szolgáló feladatok szervezése, végrehajtása:

E feladatcsoportba soroltam mindazt az igen gazdag – sokszor történelmünk eseményeit magába hordozó – tevékenységet, melyet a város közterein a polgári közönség előtt végzett a parancsnokság. E terület fontosságát abban látom, hogy a katonák megjelenésükkel, látványos szereplésükkel befolyásolták a lakosság honvédségről alakított véleményét, érzelmileg is motiválták az embereket. Így erősítették a hazafias szellemet, a nemzet identitást. Ebben a vonatkozásban elsősorban a díszelgésekről kell szólni.

*Díszelgések*²⁷⁹ kiemelt szerepet kaptak e korban. A katonák parádéja és felvonulása hozzátartozott a fővárosi utcaképhez. A koszorúzások, megemlékezések, emlékműavatások a nemzeti identitás formálói voltak, s e ceremóniakon természetesen ott voltak a katonák. Néhány gondolat erejéig utalnom kell arra – a korszak politikai tartalmának elemzése nélkül –, hogy miért fordítottak nagy figyelmet a nemzeti öntudat formálására a húsz-harminc években. Az 1526-os mohácsi vereség, Buda 1541-es török kézre kerülése után, Magyarország három részre szakadt. Területének jelentős része 150 évig török fennhatóság alá került, más részein a Habsburg-ház uralkodott, csak Erdély tartotta meg viszonylagos önállóságát. A török uralom alóli felszabadulás után a történelmi Magyarország egésze a Habsburg korona irányítása alá került. Függetlenségi harcaink az európai nagyhatalmak támogatásának hiányában elvéreztek. A Habsburg-házzal 1867-ben létrejött kiegyezés önálló nemzeti létezésre csak egy dualista állam keretei között adott lehetőséget. Hosszú évszázadok után az első világháború végén megszületett önálló, független Magyarország több évszázados nemzeti törekvést valósított meg, sajnos azonban súlyos területi és emberveszteség árán. A magyar múlt ismeretében, a világháború pusztításai, a trianoni

²⁷⁷ HL VÁP 4231sgh./1933

²⁷⁸ HL VÁP 2112sgh/1926

²⁷⁹ HL VÁP 31397/eln – 1920. sz. pcs.

HL VÁP 5. – 1927. sz. pcs.

HL VÁP 211.- 1930. sz. pcs.

23. sz. melléklet, 156. o.

27. sz. melléklet, 164. o.

28. sz. melléklet, 166. o.

békediktátum megalázó döntései után érthető, hogy a nemzet büszke akart lenni történelmére és vissza akarta szerezni méltóságát, önbecsülését.

A díszelgés rendje a huszas évek végére stabilizálódott. Ekkor jelent meg a városparancsnokság által készített „UTASÍTÁS az évről évre csapatkirendelésekkel kapcsolatos ünnepélyekre” című segédlet.²⁸⁰ Áttanulmányozva a negyvenoldalas dokumentumot látható a katonák jelen voltak a Húsvéti, Úrnapi, a Szent István napi körmeneten. Felsorakoztak amikor a Kormányzó az újév alkalmából fogadta a diplomáciai testületek képviselőit, amikor a parlament megkezdte az ülészeit.²⁸¹ Kivonultak a Vérmezőre Horthy Miklós születésnapján (június 16.), felsorakoztak elhunyt uralkodók (I. Ferenc József, IV. Károly) emlékére tartott istentisztelet alkalmával, a halottak napja és a Hősök emlékűnap-napja alkalmából, külföldi állam és kormányfők érkezésekor, és a sok-sok emlékmű avatás alkalmával. Figyelemre méltó az, hogy akkor külön helyőrségi alakulata nem volt a városparancsnokságnak,²⁸² a feladatokat ellátó katonákat alegységeket - melyek nemegyszer zászlóalj szintű vagy annál is nagyobb kötelékek voltak – a budapesti alakulatok állományából rendelte ki a városparancsnokság. A kötelék parancsnoka nemritkán tábornoki rendfokozatú személy volt. Szabályozták a rendezvényeken a közönség soraiban megjelenni köteles katonai küldöttség összetételét is.²⁸³

Itt kell szólnom az Udvarlaki őrségről, mely szervezésének elsődleges szerepe a kormányzó és a honvédség népszerűsítése, a pozitív nemzeti érzelmek kiváltása volt.

Ez a városparancsnokság által a királyi palota - Horthy kormányzó rezidenciájának – biztosítására szervezett őrség.²⁸⁴ A kormányzó lakhelye a Budai vár mai Országos Széchényi Könyvtárat magába foglaló épületében volt. Ez előtt egy belső, boltíves épületcsoport biztosította bejutással rendelkező zárt udvar található, melyből ered az őrség megnevezése. A Monarchia idejében I. Ferenc József részére volt biztosítva a palota, s őrséget már az ő védelmére és tiszteletére is vezényelt a városparancsnokság előd szervezete a Magyar Királyi honvéd térparancsnokság. Az őrség vasár-, és ünnepnapokon csapatzászlóval és katonai zenei kísérettel vonult fel a várba. Ilyenkor az őrség tagjai a laktanyából indulva végigvonultak a városon, s ez kiváló alkalmat biztosított a honvédség népszerűsítésére.²⁸⁵ A kormányzói lakhelyet valójában az úgynevezett főőrség (belső biztosító gyűrű) biztosította. Az Udvarlaki őrség szerepe elsődlegesen a kormányzó és a honvédség népszerűsítése, a pozitív nemzeti érzelmek kiváltása volt.

Fontos katonai emlékhely a Hősök terén, a honfoglaló vezérek szobrai előtt elhelyezett Hősök emlékköve, melyet más országokban Ismeretlen Katona Sírjának neveznek. Ezért emeltem ki a korszak sok-sok emlékmű avatása közül a Hősök emlékköve létrejöttét, avatásának katonai ceremóniáját, melynek korabeli leírását – ez irányú kutatásaim alapján – ismertetem, s ezzel bemutatva a korabeli díszelgések lefolyását.

1929. május 26-án – a Hősök napján, hatalmas tömeg jelenlétében – katonai tiszteletadás mellett avatták fel az Ezredéves emlékművet és az előtte elhelyezett, egyszerű, dísztelen emlékkövet. A sírfedőlapot formáló kő alatt nincsenek katonahamvak, ezért nem is nevezzük ismeretlen katona sírjának, az eszmeiségét tükröző legtalálhatóbb kifejezés: Hősök emlékköve. Az emlékmű kialakításában tudatosan törekedtek az

²⁸⁰ HL HM 222. Váp. ko. – 1929. sz. u.

²⁸¹ HL VÁP 5. sz. pcs. – 1927.

²⁸² Napjainkban fordított a helyzet, Budapestben csak a 32. Dísz- és Őrezred katonái díszelgnek.

²⁸³ Mindezt tükrözi a 28.sz. melléklet. 166. o. Ezért részletesebben a kérdést nem fejtem ki.

²⁸⁴ HL HM 15032/el. I. – 1920. sz. u.

²⁸⁵ Napjainkban ugyancsak elősegítené a Magyar Honvédség népszerűsítését, a nemzeti identitástudat erősítését a Hősök emlékköve elé (az emlékkőről a későbbiek során szólok) visszaállított díszőrség, melyet 1997-ben megszüntettek. Amennyiben itt legalább heti egy alkalommal zenés őrségváltást tartanának az esemény olyan turisztikai vonzerőt jelentene, melyet alkalmanként több ezer turista nézne meg.

egyszerűsége. Méltóságát az ismeretlenül elhantolt katonához illő dísztelen megformálás, és a mögötte lévő, a magyar nemzet ezeréves múltját szimbolizáló szobor együttese adja.

Az alkotók szándékát az Ujság című napilap vezércikkében így összegezte: „A névtelen katona sírja az Ezredéves emlékmű lábánál, mily hatalmas szimbóluma a magyar nemzet történetének. Ezer év óta mennyi vér, mennyi könny áztatta ezt a földet, amelyet szentté avatott a nagynevű férfiak és a névtelen hősök hazaszeretete és önfeláldozása. Egekig tornyosuló diadalok és poklokig sújtó szenvedések az útjelzői a magyar nemzet honszerző, honfenntartó küzdelmeinek(...) A millenáris emlékmű talpazatáról történelmi alakok pillantanak le a névtelen hősök sírjára. Mind valamennyi a túlvilág távlatából is ráismer azokra a névtelen milliókra, akiknek véres emléke odakapcsolódik az ő emlékükhöz, az ő nevükhöz. S a hatalmas gránittömb alól névtelen százezrek megdicsőült szelleme emelkedik a magasba, ezer esztendő hősiességének bizonyításául.”²⁸⁶

Az 1914-ben kitört háborúba még a közeli győzelem reményében vonultak a katonák. Hittek politikusaik ígéretében, és bíztak a fegyvereikben. Közülük csak kevesen sejtették, hogy ezzel a háborúval valami új és borzalmas kezdődik el. Itt már nem segít az egyéni bátorság, a hősiesség, a háborúk új korszakában az ismétlődő fegyverek tüzeiben a katonák százezrei semmisülnek majd meg. S mire négy év múlva véget ért a pokoljárás, milliók maradtak névtelenül a harcmezőkön. A hadviselő felek összes vesztesége közel kilenc és fél millió halott és 19 millió sebesült volt.

A háborús pusztítás láttán 1916-ban egy ismeretlen személyazonosságú katona sírjánál elmondott beszédében a francia Frédéric Simon — számos társadalmi szervezet elnöke — fogalmazta meg először, hogy a hadvezérek mellett emlékmű jár a névtelen katonáknak is. Az elképzelés a hatalmas emberáldozat és szenvedés nyomán a széles közvélemény támogatását is elnyerte. 1920 novemberében a francia és a brit parlament, 1921 márciusában az Amerikai Egyesült Államok kongresszusa döntött az ismeretlen katona, a névtelen hős hamvainak elhelyezéséről.

1920 novemberében a Francia Védelmi Minisztérium bizottságai Somme és Verdun csataterén exhumálták nyolc ismeretlen személyazonosságú francia katona maradványait, melyeket tölgyfakoporsóba helyezve a Verdun-i Citadellába szállítottak. Itt Auguste Thin – a harcokban megrokkant veterán, a 132. gyalogezred legfiatalabb katonája –, egy virágcsokor koporsóra helyezésével választotta ki azokat a hamvakat, melyek jelképezték a jeltelen sírban nyugvó sok millió katonát. Az Ismeretlen Katonának a legmagasabb kitüntetésekkel adományozták, maradványait letakarva a francia nemzeti zászlóval, Párizsba szállították, és a Panteonban ravatalozták fel.

1920. november 11-én országos nemzeti gyászünnepnapot, s a Panteonban megemlékezést tartottak a világháborúban elesett hős katonák emlékére. A megemlékezés napján a hamvakat a Francia Köztársaság elnöke, az állam politikai és katonai vezetőinek jelenlétében, látványos katonai ceremóniával kísérve, ünnepi külsőségek között vitték a Diadalív alatt kialakított kriptába. A sírhelyet lefedő lapra a következő mondatot vésték: „Itt pihen a francia katona, aki meghalt a hazáért 1914–1918.”²⁸⁷

1914-ben, a háború kitörését Magyarországon is hazafias lelkesedés fogadta. A katonák nótaszóval, a közeli hazatérés reményében indultak a harcterekre. „Mindent megfontoltam és mindent meggondoltam!” — mondta az agg Habsburg uralkodó, az 1848-ban trónra került, 1867 júniusában magyar királynak is megkoronázott I. Ferenc József.

A döbbenet hamar bekövetkezett. Az év őszén már százezrek pusztultak el a galíciai harcmezőkön, s mire végre 1918 novemberében megszületett a fegyverszünet,

²⁸⁶ Ujság című napilap, 1929. május 28

²⁸⁷ Kilián Zoltán: Hogyan született az ismeretlen katona eszméje. In. Magyar Katonai Szemle, 1934. V. szám, 28. o. (Továbbiakban: Kilián i. m.)

Magyarország vesztesége 661 ezer halott és 743 ezer sebesült volt. A hadifogságba kerültek száma megközelítette a 750 ezer főt.²⁸⁸

A társadalom lelkiismerete is megszólalt. 1914 novemberében az Országos Iparművészeti Társulat pályázatot hirdetett az elesettek emlékét megőrkítő emlékműtervek készítésére, majd 1915-ben megalakult a Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottság, melynek célkitűzéseit tükrözik e gondolatok: „A haza védelmében megdicsőült veteránok egy része jeltelen helyen vagy tömegsírban alussza örök álmát. Nem mindegyiküknek jutott emlékkő, és ha jutott is, fájdalmas kérdés, hogy meddig maradhat azon a helyen, és ki gondolja majd messzi idegen földön a drága hantokat? Ez okból vált egyre általánosabbá az a kívánság, hogy idegen földben, valamint itthon nyugvó hős katonáink sírja maradandó és méltó módon jelöltesék meg.”²⁸⁹

1917 áprilisában, a képviselőház törvényben rendelkezett a háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megőrkítéséről. Ez alapján minden településnek anyagi erejéhez mérten méltó módon kellett megőrkíteni mindazon lakosai nevét, akik életüket áldozták a harcokban. A végrehajtást szabályozó belügyminiszteri rendelet lehetőséget adott a kis községekben a neveket felsoroló egyszerű emléktábla középület falán történő elhelyezésére, míg a tehetősebb helyen önálló emlékmű felállítását írta elő.

Mindez nem lehetett elég a mérhetetlen önfeláldozás elismerésére. 1924 májusában, a honvédelmi miniszter előterjesztésére, a képviselők az elesett katonák emlékére május utolsó hétvégéjét Hősök emlékünnepévé nyilvánították.

A névtelenül, jeltelen sírban nyugvó katonák százezreinek ekkor még nem volt közös, országos emlékműve. A közvélemény a sajtó tudósításaiból ismerte a győzteseknél zajló emlékműállításokat, ez is közrejátszott abban, hogy 1921 elején a Magyar Hadviseltek Országos Gazdasági Szövetsége indítványozta, a nemzet hálájának jeléül emeljenek nagyszabású emlékművet a névtelen katonának. Ám a kezdeményezők szava ekkor még elveszett. Magyarország ezekben az években az önálló állami létéért, a talpon maradásáért küzdött. A trianoni döntés következménye alatt vergődő, gazdaságilag nehéz helyzetbe került országban, a háborúban elesett katonák emlékét őrző alkotás megvalósítása elhúzódott.

1922 nyarán társadalmi mozgalom indult a központi emlékhely készítéséért, melyet állami irányítás szintjén gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter karolt fel. Egyetértésével a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács 1924 márciusában „Eszmepályázat” megjelöléssel jelígés pályázatot írt ki, melyre 160 pályamű érkezett. A bíráló bizottság első díjra gróf Bánffy Miklós „Koporsóját feltesszük az égbe, két szikla közé szörnyű magasba” jelígejű pályázatát érdemesítette.²⁹⁰

Bánffy a síremlék elhelyezésére a Gellért-hegynek a Dunára néző oldalát tartotta megfelelőnek. Elgondolásában a hegyet hetven méter szélességben és magasságban két terasz és az odavezető lépcsősorok kialakítására megbontották volna. A felső teraszon a meredek hegyfalba bevált, félkör alakú boltozatba úgy szándékoztak belefaragni az Ismeretlen Katona tíz méter hosszú szarkofágját, hogy az félig a szabadban álljon. Az alkotó az alsó teraszon – szintén a hegy anyagából – egy oltárt akart kialakítani. A terv szerint a lépcsők az alsó rakparton kikötésre alkalmas feljárókban végződtek volna, azért hogy a hajók az emlékmű lábáig tudják szállítani a látogatókat.

A végleges döntések meghozatalában a közvéleményt formáló sajtó fontos szerepet játszott. „Aki előkelőség Párisba érkezik, siet Arc de Triompf felé, hogy babérágot helyezzen el az egyszerű kőlapra, az Ismeretlen Katona sírhantjára és virágoktól,

²⁸⁸ Szabó József János: Az első világháború. Honvéd Kiadó, Bp. 1999. 92. o.

²⁸⁹ Szabadonálló hadiemlékek, katonai emléktáblák és emlékoszlopok. A Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottság kiadása, Bp., 1916. 12. o.

²⁹⁰ Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái. Székesfőváros Házinyomdája, Bp. 1934. 82. o.

koszorúktól és csokroktól roskad Londonban a Westminsteri Apátságban felállított obeliszk is. Budapesten még nincs hely, mely emlékeztetne az olasz hegyekben, Kárpátokban, Galíciában, a lengyel síkon, a román havasokban, szerbek földjén örök álmukat alvó magyar katonára²⁹¹ ...” – írta cikkében a már idézett Újság. E liberális napilap karolta fel az emlékhely ügyét, indított kampányt megvalósításáért. A lap hasábjain fogalmazták meg először, hogy az ismeretlen katona sírját, a „millenáris emlékmű” előtt kell elhelyezni. A gondolat a közvélemény tetszését is elnyerte. „Ha az Újság által említettek méltó kegyeletükkel megalkották az ő Ismeretlen Katona Emléksírjukat, akkor nekünk ezerszer inkább meg kell tennünk. Mert egy nemzet csak akkor lehet nagy, hatalmas, erős, ha önmagát és fiait megbecsüli. ...Maga az ajánlat, hogy az emlékmű az ezeréves emlékmű előtt legyen, olyan értékes, hogy más erre alkalmas és értékes helyet nem is lelhetnénk” — fogalmazott az egyik olvasó.

1925 novemberében a főváros Képzőművészeti Bizottsága tárgyalta az 1917. évi VII. törvénycikk szellemében az elesett hősöknek állítandó közös budapesti emlékmű tervét. Ekkor javasolta Horváth Károly képviselő – a Hadimúzeum Egyesület elnöke –, hogy ne csak a fővárosi hősöknek állítsanak emléket, hanem készítsék el az ország valamennyi, névtelenül elesett, jeltelen sírban nyugvó katonájának közös emlékművét. Mivel ismerték a Kultuszminisztérium pályázatát, a Képzőművészeti Bizottság tájékoztatást kért a tárcától a Gellért-hegyre tervezett alkotás kivitelezésének helyzetéről. A minisztérium részéről 1926 elején Kertész K. Róbert helyettes államtitkár válaszolt. Az elmondottakból kiderült, hogy a Bánffy-terv gipszmintái elkészültek, folyamatban van a megvalósítási terv és a költségvetés jóváhagyása. A főváros képviselői a megvalósítás magas költségei és a hegy megbontásának veszélyessége miatt a Gellért-hegyre tervezett emlékmű építésével azonban nem értettek egyet. Még egy év kellett a végleges álláspontok kikristályosodására. 1927 tavaszán újból a Képzőművészeti Bizottság elé kerültek a tervek, de ekkor már egyértelmű döntés született az emlékmű Árpád fejedelem szobra előtti elhelyezésére. A felterjesztett határozatban ennek a megvalósítását kezdeményezték gróf Klebelsberg Kunó miniszternél.

A további munkálatok a minisztérium művészeti ügyosztályán folytak, ahol 1928 januárjában részletesen megtárgyalták a terveket. Többféle elgondolást figyelembe véve, olyan megoldásra törekedtek, amely nem utánzata a külföldinek, másrészt kifejezi a nemzet tiszteletét a hősei iránt.

Újabb pályázatot már nem írtak ki. A terveket Kertész K. Róbert, a Kultuszminisztérium helyettes államtitkára készítette el, a kivitelezést pedig Lechner Jenő irányította. A megszülető emlékmű 6,5 méter hosszú, 3 méter széles, 1,3 méter magas, 470 mázsa súlyú kötömbből állt, mely egy sírfedőlapot formált. Az Andrassy út felőli oldalán a háború évszámai: „1914–1918”, hátsó lapján a honfoglaló vezérek felé „Az ezredéves határokért” felirat állt. A kő tetejére stilizált kardmarkolatra emlékeztető keresztet véstek, melyet I. Endre (András) király tihanyi síremlékén lévő keresztből formáztak. Az alkotást a tér szintje alá süllyesztették, köréje nagyjából félkörívben, pázsitot telepítettek. A háborúban elesett katonák emlékkövét az Ezredéves emlékművel együtt 1929. május 26-án vasárnap a Hősök emlékűnnep-napján avatták fel.

*A városparancsnok az alábbiakban intézkedett a katonai ceremóniára:*²⁹²

„ A „Hősök Napjának” f. hó 26-ai megünneplésére a Hfp. Úr rendelete és az Allomásparancsnok Úr parancsai alapján a következőket rendelem el:

²⁹¹ Újság című napilap 1925. február 22.

²⁹² HL VÁP 142/1929. sz. pcs.

I. „NEMZETI HŐSÖK” EMLÉKKŐ LELEPLEZÉSI ÜNNEPÉLYE

A millenniumi emlékoszlop előtti téren (Andrássy út és Aréna út sarok) f. hó 26-án 10 óra 30 perckor a „Nemzeti Hősök” emlékét megőrkítő emlékkő leleplezési ünnepélyén – melyen a Kormányzó Úr Öfőméltósága megjelenik – a m. kir. honvédség az alábbiak szerint vesz részt.

KIVONULÓ CSAPATOK

1. Megalakítás:

- a. A Budapesten állomásozó összes honvéd csapatok és a Ludovika Akadémia.
- b. A közrendészeti szervek és egyéb alakulatok, amelyek kivonulásához az illetékes minisztériumok előterjesztésére a Kormányzó Úr Öfőméltósága hozzájárult.
- c. Az összes kivonult csapatok parancsnoka: az 1. honvéd vegyesdandár parancsnoka.

d. A kivonuló csapatok összeállítása:

Gyalogság: a Gy.Gy.Sz.4 füzet 50.§ szerint – Puskás századonként. 4 tiszt, 73 fő legénység (3 szakasz, szakonként 2 raj), - gp. századonként: 3 tiszt, 49 fő legénység (2 szakasz, szakaszonként 2 raj),

Tüzérség: az E-8. T.Gy.sz. függ. 8.§. szerint – lőszerkocsik nélkül

Lovasság: az E-7. Lov.Gy.Sz.4.füzet 58.§. 232. p. szerint – lovas század: szakaszai 24 lovasnál erősebbek nem lehetnek, lovas gp. szakasz – 2 gp.-val. (...)

5. Fogadás:

A Kormányzó Úr Öfőméltósága a királyi várból gépkocsin hajtat az Andrássy úton az ünnepély színhelyére a Millenniumi emlékmű előtti térre.

Fogadás az Andrássy út DK-i oldalán álló csapatok részére balra, az ÉNY-i oldalon álló részére jobbra. Tü.pk. a Ludovika Akadémia ü-nek élén. A csapatok a Kormányzó Úr Öfőméltósága érkezésekor tiszteletadást teljesítenek. A parancsnokok jelentéstétele elmarad.

A Kormányzó Úr Öfőméltóságának a Millenniumi emlékmű előtti térre való megérkezése után a kivonuló csapatok parancsnokának jelére a Ludovika Akadémia és a gyalog csapatok – vezényszó nélkül, kardjelre – azonnal az Andrássy út középső úttestén – megalakítják a díszoszlopot. – Az 1. Honvéd huszárezred és a Ludovika Akadémia lovas szakasza egyidejűleg a Bulyovszky utca és Lendvay utcán át a Munkácsy utcába vonulnak el, ahol az ott felállított üteg élével egy magasságban felállnak és a tüzérség után a későbbi díszmenethez csatlakoznak.

1. Magatartás az ünnepély alatt:

- a. A Kormányzó Úr Öfőméltósága megérkezése után az ünnepély megkezdődik. Az egyesített dalárdák a Himnuszt éneklük, mire a díszmenethez már megalakult csapatok a tiszteletadást teljesítik. A zenék ekkor a Himnuszt nem játsszák, a hangászok a díszjelt nem fűjják.
- b. A köemlék leleplezésekor a csapat ismét tiszteletadást teljesít s ezalatt a zenekarok a Himnusz első 8 ütemét játsszák.
- c. Leleplezés után a Kormányzó Úr Öfőméltósága koszorút helyez az emlékműre, majd kíséretével és a honvédség főparancsnokával gyalog az Andrássy út és Aréna út torkolatához megy – ahol lóra száll. A kivonult csapatok parancsnoka (1. honvéd vegyesdandár parancsnoka) a szabályszerű tiszteletadás mellett jelentést tesz, a honvéd zenekarok a Himnuszt játsszák, míg az 1.vdd. pk.-a be nem szünteti.

- d. A jelentés után a Főp. és 1.h.vdd.pk. törzsei a díszmenethez megalakulnak, a Kormányzó Úr Őfőméltósága kardot ránt és kardjelére kezdődik a díszmenet.

2. Díszmenet:

Az 1.h.vdd.parancsnokának „Díszmenet jobbra” vezényszavára.

A Kormányzó Úr Őfőméltósága az emlékmű előtt karddal tiszteleg, azt megkerüli, majd mellette – arccal a Szépművészeti Múzeum felé feláll.

- a. Díszmenetelnek: a gyalogcsapatok díszoszlopban, tüzérség szakasz oszlopban, lovasság oszlopban

- b. Díszmenet sorrendje:

Gyalogság: Ludovika Akadémia, 1.honvéd gyalogezred, 2 honvéd gyalogezred, műszaki csapatok

Tüzérség: Ludovika Akadémia ütege, 1.honvéd tüzér osztály, Budapest Légv. Parancsnokság, 1.honvéd lovas tüzér osztály

Lovasság: a Ludovika Akadémia lovas szakasz, 1.h.huszár ezred.

Tüzérség és lovasság a Köröndön át sorol be a díszmenetbe.

- c. Díszmenet vonala: az Andrássy úttól – az emlékművet jobbra hagyva – az Állatkerti körút

A díszmenet vonalát a Ludovika Akadémia, az 1. és 2. h.gy.ezredek 1-1 sgt.-je jelöli (feltétlenül megbízható lovak) Gy.Gy.Sz.4.füzet 217.pont szerint.

- d. Díszmenet végrehajtása:

A díszmenet alatt a parancsnokok az emlékmű előtt (díszment pontja) csak egyszer tisztelegnek és menetüket folytatják csapataikkal, nem csatlakoznak Őfőméltóságához (eltérőleg a Gy.Gy.Sz.4.füzet 221.pontjából). – A díszmenet pontján túlhaladva a csapatok a vázlat szerinti utakon fennakadás nélkül vonulnak be laktanyáikba. – Torlódásokat minden eszközzel meg kell akadályozni. – Szükség esetén a parancsnokok futást rendeljenek el, esetleg a mellékutcákba, vagy a liget útjaira térjenek le. – A menetoszlopba átmenni csak a Hermina út, illetve a Hungária körút vonalának elhagyása után szabad.

- e. Honvéd zenekarok. A díszmenet alatt az emlékkövel szemben a vázlat szerint felállanak és a honvéd csapatok díszmenetének befejezéséig helyükön maradnak, azután csapatukhoz csatlakoznak. (...)

Az avatás lefolyása az Ujság című napilap tudósítása alapján:²⁹³

A főváros utcái zászlódíszben úsztak, mindenhol hatalmas tömeg hullámozott. Az Ezredéves téren felsorakoztak a díszalakulatok, Horthy Miklós kormányzó vezetésével megjelentek az ország vezető méltóságai, s jelen voltak a diplomáciai testületek képviselői. A továbbiakban a korabeli sajtóból idézünk: „...Katonazenészek masíroznak végig az utcákon, csattog a cintányér, dübörög a dob, harsog a trombita zenés ébresztőül e történelmi napnak, amikor országos ünnepély keretében avatják fel a Haza védelmében elesett hős katonák emlékére az ezredéves emlékmű előtt elhelyezett emlékkövet, valamint az ország ezeréves fennállására emelt emlékművet is(...) megkezdődik a csodálatos felvonulás a főváros fellobogózott utcáin. (...) Tenger nép az uccákon(...) Masírozó magyar honvédek ütemes léptei alatt dobog a föld. A magyar honvédség budapesti helyőrségének csapatai az Andrássy út vonalán állnak, mögöttük sorakozik a csendőrség, a vámőrség, és az államrendőrség egy-egy osztaga. Az Oktogon tértől az Aréna útig színes kaleidoszkóp a leventék és cserkészek serege(...) A trikolórral leborított emlékmű körül díszőrség: jobbról a fehérpalástos acélsisakos, alabárdos palotaőrség, balról a díszruhás

²⁹³ Ujság című napilap, 1929. május 28.

koronaórség tagjai tisztjeik vezetésével. A vörös bársonnyal bevont szónoki emelvény két oldalán vigyázállásban sorakoznak a háborúban többszörösen kitüntetett altisztek, akik a háborúban részt vett ezredek zászlóit tartják(...) Most ágyúszó dörren, majd felhallatszik az Aréna út torkolatától: tra-tra-tra! Háromszoros kürtszó jelzi Horthy Miklós kormányzó érkezését(...) a Szépművészeti Múzeum felől, mint valami óriási orgona bűg fel a hatalmas kórus ajkán a nemzeti Himnusz magasra szárnyaló dallama(...)” Az ünnepi szónok gróf Bethlen István miniszterelnök volt. Beszéde befejeztével „...Az országgyűlés díszruhás hajdúi lépnek most az emlékkőhöz és leemelik a nemzeti lobogót. Felharsan a kürt és az ünnepélyen megjelent összes zászlótartók, meghajtják zászlóikat. Áhítatos ünnepi pillanat. A városban megcsendülnek a harangok és a magasba szárnyaló harang hangjába, belevegyül a gellérthegyi ágyúk tompa döreje...”

Az emlékmű leleplezése után Sipőcz Jenő, Budapest polgármestere a lakosság nevében átvette az emlékművet, ami után lehelyezték a koszorúkat. „A koszorúk elhelyezése utána következett a nagy katonai díszszemle. Hasonló arányú, szép és méltóságteljes parádét évtizedek óta nem látott a főváros. A felvonulás azzal kezdődött, hogy a kormányzó azután, hogy elhelyezte koszorúját, az Andrássy út felé ment. Ott ült fel fehér ménjére és azután a hadsereg vezető tisztjeitől, szárnysegédeitől és testőröktől kísérve odalovagolt az emlékmű elé, megkerülte az Árpád szobrot és azután lován maradva, a Múcsarnok felőli oldalon közvetlenül a Hősök emlékköve előtt kíséretével helyet foglalva várta a csapatok felvonulását. A katonai díszmenetet a ludovikások gyalogos osztaga nyitott meg, azután következett egy gyalogos zászlóalj géppuskás és aknavető osztagokkal, tüzekek ágyúikkal, huszárok, csendőrök, folyamőrök, lovas csendőrök, majd gyalogos rendőrosztagok és végül lovas rendőrök.”

Az emlékkő üzenetét találóan foglalta össze a Katonai Szemle cikk írója:

„Nekünk nincs Ismeretlen Katonánk. A mi országos Hősi emlékművünk Árpád vezér előtt ezer év nagy magyar királyainak körében emlékeztet bennünket. Az ezer magyar esztendő arcvonalának harcosai mind együtt vannak itt a magyarok elmúlhatatlan szeretetében. A tatárjárás elesettjei, a mohácsi vész és minden török háború hősi halottai, a kuruc és negyvennyolcas szabadságharcaink hős vitézei, a világháború vértanúi mind ott lángolnak lelkükkel a Hősök emlékköve felett.

Mikor felavattuk a Hősök emlékkövét sokan gondoltak az Ismeretlen katona eszméjére és úgy vélték: szebb, mélyebb és emberibb lett volna egy ismeretlen magyar katona valóságos sírjává megtenni az emlékművet. Ma már mindnyájan tudjuk, hogy az ezredéves magyar arcvonal katonáiból nem lett volna helyes külön idetenni egyet, mert porlad ott magyar katona, elesett harcos régen. Porladnak ezer év hősei mindenütt Magyarországon, ahová csak lépünk. Miért szakítottuk volna ki az ezer esztendő hősi halottaiból a világháború elesettjeit? Így szenteltük meg legjobban őket, hogy ezeréves országunk emlékművének fő helyét nekik adtuk.”²⁹⁴

A katonaság és a polgári lakosság köztötti kapcsolatok erősítésére, a honvédség presztízsének növelésére felhasználták a katonazenét is. Az *1930-as években a városparancsnokság elrendelte hogy Budapest két házi ezrede, a Mária Terézia 1. honvéd gyalogezred, és a József nádor 2. honvéd gyalogezred zenekara nyaranta vasárnaponként térzenét adjon.*

A békés években a karhatalmi erők leszervezését követően, átalakult a városparancsnokság, de a szervezet felelőssége a főváros köznyugalmának biztosításáért – módosult tartalommal - fennmaradt. A parancsnokság hangolta össze a helyőrségi riadó intézkedéseket, és gondoskodott a karhatalmi készség elrendeléséről, szükség esetén az erők alkalmazásáról. A békés területgyarapításokig terjedő alig több mint másfél évtizedben a városparancsnokság irányította a főváros katonaéletét. A különböző típusú

²⁹⁴ Kilián i. m. 34. o.

szolgálatok vezényleésével biztosította a város katonai rendjét. Összehangolta a szociális gondoskodás különböző elemeit, közreműködött a bajtársi szellem fenntartását segítő rendezvények szervezésében.

A parancsnokságnak meghatározó szerepe volt a honvédség társadalmi nyilvánosságának alakításában is. A korszak a trianoni traumát követő nemzeti identitás keresés és építés időszaka. Ennek során a fővárosban emlékművek sorát állították, melyek avatási ceremóniáin mindig ott találjuk a honvédség alakulatait. A katonaeőr kirendelése, a díszelgési feladatok szabályozása és összehangolása a városparancsnokság hatáskörébe tartozott.

4. A városparancsnokság fejlesztése

Az 1938. év eseményei már egyértelműen mutatták a háborúhoz vezető utat. A magyar katonai és politikai vezetés megkezdte a hadsereg fejlesztését. A programot Darányi Kálmán március 5-én Győrben tartott beszédében hirdette meg, melynek megvalósítására 1 milliárd pengőt terveztek.

Az 1938 tavaszán elfogadott úgynevezett Huba hadrenddel, fejlesztési célként egy 107 ezer fős békelétszámú, három hadseregbe és hét hadtestre tagozódó (a hadtestparancsnokságok megalakításának bázisát a vegyesdandár parancsnokságok adták) 21 hadosztályból, két gyors – és két lovasdandárból, egy repülőhadosztályból, három hadosztály erősségű határbiztosító erőből, valamint megfelelő fővezérség –, és hadtest közvetlen alakulatokból álló haderő kiépítését vették tervbe, mely mozgósítás után ikreződött. Ez utóbbi úgy történt, hogy az anyaalakulat mozgósításkor átadta saját tényleges szolgáló tiszt és legénységi állományának felét, s a bevonuló tartalékosokból töltötték fel az állományt.²⁹⁵

A döntések eredményeként megkezdődött a magyar ipar hadiipari kapacitásának kiépítése is. Itthon készültek a Csaba páncélgépkocsik és a Toldi könnyű harckocsik, ez utóbbiak 13 mm-es páncélzattal, és 20 mm-es nehézgéppuskával rendelkeztek. Ezen túl számos harceszközt szereztek be külföldről, így az Ansaldo kisharckocsikat és a légierő eszközeit. A m. kir. Honvédség létrejött szervezete, bár mennyiségi és minőségi előrelépést eredményezett, nem érte el a kor modern haderőinek színvonalát.

1938-tól nyíltan megindult a haderő fejlesztése és egyre kitapinthatóbbá vált a határrevízió lehetősége. Mindez a főváros katonaeletében is lényeges változásokat eredményezett.

A haderő fejlesztésével együttjáró csapatmozgások és a hamarosan bekövetkezett Felvidék visszacsatolásával megszorodó ügymenet teljesen lefoglalta az 1. vegyesdandár katonai közigazgatási vezetőjét. Nyilvánvalóvá vált, a megváltozott helyzetben szükség van az önálló városparancsnokságra. 1938 decemberében – immár a vegyesdandár bázisán megalakult – I. hadtest parancsnoka kezdeményezte a városparancsnokság visszaállítását, s ennek során – érthetően – a parancsnokság XIV. (állomásügyi) osztályából javasolta a megalakítást.

Az elgondolást a szélsőséges politikai mozgalmak felélénkülése, valamint az 1938 őszére kialakult feszült nemzetközi viszonyok hatására a honvédség főparancsnoka is támogatta.

Tekintettel Budapest politikai, gazdasági súlyára, a hadseregfejlesztés következtében a helyőrség területén elhelyezett parancsnokságok, katonai hatóságok és csapatok egyre növekvő számára, a *Honvédelmi Minisztérium 1939. január 23-án elrendelte az önálló budapesti m.kir. honvéd Városparancsnokság visszaállítását.*²⁹⁶ A

²⁹⁵ Dombrády – Tóth i. m. 24. o.

²⁹⁶ HL HM 94441/el. 1.a. -1939. sz.pcs.

parancsnokságot a budapesti I. hadtestparancsnokság XIV. állomásügyi osztályának személyzetéből hozták létre. Parancsnokául vitéz Horváth Győző ezredest, a 15. gyalogezred addigi parancsnokát nevezték ki.

A városparancsnokság feladata a budapesti hadtestparancsnoknak a főváros állomásparancsnoki teendők ellátása alóli mentesítése lett. Elhelyezése a hadseregparancsnokság épületében, a Lobkowitz laktanyában volt. *A városparancsnokság ügykörét és tagolódását az alábbiakban határozták meg.*²⁹⁷

A városparancsnok általános feladatai:

- a budapesti állomásparancsnoki teendők átruházott hatáskörben való ellátása a hadseregparancsnok utasításai alapján,
- a helyőrség fegyelmének, belrendjének és belszolgálatának (őr- és ügyeleti szolgálat) ellenőrzése, valamint a szolgálati körlet biztonságáról való gondoskodás, (a csapatok kiképzését, alkalmazását és fegyelmezését illetően a szervezetszerű parancsnokok jogkörébe beavatkozási, avagy intézkedési joga nem volt),
- a helyőrségi díszkivonulások, fogadások egyéb katonai ünnepek előkészítése és megszervezése,
- a hadtest parancsnokságnak információk átadása a helyőrség katonai életéről és minden fontos jelenségről, amelyek katonai és polgári vonatkozásban feltűnőek, káros kihatásúak és a hadsereg vagy az állam biztonsága szempontjából érélyes beavatkozást követelnek,
- alárendeltjeinek egységes követelmények szerint felkészítése, együttműködés a közbiztonsági szervekkel is, (razziák, mulatók, légénységi szórakozóhelyek, stb. ellenőrzése),
- a hadtestparancsnok intézkedései alapján a helyőrségi földi-légi-, és gázriadó előkészítése, valamint ezeknek a gyakorlatok végrehajtásának ellenőrzése,
- a helyőrségi riadó esetén és karhatalmi kirendeléseknél a városparancsnokság a hadtestparancsnok rendelkezésére állt, rendkívüli karhatalmi intézkedés és az egységes vezetés életbeléptetése esetén – a kivonuló karhatalmi erők alkalmazásától eltekintve – a kirendelt karhatalmi egységek parancsnoka és alkalmazásuk irányítója volt,

Az egyes ügykörök szabályozása

Katonai alcsoport ügyköre:

- a helyőrségi szolgálat elosztása, a helyőrségi őrségek, készütségek, valamint a belső őrségek szolgálatának ellenőrzése, illetőleg ellenőriztetése, a helyőrségi ügyeletes tiszt által az észlelt hiányosságok megszüntetésére javaslattétel,
- a helyőrségi szolgálatra vonatkozó őr- és ügyeleti utasítások kidolgozása, azoknak a mindenkori helyzetnek megfelelő átdolgozása, nyilvántartása. A helyőrségi őrhelyiségek állandó ellenőrzése,
- helyőrségi riadó megszervezése,
- helyőrségi tűzoltórend kiadása,
- katonai ünnepélyek rendezése, polgári ünnepélyekhez kirendelés, rendezéseknél közreműködés,
- a helyőrségi lőterek, gyakorlóterek, lovardák kiutalása,
- a helyőrségi istentiszteletek szabályozása,
- a temetkezésekkel kapcsolatos intézkedés,

²⁹⁷ HL HM 94441/el. 1.a. -1939. sz. pcs. Bonhardt i.m. 42.o.

- a közlekedés szabályozása Budapest területén,
- a tiszteletadások korlátozása,
- zenekarok működésének szabályozása, zenekirendelések, zeneszerződések intézése,
- ébresztő és takarodó idejének szabályozása,
- együtt-tartás, készségi fokok szabályozása,
- a városparancsnokság ügyköréből folyó tiszti-, altiszti- és legénységi fegyelmi színvonal nyilvántartása érdekében,
- a közbiztonsági szervekkel való kapcsolat tartása és az együttműködésre vonatkozó elvek megállapítása.

Nyilvántartó alcsoport ügyköre:

- a reggeli jelentések beérkezése, azok összesítése és nyilvántartása,
- a Budapesten 24 órásnál hosszabb ideig tartózkodó idegen helyőrségbeli tisztek és legénység jelentkezésének fogadása, nyilvántartása,
- haditörvényszékek összeállítása,
- haditörvényszéki tagok kirendelése főtárgyalásokra,
- harctéri szolgálat igazolása,
- ügdarabok átvétele, kezelése, nyilvántartása.

Elhelyezési alcsoport ügyköre:

- a Budapesten összevont karhatalmi vagy más erők elhelyezésének előkészítése, az ily célt szolgáló férőhelyek nyilvántartása,
- kincstári épületekben lévő természetbeli lakások kiutalása,
- Budapest székesfőváros útján a beszállásolási törvény értelmében igényelt átvonulási szállásokra való beutalás,
- a nagytétényi lőtér kezelése.

Rendészeti alcsoport ügyköre:

- fegyelmi ügyek, utcai ellenőrzések, a laktanyákból kijáró legénység ellenőrzése különösen kilépési engedélyek, öltözködés, utcai magatartás, erkölcsrendészeti és politikai szempontból,
- a laktanyán kívül élő vagy tartózkodó legénység megfigyelése, a befutó adatok nyilvántartása és feltárása (ittasság, kétes társasággal való érintkezés, női befolyások, erkölcstelen kísértések, stb.),
- a politikai felderítő szolgálatban való közreműködés (szélsőséges politikai irányzatok, politikai egyesületekben való szereplés). Ebben a vonatkozásban a hadtest nemzetvédelmi osztályával szoros együttműködést tartott, az osztály a városparancsnokot a Budapestet érintő ügyekről teljes mértékben tájékoztatta,
- tiltott helyiségek nyilvántartása és ellenőrzése,
- razziákban való közreműködés a rendőrséggel összhangban,
- katonaszökevények nyilvántartása és azok ügyeinek kezelése,
- letartóztatások,
- a rendőrséggel kapcsolatos ténykedések,
- rabszállító kocsival való rendelkezés,
- katonai körözöttek nyilvántartása,
- katonai személyek által elkövetett kihágások és egyéb cselekmények kivizsgálása,
- rangjukról lemondott az egyenruha viseléstől eltiltott és a rangjuktól megfosztott tisztek nyilvántartása.

Hadiárva előadó:

- a budapesti illetőségű hadiözvegyek és árvák, valamint hadigondozottak ügyeinek intézése

Áttekintve a parancsnokság ügykörét, megállapíthatjuk, a háború küszöbén előtérbe kerültek azok a feladatok, melyek a város ellenőrzésével, karhatalmi erők alkalmazásával, a rend biztosításával, bomlasztó elemek felderítésével és azok tevékenységének, az államrendőrséggel együttműködve történő megfékezésével függnek össze. A szabályozás tükrözi Budapest, s az ország helyzetében bekövetkezett változásokat.²⁹⁸ Ekkor már hangsúlyosabb szerepet kaptak azok a tevékenységek, melyeket – napjaink szóhasználatával – minősített időszakban kellett végrehajtani. Ilyen a helyőrség földi-, légi, és gázriadójának előkészítése, a politikai felderítő szolgálatban és razziákban való közreműködés.

A területgyarapodás évei alatt megindult a fővárosban a katonai alakulatok nagyarányú mozgása. 1938 novemberében a Felvidékre indult négy hadtest, majd 1939 tavaszán Kárpátaljára vonult be még két hadtest. 1940 szeptemberében — a második bécsi döntés után — Észak-Erdély és Székelyföld visszacsatolására mindhárom hadsereg erői elvonultak. Végül Jugoszlávia szétesése után a 3. hadsereg indult támadó csoportosításban 1941 tavaszán a délvidéki magyar területekre. A nagyarányú katonai átcsoportosítások a vasúti szállítás terén is erősen érintették a fővárost.

Az 1920-as évek elején trianoni békeszerződés katonai határozványainak szigorú tiltó rendelkezéseinek kijátszása érdekében a m. kir. Honvédségben számos hagyományos értelemben vett vezérkari és mozgósítás előkészítési feladatkört és szervezetet telepítettek közigazgatási szervekhez, a fegyveres erőkhöz, vagy területi- és állomás- (helyőrség) parancsnoksághoz. Ezek közé tartoztak a hadsereg mozgósítási és felvonulási szállításait előkészítő körlet szállításvezetők. A körlet szállításvezetők feladatát látszólag a területi parancsnokságok béke szállítási feladatainak intézésében határozták meg valójában a vegyesdandár parancsnokságok vasútügyi előadóiként a stratégiaileg meghatározó katonai vasúti szállításokat készítették elő.²⁹⁹ A rejtés miatt az 1. vegyesdandár parancsnokság körletszállítás vezetője a nyílt ügyiratforgalom tanúsága szerint szinte kizárólag a helyőrségi feladatok és rendezvények szállításait intézte. A fő feladata valójában a „Felriasztáskor” felállítandó katonai vasúti hatóságok és alakulatok tevékenységének az összehangolása volt a vasúti szervekkel, a hadsereg alkalmazását döntő mértékben befolyásoló, főként Budapesten áthaladó hadiforgalom zavartalan lebonyolítása érdekében. A rejtés ilyen módszerrel való megoldása a területgyarapítások időszakában nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a Budapesten áthaladó katonai vasúti szállításokat zökkenőmentesen lehessen lebonyolítani. 1940 nyarán a Románia ellen felvonulás, majd a hadseregek visszaszállítása során több száz katonai szerelvény haladt át Budapesten. 1940/41 telén Románia felé közel ezer német katonavonat áthaladását kellett biztosítani a fővárosban a belügyi szerveknek, katonai vasúti hatóságoknak és az állomásügyi (helyőrségi) feladatokat ellátó városparancsnokságnak.³⁰⁰

A nagyarányú csapatmozgásnak más vonzatai is voltak. Számtalan alakulatot búcsúztattak itt a harctérre indulás előtt, s ugyancsak Budapest közterein a Hősök terén és az Andrássy úton szervezték a látványos parádékat a békés területgyarapodás éveiben diadalmasan hazatérő alakulatok tiszteletére. A kor hangulatát az események lefolyását

²⁹⁸ HL VÁP 17. sz. tiszti pcs. – 1941 30. sz. melléklet 169.o.

²⁹⁹ Horváth Attila: A Magyar Királyi Honvédség szállító szolgálatának működési elvei és annak gyakorlati kérdései (1922 – 1941). Kandidátusi értekezés. Budapest, 1997. 44. oldal.

³⁰⁰ Erről a kérdésről bővebben Horváth Attila: A Magyar Királyi Honvédség szállító szolgálatának működési elvei és annak gyakorlati kérdései (1922–1941). Kandidátusi értekezés. Budapest, 1997.

tükrözi a korabeli sajtó tudósítása: „...Az ország fővárosa az utcákon ünnepelt május 6-án(...) A Délvidék egy részét diadalmasan visszafoglaló honvédség Budapesten állomásozó gépesített egységeit kitörő lelkesedéssel, virágosóval fogadta Budapest népe. Amerre a menet elvonul, fellobogózzák a házakat virágokkal és szőnyegekkel díszítik(...) A hazatért győztes honvédek első útja a világháború hősi emlékműve elé vezet, ahol parancsnokuk, Dálnoki Miklós Béla vezérezredes (megjegyzés: 1944 decemberében ő lesz az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke) némán tiszteleg a hős halottak emléke előtt, majd megkoszorúzza az emlékművet. A gépesített egységek valóságos diadalmenetben vonulnak át a Hősök terén(...) Az élen halad a felderítő zászlóalj, majd a gyalogdandár parancsnoksága következik, utána jön a híradószázad, a három gépkocsizó zászlóalj, azután a gépvontatású tüzérosztály, a kerékpáros zászlóaljak és végül a seregtest gépesített vonata, miközben a levegőben vadászpilóták keringenek(...) Órák teltek el, amíg a menet elvonul, azután kiürül a Hősök tere, megindul a forgalom az utcákon, s megkezdődik a munka, de ott is mindenki a diadalmas honvédségre gondol, s lelkében ott zsong még az örömmámor, és szinte hallja az ütemes kiáltást: Éljen a magyar honvédsereg!”

Az 1941-ben megjelent Szolgálati Szabályzat³⁰¹ már egyértelműen tisztázta a városparancsnokság helyét:

„Budapesti városparancsnokság (Budapesti VÁP)

Elnevezése: m. kir. Budapesti honvéd városparancsnokság

Állomáshelye: Budapest

A budapesti városparancsnok:

a) Szolgálati állása: csapatparancsnoki jogkörrel felhúzó parancsnok.

b) Rendfokozata: ezredes vagy vezérőrnagy, akit az államfő nevez ki.

Szervezetét a mindenkori szervezési rendelet állapítja meg.

A Budapesti honvéd városparancsnokságnak a hivatása, hogy Budapest székesfőváros területén az állomásparancsnokság teendőit az I. hadtest parancsnoknak – mint állomásparancsnoknak – az utasításai szerint ellássa.

Elhelyezési (szállás) ügyekkel kapcsolatos kötelességeit a Szolgálati Szabályzat I. rész 42 §. 360/i. alpont, a „G-24”. utasítás I. fejezet 1 § tartalmazza.

Azt, hogy a fenti teendőkkel kapcsolatosan mely ügyeket tartozik a hadtest parancsnoknak előadni, illetve döntését kikérni, azt mindenkor az I. hadtest parancsnoka határozza meg.

Az ily ügyekben kiadásra kerülő intézkedéseket a városparancsnok előkészíti és az I. hadtest parancsnoknak – az I. hadtest vezérkari főnöknek való előzetes bemutatás után – előadja(...)

Területi illetékessége Budapest székesfőváros területén kívül kiterjed: Albertfalva, Budakeszi, Budafok, Budaörs, Budatétény, Csepel, Hárossziget, Mátyásföld, rákosszentmihály, Pestszentlőrinc, Pesterzsébet, pestújhely, Rákospalota, Sashalom, Törökbálint és Újpest területére is...”

A városparancsnokságra háruló feladatokat tükrözi a fővárosban lévő *katonai szervezetek jelentős létszáma is, melyek az alábbiak voltak:*³⁰²

A Honvédelmi Minisztérium (Szent György tér, valamint Károly főherceg laktanya, Honvéd út, gr. Hadik laktanya a Bartók Béla úton (akkor Horthy Miklós út); a Honvéd Főparancsnokság (Szent György tér); az 1. vegyesdandár parancsnoksága, 1938-tól I. Hadtest dandár parancsnokság, majd a 2. könnyű gyalog hadosztály parancsnokság (IV. Károly király laktanya, Budaörsi út); az 1. lovashadosztály parancsnoksága (I. Ferenc József laktanya, Kerepesi út), a József nádor 2. honvéd gyalogezred (IV. Károly király

³⁰¹ A-32, a i. m. 24. §

³⁰² Helgert i.m. 122. o.

laktanya, Budaörsi út) később harckocsiezreddé átszervezték és Esztergomba díszlokált; a Mária Terézia 1. honvéd gyalogezred (Mária Terézia laktanya, Üllői út), az I. Ferenc József Jászkun 1. huszárezred (I. Ferenc József laktanya, Kerepesi út), a Bercsényi Miklós 1. tábori tüzérosztály (gr. Andrásy laktanya, Hungária krt.); a Bem József lovas tüzérosztály, a budapesti légvédelmi tüzérosztály (Citadella); a folyamőr légvédelmi tüzérosztály, majd 101. légvédelmi tüzérosztály (Nádasdy laktanya, Haller út); a távolfelderítő repülőosztály (Mátyásföld); a honvéd páncélos járműves csoport, a Bornemissza Gergely 1. utászzászlóalj (Laktanya út), az 1. híradó század, majd zászlóalj (IV. Károly király laktanya, Budaörsi út); az 1. vonatoszlop, majd osztály (Albrecht főherceg laktanya, Lehel út); az 1. gépkocsi osztály, majd vonatosztály (Mária Terézia laktanya, Üllői út); az 1. helyőrségi kórház (Róbert Károly krt.); a 8. helyőrségi kórház (Alkotás u.); a 9. helyőrségi kórház (Gyáli út); a 2. élelmező raktár (Béla út); a 3. élelmező raktár (Vörösvári út); a Központi Lőszerraktár (Csepel); a Hadiakadémia (gr. Pálffy laktanya, Hungária krt.); a Honvéd Ludovika Akadémia (Üllői út), a Bocskai István Reáliskola Nevelőintézet, majd Bolyai Műszaki Akadémia (Hűvösvölgyi út); a Haditechnikai Intézet (Hadik laktanya); a Sporttisztképző Intézet (Timót u.), a központi gépkocsi-tanfolyam (Zsák u.); a Térképészeti Intézet (Ezredes u.); a folyamőr Parancsnokság (Laktanya út), a Hadtörténeti Múzeum (Nádor laktanya, Kapisztrán tér).

A főváros katona életének irányítására rendelt városparancsnokság a harmincas évek végére, a békeállapot megszűnésével felértékelődött. Mindebből levonhatjuk azt a következtetést, amíg a békeidőszak jellemző feladata a helyőrség katonai rendjének biztosítása, a polgár – katona kapcsolatok építése, a nemzet identitás tudatának erősítése volt – a díszelgési feladatok ellátása, katonazenekarok szerepeltetése, a katonák társadalmi állami rendezvényeken történő részvételén keresztül – addig a politikai helyzet változása, béke állapot megszűnése időszakában előtérbe kerültek a közrend, a város nyugalmanak, közrendjének biztosításával a lakosság megóvásával kapcsolatos feladatok. Mindezt tovább gondolva felvetődik a kérdés vajon az aszimmetrikus kihívások időszakában milyen struktúrájú és felkészültségű helyőrségparancsnokság kialakítása lenne indokolt az ország politikai és gazdasági centrumában?

Összegzés: A trianoni békedekrétum, az éppen hogy állami önállóság útjára lépett Magyarországgal szemben, szigorú katonai korlátozásokat vezetett be. Így meghatározta a haderő létszamarányait és fegyverzetét is. Az előírások betartása érdekében megkezdték a haderő leépítését, állományának más szervekbe, úgynevezett rejtett beosztásba történő elhelyezését. Ennek részeként a Budapesti városparancsnokság hatáskörét és létszámát is jelentősen módosították. A Területen kívüli hadosztályt felszámolták, a parancsnokságot az 1922-ben felállt, 1. vegyesdandár alárendeltségébe utalták.

A főváros katonai parancsnoksága a békés évek alatt meghatározó szerepet játszott a polgár-katona kapcsolatok kiépítésében, a haderő népszerűsítésében. Ugyanakkor felelőssége a város nyugalmaért – bár módosuló tartalommal – megmaradt. Az 1930-as évek második felében megindult a m. kir. Honvédség fejlesztése. A nemzetközi politikai folyamatok Magyarország egyes elcsatolt részeinek visszaadásához vezettek. A „békés revízió” folyamatában a vegyesdandár parancsnokságok hadtestparancsnokká alakultak. Így 1938 végén, a Budapesti városparancsnokság az I. hadtestparancsnok alárendeltségbe került, egyidejűleg feladatrendszere is lényegesen kibővült.

BEFEJEZÉS

A választott témával összefüggő kutatásaim során, a könyvészeti anyagok tanulmányozása, a levéltári források feltárása és elemzése biztosította a kitűzött kutatási célok elérését.

1. A kutatómunka összegzése

Az állandó haderő kiépítésének folyamatában jöttek létre a katonai állomáshelyek, mai megnevezésben a helyőrségek. Kezdetben a katonákat a települések házaiban, az ott található nagyobb épületekben, hodályokban helyezték el. A laktanyákat csak később, a XIX. század folyamán kezdték el építeni.

Az állandó haderő létrejötte, a katonák települések területén történő tartós elszállásolása megkövetelte a katonaélet szabályozását, a település lakosságával történő együttműködés kialakítását. *E feladatokat az adott állomáshely (helyőrség) területén lévő legmagasabb rendfokozatú katona, az állomás-, (helyőrség) parancsnok látta el.* Feladatkörébe tartozott a (garnizon-, helyőrség) szolgálatok, őrségek, őrzékek szervezése, ellenőrzés, riasztás, ünnepélyes kivonulások elrendelése, vételezések szabályozása, ellátás felügyelete. A parancsnokoknak a fenti feladatokkal összefüggő munkájának segítésére előbb egy-két tisztet (Platz-Major, Platz-Leutnant), később kisebb törzsszel rendelkező szervezetet, úgynevezett térparancsnokságot (Platz Commando) szerveztek. A Habsburg-birodalomban az első térparancsnokságot 1791-ben, Bécsben állították fel.

A Magyar Honvédség első elődje, az akkor Honvédseregnek nevezett haderő megalakulása, a magyar nemzet 1848/49-es Habsburg-házzal folytatott szabadságharcának az időszakára esik. Az alig több mint egyéves küzdelem idejéből helyőrségi szabályozás nem maradt ránk, ugyanakkor a korabeli parancsok, az Országos Honvédelmi Bizottmány határozatai alapján, nyomon követhető a nemzetőr-, majd honvéd térparancsnokságok kiépülése, munkája. A császári haderő támadása elől 1849. január első napjaiban a képviselők és a kormány Debrecenbe távoztak. *A végveszéllyel járó helyzetben a kormány székhelyén (Debrecen városában) lévő térparancsnokság nagyobb jogkörrel rendelkező városparancsnoksággá alakult.* A továbbiakban, a szabadságharc alatt a kormány mindenkor tartózkodási helyén (Pesten, Szegeden, Ó-Aradon) az állomásparancsnok feladatait városparancsnokság látta el. Ennek élén a későbbi aradi vértanú, Schweidel József honvédtábornok állt. *A rendelkezésre álló iratok alapján megállapítható, a kormány székhelyek hadi parancsnoksága lényegében olyan mai értelemben vett helyőrségparancsnokság volt amely háborús körülmények között végezte igen sokirányú feladatait.*

A szabadságharc bukása után, a Habsburg házzal 1867-ben létrejött kiegyezés előkészítő tárgyalásai során, született a megállapodás a Magyar Királyi Honvédség felállításáról. Az 1868. évi XLI. törvény alapján kezdődött a honvédség szervezése, melynek területi szerveit fokozatosan alakították meg. E folyamatban a Magyar Királyi Budapesti honvéd térparancsnokság felállítására 1869. június 30-án intézkedett a Honvédelmi Minisztérium. A Magyar Királyi Honvédségben térparancsnokság csak Budapesten működött, egyéb helyőrségekben az állomás-, (helyőrség) katona életének irányításával összefüggő feladatokat az állomás (helyőrség) parancsnok mellé rendszeresített állomástisztek fogták össze. A Budapesti honvéd térparancsnokság szerepét mutatja az, hogy parancsnokát az uralkodó – I. Ferenc József király – nevezte ki.

Az első világháború végén, 1918 folyamán, Budapest egyre inkább katonaváros lett ahol előtérbe került a rend fenntartása, a város lakosai nyugalmának és a közigazgatás

zavartalan működésének biztosítása. Az adatok szerint, csak 1918. november-december hónapjaiban közel másfélmillió volt azoknak a katonáknak a száma, akik a frontról a főváros érintésével utaztak a hátszágba. A kaotikus, forradalmi tömegektől hangos Budapesten, elkerülhetlenné vált egy olyan parancsnokság megszervezése, mely kellő hatáskörrel rendelkezett a rendfenntartásába bevonható erők irányába. E folyamatban született meg a térparancsnokság bázisán, a „Budapesti magyar katonai városparancsnokság”, melynek felállítását a Hadügyminisztérium 1919. január 16-án rendelte el. Mint láttuk, a Budapesti városparancsnokság életre hívása többhónapos folyamat eredménye.

A polgári kormány haderőszervezése – a nemzetközi diplomáciai események eredőjében – vontatottan haladt. Igaz már 1918. november 11-én, a miniszterelnök (Károlyi Mihály) és a hadügyminiszter (Bartha Albert) aláírt egy rendeletet, mely az ország biztonságát garantálni hivatott haderő és a Nemzetőrség, Polgárőrség megszervezésére intézkedett. Ennek értelmében a hadsereg felállítása mellett a Nemzetőrség kialakítása is központi elgondolás szerint folyt, s azt országosan kormánybiztos, a kerületparancsnokságok székhelyén pedig a parancsnok mellé rendszeresített karhatalmi parancsnok fogta össze. *A fővárosban ettől eltérően rendelkeztek, 1919 márciusában Budapest területén lévő összes karhatalmi erők feletti parancsnoklási jogot a Budapesti városparancsnokság kapta meg.* A kezdeti időkben ezen a Tanácskormány sem változtatott, s mindez a szervei határozmányokban felsorolt feladatok ellátása mellett a parancsnokságnak széles körű jogokat, kiterjedt hatáskört biztosított.

A változó kül-, és belpolitikai helyzetben, 1919. május 3-án Haubrich József népbiztos vezetésével megalakult a Budapesti karhatalmi (katonai) főparancsnokság, melynek alárendeltségébe tartozott a fővárosban lévő összes rendvédelemre szervezett erő. A karhatalmi főparancsnokság, ugyancsak Haubrich vezetésével, június 6-án átalakult a Vörös Hadsereg IV. hadtestjévé. Ennek feladatába tartozott Budapest belső rendjének biztosításán túl, a város védelmének előkészítése is. A szervezeti változások hatással voltak a Budapesti városparancsnokság működésére, feladataira, azonban a parancsnokság továbbra is fontos szerepet játszott a főváros életében.

A Tanácsköztársaság bukása után három és fél hónapra Budapestet megszállták a román haderő alakulatai. Az idegen katonák jelenlététől, atrocitásától szenvedő fővárosban a Budapesti városparancsnokság volt az a szervezett erő, mely a román haderő egyetértésével változatlanul fennmaradt, és több-kevesebb sikerrel örködött a város nyugalomán. *A megszállás hónapjaiban megbízható elemekből (állami alkalmazottak, diákok, katonák) elkezdődött a rend biztosítására hivatott karhatalmi erők szervezése. E munka az antant fővárosban lévő katonai missziója ellenőrzése mellett folyt azzal a céllal, hogy a román haderő távozása után legyen megfelelő belső biztonsági erő, mely elejét tudja venni a baloldali, bolsevista törekvéseknek.*

A baloldali mozgalmak térnyerésének megakadályozására, a rend és vagyonbiztonság szavatolására hivatott karhatalmi erők megszervezésére már 1919. augusztus 10-én intézkedett a budapesti kormány hadügyminisztere. Az érvényben lévő szervei határozványok szerint a főváros rendjének biztosításáért az állomásügyek irányítását végző Budapesti városparancsnok volt a felelős, ugyanakkor a felállított karhatalmi főparancsnokság a körletparancsnok alárendeltségébe tartozott. *Az anomáliák megszüntetésére – az immár csendőrtartalékoknak elnevezett – karhatalmi erőket 1920 januárjában a városparancsnokság alárendeltségébe utalták. A szervezési változások folyamán ezen erőkből, 1920 tavaszán, úgynevezett Területen kívüli hadosztályt hoztak létre, melynek állománya 1920. december 20-án, 21334 fő volt.*

A karhatalmi erők átvételével, 1920–1921-es években, a városparancsnokság szerteágazó hatáskörrel rendelkezett. Horthy Miklós, a szegedi kormány hadügyminisztere,

majd a szerveződő Nemzeti Hadsereg Fővezére, már 1919 augusztusában támogatta az úgynevezett vörös-, később nemzetvédelmi szolgálat kiépítését. E szolgálat, melynek feladata „...a magyar nemzeti keresztény eszmének a fejlesztése és gondozása, a független Magyarország nemzeti és keresztény valláserkölcsei alapon való felépítése, a betolakodott idegen destruktív irányzat letörése, az összes nép és társadalmi mozgalmak megfigyelése...” volt, szinte átfogta az államélet minden elemét. Az országban katonai közigazgatás épült ki. *A városparancsnokság védelmi szervei jelentős erőt képviseltek, létszámuk 1920 tavaszán elérte a 420 főt. Ezen erők Budapest kerületeinek megfelelően tagozódtak. Nyomoztak a baloldali vagy annak ítélt személyek után, munkájuk részét képezte a fehérterrornak. Az iratok tanulsága szerint, a városparancsnokság ezekben az években a főváros rendjéért, biztonságáért meghatározó felelősséggel bírt. A konszolidáció előrehaladtával mindemellett szükség volt a nemzet identitását sugárzó különböző látványos katonai parádék, ceremóniák szervezésére is. E folyamat irányításában, már a Horthy-államstruktúra kiépítésének kezdetétől, fontos szerepet játszott a városparancsnokság. Sokirányú tevékenysége mellett feladatkörébe tartozott a különböző díszkivonulások, a kormányzó lakhelyét biztosító Udvarlaki őrség ellátásának szabályozása, a végrehajtás irányítása.*

A trianoni békedekrétum, az éppenhogy állami önállóság útjára lépett Magyarországgal szemben, szigorú katonai korlátozásokat vezetett be. Így meghatározta a haderő létszamarányait és fegyverzetét is. Az előírások betartása érdekében megkezdték a haderő leépítését, állományának más szervekbe, úgynevezett rejtett beosztásba történő elhelyezését. Ennek részeként a Budapesti városparancsnokság hatáskörét és létszámát is jelentősen módosították. A Területen kívüli hadosztályt felszámolták, a parancsnokságot az 1922-ben felállt, 1. vegyesdandár alárendeltségébe utalták.

A főváros katonai parancsnoksága a békés évek alatt meghatározó szerepet játszott a polgár-katona kapcsolatok kiépítésében, a haderő népszerűsítésében. Ugyanakkor felelőssége a város nyugalmaért – bár módosuló tartalommal – megmaradt. A parancsnokság hangolta össze a helyőrségben lévő csapatok alkalmazását biztosító riadó terveket, irányította a katonai erők karhatalmi alkalmazását. Az 1930-as évek második felében megindult a m. kir. Honvédség fejlesztése. A nemzetközi politikai folyamatok Magyarország egyes elcsatolt részeinek visszaadásához vezettek. A „békés revízió” folyamatában a vegyesdandár parancsnokságok hadtestparancsnoksággá alakultak. Így 1938 végén, a Budapesti városparancsnokság az I. hadtestparancsnok alárendeltségbe került. Egyidejűleg a szervezet feladatai is lényegesen módosultak, abban ismét előtérbe kerültek – napjaink terminológiájával – a minősített időszak alkalmazást biztosító elemek.

Budapest katonai parancsnoksága – melyet a vizsgált időszakban többféle képpen, hadi-, tér-, városparancsnokságnak is neveztek – nemcsak állomás-, és városrendészeti feladatokat látott el, de történelmünk válságos időszakában meghatározó szerepet játszott a főváros közrendje és köznyugalma biztosításában, a kormányzati szervek zavartalan működésének biztosításában. Mindemellett a parancsnokság a békés évek alatt jelentős szerepet vállalt a polgári lakosság és honvédség tagjai közötti kapcsolatok építésében, a honvédség társadalmi elfogadottságának segítésében, a főváros katonai közössége identitástudatának formálásában.

A fenti történelmi tapasztalatot tükrözte – 2001-ben a Washingtoni Városparancsnokságon tett tanulmányutam alkalmával³⁰³ – a katonai szervezet munkájának struktúrájának tanulmányozása. Az ottani parancsnokság sem nagylétszámú, az alárendelt alakulataival együtt alig ötezer fő. Ugyanakkor a békefeladatok jogilag – szabályzatban, utasításban - jól körülhatároltak, a végrehajtásuk sok esetben látványos. A szervezetben lévő Army Band, mely a haderő központi zenekarát jelöli, és Old Guard -

³⁰³ A tapasztalatokat tükröző cikkeim az „ármádia” 2001 október, november, decemberi számában jelentek meg.

Őreg Gárda a mi 32. Dísz-, és Őrezredünk megfelelője – egyes kötelékei rendszeresen parádézna a város utcáin, erősítve a pogár-katona kapcsolatokat.³⁰⁴ Az Arlingtoni Nemzeti Katonai Temetőben lévő Ismeretlen Katona Sírjánál – melynek hazai megfelelője a budapesti Hősök emlékköve – lévő díszőrség méltóképpen tükrözi és erősíti a katonai tekintélyt. Kinttartózkodásunk alatt volt – a sajnálatos – szeptember 11-i terrortámadás, amikor láthattuk a minősített időszak feladatvégrehajtást. Az Őreg Gárda éppen az ausztrál miniszterelnök fogadására készült a csapás bekövetkeztekor. Abban a helyzetben a díszelgők rövid idő alatt a legkeményebb katonává alakultak. Az eseményeket kommentáló washingtoni hírekben elhangzott, a súlyos következmények lokalizálásában meghatározó szerepet játszott a városparancsnokság állományának szervezett alkalmazása.

A történelmünk tapasztalatai és az átalakuló biztonsági környezet – az aszimmetrikus veszélyforrások megléte – sugallja napjaink Budapesti Helyőrség-parancsnoksága feladatai, szerepe és küldetése újrafogalmazását.

2. A kutatás során elért új tudományos eredmények

A kutatás során elért új tudományos eredményeim az alábbiak szerint összegzem:

- feltártam a Budapesti városparancsnokság létrejöttének folyamatát, elemeztem, bemutattam a szervezet 1918 és 1941 közötti feladatrendszerében bekövetkező változásokat, s ennek során felkutattam a forradalmak, s a konszolidáció kezdeti éveinek, a közrend, a köznyugalom biztosítására kialakított, életre hívott karhatalmi feladatokat ellátó szervezeteit – Nemzetőrség, Vörös Őrség, Polgári csendőr tartalék alakulatok – strukturáját, feladatait,
- a városparancsnokság alárendeltségébe tartozó karhatalmi erők és védelmi szervek működésének elemzésével bebizonyítottam, hogy történelmünk válságos időszakában, 1919 és 1922 között a főváros biztosításában, közrendjének megteremtésében meghatározó szerepet játszott a Budapesti városparancsnokság,
- a munka során felkutattam az állomáshely (helyőrség) katonáéletének irányítására, a lakosság és a katonák közötti kapcsolatok szabályozására hivatott katonai parancsnokságok fejlődéstörténetét és folyton bővülő feladataikat, feltártam az 1848/49-es szabadságharc Honvédserege helyőrségi feladatokat is irányító városparancsnokságának létrejöttét, s feladatok elemzésével bebizonyítottam e szervezet – melynek feladatai napjaink helyőrség-parancsnokságának számos elemét tartalmazták – már akkor is meghatározó feladatokat látott el a kormány székhelye (a főváros) biztosításában.

3. Ajánlások

A téma feldolgozását alapkutatásnak, az értekezésemet pedig hiánypótló munkának tekintem, mivel ez a fontos terület mindig kiesett a szakirányú kutatások fókuszából. Pedig a fővárosban a katonai tevékenység mindig kiemelt szerepet játszott, hiszen az itt zajló

³⁰⁴ A Budapesti városparancsnokság esetében gondoljunk az Udvarlaci őrségre és arra a tényre, hogy a harmincas években elrendelték azt, Pesten és Budán is játsszon a katonazenekar.

események, igen sokszor az ország sorsát döntötték el. A város mint politikai, gazdasági és szellemi centrum igényelte a biztonságot és a kellő védelmet.

Ezentúl az itt zajló katonai tevékenység kisugárzással (volt) van a Magyar Honvédség egészének a megítélésére is. A békeidőben végzett – állami protokollhoz kapcsolódó díszelgés – nemzettudat formáló hatással bír.

Ma, amikor a biztonsági kockázatok összetettebbé váltak a Budapesti Helyőrségparancsnokság szerepe is átértékelődik. Ebben az összefüggésben tartom fontosnak az értekezésemet és ajánlom a haderőtervezéssel foglalkozó szakemberek és döntésben illetékes vezetők figyelmébe, a főváros szerepének, s az itt jelentkező katonai feladatoknak az átgondolását. Levonva a következtetést a történelmünk eseményeiből, napjainkban, amikor a Magyar Honvédség struktúrája, feladatai – az új biztonsági környezetben – teljesen átalakulnak, további elemzést igényelnek, az itt lévő katonai parancsnokság irányába támasztott követelmények.

Mindezeket túl tervezem, hogy munkám átszerkesztett változatát megfelelő képanyaggal, könyv formában megjelentetve, a Budapest múltja iránt érdeklődő közvélemény számára is elérhetővé teszem.

4. További kutatási irányok

A jövőbeli kutatás egyik területeként, a kiegészítés után létrejött Budapesti honvéd térparancsnokság működésének teljes körű feltárása mutatkozik. Ez annál is inkább figyelemre méltó, mivel a kor a nagy gazdasági fellendülést és a honfoglalás millenniumát is magába foglalja, s a honvédség életre hívása az ekkor megfogalmazott eszmék, a nemzeti szuverenitás kifejezés szándékának az eredménye.

Mindmáig nem foglalkozott történetírásunk átfogóan a forradalmak időszakának, az 1918–1920-as évek rendvédelmi (Nemzetőrség, Vörös Őrség, karhatalmi alakulatok) és erőszakszervei (a védelmi szolgálatok) működésének átfogó felrajzolásával, s ugyancsak adós a román megszállás hónapjainak részletes feltárásával. Ez utóbbiban talán szerepet játszik a szemérmes elhallgatás, hiszen a román-magyar kapcsolatokban nem ritkán találhatók borús időszakok.

Feltárássra szorul a háborús évek, 1941–1945, fővárosban zajló eseménytörténete, a különböző állami szervek, kiemelten a Budapesti városparancsnokság működése.

Feldolgozásra vár a háborút követő évtizedek fővárosi katonai parancsnokságának tevékenysége, s ezen belül az 1956-os forradalom történelem formáló napjai.

Úgy gondolom, a múltban működő parancsnokságok Budapest életében betöltött szerepének ismeretében, el kellene végezni az „aszimmetrikus veszélyek” időszakának fővárosban ma is meglévő katonai parancsnoksága, a Budapesti Helyőrségparancsnokság, feladat-, és struktúra felrajzolását.

Mindezek alapján célom, hogy a fenti területekkel összefüggésben további elemző, kutatómunkát végezzek a Magyar Honvédség e területen működő szerveinek sikeres működése érdekében.

Ezúton mondok köszönetet a témavezetőmnek dr. Lengyel Ferenc alezredes úrnak és a Hadtörténelmi Tanszék kollektívájának, a Hadtörténelmi Múzeum és Hadtörténelmi Levéltár dolgozóinak, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársainak mindazoknak akik segítettek a kutatásban és a munkám elkészítésében.

Budapest, 2003. május - n.

Helgert Imre ezredes

MELLÉKLETEK³⁰⁵

³⁰⁵ A szövegben lévő dőltbetűs részek a szerző kiemelései

HUNKE ALTÁBORNAGY PARANCSA A CS. ÉS KIR. ÉS HONVÉD TERÜLETI
SZERVEK ÖSSZEVONÁSÁRA
(1918. NOVEMBER 3.)³⁰⁶

10624. eln. ko. sz. 1918. november 3-án

A budapesti kerületi katonai parancsnokság újjászervezése és egyéb intézkedések.

Folyó hó 3-ával a budapesti volt Militárkommando és a budapesti honvédkerületi parancsnokság összeolvad és Hunke altábornagy úr vezetése alatt mint budapesti kerületi katonai parancsnokság a Budai várban a volt Millitárkommandó épületében (Színház u. 7. sz.) megalakul és megkezdí működését.

Valamennyi a budapesti volt katonai parancsnokság, illetve honvédkerület területén fekvő volt közös illetve honvéd és népfölkelő-parancsnokság, hatóság, csapat, intézet és alakulás a mai naptól kezdve az eddigi szolgálati úton ide van utalva. A budapesti kerületi katonai parancsnokság felettes hatósága a m. kir. hadügyminiszter.

Természetszerűleg hasonlóan összeolvadnak a volt honvéd és közös vidéki helyőrségek szervei is. Az állomáson lévő rangban legidősebb magyar állampolgársági és a magyar népkormányra felesküdt tiszt mint katonai állomásparancsnok jelentse f. hó 4-én ennek mikénti megtörténtét és minden neki alárendelt alakulás parancsnokának a nevét.

A budapesti volt közös térparancsnokság mint belvárosi – a volt honvédtérparancsnokság mint József utcai – térparancsnokság a legszorosabb egyetértésben és teljesen egyforma hatáskörrel tovább működnek és csak a helyileg hozzájuk utalt intézmények (beszerzési központ, nyugdíjasok, tiszti özvegyek és árvák stb.) miatt maradnak tovább is eddigi működési helyükön Fiessel ezredes vezetése alatt.

Csak magyar állampolgár maradhat meg eddigi szolgálati beosztásában. Idegen állampolgársággal bíró tisztek és legénységi egyének egyelőre ott gyűjtendő, ahol jelenleg tartózkodnak és amint a szállítási viszonyok megengedik, illetőségi helyüket az ország határain kívül keressék fel.

Valamennyi tisztnek és legénységi egyénnek feltétlen fel kell esküdni a nemzeti kormányra. Aki bármely okból ezt még nem cselekedte, attól haladéktalanul az eskü kiveendő és anyakönyvi lapjába ez okmányilag leszögezendő.

Végül nyomatékosan ismétlem a nemzeti kormány első vezérelvét: Hazafias kötelessége minden magyar katonának a törvényes rend, személy- és vagyonbiztonság fenntartása és ahol szükséges minden eszközzel való helyreállítása. Különösen a pályaudvarokon előforduló rendzavarások elnyomását teszem a katonai állásparancsnokok kötelességévé, hogy a vasutak üzeme ne akadjon meg.

Hunke, s. k., altábornagy,
budapesti kerületi katonai parancsnok

³⁰⁶ HL BKP 282. sz. pcs.

*A HADÜGYMINISZTERI RENDELET A KERÜLETPARANCSNOKSÁGOK
SZÉKHELYÉN FELÁLLÍTANDÓ KARHATALMI PARANCSNOKSÁGOKRA
(1918. NOVEMBER 11.)³⁰⁷*

Magyar hadügyminiszter
29859. Szám
Eln. 1. – 1918.

A katonai kerületi parancsnokságoknak

Budapest, Szeged, Kassa, Pozsony, Kolozsvár
Budapest, 1918. évi november hó 11-én.

Ország belrendjének helyreállítására és biztosítására minden magyar kerületi parancsnokság székhelyén karhatalmi parancsnokság állítatik fel, melynek kerület területén levő összes karhatalmak alárendeltek.

Karhatalmi parancsnokul tábornok vagy ezredes, dandár parancsnok bízandó meg kerületi parancsnokok által.

Karhatalmi parancsnok törzse áll:

2 vezérkari – 4 tényleges főtisztból és 3-5 írnok személyből.

Vezérkari tiszteket a Hadügyminisztérium osztja be és instrukcióval ellátva fogja kerületi parancsnoksághoz irányítani. Többi törzsszemélyzetet kerületi parancsnokságok rendelik ki. *Karhatalmi parancsnokságok a kerületbeli karhatalmakkal rendelkezhetnek a kerületi parancsnokságok utasításai szerint.*

Karhatalmai parancsnokságok illető kerületi parancsnokság útján a hadügyminiszternek vannak alá rendelve.

Karhatalmi parancsnokok feladata: kerület területén a rend helyreállítása és biztosítása, állami és közérdekű magánjavak (vasút, posta, üzemek, gyárak, bányák, pénzüzetek stb.) megvédése. Ők gondoskodnak arról is, hogy béke megkötéséig az ország területén közigazgatási szervek zavartalanul működhessenek s ezt sem a garázdálkodók sem pedig idegen csapatok ne zavarják.

Csendőrparancsnokságokkal valamint polgári hatóságokkal (megyei, városi, járási) szoros érintkezés tartandó.

Karhatalmi parancsnok neve Hadügyminisztérium karhatalmi osztály címére mielőbb jelentendő. Rendelkezésre álló karhatalmi parancsnokságok naponta táviratilag jelentsenek.

A miniszter rendeletéből:

olvashatatlan aláírás

³⁰⁷ HL HM Hüm. 29859. sz. eln.I. – 1918. sz. u.

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK NAPIPARANCSA
(1919. ÁPRILIS 13.)³⁰⁸

Budapesti magyar katonai városparancsnokság
103. sz. N A P I P A R A N C S
Budapest, 1919. április hó 13-án.

1. Karh. helyzetjelentések 194/1/vp.karh.

A 64.sz. városparancsnoksági napiparancsa 2. pontjára az összes csapatoktól naponta délelőtt 9 órára (telefonon vagy írásban) esedékes jelentések még mindig nem érkeznek be kellő időre s nincsenek pontosan kitöltve.

A karhatalmi célból és őrségre kiküldött csapat létszáma – 2. pont – és a rendelkezésre álló karh. erő létszáma – 3. pont – összege egyenlőnek kell lenni az ételmezési létszámmal – 1 pont.

Erre nagy gond fordítandó a mutatkozó különbség földerítendő és igazolandó.

Ezen karhatalmi jelentésekért a parancsnokok személyesen felelősek.

Jelentési nyomtatvány mintaképpen mellékelten kiadatik.

2. Gubacsi úti barakk kiutalása

Kiutalom a Gubacsi uti volt 58. gy.e. által használt barakk üdülő telepét a Timot utcai Menring (volt Landon) laktanyában elhelyezett Országos Hadigondozó Hivatal Utókezelő Intézetének ottani saját rokkant katonáinak elhelyezésére.

A f. hó 12-én ideiglenesen a Marx laktanyába utalt lakóhelyére való térés előtt még felülvizsgálandó 81 rokkant ide helyezendő át.

Egyben felhívom a barakk gondnok figyelmét a f. é. április hó 8-án kelt 93. sz. napiparancs 1. és április hó 10-én kelt vp. 100. sz. napiparancs 4., 5., és 6. pontjaira a megfelelő jelentések beküldése, szükséges intézkedések és egyéb mihez tartás végett.

3. Vörös őrség elhelyezése 6333/vp.

Tegnap megejtett helyszíni szemle alapján elrendelem:

- a. A Dózsa György laktanya parancsnokság intézkedjen, hogy a vörös őrség által elfoglalt egyik legénységi épület azon szobái, melyek még nincsenek a vörös őrségnek kiutalva, haladék nélkül kiürítessenek és a vörös őrségnek átadassanak.
- b. A vörös őrség ételmezési raktára részére kiutaltatik a Dózsa laktanya vívóterme.
- c. A vörös őrség mindaddig, míg a bent-alvók létszáma ezen intézkedésem megváltoztatását nem teszi szükségessé, csupán egy teljes legénységi épületet vehet igénybe – tartozik tehát a jelenleg ezen felül elfoglalt ½ legénységi épületet azonnal kiüríteni.

4. Budai 69. husz. zlj. elhelyezése

Eltérőleg a 84691/el.n.s.sz. 1919. rendeletétől, a budai 69 huszárosztály nem a Lenin, hanem a Dózsa György laktanyában alakul meg.

Elhelyezési körlet a laktanya-parancsnokság által kiutalandó.

5. A Táncsics lkt. parancsnokságának átruházása

A Táncsics laktanya (volt városparancsnoksági törzspüület) parancsnokságát átruházom ezen épület kinevezett gondnokára SIÁKICH ALAJOS-ra, ki egyúttal a gondnoki teendőket is ellátni tartozik.

A laktanya parancsnokság illetve épület gondnokság telefon száma: 187 -52

Kiss Miklós s. k.

³⁰⁸ HL VÁP 103. sz. pcs.

HAUBRICH JÓZSEF NÉPBIZTOS PARANCSA A BUDAPESTI KARHATALMI
FŐPARANCSNOKSÁG MEGALAKÍTÁSÁRA
(1919. MÁJUS 7.)³⁰⁹

Karhatalmi főparancsnokság.

1/17 szám 1919.

A budapesti katonai városparancsnokságnak, a vörös vasas hadosztály parancsnokságnak, a vörös őrség országos főparancsnokságának, a vörös őrség budapesti főparancsnokságának, a munkás ezredek főparancsnokságának, a munkás ezredek parancsnokságának, a kormányzótanács tagjainak, a belügyi népbiztosságnak, a hadsereg főparancsnokságnak és a hadügyi népbiztosság illetékes osztályainak, azon gyárak és üzemek direktóriumának, melyekből a gyári munkás ezredek alakultak.

Budapest, 1919. május 7.

SZÉKHELYEIKEN

1. A magyar tanácsköztársaság kormányzó tanácsának rendeletéből Budapest és környékén levő összes karhatalmi alakulások felett átvettem a parancsnokságot.
2. Feladatom: a) egyrészt Budapest területén és környékén a belrend, közbiztonság biztosítása és fenntartása, minden ellenforradalmi kísérlet és felelőtlen elemek által szított elégtelenség zavargás stb. csirájában való elfojtása,
b) másrészt az arcvonlról megszökött fegyelmetlen csapatainknak lefegyverzése és gyűjtése.
3. A feladatom megoldásához alám vannak rendelve a következő erők:
 - a) A budapesti vörös vasas hadosztály közvetlenül (4. Vörös őrdandárral együtt);
 - b) A gyári munkásezredek főparancsnokságuk útján;
 - c) A vörös őrség országos főparancsnoksága;
 - d) A budapesti vörös őrség főparancsnoksága útján a budapesti vörös őrség összes alakulásai;
 - e) *És a budapesti katonai városparancsnokság útján az összes Budapest területén elhelyezett vörös hadseregbeli osztagoknak karhatalmi felhasználásra alkalmas részei, amennyiben fenti feladatom sikeres megoldásához az a) pontban foglalt erők nem volnának elégségesek.*
4. Az erők alkalmazása
 - a) a város területén a rend és közbiztonság fenntartása a munkásezredek által megerősített budapesti vörös őrség feladata. E célból a város egyes közigazgatási kerületében levő vörösőr zászlóaljok a kerületekben kiegészítésileg illetékes munkás ezredeknek már megalakult és alkalmazásra alkalmas egységeivel (legfeljebb egy zászlóalj lehet) a munkás ezredek főparancsnoksága által a budapesti vörösőr főparancsnokságával egyetértőleg haladéktalanul megerősítendő.

³⁰⁹ HL KH 1/17 kh.-1919. sz. pcs.

A vörösőr zászlóaljoknak a munkásezredek általi megerősítésével egyidejűleg a munkásezredek parancsnokságai átveszik azon kerületekben a parancsnokságot, ahol rangidősebbek a vörösőrség zászlóalj parancsnokainál.

A kerületi parancsnokok a budapesti vörösőrség főparancsnoksága útján vannak alárendelve a karhatalmi főparancsnokságnak.

Az egyes kerületek esetenkénti megerősítése, nagyobb mozgalmak és zavarok elnyomása és a vidéki karhatalmak megerősítése végett a karhatalmi főparancsnokság közvetlenül és egyedüli rendelkezésére mint karhatalmi tartalékok kettő-kettő munkás század, egy-egy kézi géppuskás szakasszal helyezendők 24 órás felváltással a következő laktanyákban a munkásezredek főparancsnoksága által készenlétbe: szekerész laktanya, Murányi utca iskola, Dózsa laktanya, Jaures laktanya, Petőfi laktanya.

A karhatalmi főparancsnokság a karhatalmi tartalékai szolgálatuk tartama alatt a kijelölt laktanyában szigorú készségi szolgálatot tartanak és a laktanyát csak leváltásuk után hagyhatják el.

A készségi szolgálatba való vezénylést a munkásezredek főparancsnoksága eszközli, mely a századok elhelyezése végett lépjen haladéktalanul a katonai városparancsnoksággal összeköttetésbe.

- b) A város területén: az arcvonalból önként visszatérő fegyelmetlen csapatrészek lefegyverzése, fegyverek behordás illetve biztosítása és a lefegyverzett csapatoknak az elhelyezési körletekbe való irányítása végett, a vörös vasas hadosztály parancsnokság csapataival, a 4. Vörös dandárral és három páncélvonattal a város külső kerületén az összes vasutakat, műutakat és egyéb fontosabb útvonalakat a következő vonalban zárja le

- a Duna bal partján, újpesti összekötő vasúti híd, külső körvasút, Háros állomás, Pestszentlőrinc állomás, Soroksár szentpéteri állomás, Csepel déli kijárata;
- a Duna jobb partján, Albertfalva vasútállomás, Hunyadi J. keserűvíz-forrás, Ördöghegy, Széchenyi hegy, Szépjuhászné, Hárshegy, Vadaskert, Hármashatár hegy, Óbudai vasútállomás.

- c) Tartalékok

A város laktanyáiban lévő különböző katonai alakulatok.

5. A kerületi parancsnokságok feladata a kerületük területére eső összes fontos középületek, raktárak, gyárak, pénzüzetek, hidak, hivatalok stb. megszállása és biztosítása, továbbá az összes utcák, terek közbiztonsági szolgálatának ellátása és általában a közvagyon a lakosság személyi biztonságának megóvása.

Elv gyanánt szolgáljon el, hogy lehetőleg az utcai rendészet szolgálatára a vörös őrség, az egyes objektumok megszállására pedig a vörös őrség megerősítésére kirendelt munkáscsapatok használtassanak fel. A vízszolgáltatási és világítási üzemekben szervezett munkásalakulások elvileg a saját üzemük őrzésére hagyandók vissza.

A részletintézkedések a kerületek parancsnokai által az ott levő vörösőr zászlóalj parancsnokokkal egyetértésben teendők meg.

Fosztogatáson és rabláson tettenért egyének a helyszínen az illető karhatalmi alakulat által agyonlövendők. Amely alakulás ezt megtenni elmulasztja, forradalmi törvényszék elé állítandó.

6. Elhelyezés

A kerületek parancsnokai kötelesek az alájuk rendelt alakulatok (munkásezredek stb.) elhelyezését illetőleg a katonai városparancsnoksággal érintkezésbe lépni, ha az elhelyezést saját hatáskörében keresztülvinni nem tudja.

7. Fegyverzet és lőszer

A kerületek parancsnokai a még hiányzó fegyverzet és lőszerigényüket jelentsék be a karhatalmi főparancsnokság tüzérségi referensének.

8. Élelem, ágynemű

Élelem, takarmány, ágynemű, fa, szén, fekszalma a karhatalmi főparancsnokság élelmezési referensénél igényelhetők.

9. A vörös vasas hadosztály parancsnokság, a munkásezredek főparancsnoksága naponként délelőtt 9 óráig terjesszenek elő helyzetjelentést, melyből kivethető legyen az őr- és biztosító szolgálatban álló erők elosztása, ereje és a karhatalmi főparancsnokság közvetlen rendelkezésére álló tartalékok helye és ereje.

A vörös őrség országos főparancsnokságának eseményjelentése és a budapesti katonai kerületi parancsnokság karhatalmi jelentése továbbra is a karhatalmi főparancsnoksághoz (hadügyi népbiztosság épülete 1. Emelet) előterjesztendő.

10. Kiadom: budapesti katonai városparancsnokságnak, a vörös vasas hadosztály parancsnokságnak, a vörös őrség országos főparancsnokságának, a vörös őrség budapesti főparancsnokságának, a munkásezredek főparancsnokságának, a munkásezredek parancsnokságának, továbbá szíves tudomásul a kormányzótanács tagjainak, a belügyi népbiztosságnak, a hadsereg főparancsnokságnak és a hadügyi népbiztosság illetékes osztályainak.

Haubrich József
hadügyi népbiztos

A BUDAPESTI KATONAI (KARHATALMI) FŐPARANCSNOKSÁG INTÉZKEDÉSE
A VÁROSPARANCSNOKSÁG FELÉ IRÁNYÍTÓ HIVATALOK FELÁLLÍTÁSÁRA
(1919. MÁJUS 31.)³¹⁰

Budapesti katonai főparancsnokság
486. szám
karh. 1919

Tárgy: Irányító hivatalok felállítása

A budapesti katonai városparancsnokságnak

BUDAPEST

Budapest, 1919. május hó 31-én.

A működő hadsereg parancsnokság 529/422. számú rendeletre

A hadsereg parancsnokság a fenti paranccsal intézkedett, hogy *a harctérre induló katonai személyek útbaigazítása céljából a városparancsnokság három irányító hivatalt állítson fel és pedig egyet a Keleti pályaudvaron, egyet a Nyugati pályaudvaron és egyet a Kelenföldi pályaudvaron.* Hogy e hivatok tájékoztatva legyenek – az egyes harctéri alakulások holléte felől – a hadsereg parancsnokságtól el lesznek látva egy-egy példány hadrenddel. Ez okból a szükséges intézkedéseket haladéktalanul tegye meg, s a felállításról minél előbb tegyen ide jelentést.

Haubrich hadügyi népbiztos
Budapesti katonai főparancsnok parancsára

olvashatatlan aláírás s. k.

Budapesti magyar katonai városparancsnokság
Vettem!
Budapest, 1919. évi június hó 1-jén.
7092. szám vp.ko.1919.

³¹⁰ HL VÁP 486/karh.-1919.sz.pcs.

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE ROHAMZÁSZLÓALJ
FELÁLLÍTÁSÁRA
(1919. JÚNIUS 21.)³¹¹

Roham zászlóalj felállítása

Budapest, 1919. június hó 21-én.

A Hüm.folyó hó 16-áb kelt 145.138/6-1919. számú rendeletével a hadsereg számára egy roham zászlóalj felállítása rendeltetett el.

A roham zászlóalj feladata egyrészt a különleges vállalatokat végrehajtani, másrészt nagyobb támadásoknál a támadó gyalogságot vezetni, illetve annak támadását megkönnyíteni.

Ezen célból a roham zászlóalj különösen ügyes erőteljes, edzett és a roham szolgálatban lehetőleg a háború folyamán már igen jól kiképzett, teljesen fegyelmezett és harcvágyó volt tisztekből és katonákból állítandó össze.

Elnevezés: Vörös roham zászlóalja

Alakuló állomás: Budapest, Joures laktanya (IX. Haller u.)

Parancsnok: Irlélyi Sándor elvtárs

Politikai megbízott: Déri Richárd elvtárs.

A rohamzászlóalj tagozása és állományát a Hüm. fenti rendelete szabályozza.

Kiegészítés: Az összes alárendelt alakulatokat felhívom, hogy állományukba tartozó a roham szolgálatban már kiképzett és a háború folyamán a roham zászlóaljban szolgált és ezen szolgálatra alkalmas katonákat haladéktalanul Budapestre (Joures laktanya) a vörös roham zászlóaljhoz irányítsák. A hadsereg főparancsnokság is a hadrakelt sereg állományába tartozókat Budapestre fogja irányítani.

Amennyiben a jelentkezők a rohamzászlóalj rendszeresített állományát meghaladják, úgy a rendelkezésre álló személyzet és anyag mérvéhez képest egy újabb rohamzászlóalj (fél zászlóalj század) felállítása terveztetik.

A roham zászlóaljhoz beosztottak egyetlen kedvezménye, hogy többet tehetnek a tanácsköztársaság jövőjéért.

A rohamzászlóalj állományának kiegészítésére a Nemzetközi vörös pótzászlóalj által (Bábel lakt.) a következő elvtársak haladéktalanul átadandók

Irlélyi Gyula v.t. hdgy. zlj. segéd

Viola Albert v.t. alhdgy.

Szilágyi Jenő v. t. hdgy.

Bugarszky György v.t. hdgy.

Az orvos és eü. tiszt vezényeltetése végett a népjóléti népbiztosság fog intézkedni.

Egyidejűleg felhatalmaztam Erdélyi János elvtárs roham zászlóaljparancsnokot, hogy a pótzászlóaljknál a roham szolgálatban kiképzésre alkalmas egyéneket kiválasszák.

A géppuskás század, műszaki szakasz, telefon raj, akna- és gránátvető szakasz felállítására külön rendelettel fogok intézkedni. A roham zászlóalj felállításához szükséges anyagigénylések a kerület hadbiztosságához terjesztendőek elő.

A szervezés sűrűn végrehajtandó annak befejezte után a zászlóalj azonnal a harctérre fog vonulni. A szervezés menetéről f. é. július hó 1-jén egy rövid jelentés adassék ide.

olvashatatlan aláírás

³¹¹ HL VÁP 7286 ko.-1919. sz. pcs.

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG CÁFOLATA
A TISZTEK ELLENI MERÉNYLETRŐL
(1919. JÚLIUS 31.)³¹²

Budapesti magyar katonai városparancsnokság

9.számú
BIZALMAS PARANCS

Budapest, 1919. július hó 31-én.

Rémhír-cáfolat – 10820/kt.Sh.

A katonai kerületi parancsnokság mai napon kelt távirata rendeletét teljtartalmúlag közlöm:

„Az elterjedt rémhírek eloszlatására értesítem az alárendelt parancsnokságokat, csapatokat és intézeteket, hogy a kat. ker. parancsnokság közbenjárására Szántó népbiztos elvtárs Melczer volt őrnagy kiküldött előtt következő kijelentést tett:

A terror csapatok által szándékba vett tényleges volt tisztek elleni merényletet rémhírnek minősítem. Ennek semmi alapja nincs. Valószínűleg onnan ered, hogy parancsomra több olyan volt tisztet tartóztattak le, kik a Vigadói felülvizsgálatnál nem jelentek meg, vagy harctérre való kirendelésüknek nem tettek eleget. Megnyugtatóul még kijelenthetem, hogy a Cserni féle zászlóalj (Lenin-fiúk) f. hó 29-ével feloszlattak. Jelen nyilatkozat katonai körök legszélesebb rétegeiben azonnal kihirdetendő.”

Kiss Miklós s. k.
városparancsnok

Eligazítás délután 3 h-kor.

³¹² HL VÁP 9. sz.pcs.

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG RENDKÍVÜLI PARANCSA
A TANÁCSKORMÁNY BUKÁSA ALKALMÁBÓL
(1919. AUGUSZTUS 2.)³¹³

1. sz.
RENDKÍVÜLI PARANCS
Budapest, 1919. augusztus hó 2-án.

Hadsereg főparancsnokság átvétele 10627/vp.Sh,

A magyar hadügyminiszter 6/el. dikt. 1919. számú rendeletét teljtartalmúlag közlöm:

„Parancs. A hadsereg-főparancsnokságot ezennel átveszem. Főparancsnok helyettes nincs. Az összes többi parancsnokok, politikai megbízottak stb. szakközvegek helyeiken további intézkedésig megmaradni tartoznak. Haubrich hadügyminiszter”

Városparancsnoksági parancs. 1362/karh.

Mihez tartás és felesleges kérdezősködések elkerülése végett közlöm:

1. A szigorú készség tartamára az összes csapatok gh. a készségben levő legénységet élelmezni tartoznak, tekintet nélkül, hogy az élelmezési pénzt felvették vagy sem.
Kint étkezni senkinek sem szabad.
2. A laktanyát fegyveresen csak zárt osztagok hagyhatják el a kirendelési paranccsal ellátva.
A zárt osztagok elindítása előtt a laktanyaparancsnokságok, különösen ha telefonparancsról van szó, tartoznak az elrendelő parancsnokságnál telefon útján meggyőződést szerezni, hogy nincs-e illetéktelen rendelkezésről szó.
Egyes személyek sem szolgálatban, sem szolgálaton kívüli fegyverrel nem távozhatnak el a laktanyából.
Laktanya parancsnokok ellenőrizni tartoznak, hogy a ruházat alatt egyes személyek fegyvert magukkal a laktanyából ki ne vigyenek.
3. Utasítom az egyes csapattestektől naponta bekövetelt helyzetjelentés szerkesztőit, hogy az augusztus hó 2-ai helyzetjelentés megjegyzési rovatában pontosan tüntessék föl a laktanyában a jelentés szerkesztésekor tényleg benn tartózkodó parancsnokok és fegyveres katonák létszámát. Ezenkívül jelentendő a harctérről VIII/1-jén és 2-án visszatért katonák létszáma is. Ezen jelentés a rendes időre felterjesztendő.

³¹³ HL VÁP 1.sz.rendkívüli parancs

Kiáltvány 10829/vp.Sh.

A Magyar Hadügyminisztérium folyó évi augusztus hó 1-jén kiadott 10/el. dikt. rendeletét további kihirdetés végett teljtartalmilag az alábbiakban közlöm:

„Kiáltvány a magyar fegyveres erők összes tagjaihoz. Az eddigi helyzet helyébe egy átmeneti kormány lépett, melynek feladata kizárólag a rend és a belbéli helyreállítása és fenntartása.

Bajtársak!

Elsősorban Ti vagytok azok, kik ezt biztosíthatjátok, ha most a legteljesebb fegyelmet és rendet tartjátok fenn Önmagatok között, és akkor az országban is meg fog ez tartatni.

Bízva bízom bennetek!

Azokkal szemben azonban, akik ennek a fölszólításnak nem tennének eleget, az ország összes lakosságának érdekében a legteljesebb szigorral fogok sújtani.

Kiadatik a rendelkező egységeknek azzal, hogy ez a kiáltvány mielőbb a magyar fegyveres erők összes tagjainak tudomására hozassék. Haubrich s. k. hadügyminiszter.”

A magyar fegyveres erő zászlója 10831/vp.Sh.

A magyar hadügyminiszter 5. sz. eln. 1919. parancs

A magyar fegyveres erő zászlója f. hó 2-ától kezdve az egyik oldalon vörös, a másik oldalon piros, fehér, zöld. Ott ahol anyaghiány miatt azonnali végrehajtása nem volna lehetséges, a vörös zászló köré piros, fehér, zöld csík teendő. Haubrich s. k. hadügyminiszter.

Összes magyar haderők felett parancsnoklás 17008/vp. Ko.

A magyar hadügyminiszter f. hó. 1-jén kelt (1/el) dikt. számú rendeletét kivonatossal közlöm miheztartás végett:

„Mint az átmeneti kormány hadügyminisztere ennek a parancsnak vétele után átveszem a teljes parancsnoklást az összes magyar haderők és az eddigi Vörös Őrség felett.

A IV. hadtest parancsnokságnak alárendelve van:

9. vasas hadosztály

Hídfő hadosztály

Munkás alakulatok

Vörösőr hadosztály

6. hadosztály

Városparancsnokság, ennek alárendelve az összes Budapesten levő és nem valamely hadosztály kötelékébe tartozó csapatok, intézetek stb. és az 1. huszár ezred.

A legkomolyabban figyelmeztetek mindenkit, hogy az átmeneti kormány arra vállalkozott, hogy sokat szenvedett országunk rendjét és nyugalmit biztosítja és így a szenvedések sorozatának véget vet.

Mindenkit felszólítok tehát, hogy ebben a nehéz munkában teljes odaadással legteljesebb mértékben támogasson.

Aki most zavart, rendetlenséget okoz, az ellensége önmagának, családjának és az országnak és így az össz érdekében ezekkel szemben a legteljesebb szigorral kell eljárni.

Haubrich s. k. hadügyminiszter.

Jelen parancsom az összes katonáknak mielőbb kihirdetendő és megmagyarázandó.

Szabadságoltak jelentkezése 10832/vp. sh.

A magyar hadügyminiszter 4/el. dikt. 1919. sz. rendeletét tudomásulvétel és a megfelelő kihirdetés végett teljtartalmúlag közlöm:

Parancs!

Mindazoknak a fegyveres erőhöz tartozó egyéneknek, kiknek szabadságuk f. hó 15-e előtt telik le, addig a napig szabadság-meghosszabbítást engedélyezek.

A Budapesten tartózkodó szabadságos katonai egyének szabadságuk meghosszabbítása céljából f. hó 2-án póttesteiknél, azok kiknek póttestük Budapesten nincs, a katonai városparancsnokságnál (IV. ker., Váci utca 38. sz. II. épületszárny, földszint 71. számú szoba „T” osztály) tartoznak jelentkezni szabadságuk meghosszabbítása végett.

Statárium elrendelés 10830/vp. Sh.

Budapest város teljhatalmú diktátorának rendelete:

„Mindenkihez! A IV. hadtest területére további intézkedésig elrendelem a legszigorúbb statáriumot. Minden rendbontó, fosztogató, valamint, aki a parancsaimat nem teljesíti, a helyszínen agyonlövetik. Általános záróra esete 8 órakor, ½ 9 óra után a karhatalmon kívül senki sem tartózkodhatik az utcán. Budapest, 1919. augusztus 1-jén. Haubrich s. k. „

8. h.o. és 7. huszár ezred alárendeltsége a IV. hadtestnek és elhelyezése

A Magyar Hadügyminisztérium 1/el. dikt. számú rendelete folytán a Tápiósüly és környékéről beérkező 6. h. o. és a Székesfehérvár környékéről ide irányított 7. huszár ezred a IV. hadtest parancsnokság rendeltetnek alá. A 6. h. o. ma, azaz VIII/2. délelőtt 8 h előtt, több szállítmányban érkezik és pedig a gyalogság Kőbányafelső, míg a tüzérség a Ferencvárosi illetve a Józsefvárosi pályaudvarokon fog kirakodni.

Elhelyezési körlete: Cinkota, cinkotai barakkok, Rákoszesntmihály, Rákosfalva községek. A hadosztály tüzérsége Dózsa György, Luxemburg és Frankl laktanyák.

Hadosztály-parancsnokság a Dózsa György laktanyában, 7. huszár ezred, amely a mai nap folyamán Budapest, Kelenföld pályaudvaron fog kirakodni, szintén a Dózsa György, Luxemburg és Frankl laktanyában szállásolandó el.

Pasrancsnokság a Frankl laktanyában.

Utasítom a fent megjelölt laktanyaparancsnokokat, hogy elhelyezési körletek legszorosabb kihasználása mellett az előkészületeket azonnal tegyék meg, és pedig elhelyezésre számításba veendő: Dózsa laktanya által: a 6. h. o. pars. és lov. oszt.; Frankl laktanya által: a 7. huszár ezred pars. és a 6. h. o. egyrész tüzérsége (lőüteg); Luxemburg laktanya által 7. huszár ezred 2 osztálya számára.

Kiss Miklós
városparancsnok

SCHNETZER FERENC HADÜGYMINISZTER RENDELETE A FEGYVERES
KARHATALOM MEGSZERVEZÉSÉRE
(1919. AUGUSZTUS 10.)³¹⁴

Szigorúan bizalmas
Boríték alatt kezelendő.
Sajátkezű felbontásra!

Az ország belrendjének biztosítására, esetleges kommunista mozgalmak elfojtására a belügyminiszter úrral történt megállapodás szerint a következő karhatalmi alakulatok szerveztetnek meg: (...)

Budapesten

A magyar Belügyminisztérium részletes intézkedései szerint:

1. az államrendőrség (jelenlegi állománya kb. 700 fő, felemelése kb. 3000 főre van tervezve),
2. a határrendőrség (elérhető állománya kb. 800 fő),
3. és a csendőrség karhatalmi tartalékok (mind az 5 csendőr kerület székhelyén egy-egy 600 főre emelendő csendőrkarhatalmi tartalék szervezése terveztetik, melyek szükség esetén Budapesten, vagy az ország más részén egyesíthetők).

A Hadügyminisztérium részletes intézkedései szerint Létay Gyula tábornok, budapesti karhatalmi főparancsnok alatt:

4. *tényleges tiszttekből alakult zászlóaljok,*
5. *a Ludovika Akadémia, valamint a hűvösvölgyi főreáliskola idősebb évfolyamaiból alakult zászlóaljok,*
6. *hivatásos altisztekből alakult zászlóaljok,*
7. *egyetemi karhatalmi zászlóaljok,*
8. *köztisztviselői és egyesületi karhatalmi alakulások.*

Megjegyzés: A volt védőrség nem állíttatik fel újra. Az ott beosztva volt tényleges tisztak, hivatásos altisztek, kivételesen nem ténylegesek is, az altiszti zászlóaljokba osztandók be.

Dunántúlon

Sréter István ezredes, a Dunántúl karhatalmi főparancsnoka alatt:

1. a f. é. 146 390/6. Sz. rendelet szerint szervezendő karhatalmi alakulatok. E szervezésnél feltétlenül kívánatos báró Lehár ezredes csoportját a legmesszebb menő önállósággal felruházni,

³¹⁴ HL HM 5726.eln.I.o.-1919 sz.u.

2. alkalmazás tekintetében a Dunántúlon levő csendőrkerületek által felállítandó csendőrkarhatalmi tartalék alakulatok. (L. fent I. A. 3. pontot)

*Magyarországnak a románok által megszállott területén: (Budapest kivételével)
a szervezés egyelőre nem hajtható végre.*

A románok kivonulása után szükséges megszálló karhatalmi csapatok külön intézkedések szerint a Dunántúlon fognak megszerveztetni és készenlétbe helyeztetni olyként, hogy a kivonuló megszálló csapatok nyomán azonnal a rendfenntartást átvehessék.

A megszállott és annak idején az entente csapatok által kiürítendő területen visszamaradt csendőrségnek még a megszállás tartama alatt való megszervezése iránt a Belügyminisztérium fog az entente csapatok illetékes parancsnokságainál megfelelő lépéseket tenni.

Hatáskörök szabályozása

Mindennemű karhatalmi alakulások és osztagok felállítására vonatkozó végrehajtási utasítások a csendőrség, államrendőrség és határrendőrségre vonatkozólag a Hadügyminisztériummal történt megállapodás után a Belügyminisztérium által, a katonai alakulásokra vonatkozólag pedig (beleértve az egyetemi zászlóaljokat, köztisztviselői és egyetemi alakulásokat, valamint a polgárőrséget is) – a Belügyminisztériummal való egyetértés előzetes rövid úton történt helyreállítása után - a Hadügyminisztérium által fognak külön rendeletben szabályoztatni.

Egyúttal elrendelem, hogy valamennyi katonai parancsnokság a Belügyminisztériumnak ezen szervezésre vonatkozó rendelkezéseit figyelembe venni és támogatni köteles.

A Belügyminisztérium által felállított karhatalmi alakulások felett rendes viszonyok között a Belügyminisztérium, illetőleg a Belügyminisztérium alá tartozó közigazgatási hatóságok intézkednek. Mihelyt azonban az egységes vezetés érdekében szükséges – pl. nagyobb mozgalmak elfojtására stb. – valamennyi karhatalmi alakulás felett a legidősebb katonai karhatalmi parancsnok, *Budapesten Létay Gyula tábornok*, a Dunántúlon Sréter István ezredes, illetőleg az általuk meghatározott parancsnokok veszik át az alkalmazás tekintetében korlátlan rendelkezés jogát.

Megküldetik a miniszterelnök úrnak és belügyminiszter úrnak szíves tudomásul, kiadatik Létay Gyula tábornoknak, Sréter ezredesnek, budapesti és győri katonai kerület parancsnokságnak és valamennyi kb. t. katonai csoportfőnök úrnak tudomásul.

Schnetzer tb.
ügyvivő hadügyminiszter

Karhatalmi főparancsnokság
1282
3424. Kh-1919.

KIMUTATÁS A KARHATALMI ERŐKRŐL
(1919. OKTÓBER)³¹⁵

³¹⁵ HL KH 3225.sz.irat

A BUDAPESTI KARHATALMI FŐPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE A
KARHATALMI TARTALÉK ALKALMAZÁSÁRA
(1919. OKTÓBER 27.)³¹⁶

Budapesti magyar karhatalmi főparancsnokság
2003. szám
Khf. – 1919.

Bizalmas

Budapest, 1919. október hó 27-én.

INTÉZKEDÉS A KARHATALMI FŐTARTALÉK CSOPORTOK SZÁMÁRA

Az egyes karhatalmi kerületi parancsnokságoknak közvetlenül alárendelt rendőr és karhatalmi alakulásokon felül a karhatalmi főparancsnokságnak k ö z v e t l e n ü l alárendelt főtartalék csoportokra nézve, melyek ezentúl csendőr csoport (csendőr) elnevezést viselnek, a következőket rendelem:

- a) INCZÉDY GYULA ezredes parancsnoksága alatt a VI. ker.-ben az Albrecht és Vilmos laktanyákban (esetleg Aréna út 135. és Lehel u. 15. Szám alatti iskola) Tudomány Egyetemi zászlóalj 450 fő, VI. ker. karhatalmi alakulásaiból 400 fő.
Feladata: Zömének együtt tartása mellett erős őrségekkel a Hungária út vonalában a kültelkekről tömegek beözönlését vagy kisebb csoportok beszivárgását megakadályozni (fegyver-motozás).
Kiutalt körlet: A Dunától az István útig bezárólag, azonfelül cirkáló a külső körvasútig.
- b) BERÉNYI ISTVÁN őrnagy parancsnoksága alatt a X. kerületben a Ferenc József lovassági és Pálffy laktanyában (esetleg Százados úti (őrnagy u.) elemi iskola) és pedig X. kerületi karhatalmi alakulatokból 300 fő, székelők az Augusztina barakból 120 fő, határrendőr 200 fő, VIII. ker. karhatalmi alakulataiból 200 fő.
Feladata: mint az a) – nál
Kiutalt körlet: István úttól (kizárólag) a Kőbányai útig bezárólag és cirkálás a külső körvasútig.
- c) BERTHY LÁSZLÓ alerzedes parancsnoksága alatt a VIII. és IX. kerületben és pedig 400 fő a Ludovika Akadémia állományából az Akadémián 100 fő a VIII. ker. karhatalmi alakulataiból és 160 fő (tüzér) Törökbálintról a Ferenc József gyalogsági laktanyában, 200 fő a IX. ker. karhatalomból a Nádasdy laktanyában (esetleg Simor utcai és Kén utcai elemi iskolában).
Feladata: mint a)-nál.
Kiutalt körlet: Kőbányai úttól (kizárólag) a Dunáig, cirkálás Erzsébetfalva, Kispest északi szegélyéig. A fegyvergyár erős őrséggel biztosítandó.
- d) A budai oldalon:
 1. MILESZ ISTVÁN százados parancsnoksága alatt a Műegyetemi zászlóalj 600 fő a Műegyetemen (esetleg Fehérvári út 25. sz. elemi iskolában).

³¹⁶ HL KH 2003 khf.-1919.sz.pcs.

Feladata: mint a)-nál, kiutalt körlet a Dunától a Déli vasút alagútjáig, a vasútvonal mentén.

Ezen zászlóalj egy századot készenlétben tart, hogy parancsra azonnal a rendőr-főkapitánysághoz vonulhasson a karhatalmi főparancsnokság rendelkezésére.

2. 100 csendőr a Márvány utcai laktanyában elzárja a Mártonhegyről, Orbánhegyről és a Kis Svábhegyről levezető utakat.
A többi gyalogos csendőr egy századba alakulva és a lovasszakasz készenlétben tartandó, hogy parancsra azonnal a rendőr-főkapitánysághoz vonulhasson a karhatalmi főparancsnokság rendelkezésére.
3. 200 fő a II. ker. karhatalmi alakulataiból (Sportegyletek) Óbudán a Tengerész laktanyában. Parancsnokot a kerületi karhatalmi parancsnokság jelöljön ki, neve ide bejelentendő. Lezárja Óbudát az a) pontban elrendeltek szerint a Dunától a Filatori gát mentén a Szépvölgyi útig.
A Szépvölgyi utcától az Eszter utcáig az elzárásról a III. ker., Eszter utcától a Retek utcáig bezárólag az elzárásról a II. ker. karhatalmi parancsnokság gondoskodik.

Összeköttetés: Valamennyi csendőrcsoport állandó összeköttetést tartson a karhatalmi főparancsnoksággal, azonfelül a szomszédos ker. karhatalmi parancsnokságokkal kifelé és befelé, s ezeket minden fontosabb eseményről értesítse.

A parancsnokok haladéktalanul lépjenek érintkezésbe az alájuk rendelt csoportok alakulatainak parancsnokaival, szemre vételezzék a kiutalt körletet s ennek eredménye alapján utasítsák és oktassák ki már most az alparancsnokokat teendőik felől.

Ezen csendőrcsoportok számára a fegyverek a 2004. és 2010/khf. sz. rendeletem értelmében szállíttatnak ki. Újból hangsúlyozom, hogy átvételük csak a szövetségszövetségi missió (YATES ezr.) által megjelölendő időpontban történhetik.

A kijelölt csendőrcsoport parancsnokságok törzseik személyzetét az alárendelt csapatokból állítsák össze.

Kiválasztott irodahelyiségüket és telefonszámukat ide mielőbb jelentsék.

Kiadom: Valamennyi karhatalmi kerületi parancsnokságnak, csendőr-karhatalmi és rendőr főparancsnokságnak, Ludovika Akadémia, Műegyetem zászlóalj parancsnokságnak INZÉDY ezredesnek, BERTHY alezredesnek, Berényi István őrnagynak és felterjesztem a katonai kerületi parancsnokságnak.

Dobák s. k. ezredes

A hitelességért:

vezérkari főnök

A HADÜGYMINISZTER RENDELETE A BUDAPESTI KARHATALMI
FŐPARANCSNOKSÁG ÉS A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG
ÖSSZEVONÁSÁRA
(1919. DECEMBER 13.)³¹⁷

Magyar Hadügyminisztérium
21107. szám eln. 6. – 1919.
Budapest, 1919. évi december hó 13-án.

A budapesti katonai körlet parancsnokságnak

1919. évi december 7-én kelt 289/el. A.
számú felterjesztésére

Budapest székesfőváros karhatalmi alakulásának átszervezésére felterjesztett tervezethez az alábbiak figyelembevételével hozzájárulok:

1. A körletparancsnokságok számára kiadás alatt levő szervi határozványok értelmében a Budapest vezénylő tábornoki állás és cím megszűnik, utóbbinak teendői a körletben tartózkodó hadosztályok felett is parancsnokló budapesti körletparancsnokra mennek át.
2. *A karhatalmi főparancsnokság a budapesti katonai városparancsnokság számára kiadandó szervi határozványok értelmében a városparancsnokságba olvad bele. Összes kötelmeit a hadosztály parancsnoki és budapesti állomásparancsnoki hatáskörrel felruházandó budapesti katonai városparancsnok veszi át, ki minden tekintetben közvetlenül a budapesti körletparancsnoknak lesz alárendelve és annak helyettesítésére is hivatott.*
3. A budapesti katonai városparancsnokság hatáskörének szabályozása az alábbiak szerint van kilátásba véve.

A budapesti katonai városparancsnokság

- a, *magasabb parancsnoki,*
- b, *helyi és*
- c, *területi hatáskörrel rendelkezik.*

a)-hoz: A városparancsnok a neki hadrendileg alárendelt parancsnokságok, csapatok és intézetek felett hadosztály parancsnoki minőségben parancsnokol és kötelmei a hadosztályparancsnokságok számára kiadott szervi határozványokban foglaltatnak.

c)-hez: Feladatait és parancsnoklási jogkörét állomásügyekben, mint helyi hatóság és Szolg. Szab. I. R. X. fejezete tartalmazza.

Budapest székesfőváros polgári közbiztonsági hatóságaival való együttműködésre különös súly helyezendő.

c)-hez: *Mint területi hatóságnak kötelességei: az egész szolgálati körletben a katonai rend kezelése, hazafias és katonai szellem ápolása.*

Mindennemű karhatalmi és őrszolgálat szervezése, vezetése és ellenőrzése összhangban a budapesti polgári rendészeti szolgálattal. Az államrendőrség karhatalmi célokra csakis az államrendőrségi főparancsnokkal egyetértőleg lesz majd igénybe vehető.

³¹⁷ HL HM Hüm. 21107 eln.o. – 1919. sz.u.

A budapesti államrendőrségi területen felállítandó összes katonai alakulatok szervezési és kiegészítési munkálatainak vezetése.

Nyilvántartási munkálatok a fennálló szabályok és külön rendelkezések szerint.

A hősök temetőinek és egyéb katonai sírok jókarbantartása és nyilvántartása.

Hadianyagok gyűjtése.

Az ifjúság katonás nevelésénél való közreműködés.

A területi hatóság hatásköréből kifolyólag a budapesti parancsnokságoknak, csapatoknak és intézeteknek az a) és b) pont szerinti alárendelése a városparancsnokság alá változást nem szenved.

4. Miután a „karhatalmi” jelző a Sz. Sz. 1.R. értelmében ideiglenes karhatalmi feladattal kirendelt csapatokra vonatkozik, az eddig szokásban volt „karhatalmi” megjelölés „biztonsági” elnevezéssel pótolandó.

Ennek folytán, valamint tekintettel a tervbe vett egyéb szervezésekre a szándékolt elnevezésekben a következő változtatások szükségesek:

a) *budapesti csendőr karhatalom helyett „Budapesti csendőrtartalék”*,

b) *a karhatalmi csapatok helyett „katonai biztonsági csapatok”*,

c) *karhatalmi tartalék helyett „katonai rendőr tartalék”*,

d) *karhatalmi ezred parancsnokság helyett „katonai biztonsági ezred parancsnokság”*

e) A budapesti államrendőrség őrszemélyzete csak ideiglenesen képezik a városparancsnokság rendelkezési egységét és csak másodsorban jön katonai szempontból tekintetbe.

f) A budapesti csendőr karhatalom (csendőrtartalék) hasonlóképpen csak ideiglenesen vehető számításba, miután a csendőrségi létszám kiegyenlítés után annak Budapesten való megmaradása kérdéses.

Az 5. és 6. pont alattiak a biztonsági csapatok nagyságának megállapításánál tekintetbe veendő, és a szükséghez képest esetleg 12 zászlóalj felállításával a katonai szervezkedés úgy a rendőrség létszámától, mint a csendőrtartalék fölötti rendelkezés lehetőségétől függetlenül magát.

5. A városparancsnokság állományát a kiadandó szervei határozványokkal a Hadügyminisztérium állapítja meg.

6. A felszámoló kiegészítő és póttettek alárendelésétől – tekintettel azoknak folyamatban levő összevonására és bizottsági megsemlítésére – eltekintendő lenne, helyettük a szükséges új szerveket a megfelelő számban a karhatalmi főparancsnokság (városparancsnokság) külön állítsa fel.

7. Az állományokra nézve elvül tekintendő, hogy a felállítandó biztonsági parancsnokságok és csapatok állománya a nemzeti hadsereg részére rendszeresített állományokkal lehetőleg egyezzenek.

8. A tiszti szükséglet fedezésénél tartalékos tisztek alkalmazása elvben mellőztessék. Megszállott területről menekült nem tényleges tisztek ideiglenesen beoszthatók.

9. A legénység kiegészítésénél, amennyiben megfelelő elemek toborzása célravezetőnek nem mutatkozik, a 21-24 éveseknek sorozása és a sorozásnál való legszigorúbb kiválasztás hozandó javaslatba.

10. A karhatalmi (katonarendőr) tartalékoknak egyelőre a jelenlegi tagoltságukban való meghagyása és kerületenkénti nyilvántartása (utóbbi a kiadás alatt levő egyéb nyilvántartási munkálatokra való tekintettel) célszerűnek látszik.

A miniszter helyett:
olvashatatlan aláírás

A BUDAPESTI KATONAI VÁROSPARANCSNOKSÁG VÉDELMI
HELYZETJELENTÉSE
(1920. FEBRUÁR 10.)³¹⁸

Budapesti Magyar Katonai Városparancsnokság Védelmi osztálya
569/4. Szám Kny. 1920.

HETI VÉDELMIHELYZET JELENTÉS

Budapest, 1920. Február hó 10-én.

A katonaság hangulata: a legénység körében mindinkább terjed egy a közeljövőben bekövetkezendő új háború híre, melyhez a fegyvert és pénzt Anglia fogja adni. A katonák javarésze lelkesedéssel tekint e felszabadító háború elé. Ez főleg a székely csapatoknál észlehető, mert ezáltal remélik Magyarország területi integritásának megvalósulását és a szülőföldjükre való visszajutást.

A nemzeti hadsereg katonáinak hangulat igen jó. A zsidók ellen a legnagyobb gyűlölettel viseltetnek és ismételten hangoztatják, hogy amikor őket behívták, még arról volt szó, hogy az országban a rendet helyreállítsák és a rendbontó elemeket különösen a zsidókat, megbüntessék és lehetetlenné tegyék. Hangoztatják, hogy ha a kormány ezekkel nem intézkedik, ők a saját felelősségükre fogják majd végrehajtani, mert már nem nézhetik, hogy hozzátartozóik a zsidók üzérkedései miatt éhezzenek és fázzanak.

A beérkezett jelentések szerint a 29-es (Kelenföldi) laktanyában a legénység és altisztek között nincs meg a kellő fegyelem. A legénység fellebbvalóinak, de különösen előttük ismeretlen tiszteknek nem tisztelegnek s a tisztek a legénység és altisztekkel szemben elnézően viselkednek.

Lakosság hangulata: A Friedrich hadügyminiszter ellen irányuló politikai támadást a keresztény lakosság nagy része felháborodással fogadta, s azon a nézeten van, hogy ezáltal csakis a keresztény irányzat veszíthet – melynek megteremtőjének s erélyes vezetőjének kompromittálása csakis a keresztény ellenes irányzat ülése elé, s reméli, hogy a nemzetgyűlésnek lesz elegendő ereje ahhoz, hogy a belső rendbontók munkáját megakadályozza és hogy az állam életét újra alkotmányos mederbe terelje. *A lakosság nagy megnyugvással látja, a királyság kialakulását, csupán az államfő személyének bizonytalan kérdése tartja még izgalomban.* Erős a bizakodás abban, hogy belviszonyaink konszolidálása az az entente közép-európai politikájának irányítására is nagy hatással lesz, s be fogja látni azt, hogy neki Magyarországra okvetlen szüksége van.

Az élelmezési viszonyok miatt a hangulat igen elkeseredett, mert az árak még mindig emelkednek. Erélytelennek látják a kormányt, hogy a lánckereskedelmet nem tudja megszüntetni. A leleplezett és feljelentett lánckereskedők árufelhalmozók és árdrágítók megfenyítése nem elég erélyes legtöbbször csakis az áruig foglaltatnak le, mely veszteséget a további lánckereskedés révén rövid idő alatt kamatostól behozzák s így üzelveiket abba nem hagyják. Ugyancsak az hallható a közbiztonságra vonatkozóan is,

³¹⁸ HL VÁP 569/kny.-1920.sz.irat

mely szintén napról- napra rosszabbodik és ijesztően szaporodnak a betörések s az utcai, éjjeli rablótámadások.

Külpolitikai kérdésekben a hangulat Angliával szemben bizakodó szóbeszéd tárgya, hogy Anglia Magyarországot komolyan segíti, mások ezzel szemben nem hisznek Angliában azzal az indokolással, hogy ha Anglia tényleg a magyar köztudatban élő jóakarattal lenne velünk szemben, akkor nem engedett volna olyan békefeltételeket nevében szabni.

Franciaországgal szemben a legszenvedélyesebb harag mellett a legmélyebb elkeseredés mutatkozik.

Olaszországban nem hisznek, mert az oláh és cseh légiókat is ő szerelte fel ellenünk a közelmúltban és szövetségi magaviseletét tekintve most is kétes a barátsága.

Csehszlovákia és Ausztria szövetségét egyszerű bolsevik szövetségnek tartják, mely a keleti bolsevikiek kellő közellétében irányuló. Valószínű, hogy ezt az eszmét Erdélyben a román kormány szócsöve „Új Világ” hasábjain oly sűrűn emlegetett román-magyar personal unionak az oláh megszállás alatt Budapesten felfogadott ügynökei terjesztik.

A munkáskörök egy része tetszéssel fogadta az eszmét, mert a munkaalkalmak megjavulását várja az oláh beígért nyersanyagtól. A másik része gyűlölettel gondol a „proletár szabadás (?) elnyomóinak” ily irányú terhére.

A magyar értelmiség egyenesen visszautasítja a gondolatot, mert él a gyanúval, hogy e terv mögött is Romániának valami az összes eddigieket felülmúló gyalázatos terve rejtőzik.

Emlegetik, hogy Románia újabban tárgyalást folytatott az entente körökkel, hogy fellép az orosz bolsevistákkal szemben esetleg offenzíve is, ha a Tiszáig megkapja a területeket, a Bánátot javára ítélik és az entente a jelenlegi „Sovén” magyar irányzatot és kormányt letöri. Követelését a franciák elfogadták, mert úgy érvelnek, hogy nem szabad Magyarországnak alkalmat adni arra, hogy fegyvert kapjon a kezébe és hogy annyira „beharangozott” kultúr ősi mivoltát bizonyítsa, mert akkor fegyverrel fog fordulni a francia érdekek ellen. Állítólag a csehek ebben a kérdésben szótlank maradtak.

Az általánosság a kormány külpolitikájával nincsen megelégedve, mert barátot nem szerzett még, s eltűrte, hogy a szocialista államok után a nemzeti államok is ellenségeként váljanak. Tisztelettel és elismeréssel fordulnak a fővezérség felé, mely a hadsereg szervezését a legnagyobb csendben végzik.

A népjólét kérdését mostohán kezelnek tartják, amit ugyan a kormány rettenetes pénzügyi helyzetére való tekintettel meg tudnak érteni, de rámutatva Huszár miniszterelnöknek a nyomortanyák meglátogatás után tett felhívás visszhangjaként jelentkező adományok minimális voltára, úgy találják, hogy a társadalom nem ismeri, erkölcsi

Érdekes, hogy a zsidók a legnagyobb csendben mozgalmat indítottak és nyomor gyermekeket vesznek magukhoz, nyilván politikai célzattal, mintegy demonstrálni akarván, hogy a zsidóság a „keresztény szeretet” nélkül is többet tesz, mint mi és a „keresztény szeretet” nálunk csak jelszó lenne.

Sajnos sok panasz hangzik el az állami és közhivatalok ellen, hogy ott még mindig a régi negligens szellem uralkodik, a felekkel való megkülönböztető bánásmód mindennapos, ideges, goromba hivatalnokok pedig egyenesen megkeserítik azoknak a pereit, akik „abba a szerencsétlen helyzetbe kell, hogy jussanak, hogy valami elintézni valójuk akad”.

Élelmezési viszonyok: Az élelmiszer piacokon még mindig nagy a liszt és krumpli hiány. A péküzletek előtt való ácsorgás nemhogy megszűnt volna, hanem inkább megnövekedett. A batyuzás megengedésének következtében a pályaudvarokon rendkívül nagy a forgalom. Nagyon sok a munkanélküli egyén, de különösen az árdragító és lánckereskedő, kiknek a vidéki felhozatal 75%-a kerül a kezére, mivel a vonatok beérkezésénél az élelmiszereket felhozó parasztoktól az árut összevásárolják s azt nagy haszonra adják tovább. Az ily magas áron fogalomba hozott élelmi cikkek különösen a fix fizetéses hivatalnokoknak nehezíti meg rendkívül a megélhetést. Nagy elégtelenséget és zúgolódást idéz elő az is,

hogy mint egyes családoknál reggelig tartó zsúrok folynak, addig a nyomorgók serege kucorogva áll őrzt egész éjjel a péküzletek előtt. Míg a gomba módra megszorodott buffet-ben és bar-ban kenyérjegy nélkül árusítanak, vajjas, túrós, lekváros kenyeret, melyet azonban csakis a vagyonos és lánckereskedéssel foglalkozó zsidók és kétes elemek tudnak megfizetni, addig a szegény közép- és munkásosztály az őt megillető liszt- és kenyéradagját heteken át sem tudja kiácsorogni.

Általánosan ismert és beigazolt dolog az, hogy magas árért bármi mennyiségben is kapható, azonban ezt nem a hivatalos hatóságok hajtják fel, hanem a zsidó uzsorások, pedig azt, az árat, amit a zsidó kereskedő a termelőnek fizet a fogyasztó

minél gyökeresebben kiirtsuk.

Vörös irányú esetleges továbbszervezkedések. Munkás szoc. dem. liberális cionista egyszóval nemzet ellenes mozgalmak.

A szoc. demokraták hangulata nyomott. Belátják, hogy a ker. szoc. pártszervezettel szemben érvényesülni nehezen tudnak. Mindenütt azt hangoztatják, hogy március előtt nem szándékoznak akcióba lépni, ezen híresztelések azonban csupán a hatóságok megtévesztésére szolgának, mert a szoc. demokraták most is gyűléseznek azonban nagy titokban. A gyűlések idejét csupán két három órával azok megkezdése előtt közlik a résztvevőkkel, hogy ily módon lehetlenné tegyék, hogy az esetleges befurakodó árulók a hatóságot értesíthetnék. *A munkásság között a vezetőség megbízásából azt a hírt terjesztik, hogy a munkásság március 21-én a proletár diktatúra kikiáltásának évfordulóján, nagy tiltakozó gyűlést fog rendezni, a nemzetgyűlés összeülése ellen, s egyben meg akarják ünnepelni a nekik oly kedvező fordulatot.* Bizalmas értesülés szerint a szoc. dem párt titkárság női vezetősége gyűjtőívekkel járja végig a megbízható elvtársakat és az internáltak javára gyűjtést rendez. Ezen akció vezetője a szoc. dem. párt titkárság Müller nevű női tagja, míg az eddig felderített gyűjtő nő mellett Deutsch Margit, Lovag u. 12. Ez irányban a nyomozás folyamatban van.

A Ruggyanta gyár összes munkását Schmelig őrmester állítása szerint (X. ker. Karh. Berényi csend. Csoport) a napokban revolverekkel látták el. A nyomozás ez irányban folyamatban van.

Kommunista és egyéb politikailag megbízhatatlan katonai és polgári személyek esetenkénti bejelentése a gyanúokok vagy tények, valamint a megtörtént intézkedések feljegyzése mellett.

Dr. Vértes László a Lipótmezei Elmeógyógyintézet igazgatója ellen kommunista és vallás ellenes agitáció állami vagyon megkárosítása valamint az intézeti alkalmazottak terrorizálása miatt a lefolytatott nyomozás eredményeképpen a letartóztatási parancs kiadatott.

Folyó hó 27-én délután 5 óra 15 perckor a Liliom utcában 42 francia katona ittas állapotban házakba betört és fosztogatott, mire Mária Terézia laktanya készültsége által letartóztatottak és nevezet laktanyába bekísértettek.

A magyar összekötő tiszti csoport az esetről a katonai városparancsnok által értesítvén, délután 7 h-kor egy francia járőr a letartóztatottakat átvette. Jelentve a katonai kerület parancsokságnak, Hüm-nek közvetlenül.

Katonai városparancsnokság

A BUDAPESTI KÖRLETPARANCSNOKSÁG KARHATALMI INTÉZKEDÉSEI
SOMOGYI BÉLA TEMETÉSE ALKALMÁBÓL
(1920. FEBRUÁR 21.)³¹⁹

A kormány megengedte, hogy Somogyi Béla szerkesztő temetésén holnap, február 22-én, a munkásság nagyobb számban megjelenhessen.

A gyülekezés helye: a Vas- és Fémmunkások Szakszervezetének Thököly úti helyisége; a temetési menet innen a Thököly úton a Baross téren, a Köztemető utcán át a Köztemető felé halad.

Zárt csoportokban való felvonulás csakis a temetési menet vonalán van megengedve.

Miután a rendőrség a közrend biztosítását egyedül ellátni nem képes, a következőket rendelem el:

1. *A városparancsnokság a temetési menetvonalat a karhatalmi alakulataival megfigyelheti és az összes karhatalmi alakulatok számára fokozottabb mérvű készséget rendel el.*

2. Kivonulnak:

- a) Baross térre (Keleti pu.) a székesfehérvári vadászzászlóaljtól egy fél zászlóalj és egy fél géppuskás század;
 - b) a Tisza Kálmán téri gázgyárhoz a veszprémi gyalogezred fél zászlóalja és egy géppuskás szakasz;
 - c) a Baross utca és a Köztemető út sarkára a székesfehérvári gyalogezrednek a Ferenc József gyalogsági laktanyában elhelyezett alakulataiból egy fél zászlóalj és egy géppuskás szakasz;
- az a), b) és c) pont alatt felsorolt alakulatok 22-én délután 1 h-ra foglalják el felállítási helyüket.

Továbbá:

- d) a Berliini térre a Jankovich század;
- e) a Lehel út és a Váci út sarkához a székesfehérvári gyalogezrednek az Albrecht laktanyában elhelyezett alakulataiból egy fél zászlóalj és egy géppuskás szakasz;
- f) a Nemzeti Színházhoz a székesfehérvári vadászzászlóalj tisztii százada egy géppuskás szakasszal;
- g) a Boráros térre a tudományegyetemi karhatalmi zászlóalj egy százada kettő géppuskával;

a d), e), f), g) pontban felsorolt alakulatok délután 3 h-ra.

Mindezen alakulatoknál egy-egy rendőrfőtisztviselő is fog beosztást nyerni, aki szükség esetén a rend helyreállítása végett az illető alakulatok parancsnokát fel fogja szólítani. Ezen felszólítás időpontjából kezdve az illető katonai osztag parancsnoka teljesen önállóan a reá nézve érvényes szabályok értelmében jár el.

Ezenkívül ezen osztagok parancsnokai felszólítás nélkül is intézkedni köteles.

³¹⁹ HL BKP 108/kt. – 1920. sz. pcs.

3. Ugyancsak délután 3 h-ra azonnali kivonulásra készen tartandók:
 - a Lobkowitz laktanya udvarán a budapesti vadászászlóalj alakulatai;
 - az Albrecht laktanya udvarán az ott elhelyezett és a 2.a) pontban nem érintett alakulatok;
 - a katonai körlet parancsnokság udvarán (I. Színház utca 7.) a műegyetemi karhatalmi zászlóalj egy százada.
Ezen laktanyába egy-egy államrendőrségi főtisztviselő szintén ki fog rendeltetni. (Lásd a 2. pont utolsó előtti és utolsó bekezdését.)
 - Alárendeltség. A 2. és 3. pontban említett csapatok a kivonulás időtartamára Ludvig György ezredes, Budapest katonai városparancsnokának rendeltetnek alá, és felállítási helyük elfoglalását, telefonszámaik bemondása mellett neki jelenteni tartoznak. (Telefonszám 166-02).
4. A fenti rendelkezések által nem érintett és Budapest államrendőrségi területén elhelyezett nemzeti hadseregbeli csapatok 22-én délután 3 h-tól kezdve laktanyáikban, illetve szálláskörleteikben együtt tartandók
5. A bevonulás a városparancsnok által, az együtt-tartás megszüntetése pedig innen fog elrendeltetni.
A bevonulási alkalom felhasználandó arra, hogy a bevonulási útvonallal párhuzamosan futó útvonalak járőr menetek által megfigyeltessenek.
6. Kiadom a budapesti katonai városparancsnokságnak, a budapesti hadosztályparancsnokságnak egy-egy példányban, a székesfehérvári hadosztály parancsnokságnak 5 példányban, a Binder csoport parancsnokságnak 3 példányban.
Felterjesztem a fővezérségnek, és a Hüm-nek, megküldöm az államrendőrség főkapitányának.

Dáni tbk.
körlet parancsnok

15. sz. melléklet

BUDAPESTI KATONAI VÁROSPARANCSNOKSÁG
VÉDELMI OSZTÁLYÁNAK LÉTSZÁMVISZONYAI
(1920. FEBRUÁR 26.)³²⁰

Budapesti Katonai Városparancsnokság Védelmi Osztálya
1335. szám
Kny. 1920.
Védelmi Osztály szervezete

A budapesti katonai körletparancsnokságnak

Budapest, 1920. február hó 26-án.

A budapesti kat. körletparancsnokság 448./főn. 1920. számra:

Mellékelten felterjesztem a Fővezérség VI./1. és VI./G. osztályainak egy-egy, a budapesti kat. körletparancsnokságnak két példányban a budapesti városparancsnokság védelmi osztályának szervezetét.

Jelentem, hogy a védelmi tisztek és közegek csapattesteinek megállapítása folyamatban van s az pótlólag jelentve lesz.

A védelmi osztály összlétszáma 430 fő, melyből 219 tart. tiszt. Ezeknek meghagyása a tényleges szolgálatban feltétlenül szükséges, minthogy azok leszerelése következtében a védelmi osztály működése teljesen megbénulna.

osztályvezető
olvashatatlan aláírás

³²⁰ HL VÁP 1335/kny.-1920.sz.irat

A BUDAPESTI KÖRLETPARANCNOKSÁG A PROLETÁRDIKTATÚRA
KIKIÁLTÁSÁNAK ÉVFORDULÓJÁN KÉSZÜLTSGEBE HELYEZI ALÁRENDELT
CSAPATAIT, ÉS A BUDAPESTI VÁROSPARANCNOKOT A
LEGKÍMÉLETLENEBB FEGYVERHASZNÁLATRA JOGOSÍTJA FEL
(1920. MÁRCIUS 19.)³²¹

A proletárdiktatúra kikiáltásának évfordulója alkalmából esetleg várható kommunista puccs megakadályozása céljából a következőket rendelem:

I. Elfoglalandó készülségi helyzet

1. *A városparancsnokság az összes karhatalmi alakulásokat a rendelkezésre álló fegyverek számának megfelelő létszámmal f. hó 20-án dut. 6h-tól kezdve készülségbe helyezi.*

Ezen készülségi állapot a visszavonásig tartandó fenn, mely idő alatt megfelelő turnusok beosztása által a készülségi szolgálatot tartó egyének felváltása biztosítandó.

2. A készülségbe helyezett alakulatok 20-án dut. 6 h-kor
- a) azon középületeket, közüzemi telepeket, műtárgyakat, hidakat szállják meg, melyek ellen kommunista vállalatok első sorban irányulhatnak és melyeknek birtoklása a helyzet uralását is jelenti;
 - b) az előbb említett célra igénybe nem vett alakulatok, mint a városparancsnokság tartaléka a főbb útvonalak (körutak és sugárutak) mentén fekvő középületekben együtt tartandók.
3. A székesfehérvári hadosztály és a Binder csoport csapatai március hó 20-án dut. 6 h-tól kezdve a további rendeletig szálláskörleteikben együtt tartandók.
Az együtt-tartás idejére a budapesti vadászszázlólaj a Lobkowitz laktanyában, továbbá a székesfehérvári hadosztály parancsnokság intézkedései szerint egy-egy század, egy-egy géppuskás szakasszal a Hadik laktanyában, a Károly főherceg laktanyában és a Ferdinánd laktanyában helyezendő el.
4. A székesfehérvári tüzérsztály 20-án dut. 6 h-ra egy üteggel a Gellérthegyen, egy üteggel pedig a Rózsadombon vonul fel.
Az ütegek ezen állásban való biztosításáról a városparancsnokság gondoskodik.
Részletes eligazítás végett az ütegpáncsnokok a körletparancsnokság tüzérségi előadójánál jelenjenek meg.
5. Az államrendőrség őrszemélyzetének, valamint a Budapesten elhelyezett csendőr alakulásoknak ezen alkalomra való alárendelése iránt a fővezérségnek egyben előterjesztést tettem.
Ezen előterjesztés elfogadása reményében a parancsnoklási viszonyokat a következőképpen szabályozom:
- a) *a karhatalmi alakulatokat a csendőrség és az államrendőrség őrszemélyzetét, a Csepelen levő századot, valamint az Erzsébet-falván elhelyezett gróf Jankovich századot Ludvig György ezredesnek, Budapest katonai városparancsnokának rendelem alá;*

³²¹ HL BKP 347.kt.-1920.sz.pcs.

- b) a székesfehérvári hadosztály-parancsnokság hadosztályainak csapatai, a budapesti tüzérosztály, a lovas tüzérosztály és az összekötő tanfolyamból alakuló karhatalmi osztag felett (parancsnokol);
 - c) Binder alezredes a csoportjába tartozó alakulatok felett parancsnokol;
 - d) az állásban levő ütegeket közvetlenül rendelkezésem alá helyezem.
- A b), c) és d) alatt felsorolt alakulatok a körletparancsnokság tartalékát képezik.

I. Egyes csoportok feladata, általános magatartás

1. Feladatok:

A városparancsnok a rendelkezésére bocsátott erőkkel a főváros területén a törvényes rendet fenntartja és minden puccsszerű kísérletet csírájában azonnal a legerélyesebben elfojt.

Amennyiben a városparancsnok az esetleg felborult törvényes rendet a rendelkezésére álló eszközökkel helyreállítani nem lenne képes – a székesfehérvári hadosztály és a Binder csoport csapataiból az általam kirendelt erőknek a viszonyokhoz alkalmazott tervszerű működése következik.

2. A székesfehérvári hadosztály és a Binder csoport csapataiból való esetleges kirendeléseknél oly szempontokat fogok követni, hogy az ezen csapatok által elfoglalva tartott laktanyák (épületek) biztos kézbentartására szükséges megfelelő erő ezen laktanyákban feltétlenül hátrahagyassék.
Ugyanezen csapatok, valamint a karhatalom műtárgy-őrségei (lásd I. fejezet 2. a) pontját laktanyáikat, illetve az őrizetükre bízott műtárgyakat, ha a körülmények szükségessé tennék, a legszívósabban védelmezzék.
3. Minden egyes akció alkalmával úgy a parancsnok, mint a fellépő csapat elszánt határozottsággal és a legkíméletlenebb fegyverhasználattal igyekezzék azonnal a helyzet urává lenni
4. Járőrmenetek a kiadott intézkedések értelmében a városparancsnokság és a székesfehérvári hadosztály között létrejött megállapodás szerint a készségi állapot egész ideje alatt tartandó fenn.
5. Összeköttetések. Telefonállomások állandóan megszállva tartandók; telefonbeszélgetéseknél „karhatalom” jelszóval kérendő a kapcsolás a központban. Magasabb parancsnokságok (Fv. körlet-, város-, székesfehérvári hadosztály- és a Binder csoport parancsnokság) pedig „karhatalom vezérkar” jelszóval minden más beszélgetést megelőz. A távbeszélő összeköttetés megszakítása esetén az összeköttetés tiszték által vezetett megfelelő erejű járőrök által tartandó fenn.
6. A készségi állapot, illetve az együtt-tartás megszüntetése, valamint a készségi állapot esetleges enyhítése általam fog elrendeltetni.

Dáni tbk.
budapesti körletparancsnok

A BUDAPESTI KÖRLETPARANCSNOK PARANCSA A NEMZETI HADSEREG
VÉRMEZŐN TETT ESKÜJE ALKALMÁBÓL
(1920. ÁPRILIS 6.)³²²

Melléklet a 93. sz. áll. par. Pótparancsához
Magyar királyi budapesti katonai körlet parancsnokság

2667/III. szám
Főn. 1920

E S K Ü

Magyar királyi budapesti katonai városparancsnokságnak

Budapest

Budapest, 1920. április hó 6-án
Magy. Kir. Honv. Min. 40984/el. n. a.sz. rendeletére:

1. *F. hó 11-én vasárnap délelőtt 10 órai kezdettel Budapest helyőrsége a Vérmezőn a Kormányzó Úr Főméltósága valamint a kormány és nemzetgyűlés tagjainak jelenlétében ünnepélyes esküjét teszi le.*
2. Kivonulnak:
 - Ludovika Akadémia
 - Katonai főreáliskola
 - A székesfehérvári hadosztálynak Budapesten állomásozó összes csapatai, Budapesti h.o. csapatai –s alárendelt vadász százlőaljai
 - A Műegyetemi zlj., a Tudomány egyetemi zlj.*
 - A székesfehérvári (Östenburg) vadász zászlóalj
 - A Dunántúli lovas dandár parancsnokság, a Dunántúli 1. Huszár ezred három százada, Valamint a Budapesten elhelyezett összes kat. parságok és intézetek nem csapatkötelékébe tartozó összes kat. állományú tisztjei és tisztjelöltjei.
 - Az egyet. Zljak egyéneiből csakis a megfelelő katonai előképzettséggel és kellő felszereléssel és fegyverzettel bíró egyének vonultatandók ki.
3. Fogadtatás: délelőtt 10 órakor
 - Csapatok felállítása a fogadtatáshoz a mellékelt vázlat szerint.
 - A kivonuló csapatok feletti parancsnokságot személyesen vezetem.
 - Kíséretembe a székesfehérvári h. o. parancsnokság egy lovasított kürtöst vezényel, ki egyszersmind a tábori mise alatt az előírt kürtjeleket adja.
 - Öltözet: Menetöltözet tábori szerelék nélkül, köpenyben, rendjelek, kitüntetések a köpenyen, sisakkal (azon csapatok, melyek sisakkal nem rendelkeznek Bocskai süveg sas tollal, ilyen hiányában tábori sapka).
 - A díszkivonuláson a helyőrségi zenekar valamint a csapatok zenekari részt vesznek.

³²² HL BKP 2667/III.főn.-1920.sz. pcs.

4. Tábori mise: Fogadtatás, valamint a kormányzó úr Főméltóságának csapatok fölött tartott szemléje után Zadrawetz tábori püspök a főpapi hivatal által kirendelendő papi segédlettel tábori misét szolgáltat.
- A mise tartama alatt a zenét a Fricsay karmester parancsnoksága alatt kivonuló zenekar szolgáltatja.
- A mise alatt a csapatok helyzete változatlan. Az összes parancsnokok s be nem osztott tiszték beosztásaikban maradnak. Kivéve a körletparancsnokok és kíséretét, kik a mise alkalmával a Kormányzó Úr kíséretéhez csatlakoznak.
- Ezen időtartamra a kivonuló csapatok feletti parancsnokságot Sréter ezredes veszi át.
- A tábori mise alatt a gyalogság nem ad le dísztüzet. Dísztűz gyanánt leadandó 3-szor 12 ágyúlövés céljából a mise kezdetével Budapesti Tüzér üteg a vázlaton megjelölt helyen lemozdonyoz. Az üteg parancsnoka részletes utasítások átvétel végett haladéktalanul a körlet parancsnokság tüzérségi előadójánál (Heyek alezredes) jelentkeznek.*
- Építészeti osztály a kápolna sátor felállításáról gondoskodik, részletes utasítások innen közvetlenül kiadottak.
- A nem római katolikus vallású legénység f. hó 10-én az illető parancsnokságok intézkedései szerint a felekezetüknek megfelelő istentiszteletre vezetendők.
5. Eskü: Mise végeztével a „Lefújni” jelet követő 3-szor „Vigyázz” kürtjelre következik az Eskü. A csapatok zászlóaljanként (osztályonként) a Honvédelmi Miniszter 40.984/el. n. a.sz. rendeletével kiadott esküminta szerint a zlj. parancsnokok (osztály) illetve osztály parancsnokok által e g y s z e r r e felesketendők.
- A Kormányzó Úr Főméltóságának, valamint a körlet parancsnokok kíséretében lévő tiszték a részletes vázlaton feltüntetett helyzetben a körlet parancsnokság vezérkari főnöke által eskettetnek fel.
- Az első harcvonal csapatai és a Térparancsnok parancsnoksága alatt gyülekező valamint általa felesketendő be nem osztott tiszték csoportjai az 1. Harcvonal csapatainak zászlójára;*
- A 2. Harcvonal csapatai és a 3. Harcvonal lovassága a Ludovika Akadémia zászlójára;
- A tüzérosztály – egy az osztály arcvonala előtt lemozdonyozandó lövegre teszi le az esküt.
- E célból a csapattestek zászlói csapattesteik arcvonalának közepe elé viendők a 2. Harcvonal és a lovas osztály a Ludovika Akadémia zászlójára esküszik, mely az eskütétel időtartamára a 2. Harcvonal közepe elé lesz viendő.
- Lovasság és tüzérség lóháton esküszik (lásd: A 6. I. rész 482. pont, illetve K.45.XIII. fej. 474. pontját).
- Ludovika Akadémia és a Főreáliskola nem esküszik.
- Az összes itt nem érintett a kivonuláson részt nem vett csapatok (csendőr tartalékok, karhatalmak) és intézetek az illető parancsnokság intézkedései szerint esketendők fel. Vonatkozó Honv. Min. rend. Sz. összes Budapesten elhelyezett parancsnokságok, intézetek, kat. helyi és egyéb különleges alakulások részére leendő kiadása végett a Városparancsnokságnak 50 példányban mellékelten kiadatik.*
- Az eskü befejeztével mindenki beosztásába lép.
6. Díszmenet: a Kormányzó Úr Ö Főméltóságától kikérendő parancs után a csapatok a díszmenethez csoportosulnak Kormányzó Úr felállítási helye, díszmenet irányába élosztály arcvonala vázlatban feltüntetve.

A díszmenetbe való alakuláshoz szükséges mozdulatok, részletek megbeszéléshez a harcivonal parancsnokok vezérkari főnökei f. hó 9-én délelőtt 10 h-kor a Körletparancsnokságnál jelenjenek meg.

Be nem osztott tisztek a díszmenetben nem vesznek részt. A díszmenet előtt a térparancsnok parancsnoksága alatt a Vérmező keleti oldalán a dízsátortól északra (a vendégek mellett) vesznek felállítást.

7. Az arconalak kitűzése valamint a részleteknek a helyszínen leendő megbeszélése céljából f. hó 8-án d.e. 9 órakor az összes kivonuló csapatok, zászlóaljok (osztályok) osztagok segédtisztjei valamint a székesfehérvári, budapesti h.o. a városparancsnokság és építészeti osztály egy-egy közeget, létszámadatok ismeretével, továbbá a térparancsnokságnak az ünnepély rendezésével megbízott állandó közege „Vérmező” bejáratánál várják a Körletparancsnokság vezérkari főnökének megérkezését.
F. hó 10-én d.e. 10 órakor a Vérmezőn vázaltszerű próbakivonulás tartatik; ehhez a csapatok keretei ezredparancsnok és parancsnokok szakaszparancsnokig bezárólag, valamint tisztesek vonulnak ki. Századonként azonban egy tiszt a csapatoknál visszamarad.
8. *A dízsátortban a kormány és nemzetgyűlés tagjai valamint e mögött lévő térségen a körletparancsnokság által kiadandó meghívókkal ellátott vendégek jelenhetnek meg. Ezen térség valamint az egész Vérmező területének megbízható lezárásáról, illetve a meghívottak igazoltatását ellátó közegek kirendeléséről a Városparancsnokság gondoskodik.* Kocsik – torlódások elkerülése végett – az Attila utcába irányítandók, ezek irányítását a rend fenntartását a városparancsnokság által kirendelendő karhatalmi közegek végzik.
9. A Budapesti Körletparancsnokság szűkebb kivonuló törzsének lovasítására (10 tiszt) a Ludovika Akadémia parancsnokság felkérte 10 darab felszerelt hátszlónak rendelkezésre bocsátására.
Körletparancsnokság lőügyi előadója (Moravcsik szds.) e célból az Akadémia lovas különítményével leendő közvetlen összeköttetésre utasított.
Báró Than ezredes saját személye kivonuló szűkebb törzse lovasítását illetőleg forduljon közvetlenül a Ludovika Akadémia parancsnoksághoz, mely felkérte ezen megkeresésnek eleget tenni.
10. Díszelgés időtartama előre láthatólag 2 óra; étkezés ideje ennek megfelelően szabályozandó.

Kiadatik: Székesfehérvári h. o. , Budapesti h. o. parancsnokságnak, Városparancsnokságnak, Dunántúli lovas dandárnak, Székesfehérvári vadász zászlóaljnak, Ludovika Akadémiának, Főreáliskola, Pestvármegye kat. parancsnokságnak, Főpapi Hivatalnak és felterjesztve a Magy. Kir. honvédelmi miniszter és vezérkari főnök úrnak.

Dáni tbk. s. k.
kat. körletparancsnok

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK PARANCSA A NEMZETI HADSEREG
VÉRMEZŐN VÉGREHAJTANDÓ ESKÜJE ELŐKÉSZÍTÉSÉRE
(1920. ÁPRILIS 8.)³²³

PÓTPARANCS A 93. SZÁMÚ ÁLLOMÁSPARANCSHOZ
Budapest, 1920. Évi április hó 8-án.

A budapesti körlet 2667/3. fön. 1920. Számú rendeletét másolatban kiadom
A városparancsnokság kiegészítő intézkedései:

I. Díszkivonulásra nézve:

- a) Az ünnepély rendezésére a térparancsnokság Simonovánszky századost vezényli
- b) A kápolna-sátor közvetlen környékének valamint az egész Vérmező lezárására az I – X. ker. Karh. Parancsnokság egy-egy 40 főből (lehetőleg továbbszolgáló altisztekből) álló szakaszt vezényel, mely szakaszok ezredenként egy-egy századba vonandók össze. A század parancsnokokat az ezredparancsnokságok jelölik ki. Az így képzett századok egy kombinált zászlóaljtag fognak alkotni, melynek parancsnokául az 1. számú csendőr tart. ezred egy törzstisztet vezényel.
Öltözet: tábori öltözet, köpeny (kitüntetésekkel) Bocskai sapka sastollal ilyen hiányában tábori sapka, puska és tölténytáska.
A kerületparancsnokságok minden lehető elkövetnek, hogy a kivonulandó legénység felszerelése és öltözéke – csere és kiegyenlítés által – az ünnepélyhez méltó legyen.
A kombinált zászlóalj – Simonovánszky százados utasítása szerint d.e. 7 h-ra a Vérmezőt és a kápolna sátor közvetlen környékét lezárja.
Ezen időponttól a Vérmezőre csakis zárt csapatoknak, egyenruhában megjelenő tiszteknek és tisztjelölteknek és a meghívóval ellátott vendégeknek szabad belépni. Minden egyenként belépő egyén igazolandó.
D.e. 8 h 55' után senki sem bocsájtandó a Vérmezőre.
- c) A Budapesten elhelyezett összes katonai parancsnokságok és intézetek nem csapat kötelékébe tartozó összes katonai állományú tisztjei és tisztjelöltjei – kivéve az őr- és ügyeleti (iroda ügyeleti) és készségi szolgálatban levőket – d. e. 8 h 30'-ra gyülekezzenek a vázlaton kijelölt helyen. Ezen tiszték fölállításával a térparancsnokot bízom meg.
- d) A folyó hó 10-én d. e. 10 h-kor megtartandó vázaltszerű próba kivonulásra Simonovánszky százados az elzárást eszközöző zászlóalj parancsnoka, valamint a század- és szakaszparancsnokok kivonulnak, mely alkalommal Simonovánszky százados a Vérmező lezárását velük megbeszéli.
- e) A budapesti körletparancsnokság 2667. I. fön. számú rendeletével leadott 700 darab meghívót a térparancsnokság adja ki.

³²³ HL VÁP 94. Váp. pcs.

Díszkivonulásnál részt nem vevők eskütétele:

A mellékletként kiadott 40984/el. n. a. 1920. Sz. H.M. rendelet értelmében felesketendő a nemzeti hadsereg minden tényleges szolgálatot teljesítő tényleges szolgálton kívüli viszonybeli, nyugállományú, tartalékos, póttartalékos és a háború alatt tényleges szolgálatot teljesített tagja – beleértve a polgári csendőrtartalékhoz beosztott ilyen egyéneket is. Ennélfogva a polgári csendőrtartalék alakulásokba beosztott fenti kategóriákhoz tartozó un. riadósok is felesketendők.

.....
kirendelt komb. zászlóaljhoz tartozó tiszt is (az eskü az alakulat parancsnoka jelenlétében és pedig a csend. tart. alakulatoknál a ker. karh. parancsnokok) tud. és műegyetem. zlj. parancsnok) jelenlétében, a többi katonai parancsnokságok és intézeteknél a parancsnok illetőleg a legidősebb katona állományú tiszt és hol ilyen nincs a területileg illetékes ker. karh. parancsnok jelenlétében folyó hó 11.,12., 13., 14-én teendő le.

Az eskütételt megelőző istentiszteletről a csendőrtart. Ezred parancsnokságok illetőleg a csendőrtart.-hoz nem tartozó egyes alakulatoknál azok parancsnokai (főnökei) intézkedjenek.

Az eskütétel megtörténte folyó hó 16-ig ide jelentendő, az utólagos eskütétel pedig VI/15-ig (H.M.40984/el.n.a.1920. számú rendelethez).

A Hüm. 40984/el. n. a. 1920. Sz. a budapesti körlet 2667/III. számú rendeletét és a hozzátartozó vázlatot mint mellékleteket kiadom.

Ludvig ezredes s. k.
kat. Városparancsnok

Eligazítás délután 2 h-kor

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE ROHAMOSZTAG
SZERVEZÉSÉRE
(1920. MÁJUS 21.)³²⁴

Magyar királyi Budapesti Katonai
Városparancsnokság
1454. szám
Váp. Szerv. 1920.

B I Z A L M A S !
A parancsnok sajátkezű
felbontására. Zár alatt
kezelendő

Rohamszakaszok szervezése

VIII. ker.
Budapest

Budapest, 1920. május hó 21-án.

A dandár- és ezredparancsnokoknak a rohamosztatok felállítására vonatkozó szóbeli parancsom kapcsán:

Kívánatos, hogy az állandó csendőr trt. alakulások feltétlen megbízható embereiből minden cs.t. zlj-nál egy-egy egység szerveztessék, mely minden körülmény között rendelkezésre állana és különös akciók foganatosítására elsősorban volna alkalmas. Elrendelem, hogy minden áll. cs. trt. alj-nál az erre különösen alkalmas emberek létszámához mérten legalább egy-egy rohamszakasz szerveztessék.

Á l l o m á n y

Egy idősebb tényl. főtitst mint parancsnok; 1 alantos tiszt, parancsnokhelyettes és kb. 25 legénységi állományú egyén.

A legénység a zlj. parancsnok által személyesen (esetleg a védelmi osztályok által foganatosított nyomozás bevonásával) választandó ki.

Feltétlen megbízható (erkölcsileg és politikailag) katonailag jól kiképzett, lehetőleg laktanyaszerű elhelyezésben lévő egyének jöhetnek tekintetbe.

Az előírt létszám nem feltétlen állítandó be, csupán annyiban, amennyiben a fenti feltételeknek megfelelő egyének rendelkezésre állanak.

Tisztek és altisztek hasonlóképp a legmegbízhatóbbak, legerélyesebbek, katonai ismeretekkel elegendőképp rendelkezők közül választandók ki.

F e l s z e r e l é s

Lehetőleg rendes roham felszerelés.

A zászlóalj fegyverállományában lévő karabélyok és kurtályokkal elsősorban a rohamszakaszok tagjai szerelendő fel.

Kiegyenlítéseket az ezredparancsnokok rendeljék el. Esetleges hiányok pótlása a tényleges létszám alapján a városparancsnokságtól kérendő.

³²⁴ HL VÁP 1454. Sz. – 1920. sz. pcs.

Rohamsisakok, kézigránátok, zsákok, amennyiben a zlj.-ak részére rendelkezésre nem állanak, hasonlóképpen a városparancsnokságtól igényelendők.

A l k a l m a z á s

Rendes körülménynek között fontosabb őr- és járőrszolgálat ellátásra alkalmazandók.

Riadó és fokozottabb készség esetén mint az egyes kerületekben az ezredparancsnokságok utasításai szerint rendelkezésre álló „egység” együtt-tartandó.

A rohamszakaszoknak szükség esetén őrsegen álló tagjai azonnal felváltandók és bevonandók.

Általában hivatva lesznek minden körülmények között a rend fenntartására irányuló parancsoknak érvényt szerezni és szükség esetén esetleges lefegyverzéseket is végrehajtani.

Ezen esetleges feladatok belátható okokból a legnagyobb titokban tartva, csakis a parancsnok tudomására szolgálnak, ki azokat a szervezés keresztülvitele alatt és után állandóan szem előtt tartsa, hogy a megszervezett rohamszakaszok ezen feladatoknak feltétlen megfeleljenek.

Egyébként a rohamszakaszok, mint a zászlóalj 1. századainak 1. szakaszai, minden tekintetben úgy kezelendők, mint a zászlóalj többi részei.

J e l e n t é s e k

A zászlóaljparancsnokok a szervezés előrehaladásáról június 10-ig terjesszenek be jelentést a városparancsnoksághoz (szerv. osztály).

Ezzel a VIII. és IX. ker. karh. parancsnokságok hasonló tárgyú felterjesztései is elintézésre nyertek.

Kapják: 1-2 cs. tart. ddr. p. ; 1-4 cs. trt. ezredparancsok, I-XII. ker. kh. p., I-XII. polg. cs. t. zlj. p. kat. körletparancsnokság, 5 példány tartalék; 1 példány vezérkari főnök; 12 példány védelmi osztály

kat. városparancsnok

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE A KORMÁNYZÓ ELLENI
ÁLLÍTÓLAGOS MERÉNYLET MEGELŐZÉSÉRE
(1920. JÚNIUS 22.)³²⁵

Budapesti magyar katonai városparancsnokság

SZIGORÚAN BIZALMAS!

Budapest, 1920. június hó 22-én.

Merénylethírek a kormányzó ellen

Újabban még mindig érkeznek be jelentések, melyek a Kormányzó Úr Őfőméltósága elleni merényleti tervekről számolnak be. A régebbi jelentések, a merényleti tervnek kiindulási pontjául Prágát nevezték meg, az újabb jelentések Belgrádról, a szerb kormány titkos rendeletéről beszélnek.

Tekintve, hogy a jelentések különböző helyekről érkeztek, de nagyjában megegyeznek, azok jelentősége nem kicsinylendő le.

Továbbiakig a következőket rendelem el:

1. Az összes kerületi, a központi védelmi csoportok, az utcai megfigyelésre fokozottabb súlyt helyezzenek. Különösen gyanús csoportok beszélgetései hallgatandó le. Még a legjelentéktelenebbnek látszó észleletek is azonnal jelentendők.
Az összes védelmi csoportok, de különösen a munkásügyi csoport a gyárakat fokozottabb megfigyelés alá vegyék. Különösen azon szempontból, hogy a merényleti hírek, az internacionális bojkott és a munkásság magatartása között nincs-e valami összefüggés.
2. A Budapestre vezető országutakon az autóforgalom szigorúbb ellenőrzés alá veendő. Azon kerületi védelmi csoportok parancsnokai, mely kerületekbe országutak torkollnak, kerületi katonai parancsnokaiknál a forgalom ellenőrzése szempontjából megfelelő javaslatokkal jelentkezzenek. Ezen ellenőrzés főleg arra szorítkozzon, hogy külföldről jövő autók utasai szigorúan igazoltassanak.
3. A védelmi csoportok a Budapesten levő pályaudvarok parancsnokságaival vegyék fel azonnal az érintkezést oly célból, hogy a pályaudvar parancsnokok a szükséges rendszabályokat megtegyék.
4. Utasítom az I. ker. parancsnokát a jelen intézkedéséről, a budapesti révkapitányságot értesíteni.

Megjegyzés:

A jelen parancsom teljesen megegyezik a f. hó 18-án délután a védelmi csoport parancsnokainak szóbelileg kiadott utasításaimmal. Jelen parancsom kiadására az azóta beérkezett újabb jelentések szolgáltak okul.

Kiadom:

Az I-XII. védelmi csoportoknak, a tartalék csoportnak, a munkaügyi csoportnak és szíves tudomásulvétel végett a budapesti és pestvidéki rendőr-főkapitányságnak, s mint jelentést a budapesti katonai körletparancsnokság védelmi osztályának, és az Észak-pest-vidéki védelmi osztály parancsnokságának, a budapesti térparancsnokságnak.

Kat. városparancsnok
olvashatatlan aláírás

³²⁵ HL VÁP 387. kt. – 1920. sz. pcs.

A BUDAPESTI KÖRLETPARANC SNOK INTÉZKEDÉSE A TERÜLETENKÍVÜLI
HADOSZTÁLY ÖSSZEÁLLÍTÁSÁRA
(1920. AUGUSZTUS 16.)³²⁶

Magyar kir. Budapesti kat. városparancsnokság
2457. szám
Váp. Főn. B. 1920

BIZALMAS
A parancsnok sajátkezű
felbontásra

Csapateltolások a tkv.
h.o. megalakakítása alkalmából

M. kir. Honv. min. C oszt. parancsnokságnak
Budapest, 1920. augusztus 16.

A bp.m.kir. körletparancsnokság 7759/főn. számú rendeletét saját 2444/Főn. számú rendeletem kapcsán kiadom:

A vkf. 15579. Hdm. 30. számú rendeletére:

1. *A területen kívüli h. o. tervszerinti összeállítása céljából csapateltolások és felváltások rendeltetek el.*
 - c) *Ezek szerint a tkv. h. o. kötelékében maradnak Budapesten*
 - *a budapesti vad. zlj.; a békéscsabai gy.e. III. zlja; a csurgói gy.e. I. zlja és a győri gy. e. III. zlja.*
 - d) *Budapestre való beérkeztük után a területen kívüli h.o. kötelékébe lépnek:*
 - *a balassagyarmati gy.e. I. zlja; a zalai gy.e. II. zlja és a debreceni h. o. egy zlja.*
 2. *Csapatok beérkezési sorrendje Budapestre és kihelyezési sorrendje Budapestről*
 - a) *Elsőnek a zalai gy.e. II. zlja. Érkezik Budapestre*
 - *Elhelyezhetőség végett kérem a debreceni körletparancsnokságot nevezett zlj. akkénti irányítását, hogy az a reggeli órákban érkezzen Budapestre a Ferencvárosi p.u-ra. A beérkezési napot kérem parancsnoksággal és a budapesti városparancsnoksággal mielőbb közölni.*
 - *Fenti zlj. a Ferenc József gy. laktanyában nyer elhelyezést (külső Üllői út).*
 - b) *Ezen zlj. beérkezése napján a győri gy.e. egy zlja. A városparancsnokság által akként irányítandó el Balassagyarmatra, hogy az ottan másnap a kora reggeli órákban beérkezzen. A balassagyarmati gy.e. I. zlj. parancsnokságra (Balassagyarmat) és az ottani állomásparancsnokság a városparancsnokság által a beérkezés napjáról idejekorán értesítendő. A győri gy. e. Balassagyarmatra kihelyezendő zlja. A balassagyarmati gy.e. I. zlja-nak elhelyezési körletében helyezendő el. A városparancsnokság jelentse, hogy a győri gy.e. melyik zlj-át irányítja Balassagyarmatra.*
 - c) *A balassagyarmati gy.e. I. zlja, a magy. szállításvezetőség által a győri gy.e. zljának érkezési napján (Balassagyarmatra) akként irányítandó Budapestre*

³²⁶ HL VÁP 2457 Főn.B-1920.sz.pcs.

(Ferencvárosi p.u.), hogy az másnap kora reggel érkezen a fővárosba. A vasúti elszállításhoz szükséges adatok a zlj. parancsnokság által idejekorán jelentendők a magy. Szállításvezetőségnek (Tel. J. 67-84). Az érkezési idő a körletparancsnokságnak és a budapesti városparancsnokságnak jelentendő. A zlj. a Ferenc József gy. laktanyában (külső Üllői út) helyezendő el.

- d) A balassagyarmati gy.e. I. zlj-ának beérkezési napján Budapestre, a győri gy.e. törzse és egy zlja a városparancsnokság által Vác – Verőce irányítandó. A győri gy. e. parancsnokság tegye meg mielőtt az elhelyezéshez szükséges intézkedéseket és jelentse a törzsnek a két kitűzött helyen. A legközelebb fekvő községek szükség esetén szintén igénybe vehetők lesznek. A váci állomásparancsnokság innen kapott utasítást a zlj. leendő elhelyezésnek elkészítésére.
- e) A debreceni h.o. egy zljának Budapestre való beérkezése napján, minek f. hó 25-ig kell megtörténnie, a székesfehérvári gy. e. törzse és kettő zlja a városparancsnokság által akként irányítandó a székesfehérvári körletbe, hogy a debreceni h.o. zljának beérkezési napját mielőbb közölni szíveskedjék és a zlját akként irányítsa, hogy az a reggeli órákban érkezen Budapestre.
A székesfehérvári körletparancsnokságot 22826. Számú távirata értelmében a székesfehérvári gy.e. törzse Székesfehérvárra, I. zlja. Győrbe, II. zlja Komáromba irányítandó.
A székesfehérvári gy.e. részeinek indulási ideje Budapestről a városparancsnokság által a székesfehérvári körletparancsnokságnak és ide jelentendő a székesfehérvári h. o. parancsnoksággal közlendő.
- f) A székesfehérvári h. o. és ddr. Parancsnokságok f. hó 31-ig a székesfehérvári körletbe helyezendők át.
Kérem a székesfehérvári körletparancsnokság közlését, hogy az elirányítás mikor hajtható végre. Az elszállítás a székesfehérvári h. o. parancsnokság által eszközözendő.

3. A L Á R E N D E L É S:

A tkv. h.o. zljai minden tekintetben közvetlenül a városparancsnokságnak.

A győri gy.e. törzse i. és II. zlja (Budapesten kívüli zljak) a székesfehérvári h. o. és ddr. parancsnokság útján – utóbbiak kihelyezése után pedig közvetlenül – a budapesti körletparancsnokságnak maradnak alárendelve.

4. A székesfehérvári vad. Zlj. zenekarát (elhelyezve az Albrecht főherceg laktanyában) a debreceni h.o. zljának Budapestre való beérkeztével fegyelmileg ezen zlj. parancsnokságnak rendelem alá.
5. Kiadatik: a székesfehérvári, a budapesti h. o. parancsnokságoknak, a budapesti városparancsnokságnak, a magy. Szállítás vezetőségnek, É.Pest várm. Kat. parancsnokságnak, a balassagyarmati I. zlj. parancsnokságnak. Tudomásulvétel és a szükséges intézkedések végett megküldöm a debreceni és székesfehérvári körletparancsnokságoknak, felterjesztve a kormányzó ka. Irodájának, a Honv. Minnak, a vk. főnökségnek és a gyalogsági felügyelőségnek.

Dáni tábornok s. k.
bpesti kat. körletparancsnok

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK ELRENDELI A KÉSZÜLTSEGET A BÉKE
RATIFIKÁLÁSA ALKALMÁBÓL
(1920. NOVEMBER 10.)³²⁷

M. kr. budapesti katonai városparancsnokság
Készenlétbe helyezés XI/10-től
3095. szám
Váp. Főn. B. 1920.

Szigorúan titkos!

Bpesti vadászászlóalj parancsnokságnak

Budapest

Budapest, 1920. november hó 10-én.

A béke ratifikálásának időtartama alatt várható tüntetések és az ezekből kifolyó esetleges zavargások és rendbontások megakadályozására e parancs vételétől kezdve a h. ö. szolgálat, a közbiztonsági járőrmenetek és a h.ö. csapatok készenlétben tartása a következőképp szabályoztatik:

- I. Helyőrségi szolgálat rendezése:
 - a) A már szóbelileg kiadott parancs értelmében XI/10. déltől az összes h.ö. szolgálatot az 1 tkv. ezred látja el.
Kivételt képez az Udvarlaki őrség, melyet három napon a 2. tkv. dandár és minden negyedik napon az 1 tkv. ddr. lát el. Kezdi XI/10-én a 2. tkv. dandár.
 - b) További parancsig XI/10. Déltől, 24 órás felváltással, megszállják:
Teréz telefonközpont: - Szegedi II. zlj. egy 30 főnyi szakasz
József telefonközpont: - Kaposvári vadász zlj. egy 30 főnyi szakasz és 2 kézi géppuska
Főposta – Budapesti vadász zlj. egy 30 főnyi szakasz és 2 géppuska
 - c) Villany-, víz-, gáz és más fontos közüzemek a közbiztonsági járőrmenetek által járőrmeneteik alkalmával szemmel tartandók
A posta- és vasútojektumok fokozott: biztosítása a posta illetve a vasutas karhatalom feladata.
- II. Közbiztonsági járőrmenetek
 - a) Járőrkerületek: Budapest székesfőváros és főváros I-X. közigazgatási kerületeivel összeesnek. A kerületek határvonalai a közvetlen szomszédal egyetértőleg mindkét fél által ellenőrzendők, mely alkalommal az összeköttetés a szomszédos járőrkerülettel is felveendő.

³²⁷ HL VÁP 3095.sz. Váp. Főn.B.1920.

- b) A járőrszolgálat keresztülvitelére az alábbi beosztás szerint kijelölt csapattek (zászlóalj) naponta 24 órás felváltással egy-egy tiszt parancsnoksága alatt 50 főből álló szakaszt (25 főből álló szakaszt) a neki kiutalt területre kihelyeznek, illetve a megjelölt laktanyákban állandó készenlétségben tartanak.
A járőrmenetek száma a következőképp állapítatik meg: az I-2, II-1, II-1, IV-2, V-2, VI-3, VII-4, VIII-4, IX-1 járőr indítandó minden alkalommal útb. Járőr ereje 10-15 fő.
Az indulás ideje a magyar királyi áll. rendőrség főkapitánysággal egyetértőleg a térparancsnokság által fog megállapítani és naponta vagy az állomásparancsban vagy rövid telefon kiad
Amennyiben a helyzet úgy kívánja, a közbiztonsági járőrök a rendőrség telefonmegkeresésére is haladéktalanul akcióba lépnek.
- c) A közbiztonsági járőrök feladata:
Mindenféle csoportosulás és rendzavarás megakadályozása, gyanús helyiségek kiürítése és gyanús elemek letartóztatása, egyenruhában megjelenő katonai egyének igazoltatása.
- d) A közbiztonsági járőrmenetek végrehajtása:
Minden járőr parancsnoka tiszt vagy törzsaltiszt. A kihelyezett (készenlétségben) szakaszokhoz ilyenek olyan számban osztandó be, hogy a parancsnokok megfelelő felváltással végezzük a szolgálatot.
Minden járőrhöz a m. kir. Államrendőrség egy tisztviselő közege és 1-2 rendőr csatlakozik. A rendőrségi tisztviselővel az összeköttetés a ker. Rendőrkapitányságok útján keresendő.
Elv: Polgári egyénnel szemben a rendőrség közege jár el. A katonaság, a rendőr közeg felszólítására mint végrehajtó hatalom működik, mely esetben a katonai szabályok és előírások mérvadók.
A katonai (egyenruhában megjelenő) egyének igazoltatását kizárólag a katonai őrzőjárat végzi.
Igazolásra felszólítandó minden katonai egyenruhát viselő egyén. Tényleges szolgálatban álló illetmény, illetve zsoldkönyvükkel, az egyetemi zljak, posta és vasutas karhatalmi tagok a zöld karhatalmi igazolványokkal igazolják magukat. Egyenruhában megjelenő magasabb nyugdíjas katonatisztek különös előzékenységgel kezelendők és elfogadható igazolvány felmutatása után szabadon közlekedhetnek.
Tájékoztatásul szolgáljon, hogy katonai egyenruhát jogosan csak a következők hordhatják!
1. Minden katonai egyén, aki tényleges katonai szolgálatot teljesít.
2. A tényleges állományból nyugdíjazott és szolgálaton kívüli viszonybeli tisztek.
- e) A közbiztonsági járőrök kölcsönös eligazítása:
A közbiztonsági járőrök találkozás esetén egymást a szolgálati szabályzat 78.§ B. fejezet 595. Pontja értelmében egymást eligazítják. Ha katonai közbiztonsági járőrök az államrendőrség őrzőjáratával találkoznak úgy észleleteiket kölcsönösen kicserélik.
- f) Járőrigazolványok
A Váp. főnök ügyeleti tiszténél azonnal felvételezendők. A járőrigazolványok kiállítására a csapatparancsnokok illetékesek.
A járőrigazolványok naponta del. 10 h-ig a Váp. Főnöki B. osztálynak borítékolva, küldönc által beküldendők a térparancsnokságnak

- g) A közbiztonsági járőrmenetek végrehajtására kirendelt szakaszok vezénylése és elhelyezése:

Kerület	Csapattest	Mennyi vezényel?	Elhelyezés	Tel. szám
I.	Zalai II. zlj.	½ szakasz	IV. Károly kir. Lkt.	J. 62-80
II.	Müegy.zlj.	½ szakasz	Radetzky lkt.	74-44
III.	Müegy.zlj.	½ szakasz	Főtér, Apáca zárda, isk. (Ó-Buda)	Nincs tel. (lásd: J. 17-80)
IV.	Tud.egy.zlj.	1 szakasz	Szerb u. 23. Zalogház	Nincs tel. (lásd: 74-42)
V.	Szegedi II. zlj.	1 szakasz	Vilmos lkt.	74-60
VI.	Abaúj-Zempléni I. zlj.	½ szakasz	Albrech lkt.	74-72
VII.	Kaposvári vad.zlj.	1 szakasz	iskola	J. 70-52
VIII.	Tud. Egy.	1 szakasz	Mária Terézia lkt.	J. 6-39
IX.	Budapesti vad. zlj.	1 szakasz	Ferenc József lkt.	J. 29-60
XI.a. XI.b.	Az állomás parancsnoksági kirendeltség intézkedései szerint			

- h) Az eddig felsorolt közbizt. Járőrökön kívül a főbb útvonalakon később kiadandó parancsok szerint még lovas járőrök is fognak portyázni.

III. Csapatok készenléthehelyezése

- a) A váp. f.é. XI/7.-én kelt 3068/főn. B. sz. rendelete teljesen érvényben marad. A Mária Terézia lkt-ban elhelyezett készütséget ezentúl csak a kaposvári vadász zlj. adja.
- b) További intézkedésig a szolgálat mentes legénységnek csak 1/3-a élvezheti a szabad kimenőt, a többi a laktanyákban együtttartandó.
(Időközben az együtttartás már elrendeltetett.)

P Ó T L É K

1920. XI/11-én a közbiztonsági járőrök indulnak:

d.e.10 h. d. u. 4 h. – d. u. 7 h. és 10 h.

XI/12-én

d.e. 9 h. – d. u. 6 h. – 9 h.

XI/13-án

d.e. 1 h.

Kiadatik: 1.,2. ddr.; 1-4. Ezred; Szolnoki gy.e.; Budapesti 10 vas ezred; Bpesti vad. zlj. ; Kaposvári vad. zlj.; Szegedi vadász zlj.; MŰ. És Tud. egyet. Zlj.; Abaúj-Zempléni I. zlj.; Szegedi gy.e. II. zlj.; Veszpérmi gy.e. III. zlj.; Zalai gy.e. II. zlj.; I-X. ker.karh. parancsnokság; Erzsébetfalvai, Kispesti és Újpesti áll. pars. kirendeltség; Vasutas karh.; Posta karh. ; Váp. gépk.gépp.szd.; Váp. Főn. ügy.tiszt, Ludovika akadémia parancsnok megküldetik: Budapesti gyal. H. o. parancsnokság, Budapesti lovas h.o. parancsnokság, Rendőrfőkapitányság 5 példány; Rendőrfőparancsnokság, Belügymin. rendőri főosztály Felterjesztetik: Hovn. Min. eln. a.,b., c. osztály, Vezérkari főnök; Kormányzó kat. irodája és Budapesti kat. Körletparancsnokságnak

Városparancsok hiv.-ból távol:

Lengerer tbk. s. k.

A kiadvány hitelül:

irodaigazgató

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE AZ OROSZORSZÁGBÓL
HAZAÉRKEZETT HADIFOGLYOK ELSŐ CSOPORTJÁNAK FOGADÁSÁRA
(1920. NOVEMBER 16.)³²⁸

Túszként visszatartott hadifoglyok fogadása 31397/VI. eln.
Váp. Ko. 1920.

Oroszországban túszként visszatartott hadifoglyok első csoportja f.é. november hó 18-án 10 h 15 perckor érkezik a Keleti pu-ra.

A fogadáson a Kormányzó Úr Öfőméltósága előreláthatólag jelen lesz.

A fogadáshoz kirendeltetnek:

1. a helyőrségi zenekar
2. az 1. gyal.ezr. 2 zlja, 4 századdal, századonként 4 szakasszal á 10 taggal, tisztetek beleértve mint sorfal
3. Minden Budapesten elhelyezett parancsokság, csapattest és intézettől az állományának megfelelő tiszti küldöttség az illető parancsnokok intézkedése szerint.
A kirendelt küldöttség tagjainak névjegyzéke f. hó 17-én 10 h-ig a térparancsnokságnak beküldendő.
4. A térparancsnokságtól 1 törzstiszt, 2 főtiszt mint rendészeti közegek
5. A fogadást előkészítő munkálatokra 3 altiszt és 4 közv. az 1. sz. utász zlj-től

Öltözet:

Ad.2./Tábori öltözet (Bocskai sapka, sastolla) háti bőrönd és kenyérzsák nélkül, 1 doboz béke-táskalószer a bal tölténytáskában.

Ad.3. és 4. /Tábori öltözet (Bocskai sapka tollal, bőröv, válszíjjal)

Érkezés:

f.é. november 18-án a Keleti pu. Érkezési oldalához

Ad.1./2./ és 4. - 9 h. 45-kor

Ad.3. - 10 h-kor

Ad.5. -f.é. november hó 17-én 8 h-kor a hadifogoly fogadóbizottságnál Keleti pu. barakkokban. A vezénylés 18-án a fogadás végeztéig tart.

A zlj.kürtös a csapat megérkezése után Magyar-Kóssa ezredesnél a hadifogoly fogadóbizottság parancsnokánál jelentkezzen.

Felállítás mellékelt vázlat szerint.

A Kormányzó Úr Öfőméltósága megjelenése esetén 10 h.30-kor érkezik a Keleti pu. indulási oldalon lévő főhercegi váróterembe.

³²⁸ HL VÁP 3197/VI.eln. Váp. Ko. 1920.

A Keleti pu. indulási halljában fogadásra felállítást vesznek:

- Honvédelmi miniszter
- Csapatfőfelügyelő
- Körletparancsnok
- Városparancsnok
- Térparancsnok
- Kivonult csapat parancsnoka
- Honv. Minisztérium 36. oszt. Vezetője

Ugyancsak itt várják Őfőméltósága megjelenését

- Miniszterek
- Polgármester
- Rendőrfőparancsnok
- Keleti pu. állomásfőnöke

Belépés a sorfalon keresztül csak a megjelölt helyen a Honv.Min. 36.oszt.láttamozott meghívójának előmutatása mellett.

Zene: A Kormányzó Úr Őfőméltósága érkezésénél a zenekar a Himnusz, a beszédek megtartása után a Szózatot játssza.

Esős időben fogadtatás a nagycsarnokban.

olvashatatlan aláírás

24. sz. melléklet

M. kir. budapesti katonai városparancsnokság

Szigorúan titkos

3220/XII. számhoz
Váp. Főp.A.1920Ezen hadrend és létszámkimutatással
az összes eddigiek érvénytelenek és
megsemmisítendőek

HADREND ÉS LÉTSZÁM KIMUTATÁS
A BUDAPESTI KATONAI VÁROSPARANCSNOKSÁG
ALÁ TARTOZÓ TVK. H.O. ALAKULATAIRÓL³²⁹

Lezárattott:
Budapest, 1920. december 24.Sávoly tbk. s. k.
kat. városparancsnok

A kiadvány hitelélül:

Budapest, 1920. december hó 27.

irodaigazgató

³²⁹ HL VÁP 3220/XII.VÁP Főp. A-1920.sz.pcs.

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG INTÉZKEDÉSE A NYOMDÁSZOK
SZTRÁJKJÁNAK SZTRÁJKTÖRŐ OSZTAGGAL TÖRTÉNŐ FELSZÁMOLÁSÁRA
(1921. FEBRUÁR 21.)³³⁰

Szigorúan bizalmas!

A f. hó 25-én kelet 2654/Fön.B.1921. számú rendeletem kapcsán:

A budapesti nyomdák munkásai ma délelőtt folyamán sztrájkba léptek.

Ebből kifolyólag:

1. *Műegy. zlj.parság és a ker. karh. parságok által bejelentett és a fent idézett rendelet értelmében készentartott nyomdai munkások közül a szedők e parancs vétele után azonnal tiszték vezetése alatt fegyverrel a Palasz nyomdába (V. ker. Honvéd u 10.) küldendők, ahol Kuzmik Pál fhdgy-nál jelentkezzenek és az ő rendelkezése alá lépjenek. Az oda átadott nyomdászok száma ide jelentendő.*
2. Az üzembiztosítást a Tud egy.zlj. egy szakasza lássa el, mely a parancs vétele után azonnal a Palasz nyomdába vezénylendő.
A szakaszparancsnok az eligazító parság által feladatára és kötelességre nézve az eligazító parnok által személyesen a Palasz nyomda helyszínén, továbbá a következőkre kioktatandó:
 - a) A szakasz beérkezése a nyomdába távbeszélőn a váp. Fön. D. osztályának jelentendő.
 - b) Helyzetjelentés naponta du. 5-h-ig és de. 7 h-ig a váp. fön. ügyeletes tiszthez küldendő be.
A változatlan helyzet távbeszélőn jelentendő.
Különös események (esetleges fegyverhasználat) azonnal távbeszélőn és írásban jelentendő.
 - c) A szakasz par.-nok a nyomdába való beérkezése után a nyomda őrséget azonnal állítsa fel. A szakasz megmaradó része szigorú készenlétbe együtt tartandó.
3. A kivezényelt nyomdászoknak a Váp. Hdb. 1 rend öreg kincstári egyenruha kiadandó. (Cél a munkások saját ruhájának kímélése.)
A munkák bevégeztével a ruhák újból bevonandók.
4. a) A munkások útbaindítása haladéktalanul a váp. Fön. D. osztályának távbeszélőn jelentendő.
b) Az útbaindított munkások létszámát az útbaindító parságok haladéktalanul jelentsék. a jelentések közvetlenül a váp. Fön. F. osztályának küldendő.
5. A Palasz nyomdába vezényelték élelmezése természetben a váp. Gh-ja által történik.
A kész étkezést az autógépp. szd. autón szállítja ki a nyomdába. Részletes utasításokat ez ügyben a váp. Hadbiztossága ad ki.
6. A Műegyetemi zlj. parság a Bp. kat. váp-hoz 10 kerékpáros küldöncöt vezényel, 10 kerékpárost pedig a saját készülségnél készenlétben tart.
Kapják: 1-3 tkv. ezr. Műegyetemi és tud. egy. zlj. Máv karh. parság, Postás karh., Budai-, Belvárosi-, Újpesti- és Csepeli karh. csoport. – I – X., XI/a., XI/b., XII. ker. karh. parság – Technológiai karh. szd. parság, (Föhler százados) és Autógépp. szd.

Kat. városparancsnok még nem vonult be.
Draskóczy tbk.

³³⁰ HL VÁP 46/akt.-1921.sz.pcs.

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOKSÁG „T” OSZTÁLYVEZETŐJÉNEK
INTÉZKEDÉSE KÉSZÜLTSEGI SZOLGÁLAT BEVEZETÉSÉRE
(1921. MÁRCIUS 8.)³³¹

M. Kir. budapesti katonai városparancsnokság „T” osztálya

646. kt. „T” sz.
1921.

SZIGORÚAN BIZALMAS
Sürgős

Fokozottabb szolgálat életbeléptetése

Budapest, 1921. március 8.

A közelmúltban és jelenleg is észlelhető munkásmozgalmak, amelyek bérharc jelleggel takarózva az összes állam- és társadalomellenes tényezőket közös munkára, sorompóba szólították, szükségessé teszik, hogy a felsőbb katonai parancsnokságok és hatóságok meg az eddiginél is fokozottabb módon tájékoztassanak a váp. „T” osztálya által. Elrendelem tehát, hogy visszavonásig, előreláthatólag huzamosabb időre a szolgálat a következőkben szigoríttassék:

B) Az osztályvezetőségénél naponta egy idősebb tiszt főtiszt, egy tiszt osztály és 2 tiszt ügyeletes szolgálatot tart. Utóbbi két ügyeletes tiszt egyikét a Közp. I. csoport, a másikat a Közp. II. csoport adja.

Mind a négy ügyeletes tiszt az éjszakát a hivatalban tölti. A főtiszt ügyeletes állandóan az osztályvezetőség helyiségeiben tartózkodik, ő hivatott arra, hogy az osztályvezető helyett szükség esetén intézkedjék, az osztály- és 2 ügyeletes tiszttel, belátása szerint rendelkezhetik.

Kötelességei: az alább elrendelendő helyzetjelentéseket ő veszi fel telefonon, felhasználásukról gondoskodik. A „T” osztály reggeli helyzetjelentéséből egy tömör kivonatot készít, amelyet minden nap délután 4 órakor és délelőtt 7 h 45-ig a Váp. „Főnöki ügyeletesének” tartozik átadni. A délutáni helyzet-jelentésben csak a legfontosabb napi események veendőek fel.

A „T” osztály reggeli helyzetjelentésének elkészítéséről a késő esti órákban továbbá azonnali legépeltetéséről a főtiszt ügyeletes gondoskodik. Ezen helyzetjelentések helyes elkészítésének felülbírálatával, valamint kikézésítésének délelőtt 8 h-kor való pontos betartásának ellenőrzésével K ö r ö s s y fhdgy-ot bízom meg. Minden nap délelőtt 9 h 45-kor egy tiszt a Közp. I. csop., egy tiszt pedig a Közp. II. csop. Állományából K ö r ö s s y fhdgy-nál jelentkezik, ki azoknak a további utasításokat megadja.

³³¹ HL VÁP 646. Kt. „T” sz. – 1921. sz. pcs.

C) Minden kerületi „T” csoportnál egy tiszt éjjeli szolgálatot tart a hivatalos helyiségben. Délután 8 h-kor és délelőtt 7 h-kor telefonon jelentést tesz, még nemlegeset is, a helyzetről a főtishti ügyeletesnek, miután előzőleg a kerület fontosabb gyárainál, hatóságainál (kerületi rendőrkapitányság) stb. telefonon a helyzet felől tájékozódott. A rendes napi, délelőtti helyzetjelentések beküldését ezen parancsom nem érinti.

Parancsom eme pontjára különösen felhívom a kerületi „T” csoportok parancsnokainak figyelmét. Hosszú oda, hogy alárendeltjeik rendelkezésemnek feltétlenül tegyenek eleget, miután mulasztásukat fegyelmi vétségnek minősítem, csoportjáért a parancsnok személyesen felelős. Az osztályvezetőség főtishti ügyeletes utasítva van, hogy a mulasztásokat az nap nekem bejelentse.

Javaslatot tettem, hogy az egyes kerületi „T” csoportok küldönceinek száma 3 főre emeltessék. A harmadik küldönc bevonulása minden kerületnél önműködőleg életbe kell lépnie ismét ... parancsomnak, hogy egy küldönc is tart naponta éjjeli szolgálatot.

Kapják az összes kebelbeli alosztályok és csoportok

Osztályvezető:

Kassay-Farkas László szds. s. k.

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK PARANCSA AZ ORSZÁGGYŰLÉS
ÜNNEPÉLYES MEGNYITÁSA ALKALMÁBÓL VÉGREHAJTANDÓ DÍSZELGÉSRE
(1927. JANUÁR 26.)³³²

M. kir. budapesti honvéd városparancsnokság

5. számú
HONVÉD VÁROSPARANCSNOKSÁGI PARANCS
Budapest, 1927. január hó 26.

Díszzászlóalj kirendelése az országgyűlés ünnepélyes megnyitásához január hó 29-én.
101.Váp. Eln. Ko. 1 9 2 7 .

F. évi 1275. elnsg. – 1927. sz. H.M. rendeletre:

A Kormányzó Úr Őfőméltósága f. évi január hó 29-én 12 órakor fogja az országgyűlést ünnepélyes keretek között megnyitni.

Ez ünnepélyes megnyitáshoz, fenti H. M. rendelet értelmében, az Állomásparancsnok úr döntése alapján az alábbiakat rendelem:

I. K I V O N U L N A K

1. Egy díszzászlóalj, zászlóval és zenével a 2. honvéd gyalog ezredtől
2. Összeállítása: három puskás század a Gy.Gy.Sz. 4. füzet, függelék 199.b. pont szerint és egy gp. század, csak a tüzlépcsőjével (puskás századok három szakaszosak, gp. század 2 szakaszos, 4 gp. összesen 12 málhás álat (lovasítottak – lóháton)
3. Öltözet: úgy a kivonuló csapat, mint a közbeeső nem parancsnokló előjárók részére, sorban és rendbeni díszöltözet – (tisztok egyöntetűen barna csizmában, díszsisak leeresztett állszíjjal, köpeny, díszöv, barna kesztyű, kard)
4. Felállítás: az Országház téren dísz-oszlopvonalban, arccal az Országház felé, a túloldali vázlat szerint, 11 h 30-kor be legyen fejezve.
5. Fogadás: a Gy.Gy.Sz. 4. füzet, függelék 50§.II. szak. szerint jobbról.
A közbeeső nem parancsnokló előjárók, valamint a díszzlj. parancsnoka a Kormányzó Úr Őfőméltóságát az Országház főlépcső feljára kísérik s onnan felállítási helyeikre térnek vissza.
6. A díszzászlóalj további magatartása
Őfőméltóságának az országgyűlést megnyitó beszéde alatt a díszzászlóalj „Vigyázz”-ban áll.
Ennek időpontját és tartamát a kirendelt testőr törzsaltiszt fogja a zlj.parancsnoknak a helyszínen jelenteni.
Midőn a Kormányzó Úr Őfőméltósága az országgyűlés megnyitása után eltávozik (kb. 10 perc múlva) a díszzászlóalj újból az előírt tiszteletadást teljesíti jelentés nélkül.

³³² HL VÁP 5. sz. pcs.-1927.

7. Díszmenet: a Kormányzó Úr Öfőméltósága eltávozása után a díszzászlóalj parancsnoka a jelenlévő legmagasabb előljáró további parancsait kéri, majd annak parancsára a vázlat 5. és 6. megj. pontja szerint díszmenetet hajt végre.

II. EGYÉB RENDELKEZÉSEK:

1. Az influenza járványra való tekintettel az 1. honv. gyalog ezred is egy puskás díszszázadot állít össze a Gy.Gy.Sz. 4.füzet függelék 199.b.pont szerint és akként tart készenlétben, hogy szükség esetén (ha további nagyobb mérvű megbetegedések miatt a 2. honv. gyal.ezred a díszzászlóaljat teljesen kiállítani nem tudná) a 2.honv. gyal.ezred parancsnokság rövid úton táv. való közvetlen igénylésére, e díszszázad akadály nélkül kivonulhasson.
Ez igénybevételt a 2.honv.gyal.ezred parancsnokság egyidejűleg távb. jelenti a Városparancsnokságnak.
Utóbbi esetben az 1.honv.gyal.ezred díszszázada a Lánchíd pesti hídfőjénél sorol be, a díszzlj. Parancsnok intézkedése szerint.
2. Az Országházba belépni csak a háznagy által kiadott belépti jeggyel lehet. A belépőjegyet igen mérsékelt számban, csak miniszteri rangban levő személyiségek és hozzátartozóik részére lehet kérni és pedig közvetlenül a min. elnökségtől.
3. Az Országház teret a rendőrség kordonnal zárja le, mélyen belül a díszzászlóaljon és a közbeeső nem parancsnokló előljárók, valamint kíséretükön kívül, senki sem tartózkodhatik.
4. Tiszti küldöttségek ide nem rendelendők ki. Egyenruhában önként megjelenő tiszték és hozzátartozóik részére a rendőrkordonon kívül fenntartott helyet a vázlat mutatja.
Öltözet: az egyenruhában megjelenő tiszti nézők részére díszöltözet soron és renden kívül. (Sapka tollal, köpeny, barna pantalló és barna cipő, szolgálati jel, kard, fehér kesztyű).

1 darab vázlat mell.

Eligazítás 15 h-kor.

SCHRANZ tábornok s. k.
honvéd városparancsnok

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE A DÍSZELGÉSEKEN
RÉSZTVEVŐ KÜLDÖTTSÉGEK ÖSSZEÁLLÍTÁSÁRA (RÉSZLET)
(1930. SZEPTEMBER 25.)³³³

Küldöttségek összeállítása és magatartása

I. Küldöttségek összeállítása:

1. a küldöttségek elnevezése

a) tiszti küldöttségek

Van „kis”, „közép” és „nagy” tiszti küldöttség – E küldöttségek csak tisztekből, vagy hason rangúakból állanak.

b) legénységi küldöttségek:

Van „kis”, „közép” és „nagy” legénységi küldöttség – E küldöttségek legénységi állományú egyénekből, vagy hason állásúakból állanak

c) vegyes küldöttségek:

Van „kis”, „közép” és „nagy” vegyes küldöttség – E küldöttségek tisztek (hasonrangúak) és legénységi állományú egyénekből (hason állásúak) állanak.

d) Valamennyi küldöttség lehet „önálló” - ha valamely csapat, szerv, hatóság, intézet stb. saját állományából önállóan vezényli – vagy „helyőrségi”, ha a helyőrség összes csapataiból, szerveiből, hatóságaiból, intézeteiből stb. nyer összeállítást.

2. A küldöttségek létszáma:

a) tiszti küldöttségek:

„kis tiszti küldöttség” – 3 tiszt (egy törzs- és 2 főtitzt, esetleg 3 főtitzt)

„közép tiszti küldöttség” – 9 tiszt (3 törzstiszt, 6 főtitzt)

„nagy tiszti küldöttség” – 27 tiszt (9 törzstiszt, 18 főtitzt)

b) legénységi küldöttségek:

„kis legénységi küldöttség” – 12 fő legénység

„közép legénységi küldöttség” – 24 fő legénység

„nagy legénységi küldöttség” – 36 fő legénység

c) vegyes küldöttségek:

„kis vegyes küldöttség” – 3 tiszt (egy törzs- és 2 főtitzt, esetleg 3 főtitzt) és 12 fő legénységi állományú egyén

„közép vegyes küldöttség” – 9 tiszt (3 törzstiszt, 6 főtitzt) és 24 fő legénységi állományú egyén

„nagy vegyes küldöttség” – 27 tiszt (9 törzstiszt, 18 főtitzt) és 36 fő legénységi állományú egyén.

3. A küldöttségek kirendelési módja:

a küldöttségeket vagy valamely csapattest, hatóság, intézet, szerv stb. saját hatáskörében (önálló küldöttség) vagy a budapesti honvéd városparancsnokság (helyőrségi küldöttség) rendeli ki.

Helyőrségi küldöttségek kirendelését az állomásparancsnok úr minden esetben a városparancsnokság hatáskörébe utalta át

Önálló küldöttséget – az elhunyt tényleges állományú honvéd egyének temetéshez az elhunyt állománytестe saját hatáskörében rendel ki (a gyászkiéreten kívül). Temetéseknél a küldöttség vezetője mindig az elhunyttal egyenlő, vagy annál magasabb rangú legyen.

³³³ HL VÁP 2222. sz. Váp. ko. -1930

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE KARHATALMI
KÉSZÜLTSGRE MÁJUS 1 ALKALMÁBÓL
(1939. ÁPRILIS 26.)³³⁴

M.kir. budapesti honvéd városparancsnokság

12. számú
BIZALMAS HONVÉD VÁROSPARANCSNOKSÁGI PARANCS
Budapest, 1939. április 26-án.

Május 1-jére előintézkedések
575/Váp.eln.ko. – 1939.

A m. kir. budapesti 1. hadtest parancsnokságnak 4388/elh.I -1939. Sz. rendelete alapján: május 1-jével kapcsolatban az alábbiakat rendelem el:

1. F. évi április hó 27-től május hó 4-ig legénységi állományú egyéneknek szabadság nem engedélyezhető.
2. A legénységnek f. évi május hó 1-jére kimenő ne engedélyeztessék.
3. Minden laktanyában a bejelentett karhatalmi kötelekeket meg kell alakítani.

E kötelekekben foglalkozás a laktanyában. Foglalkozás tárgya: elméletileg az „A-15. szab. Karhatalmi szolgálat ellátására” című szolgálati könyvből a 6., 7., 8., 12., 13., 16. §-ok, gyakorlatilag zárt rendű gyakorlatok töltési és tüzelési fogások, szuronyvívás, kézigránát dobás.

Laktanyán kívül lakók (tiszték és legénység), ha a karhatalmi kötelekekbe be vannak osztva a déli szünet alatt is a laktanyákban kötelesek tartózkodni. A délutáni foglalkozás után a laktanyákat csakis a karhatalmi kötelekek felosztása után hagyhatják el. (Laktanyán kívül lakó tiszték és vf. Altiszték, kik karhatalmi kötelekekbe nincsenek beosztva, a lakásukon tartózkodhatnak). Zenekarok a szerződéses helyeiken közreműködhetnek.

4. A megalakított karhatalmi kötelekekből készültséget tart:

- a Ferenc József gyal. laktanyában: az 1. h.gy.ezredtől 1 puskás szd. és 1 gp. szakasz (2 géppuskával),
- a Nádor laktanyában a 2.h.gy.e.-től 1 puskás szd., 1 gp. szak (2 gp.) és
- a Károly kir. laktanyában a 2.h.gy.e.-től 1 puskás szd., 1 gép.szak.,
- a Ferenc József lov. laktanyában az 1.h.hu.ezredtől 1 lovas félszd., 1gp. szak.,
- a Mária Terézia laktanyában az 1.h.gy.e – I.zlj-ból megalakított gépkocsizó harcegységek (1-től 6-ig),

³³⁴ HL VÁP 12. sz. pcs. – 1939.

Készültségek kezdete május hó 1-jén 5 h-kor

A felsorolt készütségi egységek mint mozgó karhatalmak jönnek tekintetbe. Mihelyt valamelyik egység a laktanyából ki lesz rendelve, helyette lehetőleg azonnal egy másikat kell felállítani.

A karhatalmi készütségeken kívül laktanya készütségeként valamennyi laktanyában 1-1 szakasz (két puskás és 1 kézigp. rajjal) tiszt parancsnoksága alatt készütségi szolgálatot tart.

A Lobkowitz laktanyában e készütségi szakaszt május hó 1-jén 6 h-ra az 1.h.gy.e.parancsnoksága vezényli (a szakasz parancsnoka megérkezése után a Váp.ko-ban jelentkezzék). E szakasznak 13 h-kor történő leváltásáról az 1.h.gy.e. parancsnoksága gondoskodik. Hasonlóképpen az 1.h.gy.ezred vezényel 1 tiszt parancsnoksága alatt 1 puskás szak. és 1 gp.szak. az Elnök u. 1 sz. épületbe.

5. Április hó 30-tól május hó 2-ig (délről délig) laktanya ügyeleti tiszt szolgálatra tisztet kell vezényelni.
6. Figyelmeztetek mindenkit, hogy a honvédség kötelékébe tartozó egyének semmiféle gyülekezetbe, felvonulásba és csoportosulásba még kíváncsiságból se keveredjenek.

Eligazítás 15 h-kor

olvashatatlan aláírás

A BUDAPESTI VÁROSPARANCSNOK INTÉZKEDÉSE SZIGORÍTÓ
RENDSZABÁLYOK BEVEZETÉSÉRE 1941 MÁJUS 16.-ÁN³³⁵

Budapest, 1941. évi május hó 16-án

1. Laktanyákba, intézetekbe és honv. által megszállt épületekbe belépők igazoltatása:

A jelenlegi viszonyokra való tekintettel, melyek minden laktanyában, intézetben és a honvédség által megszállt épületben szigorú elővigyázatosságot követelnek, a belépés fokozott ellenőrzését rendelem el. Ennek végrehajtását minden laktanya, intézet stb. pság. saját hatáskörében a Sz. Sz. I. R. 143. pontjában foglaltak szem előtt tartásával újból behatóan szabályozza. Ennek megtörténtét és gyakorlati végrehajtását f. hó 22-től saját közlegeimmel ellenőriztetem.

Elvül szolgáljon:

1. Az igazoltatás mindenkor a laktanya, intézet stb. őrségének arra hivatott közgei – egyes épületekben a kapuügyeletesek végzik.

2. Minden polgári és katonai egyén igazoltatandó. Kivételt csak az őrség vagy a kapuügyeletes által személyesen ismert egyének képeznek.

3. Polgári egyént csak fényképpel ellátott belépési engedély jogosít a belépésre. Minden más polgári egyén csak kellő személyazonossági igazolványok illetve okmányok felmutatása ellenében engedhető be csakis oda és azon időre, amelyre a laktanya ügyeleti tiszt által helyben kiállított belépési engedély szól. Ezzel kapcsolatban utalok a Szolg. Szab. I. R. 143. pont 2. és 3. bekezdésében foglaltak szigorú betartására. Úgy a felfektetendő jegyzékről, annak helyes vezetéséről, mint a fényképes belépési engedélyek meglétről közegem által meg fogok győződni.

4. Személyazonosságát igazolni nem tudó ismeretlen honvédegyén elküldendő, ha pedig nevezett fontos parancs, szolgálati irat stb. átadására hivatkozik, úgy a laktanya-parancsnoksághoz előállítandó, illetve elkísérendő, amely a továbbiakban saját belátása szerint jár el.

5. Akinél „belépési engedély”-lyel visszaélés derül ki, vagy hamis igazoló okmányok felmutatásával kísérli meg valaki a belépést, úgy az azonnal letartóztatandó és – ha polgári személy a rendőrségnek, ha katonai egyén a városparancsnokságnak – adandó át.

Itt ismételen felhívom az összes alakulatok, intézetek, szervek stb. figyelmét a legénységnek „azonossági jeggyel” való ellátására. Tisztek és hivatásos thts-ek fényképes személyazonossági igazolványukat minden alkalommal, ha otthonukból eltávoznak, vigyék magukkal.

2. Őrszolgálatban álló tisztek fegyverzete:

Előfordult esetből kifolyólag közlöm, hogy az őrszolgálatba vezényelt tisztek karddal és pisztollyal teljesítettek szolgálatot. Ez szabályellenes. Őrszolgálatban szálfegyvert kell viselni s nem pisztolyt.

3. Főőrségnél beosztott tisztek karddal való tisztelgése:

A főőrségbe beosztott tisztek közül egyesek nem tudtak karddal tisztelni. A parancsnokok gondoskodjanak arról, hogy a tisztek megfelelő kiképzésben részesüljenek, hogy hasonló esetek többé elő ne fordulhassanak.

Csipkés Ernő ezredes s.k.

³³⁵ HL VÁP 17. sz. tiszti pcs.- 1941.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. 1848/49 A szabadságharc és forradalom története. Szerkesztette: Herman Róbert, Videopont Kiadó, Budapest 1996.
2. A hadművészet középkori és újkori klasszikusai. Szerkesztette: Rázsó Gyula, Zrínyi Kiadó, Budapest 1974.
3. A Magyar Királyi Honvédség története 1868-1918. Szerkesztette: Berkó István, Budapest 1928.
4. Az aradi vértanúk és ereklyéik. Arad é.n.
5. Az aradi vértanúk. Szerkesztette: Katona Tamás, Európa Kiadó, Budapest 1983.
6. Bencze László: A Habsburg Birodalom katonai rendszere. In. A szabadságharc katonai története. Szerkesztette: Bona Gábor, Zrínyi Kiadó, Budapest 1998.
7. Barczy Zoltán, Somogyi Győző: A szabadságharc hadserege. Corvina Kiadó 1986.
8. Bencsik Gábor: Horthy Miklós. Magyar Mercurius Kiadó, Budapest 2001.
9. Bona Gábor: A megtorlás és a magyar katonai emigráció. In. A szabadságharc katonai története. Szerkesztette: Bona Gábor, Zrínyi Kiadó, Budapest 1998.
10. Bonhardt Attila: A magyar hadifoglyok hazaszállítása az első világháború után (A magyarországi hadifogoly fogadó- és leszerelő szervek tevékenysége 1918-1923.) Kandidátusi értekezés, ZMNE Könyvtára
11. Bonhardt Attila: A budapesti helyőrségparancsnokság története 1918-1945 Hadtörténeti Levéltár Tgy/3722
12. Böhm Jakab: A magyarországi főhadparancsnokság 1848 tavaszán. In. Hadtörténelmi Közlemények 1983/1.
13. Csak szolgálati használatra – Iratok a Horthy hadsereg történetéhez 1919 – 1938. Szerkesztette: Hetés Tibor, Homa Tamásné, Zrínyi Kiadó, Budapest 1968.
14. Csikány Tamás: Az 1848/49-es honvédtüzérség megszervezése, fejlődése, valamint harci alkalmazásának elvei és gyakorlata. Kandidátusi értekezés, ZMNE Könyvtára
15. Csikány Tamás: Magyarország hadügye 1848 1849, Honvéd Kiadó, Budapest 1998.
16. Die Kriegsmacht Österreieche – Bécs, 1865.
17. Dombrády Lóránd – Tóth Sándor: A Magyar Királyi Honvédség 1919 – 1945. Zrínyi Kiadó, Budapest 1987.
18. Farkas Márton: Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban. Akadémia Kiadó, Budapest 1969.
19. Für Lajos: Sors és történelem, Magyar Fórum Könyvkiadó, é.n.
20. Galántai József: Az első világháború. Gondolat Kiadó 1980.
21. Gerlich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848 – 49-ben. Budapest, é.n.
22. Görgei Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. Európa Kiadó, Budapest 1988.
23. Gonda András: Világostól Szarajevóig. Honvéd Kiadó, Budapest 1999.
24. Harry Hill Bandholtz: Napló nem diplomata módra – Román megszállás Magyarországon. Magyar Világ Kiadó, Budapest 1993.
25. Helgert Imre: A Budapesti Helyőrség Parancsnoksága 1849 – 1999. Zrínyi Kiadó, Budapest 2001.
26. Helgert Imre, Négyesi Lajos, B. Kalovszky György: Nemzeti Emlékhely a Hősök terén Szaktudás Kiadó, Budapest 2002.
27. Horváth Attila: A magyar királyi Honvédség szállító szolgálatának működési elvei és annak gyakorlati kérdései 1922 – 1940. Kandidátusi értekezés, ZMNE Könyvtára

28. Horváth Csaba: A magyar királyi Honvédség felderítő rendszerének elvi és gyakorlati kérdései. Kandidátusi értekezés, ZMNE Könyvtára
29. Horváth Csaba: A hazáért –mindhalálíg. Honvéd Kiadó, Budapest 1999.
30. Kilián Zoltán: Hogyan született az ismeretlen katona eszméje,
In: Magyar Katonai Szemle, 1934. V. szám.
31. Közlöny 1848 – 1849. A kormány hivatalos lapja a szabadságharc alatt – Hadtörténeti Múzeum Könyvtára.
32. Külügy – Hadügy, hetilap 1918–1919. évi számai, Hadtörténeti Múzeum Könyvtára
33. Lengyel Ferenc – Horváth Csaba: A magyar királyi Honvédség 1919 – 1940.
ZMNE jegyzet, 2000.
34. Lengyel Ferenc: Béctől Rómáig. Honvéd Kiadó 1999.
35. Lengyel Ferenc: Vezérkari tisztképzés 1920 – 1927 között. ZMNE Könyvtára
36. Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái. Székesfőváros Házinyomdája,
Budapest 1934.
37. Lukachich Géza: Magyarország megcsonkításának okai. Budapest 1924.
38. Mády György: A menekültek In: A szabadságharc fővárosa Debrecen
Tanulmánykötet, Debrecen 1948.
39. Magyarország az első világháborúban. Főszerkesztő: Szijj Jolán, Petit Reál Kiadó,
Budapest 2000.
40. Magyarország hadtörténete 1-2. Főszerkesztő: Liptai Ervin, Zrínyi Kiadó,
Budapest 1989.
41. Márczius tizenötödike, újság 1848 - ban, Országos Széchenyi Könyvtár
42. Megfigyelés alatt. Dokumentumok a Horthysta titkosrendőrség működéséről (1920 –
1944). Szerkesztette: Beránné Nemes Éva és Hollós Ervin, Akadémia Kiadó,
Budapest 1977.
43. Normal Verordnungsblatt für k.k. Heer 1869. 34. szám.
44. Ormos Mária: Padovától Trianonig. Kossuth Kiadó, Budapest 1984.
45. Rendeleti Közlöny 1869 – Hadtörténeti Múzeum Könyvtára
46. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó,
Budapest 2001.
47. Rubint Dezső: Az összeomlás 1918. Budapest 1922.
48. Salamon Konrád: Nemzeti önpusztítás 1918 – 1920. Korona Kiadó, Budapest 2001.
49. Szabó József János: A magyar katonai gondolkodás főbb jellemzői az első világháború
előestéjén. Kandidátusi értekezés, ZMNE Könyvtára
50. Szabó József János: Az első világháború. Honvéd Kiadó, Budapest 1999.
51. M. Szabó Miklós: A magyar királyi Honvéd légiő 1938 – 1945. Zrínyi Kiadó,
Budapest 1999.
52. Szántó Mihály: A 2. Magyar Hadsereg IV. hadtestének felállítása, kiszállítása és
részvétele a hadműveletekben. Kandidátusi értekezés, ZMNE Könyvtára.
53. Szijj Jolán: a Budapesti helyőrségparancsnokság története 1869 – 1918
Hadtörténelmi Levéltár Tgy/3721
54. Újság, napilap 1925 – 1930. évi számai. Országos Széchenyi Könyvtár.
55. Urbán Aladár: A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán.
Akadémia Kiadó, Budapest 1973.
56. Vargyai Gyula: A hadsereg politikai funkciói Magyarországon a harmincas években.
Akadémia Kiadó, Budapest 1978.
57. Vargyai Gyula: Katonai Közigazgatás és Kormányzói Jogkör.
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1971.
58. Vargyai Gyula: Magyarország a második világháborúban. Korona Kiadó,
Budapest 2001.

A SZERZŐ TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGÉNEK FELSOROLÁSA

Könyv

1. *A Budapesti Honvédhelyőrség parancsnoksága 1849 – 1999*
Budapest Garrison Headquarters 1849 – 1999
 (magyar – angol nyelvű)
 Bp. Honvéd Kiadó, 2000. 270 p. példányszám: 1500 (első kiadás)
 Bp. Zrínyi Kiadó, 2000. példányszám: 1000 (második kiadás)
 Bp. Zrínyi Kiadó, 2001. példányszám: 1000 (harmadik kiadás)

Könyvrészlet

1. Helgert Imre – Négyesi Lajos – B. Kalavszky Györgyi
 (Szerzői hányad: 75 %)

Nemzeti Emlékhely a Hősök terén

Bp. Szaktudás Kiadó Ház Rt. 2002. 144 p. példányszám: 4500

2. Helgert Imre – Négyesi Lajos – B. Kalavszky Györgyi
 (Szerzői hányad: 75 %)

Budapest – Heroes' Square (angol nyelvű)

Bp. Szaktudás Kiadó Ház Rt. 2003. 144.p. példányszám: 5000

Lektorált tanulmányok

1. *Budavár bevétele 1849. május 21.*
 Új Honvédségi Szemle 1999. 9. szám p. 99–109
2. *Honvéd helyőrségparancsnokság 1849.*
 Új Honvédségi Szemle 2000. 2. szám p. 97–112
3. *A Budapesti Városparancsnokság a két világháború között*
 Új Honvédségi Szemle 2000. 6. szám p. 71-90
4. *Budapest Honvédhelyőrség Parancsnoksága 1945–1999*
 Új Honvédségi Szemle 2000. 12. szám p. 61–74
5. *Budapesti Honvéd Térparancsnokság 1869–1914*
 Kard és toll – Válogatás a hadtudomány doktoranduszainak
 Tanulmányaiból, Honvédelmi Minisztérium kiadása, Bp. 2000 p. 157–166
6. *A térparancsnokságokról*
 Új Honvédségi Szemle 2001. 6. szám p. 73–82
7. *Térparancsnokságok 1848/49 honvédseregében és a magyar királyi honvédségben*
 Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények 2001. 1. szám p. 313–323
8. *Zrínyi Miklós és a kuruc kor hadművészete*
 Társadalom és Honvédelem 2001. 2. szám p. 55–75

9. *Katonai hagyományörzés*
Hadtudományi tájékoztató 2001. 5. szám p. 57–67
10. *Hősök emlékköve*
Új Honvédségi Szemle 2001. 12. szám p. 145–153
11. *Nemzeti emlékhely a Hősök tere*
Bolyai Szemle 2001. 12. szám p. 7–34
12. *Adalékok a fő- (kormányzó) város honvéd helyőrségparancsnoksága
1848/49 – es szabadságharc alatti megszervezéséhez*
Bolyai Szemle 2002. 2. szám p. 5-39
13. *Millenniumi emlékmű*
Új Honvédségi Szemle 2002. 8. szám p. 114-130
14. *Katonai temetések rendjének szabályozása 1849-től napjainkig*
Végtszesség Bp. Zrínyi Kiadó, 2000. p. 5–10
15. *A Budapesti városparancsnokság a karhatalmi erők irányítója*
Közlésre elfogadva: Új Honvédségi Szemle 11 p.

Konferenciákon előadás

1. Kultúra Napja 2001, a Honvédelmi Minisztérium rendezvénye
A katonai hagyományörzés
2. Az ezeréves magyar államiság, a ZMNE rendezvénye - 2001
Zrínyi Miklós és a kuruc kor hadművészete
3. Az ország védelmi célú előkészítése – alternatívák a múlt tükrében,
a HM VK Hadművelési Csoportfőnökség és a ZMNE rendezvénye - 2002
Az ország erődítés rövid története

Könyvbemutatók szervezésében

1. „*A Budapesti Honvédhelyőrség Parancsnoksága 1848–1849*”
Ideje: 2001. március
A művet bemutatta: Király Béla nyá. vezérezredes
2. *Nemzeti emlékhely a Hősök terén*
Ideje: 2002 december 02., 19.
A művet bemutatta: Iváncsik Imre HM politikai államtitkára;
Deák János nyá. vezérezredes,

Kiállítás, melyben közreműködő voltam

1. „*Budapest Helyőrség 1869–1997*”
Kiállítás az országos Széchényi Könyvtárban 1997. február 7 – március 17.
Rendező:
Hadtörténeti Múzeum
Közreműködők:
Budapesti Helyőrségparancsnokság
Országos Széchényi Könyvtár

Tanulmányút

Washington 2001. szeptember 8–17.
 Washingtoni Városparancsnokság, szervezet- és feladatrendszerének
 tanulmányozása

Cikkek

1. *1849. március 15. Debrecen*
 Magyar Honvéd 1999. március 12., p. 7–8
2. *Budavár visszavívása*
 Magyar Honvéd 1999. május 21., p. 26–27
3. *Honvéd helyőrségparancsnokság*
 Magyar Honvéd 1999. július 23., p. 22–23
4. *Világosi fegyverletétel – 1849. augusztus 13.*
 Magyar Honvéd 1999. augusztus 13., p. 28–29
5. *Egy dicső haditett – Komárom átadása*
 Magyar Honvéd 1999. szeptember 24., p. 26–27
6. *Magyar hősök emlékköve*
 Armádia 2001. július, p. 52–53
7. *Az Ezredéves emlékmű (1.)*
 Armádia 2001. augusztus, p. 42–43
8. *Az Ezredéves emlékmű (2.)*
 Armádia 2001. szeptember, p. 42–43
9. *Washingtoni tanulmányút (1.)*
Azért jöttetek, hogy tanulmányozzátok munkánkat: Most látjátok!
 Armádia 2001. október, p. 16–17
10. *Washingtoni tanulmányút (2.)*
Az Öreg Gárda – nem operett alakulat
 Armádia 2001. november, p. 14–15
11. *Washingtoni tanulmányút (3.)*
Katonai emlékhelyek a fővárosban
 Armádia 2001. december, p. 14–15
12. *Rendhagyó úti beszámoló – Washingtoni tanulmányút*
 Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum 2001. október, p. 12–13